

MONOGRAFIA
MIASTA I GMINY STRYKÓW

MONOGRAFIA MIASTA I GMINY STRYKÓW

WIST.

**OPRACOWANIE WYKONANE NA ZLECENIE
URZĘDU MIASTA – GMINY STRYKÓW W LATACH 2007–2008
PRZEZ PRACOWNIKÓW UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO**

REDAKCJA NAUKOWA: mgr Mariusz Lamprecht, prof. dr hab. Tadeusz Marszał

ZESPÓŁ AUTORSKI: mgr Mariusz Lamprecht, mgr Katarzyna Milewska,
dr Jacek Nalewajko, mgr Andrzej Nowak, mgr Agnieszka Ogrodowczyk,
mgr Iwona Pielesiak, mgr Marcin Turczyn

REDAKCJA TECHNICZNA: mgr inż. Aleksandra Wierucka

KOREKTA: mgr inż. Aleksandra Wierucka

© Copyright by Urząd Miasta – Gminy Stryków & WIST, Łódź 2009

© All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored and retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior permission of the publishers and authors

© Wszystkie prawa zastrzeżone. Przedruk, odtwarzanie lub przetwarzanie fragmentów tej książki w mediach każdego rodzaju wymaga pisemnego zezwolenia wydawcy oraz autorów

Wydanie I

ISBN 978-83-929095-1-4

Projekt oraz przygotowanie do druku: Wojciech Pilec

Drukowanie i oprawa: Drukarnia WIST, ul. Barona 8b, Zgierz, tel. 42 716 45 63

Spis treści

TOM I. ZARYS MONOGRAFII SOŁECTW W GMINIE STRYKÓW	9
Anielin (<i>K. Milewska</i>)	11
Anielin Swędowski (<i>M. Turczyn</i>)	13
Bartolin (<i>K. Milewska</i>)	16
Bratoszewice (<i>M. Lamprecht</i>)	18
Ciołek (<i>A. Nowak</i>)	28
Dobieszków (<i>A. Ogrodowczyk</i>)	32
Dobra Nowiny (<i>A. Ogrodowczyk</i>)	37
Dobra (<i>A. Ogrodowczyk</i>)	40
Gozdów (<i>A. Nowak</i>)	47
Kalinów (<i>I. Pielesiak</i>)	52
Kiełmina (Klęk) (<i>J. Nalewajko</i>)	58
Koźle (<i>A. Nowak</i>)	64
Lipka (<i>K. Milewska</i>)	70
Ługi (<i>J. Nalewajko</i>)	73
Michałówek (<i>J. Nalewajko</i>)	77
Niesułków Kolonia (<i>M. Lamprecht</i>)	81
Niesułków (<i>M. Lamprecht</i>)	85
Nowostawy Górne (<i>M. Lamprecht</i>)	90
Osse (<i>A. Nowak</i>)	93
Pludwiny (<i>I. Pielesiak</i>)	98
Rokitnica (<i>M. Lamprecht</i>)	103
Sadówka (<i>I. Pielesiak</i>)	107
Sierźnia (<i>K. Milewska</i>)	112
Smolice (<i>M. Turczyn</i>)	114
Sosnowiec Pieńki (<i>A. Ogrodowczyk</i>)	119
Sosnowiec (<i>A. Ogrodowczyk</i>)	122
Stary Imielnik (<i>J. Nalewajko</i>)	125

Swędów (<i>M. Turczyn</i>)	129
Tymianka (Krucice, Lipa) (<i>M. Turczyn</i>)	132
Warszewice (Cesarka) (<i>K. Milewska</i>)	136
Wola Błędowa (<i>I. Pielesiak</i>)	139
Wrzask (Bronin) (<i>A. Nowak</i>)	147
Wysoki (<i>I. Pielesiak</i>)	151
Zagłoba (<i>A. Nowak</i>)	156
Zelgoszcz (<i>M. Turczyn</i>)	160
Bibliografia	164

TOM II. ZARYS MONOGRAFII MIASTA STRYKÓW 167

WSTĘP (<i>M. Lamprecht, T. Marszał</i>)	169
---	-----

1. CECHY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO MIASTA I GMINY STRYKÓW

ORAZ JEGO ANTROPOGENICZNE PRZEOBRAŻENIA (<i>J. Nalewajko, I. Pielesiak</i>)	171
1.1. Główne cechy budowy geologicznej i zasoby surowców mineralnych	172
1.2. Ukształtowanie powierzchni terenu	183
1.3. Warunki klimatyczne	189
1.4. Wody powierzchniowe i podziemne	193
1.5. Gleby	197
1.6. Flora i fauna	202
Bibliografia	217

2. ROZWÓJ I STRUKTURA PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNA STRYKOWA

(<i>K. Milewska</i>)	221
2.1. Rozwój przestrzenny miasta	221
2.2. Struktura przestrzenno-funkcjonalna miasta	231
2.2.1. Tereny mieszkaniowe	231
2.2.2. Tereny usługowe	235
2.2.3. Tereny produkcyjne	237
2.2.4. Tereny komunikacyjne	239
2.2.5. Tereny zieleni i rekreacji	239
2.3. Główne jednostki funkcjonalne w przestrzeni Strykowa	240
2.4. Zabytki i cmentarze zlokalizowane w mieście	242
Bibliografia	245

3. ROZWÓJ I STRUKTURA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNA LUDNOŚCI STRYKOWA.	
WARUNKI BYTU MIESZKAŃCÓW MIASTA (<i>A. Ogrodowczyk, M. Turczyn</i>)	246
3.1. Rozwój ludnościowy, zmiany struktury społecznej i narodowościowej	246
3.2. Struktura wyznaniowa	259
3.3. Warunki bytu mieszkańców	262
<i>Bibliografia</i>	266
4. ROZWÓJ GOSPODARCZY MIASTA (<i>M. Lamprecht</i>)	267
4.1. Początki działalności gospodarczej w Strykowie	267
4.2. Od prób uprzemysłowienia miasta do II wojny światowej	269
4.3. Gospodarka miasta w latach 1945–1989	280
4.4. Współczesne życie gospodarcze	284
4.4.1. Ogólna charakterystyka ekonomiczna miasta	284
4.4.2. Rolnictwo	288
4.4.3. Pozarolnicza działalność gospodarcza	293
<i>Bibliografia</i>	298
5. STRYKÓW NA MAPIE REGIONU (<i>A. Nowak</i>)	300
5.1. Położenie i funkcja administracyjna Strykowa	300
5.2. Miejsce Strykowa w sieci osadniczej regionu	304
5.3. Miejsce Strykowa w układzie komunikacyjnym województwa i kraju	311
5.4. Ponadlokalne uwarunkowania rozwoju miasta	314
<i>Bibliografia</i>	316
OBRAZKI STAREGO STRYKOWA	319

**ZARYS
MONOGRAFII SOŁECTW
W GMINIE STRYKÓW**

TOM I

SOŁECTWO ANIELIN

(Anielin, Kazimierzów)

Sołectwo Anielin Niesułkowski położone jest w południowej części gminy Stryków. Od południowego-wschodu graniczy z sołectwem Bartolin.

Teren sołectwa z południowego-zachodu na północny-wschód przecina droga gminna prowadząca ze Skoszew w gminie Nowosolna do Niesułkowa w gminie Stryków, jednak nie jest przy niej skupiona zabudowa, ta rozwija się przy drodze prostopadłej do wymienionej.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren jest nachylony z południowego-wschodu ku północnemu-zachodowi. Najwyższy punkt na obszarze sołectwa położony jest na południe od zabudowań, wschodniej części sołectwa, na wysokości 204,5 m n.p.m. Najniższy punkt omawianego terenu znajduje się na wysokości 173,1 m n.p.m., przy północno-zachodniej granicy sołectwa. Największe deniwelacje cechują południową część Anielina.

Podłoże sołectwa budują gliny zwałowe na piaskach wodnolodowcowych oraz piaski wodnolodowcowe górne, miejscami wytworzone na glinach zwałowych. Wzdłuż ciek wodnego zaznacza się pas mułków i piasków deluwialnych.

Warunki glebowe sołectwa są słabe, niesprzyjające produkcji rolnej. Gleby klasy III to 7,7%, klasy IVa stanowią ponad 40%, zaś klasy IVb – 41%. Pozostałe gleby zaliczają się do klasy V.

Przez sołectwo przechodzi topograficzny dział wodny III-go rzędu. Rozdziela on zlewnie rzeki Mrożycy i rzeki Moszczenicy. Większość terenu należy do zlewni Moszczenicy, jedynie część północno-wschodnia odprowadza wody do Mrożycy. Przez teren południowo-zachodnią część sołectwa przepływa ciek stanowiący dopływ Moszczenicy.

Głębokość zalegania wód podziemnych waha się od 10 do 2 m. Odwierty studni wskazują na 13,9 m głębokości do zwierciadła wody, przy rzędnej wysokości zwierciadła na poziomie 180,2 m n.p.m. Teren sołectwa w przeważającej większości budują grunty o średniej przepuszczalności (piaski i skały lite silnie uszczelnione) oraz grunty antropogeniczne o różnicowanej przepuszczalności. Ciekowi wodnemu towarzyszą grunty organiczne o zmiennej przepuszczalności. Główne zasoby wodonośne tworzy poziom jurajski, nieco mniejsze – poziom czwartorzędowy. Potencjalna wydajność otworu studziennego to 40–80 m³/h. Średnia przepuszczalność większości gruntów sołectwa w niedużym stopniu ogranicza infiltrację zanieczyszczeń antropogenicznych do wód podziemnych, jednak konieczna jest dbałość o stan gleb.

Ważnym uwarunkowaniem rozwoju sołectwa jest sąsiedztwo opisywanego terenu z terenem chronionym przyrodniczo – Parkiem Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich, sołectwo graniczy z Parowami Janinowskimi.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Pierwsza wzmianka o Anielinie pochodzi z 1884 roku. Wieś tworzyło wówczas 18 domostw, a powierzchnia rozłogów liczyła 316 mórg. Wieś tworzyła także osada karczmarska z jednym domostwem, zamieszkałym przez 3 osoby i 3 morgami rozłogów.

Zabudowa wsi Anielin ukształtowała się wzdłuż drogi biegnącej z południowego-wschodu na północny-zachód. Zabudowę dzieli na dwie jednostki, Kazimerzów i Anielin, droga gmina prowadząca do Niesułkowa. Wieś Kazimierzów ma charakter łańcuchówki, z nieregularną zabudową po obu stronach drogi, zaś wieś Anielin to rzędówka, z koncentracją zabudowy po południowej stronie drogi. Zabudowa jest tu rozproszona, domostwa rozlokowane nierównomiernie. Łanowy, prostopadły do drogi układ pól, po obu jej stronach. Rozmieszczenie zabudowy widoczne na mapach z połowy XX w. potwierdza stałość takiego układu gospodarstw.

W 2007 r. sołectwo Anielin Niesułkowski zamieszkiwało 109 osób, w tym 64 kobiety, wskaźnik feminizacji osiągał wartość 142/100.

Gospodarka

Dominującą rolę w kształtowaniu struktury gospodarczej Anielina odgrywa rolnictwo. W strukturze użytkowania ziemi największy udział mają grunty orne. Na terenie sołectwa dominują małe podmioty rolne, najwięcej jest gospodarstw o powierzchni do 2 ha (20%), gospodarstw 2–3 ha i 3–5 ha jest po 18%. Taki sam udział mają gospodarstwa 10–15-hektarowe. Tylko 2 gospodarstwa mają powierzchnię powyżej 15 ha. W strukturze zasiewów przeważają mieszanki zbożowe (ponad 50% zasiewów), mniejszy udział ma pszenżyto i kukurydza. Na niewielkiej powierzchni uprawiane są ziemniaki. Poza tym uprawiane są różne warzywa i owoce, jednak głównie na własne potrzeby.

Widoczna jest wyraźna mleczno-zwierzęca specjalizacja gospodarstw. Na jedno gospodarstwo w sołectwie przypada średnio aż 14 sztuk bydła. Głównymi rynkami zbytu są Łódź i Łowicz. W dwóch gospodarstwach odbywa się chów trzody chlewnej na większą skalę. Głównym rynkiem zbytu jest ubojnia w Jaroszkach w gminie Brzeziny

Na terenie sołectwa nie występuje pozarolnicza działalność gospodarcza.

Sieć komunikacyjna sołectwa opiera się na przebiegającej z południowego-zachodu na północny-wschód drodze gminnej prowadzącej ze Skoszew w gminie Nowosolna do Niesułkowa w gminie Stryków oraz przy drodze prostopadłej do wymienionej. Uzupełniająca sieć

dróg transportu rolniczego tworzy głównie drogi gruntowe. Na terenie sołectwa znajduje się jeden przystanek komunikacji zbiorowej.

* * *

SOŁECTWO ANIELIN SWĘDOWSKI (Anielin, Swędówek)

Sołectwo Anielin Swędowski znajduje się w zachodniej części gminy, sąsiadując bezpośrednio z gminą Zgierz. W skład sołectwa wchodzi wieś Anielin, położona w centralnej części przy drodze Stryków-Ozorków oraz wieś Swędówek, znajdująca się na południe od linii kolejowej. Przez teren sołectwa przebiega droga powiatowa nr 708 Stryków–Ozorków oraz linia kolejowa z Łodzi do Łowicza.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźbę sołectwa stanowi w większości równina sandrowa i wodnolodowcowa z wyraźnie zarysowaną doliną rzeki Moszczenicy. Najwyższy punkt sołectwa położony jest na wysokości 156,8 m n.p.m. (w północno-zachodniej części), natomiast najniższej położony obszar znajduje się w dolinie Moszczenicy (w południowej części), na granicy z sołectwem Swędów i jego wysokość wynosi 144,8 m n.p.m. Południową granicę sołectwa stanowi rzeka Moszczenica z wyraźnie zarysowaną doliną.

Podłoże sołectwa jest zbudowane głównie z piasków wodnolodowcowych. Gleby Anielina Swędowskiego zaliczane są do gleb niskiej jakości, stanowią je przede wszystkim gleby bielcowe i pseudobielcowe, zaś w dnie doliny Moszczenicy występują gleby murszowe i torfowe. Jedynym surowcem nadającym się do eksploatacji jest niewielki pas czwartorzędowych torfów w dolinie Moszczenicy. Słabe warunki glebowe nie sprzyjają uprawie roślin, najlepsze jakościowo gleby IV klasy zajmują jedynie 7,9% powierzchni (23,5 ha), dominują gleby klasy V stanowiąc 56,6% (167 ha), zaś VI klasa bonitacyjna zajmuje 12,3% (36,5 ha).

Całe sołectwo położone jest w dorzeczu rzeki Moszczenicy, w części środkowej i północnej znajdują się rowy melioracyjne odprowadzające wodę do Moszczenicy poza granicę sołectwa. W południowo-wschodniej części, na terenie Swędówka, znajduje się niewielki zbiornik wodny, dawniej wykorzystywany przez młyn.

Głębokość pierwszego poziomu wodonośnego na większości obszaru zawiera się pomiędzy 2 a 5 m pod poziomem terenu, natomiast w dolinie Moszczenicy wody gruntowe występują na poziomie 0–2 m pod powierzchnią. W środkowej części sołectwa oraz wzdłuż Moszczenicy dominują utwory łatwo przepuszczalne, zaś na pozostałym obszarze średnio przepuszczalne. Główny użytkowy poziom wód gruntowych występuje na głębokości 20–40 m.

Zagrożenie dla środowiska stanowi skupisko komunalnych emitorów gazów zlokalizowane na południe od granic sołectwa, na terenie Swędowa. Na niemal całym obszarze występują gleby podatne na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Prace archeologiczne nie wykazały żadnych śladów wcześniejszych kultur. Anielin Swędowski powstał przy trakcie handlowym prowadzącym z Brzezin do Łęczycy trudno jednak dokładnie stwierdzić kiedy miało to miejsce. Pierwsza zachowana wzmianka źródłowa pochodzi z 1386 r., w której wieś wymieniana jest jako Swandowo lub Swandowice. Wkrótce ta jednostka osadnicza podzieliła się na dwie wsie: królewską i szlachecką. Wiadomo że w XVI w. wieś nazywała się Swędów Szlachecki, stanowiąc własność prywatną. W XIX w. należała do gminy Dobra w powiecie brzezińskim oraz w parafii Szczawin. W tym okresie losy dzisiejszego sołectwa Anielin Swędowski, będącego wówczas kolonią, silnie związane były ze wsią Swędów Królewski (dzisiejszy Swędów). Przed I wojną światową wieś w większości zamieszkała była przez ludność niemiecką, były tu tylko 3 polskie gospodarstwa zlokalizowane w południowej części (za torami kolejowymi). W tym okresie wybudowano tu drewniany młyn i karczmę. Jednak do dnia dzisiejszego nie zachowały się zabudowania XIX-wieczne, najstarszy budynek pochodzi z początku XX w.

W 1921 r. w Anielinie znajdowało się 21 budynków mieszkalnych zamieszkałych przez 165 osób, z tego 83 kobiet, natomiast w Swędówku (osadzie młyńskiej) było 6 domów zamieszkałych przez 62 osoby, z tego 29 kobiet. W sumie w obu wsiach zdecydowana większość deklarowała wyznanie ewangelickie (148 osób), zaś 78 katolickie, tylko 1 osoba podała wyznanie inne chrześcijańskie. W strukturze narodowościowej w Anielinie i Swędówku dominowali osadnicy niemieccy – łącznie 148 osób, zaś narodowość polską deklarowało 79 osób. Po zakończeniu II wojny w miejsce ludności niemieckiej napłynęła polska, głównie z okolicznych wsi. 13 lat temu doszło do połączenia Anielina ze Swędówkiem.

Tereny mieszkaniowe zajmują około 21% powierzchni. Dawny układ przestrzenny sołectwa zaliczony do typu jednodrożnego luźnego został zaburzony m.in. przez powstającą od 1970 r. (głównie po 1990 r.) zabudowę lotniskową we wschodniej i południowej części. Poza terena-

mi działek rekreacyjnych zabudowa sołectwa ma charakter rozproszony. Budynki mieszkalne i gospodarcze wzdłuż głównej ulicy (Strykowska) występują przede wszystkim po jej północnej stronie. Dominuje tam wiejska zabudowa zagrodowa powstała głównie po 1970 r. Południowo-wschodnia część sołectwa (Swędówek), przy dawnym młynie, ze skupioną zabudową tworzy przysiółek. Na tym terenie również przeważa wiejska zabudowa zagrodowa, przy dużym udziale budynków jednorodzinnych oraz letniskowych. Zdecydowana większość istniejących tam budynków powstała po 1970 r. Generalnie w sołectwie dominuje zabudowa letniskowa (ponad 200 obiektów mieszkaniowych), największa jej koncentracja występuje na południe od głównej drogi w kierunku rzeki Moszczenicy. Innym obszarem o dominacji zabudowy letniskowej są wschodnie części sołectwa przy granicy z Tymianką Małą.

Obecnie sołectwo liczy 189 mieszkańców (w 1988 r. – 166, w 1996 r. – 185). Występuje nieznaczny niedobór kobiet (94 osoby, wskaźnik feminizacji osiąga wartość 98/100). Gęstość zaludnienia wynosi 64,2 os./km².

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 39 gospodarstw rolnych. Przeważają gospodarstwa drobne, udział najmniejszych o powierzchni do 3 ha wynosi 46%, natomiast do powierzchni 5 ha ponad 61,5%. Tylko jedno gospodarstwo posiada powyżej 10 ha, co stanowi jedynie 2,5% wszystkich gospodarstw w sołectwie. Brak jest gospodarstw wielkotowarowych oraz nastawionych na określony kierunek produkcji. Sołectwo ma jeden z najniższych wskaźników waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej¹ w gminie, który wynosi 45,6.

Powierzchnia sołectwa Anielin Swędowski wynosi 294 ha, jest to jedno z najmniejszych sołectw gminy. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne stanowiące około 60% powierzchni sołectwa (w tym 43% zajmują grunty orne, 15% łąki, zaś około 2% stanowią sady). Lasy w sołectwie są rozmieszczone nierównomiernie zajmując 10% jego powierzchni.

Na terenie sołectwa nie znajduje się żaden zakład produkcyjny, jednak są tu niewielkie punkty usługowe powstałe w latach dziewięćdziesiątych XX w., zwykle zatrudniające 1–2 osoby. Należą do nich: sklep spożywczo-przemysłowy, 2 firmy oferujące usługi budowlane i kilka punktów wymiany butli. Głównym miejscem ich zaopatrzenia jest Łódź, Stryków oraz Zgierz, natomiast zbyt świadczą dla miejscowej ludności oraz w okresie letnim dla osób przybywających na terenie działek letniskowych.

Anielin Swędowski to sołectwo o dominującej funkcji letniskowej, obecnie liczba domków letniskowych 6-krotnie przewyższa liczbę zagrod wiejskich.

¹ Wskaźnik WWRPP odzwierciedla potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikający z warunków naturalnych – jakości gleby, klimatu, rzeźby terenu, stosunków wodnych.

SOŁECTWO BARTOLIN

Sołectwo Bartolin położone jest w południowej części gminy Stryków. Od południa graniczy z gminą Nowosolna. Teren sołectwa z południowego-zachodu na północny-wschód przecina droga gminna prowadząca ze Skoszew w gminie Nowosolna do Niesułkowa w gminie Stryków.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren sołectwa jest nachylony z południa ku północy. Najwyższy punkt terenu położony jest na południe od zabudowań centralnej części sołectwa, na wysokości 201,7 m n.p.m. Najniższy punkt na obszarze sołectwa znajduje się na wysokości 189,0 m n.p.m., przy północno-wschodniej granicy sołectwa, na drodze gminnej. Największe deniwelacje cechują południową część Bartolina, na którym to terenie zlokalizowana jest większość zabudowy.

Podłoże sołectwa budują piaski wodnolodowcowe górne. W południowo-wschodniej części na powierzchni zaznaczają się, wchodzące klinem, gliny zwałowe na piaskach wodnolodowcowych, zaś w części południowo-zachodniej, wzdłuż granicy sołectwa, zaznacza się pas mułków i piasków deluwialnych, wypełniających suchą obecnie dolinkę.

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej. Gleby klasy IV stanowią ponad 44%, zaś klasy V – 30%. Pozostałe gleby zaliczono do klasy VI.

Sołectwo w całości położone jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Tereny wsi są ubogie w wody powierzchniowe, istnieje tylko jeden, niewielki zbiornik, zlokalizowany w obrębie wsi, blisko drogi gminnej.

Głębokość zalegania wód podziemnych waha się od 10 do 2 m. Odwierty studni wskazują na 9,4 metry głębokości do zwierciadła wody, przy rzędnej wysokości zwierciadła na poziomie 184, 2 metrów n.p.m. Teren sołectwa w przeważającej większości budują grunty o średniej przepuszczalności (piaski i skały lite silnie uszczelnione) oraz grunty antropogeniczne o zróżnicowanej przepuszczalności. Główne zasoby wodonośne tworzy poziom jurajski, nieco mniejsze poziom czwartorzędowy. Potencjalna wydajność otworu studziennego to 40–80 m³/h.

Średnia przepuszczalność większości gruntów sołectwa w niedużym stopniu ogranicza infiltrację zanieczyszczeń antropogenicznych do wód podziemnych, jednak wskazana jest możliwie jak największa dbałość o stan gleb, zwłaszcza w kontekście ubogich wód powierzchniowych i związanym z tym ryzykiem przesuszenia.

Ważnym elementem wpływającym na zagospodarowanie sołectwa jest sąsiedztwo opisywanego terenu z terenem chronionym przyrodniczo – Parkiem Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Wieś Bartolin jest młodą jednostką osadniczą. Jeszcze na mapach z połowy XIX w. wieś nie istnieje. Brak również wzmianki o wsi w spisie z 1880 r. Natomiast na planach z 1940 r. występuje pod nazwą Bertolin.

Wieś ukształtowała się wzdłuż drogi gruntowej biegnącej od Warszewic i kończącej się w pobliskim lesie. Zabudowa wsi jest w przewadze zwarta – poszczególne gospodarstwa sąsiadują ze sobą – wyjątek stanowią nowo powstałe zabudowania o charakterze rezydencjonalnym. Ich rozmieszczenie jest nieregularne, działki mają dużą powierzchnię, w większości niezagospodarowaną.

Bartolin ma charakter ulicówki, z łańcuchowym układem pól. Zabudowa w części wschodniej koncentruje się po północnej, a w części zachodniej po południowej stronie drogi. Zabudowa Bartolina widoczna na mapach z połowy XX w. potwierdza stabilność takiego układu zabudowy.

Obecny kształt zabudowy został w dużej mierze ukształtowany poprzez rozlewanie się zabudowy letniskowej. Korzystne położenie sołectwa względem Łodzi oraz Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich powoduje, że rozwija się zabudowa wykorzystywana często jedynie sezonowo. Domy budowane przez ludność napływową powstają w większości w oddaleniu od głównej zabudowy wsi, tworząc przysiółki.

W zaniku jest funkcja gospodarcza budynków. Zmianom funkcji wsi towarzyszy różnicowanie zabudowy. Częstym zjawiskiem obserwowanym w Bartolinie jest występowanie w obrębie jednej zagrody dwóch budynków – starszego, zazwyczaj z lat powojennych, zamieszkałego przez starsze pokolenie, i nowego – wzniesionego przez jego dzieci, tworzące odrębne gospodarstwo domowe. Zabudowa w przewadze jest w stanie dobrym lub bardzo dobrym. Do rozbiórki kwalifikują się jedynie dwa budynki poniemieckie, położone po południowej stronie drogi.

W świetle danych z 2004 r. na terenie sołectwa Bartolin mieszkało 61 osób, zaś w roku 2007 64 osoby (w tym 31 kobiet). Współczynnik maskulinizacji wynosił 106,5/100.

Gospodarka

Na terenie sołectwa dominują niewielkie gospodarstwa rolne. Najwięcej jest gospodarstw o powierzchni 3–5 ha (32%) a jedynie o 6 punktów procentowych mniej 2–3 hektarowych.

Niekorzystny z punktu widzenia gospodarki rolnej jest fakt, iż tylko 2 gospodarstwa mają powyżej 10 ha. W strukturze użytków dominują grunty orne (61,5%). Znaczny jest też udział lasów – 22%. Pozostałe rodzaje użytków to kolejno łąki i pastwiska – 3% oraz sady – 1,5%. Nieużytki stanowią aż 12% terenu. W strukturze zasiewów przeważa żyto (aż 58% zasiewów), mniejszy udział wśród zbóż ma pszenżyto, pszenica, jęczmień i owies. Na 15% powierzchni uprawiane są ziemniaki. Poza tym uprawiane są różne warzywa i owoce, jednak głównie na własne potrzeby.

Na terenie sołectwa nie występuje pozarolnicza działalność gospodarcza.

Przez teren sołectwa przebiega napowietrzna linia wysokiego napięcia, a w centrum wsi znajduje się stacja transformatorowa.

Najistotniejsza w systemie komunikacyjnym sołectwa Bartolin jest droga utwardzona relacji Skoszewy–Niesułków. Komunikację wewnątrz sołectwa zapewniają drogi gospodarcze lub polne o nawierzchni nieutwardzonej. Na terenie sołectwa brak jest przystanków komunikacji zbiorowej.

* * *

SOŁECTWO BRATOSZEWICE

Bratoszewice, dawniej miasto obecnie wieś położona w północno-wschodniej części gminy Stryków, w odległości ok. 5 km od Strykowa i 6 km od Głowna. Najbliższe większe miasta: Łódź i Łowicz położone są w odległości odpowiednio 22 i 28 km.

Przez wieś przebiega droga rangi krajowej nr 14 relacji Łódź–Stryków–Głowno–Łowicz. Wieś jest także węzłem dróg lokalnych. W północnej części sołectwa równolegle do drogi krajowej przebiega linia kolejowa relacji Łódź–Stryków–Łowicz–Warszawa.

Środowisko przyrodnicze

Na tle terenów sąsiednich powierzchnia sołectwa wykazuje się dużym zróżnicowaniem rzeźby. Różnica wysokości między najwyżej położonym punktem (182,5 m n.p.m. – wierzchołek wzniesienia na południe od Bratoszewic) a punktem najniższym (141,3 m n.p.m. w północnej części tzw. Drogi Domaradzkiej) wynosi ponad 40 m. Wierzchołkami stosunkowo niewielkich, choć wyróżniających się w krajobrazie okolic Bratoszewic, pagórków morenowych biegnie granica wododziału dwóch głównych rzek gminy: Moszczenicy i Mroźnicy. Na północy-wschód od linii wzniesień teren sołectwa łagodnie opada w kierunku doliny Mroźnicy.

W granicach sołectwa obszary źródłiskowe posiadają kilka niewielkich cieków. Największy z nich, biorący początek na zachód od zabudowań wsi Bratoszewice, jest lewobrzeżnym dopływem rzeki Mrożycy. Antropogeniczne przeobrażenia rzeźby terenu są stosunkowo niewielkie, wiążą się głównie z koniecznością niwelacji terenu pod ciągi komunikacyjne. Przykładem takich przeobrażeń jest m. in. linia kolejowa biegnąca w północno-zachodniej części sołectwa, częściowo zlokalizowana na nasypie, częściowo w wykopie.

Podłoże sołectwa budują czwartorzędowe utwory polodowcowe: piaski wodnolodowcowe górne oraz gliny zwałowe (miejscami na piaskach wodnolodowcowych górnych). Doliny cieków oraz obniżenia terenu wypełniają namuły den dolinnych i zagłębień bezodpływowych na piaskach wodnolodowcowych górnych lub na glinach stadiału mazowiecko-podlaskiego.

Większość obszaru sołectwa położona jest w zlewni rzeki Mrożycy, a jedynie jego południowo-zachodni skraj w zlewni rzeki Moszczenicy. Niewielka zasobność analizowanego obszaru w wody powierzchniowe jest uwarunkowana jego wododziałowym położeniem (w granicach sołectwa przebiegają wododziały III i V rzędu). Stały przepływ obserwuje się jedynie dla głównego ciek wypływającego spod Bratoszewic. Górny jego odcinek, jak i pozostałe biorące początek na obszarze sołectwa cieki, mają charakter okresowy. Zbiorniki wód powierzchniowych są nieliczne, 2 największe zlokalizowane są w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowy wsi Bratoszewice.

Orientacyjna głębokość do zwierciadła wody od powierzchni terenu zawiera się w przedziale od poniżej 2 m w dolinie bezimiennego dopływu Mrożycy spod Bratoszewic do 5 m na terenach pagórków morenowych.

Znaczną część obszaru sołectwa pokrywają grunty szczególnie podatne na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych (piaski wodnolodowcowe). Niekorzystnym zjawiskiem występującym na terenie sołectwa jest przesuszenie gleb.

Obiektami najbardziej uciążliwymi są: droga krajowa nr 14 o niekorzystnym oddziaływaniu akustycznym oraz stanowiące zagrożenie dla gleb a także wód podziemnych, składowisko odpadów komunalnych zlokalizowane na południowym skraju sołectwa w pobliżu Rokitnicy.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Najstarsze znane ślady człowieka na terenie sołectwa Bratoszewice pochodzą z okresu rzymskiego (kultura przeworska) tj. z pierwszych wieków naszej ery (ślady odkryto na wschód od placu sportowego i na południe od drogi łączącej drogę krajową i wieś Kalinów–Folwark).

Bratoszewice należą do najstarszych wsi gminy Stryków. O początkach wsi niewiele wiadomo, pierwsze wzmianki dotyczące Bratoszewic pochodzą z okresu 1341–1376. Wieś była

rodzinnym gniazdem rodu Bratoszewskich, którzy od tej wsi przybrali nazwisko i przyczynili się do wyniesienia jej do godności miasta. Dokument lokacyjny nie jest znany, jednak już z 1458 r. pochodzi wzmianka o istnieniu miasta.

Wg rejestru poborowego z 1578 r., Bratoszewice (określane wówczas, jako miasto szlacheckie), zapłaciły 15 florenów czopowego. Jak podaje rejestr: „Płacono poboru przedtem 2 1/2 grzywny, zdwojony na 5 lecz dla pożaru zapłacono 5 florenów, 11 groszy. W miasteczku znajdował się garncarz, szewc, rzeźnik, komornik, 2 karczmy, szynkarz, 8 łanów pozostawało niezagospodarowanych. Ogółem zapłacono florenów 7 groszy 2”¹. O niewielkiej randze miasteczka, oprócz słabo rozwiniętego rzemiosła i handlu, może świadczyć fakt, iż w tym samym czasie sąsiednie Brzeziny zapłaciły 271 florenów. Sąsiedztwo Brzezin oraz kilku innych, konkurencyjnych miast (Strykowa, Głowna, Dmosina) hamowało rozwój gospodarczy Bratoszewic. Miasteczka nie omijały także klęski żywiołowe i pożogi wojenne. Ok 1576 r. w osadzie wybuchł pożar (o czym wspomina cytowany już rejestr), w roku 1655 Bratoszewice zostały zrabowane i spalone przez Szwedów. Doszczętnie zniszczone miasteczko upadło gospodarczo i utraciło prawa miejskie w drugiej połowie XVII w. (przed 1661 r. Bratoszewice są określane w źródłach jako wieś).

Wieś nadal pozostawała w rękach Bratoszewskich (pod elekcją Stanisława Augusta w 1764 r. odnotowano podpisy Kazimierza na Bratoszewicach Bratoszewskiego – chorążego i posła Ziemi Gostyńskiej, oraz Jana Edmunda z Bratoszewic – stolnika gostyńskiego).

Pod koniec XVII w. notuje się związki z Bratoszewicami znanej rodziny Jaxów-Bykowskich herbu Gryf, która swe nazwisko wywodziła od rodowego gniazda Byki pod Piotrkowem (istnieją przypuszczenia, iż Bratoszewice mogły być przez pewien czas własnością Bykowskich).

Renesansowe płyty nagrobne w bratoszewickim kościele pochodzące z początków XVII w. (Zofii i Doroty Bratoszewskich), potwierdzają dalsze związki tej rodziny z Bratoszewicami. Kolejnymi właścicielami Bratoszewic była rodzina Czarneckich. Z roku 1809 pochodzi płyta nagrobna stolnikowej inowłodzkiej Ewy Czarneckiej².

Inwentarz pomiarowy Dóbr Klucza Bratoszewskiego z przyległościami wykonany w 1838 r. przez geometrę Witalisa Pieniążka wykazuje, że w skład klucza, oprócz Bratoszewic, wchodziły wówczas: folwark i wieś Wola Błędowa, folwark i wieś Wyskok, wsie zarobne Rokit-

¹ „Contrib. antiquae marc. 2 1/2, nunc vero 5., ad rationem dederunt, propter conflagrationem fl. 5–11. Artifices: figulus 1, sutor 1, a quolibet per gr. 4, lanus gr. 6, inquilinus 1 gr. 7, tabernae annuales 2 per gr. 24, propinator cremati gr. 6, lanei 8 desertati. Summa ex eodem oppido fl. 7 - 2.” Palatinatus Lanciencensis, Districtus Lanciencensis r. 1576, Regestrum contriubutionis ex civitatibus et oppidis terrae Lanciencensis Warszawa 1883.

² Jej syn, Feliks, w 1792 r. został sędzią ziemiańskim woj. kaliskiego, 15 lat później sędzią apelacyjnym w Warszawie, a w r. 1830 senatorem wojewodą. Jeden z potomków – Rafał Bratoszewski (ok. 1765–1824) założył Aleksandrów Łódzki.

nica i Woliska, młyny Stara Piła i Bykowiec oraz tartak i smolarnia. Wg wyszczególnienia majątków szlacheckich w Departamencie Warszawskim Prus Południowych, majątek Bratoszewice, obliczony na 90 000 talarów, był jednym z największych zarówno w powiecie brzezińskim jak i rawskim oraz sochaczewskim.

W 1871 r. powierzchnia majątku liczyła 4597 mórg, w tym lasu 2437 mórg, ziemi ornej 1679 mórg, łąk 263 mórg, pod stawami 28 mórg, pozostałe tereny (nieużytki, drogi itp.) 190 mórg. W folwarku znajdowały się 4 niewielkie zarybione stawy. Wśród lasów położone były trzy kolejne stawy, przy których funkcjonował tartak i młyny Stara Piła i Bykowiec. W skład wsi wchodziło 27 „dymów” folwarcznych oraz 35 wiejskich, zamieszkałych przez 470 osób. Chłopi posiadali 748 mórg. Istniała także gorzelnia przerabiająca 6000 korcy ziemniaków. W 1881 r. dobra Bratoszewickie składały się z folwarków: Bratoszewice, Woliska, Orzelki oraz Wola Błędowa i Wysoki wraz z wsiami o tych nazwach.

Po śmierci Feliksa Czarneckiego w 1842 r. dobra bratoszewickie otrzymał ich administrator, Wincenty Topór Matuszewski, w 1852 r. właścicielem klucza został Kazimierz Lemański. Jego córka, Stefania, w 1885 r. wyszła za mąż za Wacława Rzewuskiego i tą drogą majątek dostał się w ręce rodziny Rzewuskich. Syn Wacława, Kazimierz, który przejął całość majątku w 1911 r., wybudował w Bratoszewicach pałac - swoją letnią rezydencję.

W okresie międzywojennym Rzewuski ponosił duże wydatki na podniesienie wydajności gospodarstwa rolnego. Pogarszająca się sytuacja majątkowa doprowadziła do tego, iż w 1935 r. dobra miały być licytowane, jednak do przetargu nie doszło.

W 1921 r. dobra Bratoszewickie obejmowały wsie Bratoszewice, Orzelki, Rokitnica, Stara Piła, Bykowiec, Tartak, Kalinów Nowy, Kalinów Stary, łącznie prawie 3 tys. mórg gruntów. W latach 1926–1930 Bratoszewice (będące wówczas wsią gminną) opisywane są wraz z przynależnościami, wśród których wymieniane są Bratoszewice Małe, Bykowiec, Koźle, Smolice, Swędów, Tymianka, Warchałów, Zabrzeźnia, Ziewaniec. Wymieniany jest także Kazimierz Rzewuski, właściciel majątku ziemskiego liczącego 1635 ha, młyna wodnego, krochmalni, tartaku oraz cegielni.

Po II wojnie światowej w ramach reformy rolnej część majątku rozparcelowano na rzecz chłopów, pozostała część przeszła na własność Skarbu Państwa. W oparciu o tereny uprawne stworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne, które przejęło też zabudowania folwarczne.

Wg zachowanych informacji Bratoszewice w 1789 r. liczyły 33 domy i 208 mieszkańców. Niespełna 150 lat później, podczas pierwszego powszechnego spisu ludności (30 września 1921 r.) we wsi Bratoszewice zamieszkiwało 529 osób (w tym 276 mężczyzn), w 70 budynkach. Ponadto w części określonej jako Bratoszewice folwark mieszkały 304 osoby (w tym 141 mężczyzn), w 14 budynkach. W osadzie Bratoszewice stacja kolejowa w 5 budynkach

zamieszkiwały 44 osoby (w tym 21 mężczyzn). Wreszcie we wsi Bratoszewice Małe mieszkało 77 osób (w tym 40 mężczyzn) w 13 budynkach. Dominowała ludność wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej, jedynie w folwarku 25 osób określiło swoją religię i narodowość jako inną (prawdopodobnie mariawici).

Po II wojnie światowej liczba mieszkańców sołectwa rosła. W roku 1960 Bratoszewice liczyły 714 mieszkańców, w 1988 r. w Bratoszewicach mieszkało 1081 osób a w 2000 – 1112 osób. Współcześnie Bratoszewice liczą 1107 mieszkańców, w tym 582 kobiety. Wskaźnik feminizacji wynosi 110,9.

Bratoszewice posiadają rozbudowany układ przestrzenny, na co wpływ ma przeszłość wsi, które w swej historii przez ponad 200 lat posiadała prawa miejskie, pełniła także przez ok. 100 lat funkcję stolicy gminy Bratoszewice. Jako współczesną wieś, Bratoszewice zaliczyć można do typu wielodrożnicy. Do dziś zachowały się cechy miejskiego układu przestrzennego wyrażające się przede wszystkim w promienistym układzie ulic, zbiegających się w centrum wsi, oraz intensywnej zabudowie tworzącej w centralnej części Bratoszewic zwarte pierzeje wzdłuż ulic. Rozłogi wiejskie zorganizowane są w postaci niw, z których część stanowiła gospodarstwo rolne przy dawnym pałacu, przekształcone po II wojnie światowej w Państwowe Gospodarstwo Rolne.

Szereg obiektów na terenie sołectwa jest objętych ochroną prawną. Są to: kościół, lamus, dzwonnica, pałac oraz towarzyszący mu park. Prawnym pomnikiem przyrody jest także aleja dębowa składająca się z ok. 150 dębów szypułkowych położonych przy drodze gminnej Bratoszewice – Kalinów, a także położone w parku: buk zwyczajny (obwód 345 cm), dęby szypułkowe (obwód 496 i 295 cm), topole białe (500, 410, 360, 340 cm), jesion wyniosły (380 cm). Do innych cennych obiektów na terenie sołectwa należy cmentarz grzebalny oraz budynki związane z dawnym gospodarstwem Rzewuskiego (warsztaty, spichlerz, obora, stodoła oraz mieszkalny budynek folwarczny).

Założenie pałacowo-ogrodowe³

Założenie pałacowo-ogrodowe Rzewuskich położone jest w środkowej części wsi. Jego usytuowanie świadczy o tym, iż prawdopodobnie pierwotnie znajdował się na kompozycyjnym zamknięciu dwóch dróg: biegnącej przez wieś z południowego zachodu szosy łódzkiej, która dopiero po ostatniej wojnie zmieniła przebieg (omijając centrum wsi od północnego zachodu) oraz drogi w stronę wsi Wola Błędowa. Rezydencja reprezentuje typ pałacu sprzężonego z zabudową gospodarczą oraz założeniem parkowo-ogrodowym. Ze względu na swą

³ Opis założenia został w głównej mierze oparty o publikację *Dwory i pałace okolic Łodzi* wydaną w 1997 r. przez Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Łodzi.

wielkość, kompozycję i wysoką jakość architektury należy do najcenniejszych obiektów tego typu w obecnym województwie łódzkim, zwłaszcza w połączeniu z interesującym i rozległym założeniem parkowym.

W skład zespołu wchodzi pałac, zabudowania gospodarcze oraz ogród wokół pałacu, przekształcający się we wschodniej części w park krajobrazowy (łączna powierzchnia parku liczy 25 ha, w tym część leśna 11 ha, stawy 2 ha).

Główny dojazd do pałacu znajduje się od strony północnej i prowadzi przez monumentalną bramę z piętrową kordegardą. Na teren założenia można dostać się przez dwa skromniejsze wejścia, od południa (z niewielką bramą i kordegardą), które stanowiło najdogodniejsze połączenie zespołu z kościołem, folwarkiem i wsią oraz od wschodu, prawdopodobnie czysto gospodarcze.

Autorem projektu pałacu był warszawski architekt Juliusz Nagórski, który sprawował także nadzór techniczny nad robotami budowlanymi. Budowa pałacu rozpoczęła się w 1921 i trwała do 1922 r. Prace wykończeniowe zamknięto w 1927 r.

Rzut obiektu oparty jest w przybliżeniu na kwadracie. Budynek jest parterowy, częściowo podpiwniczony, użytkowe poddasze pełniło rolę piętra. Pałac łączy w sobie cechy francuskiego pałacu o układzie „w podkowę” z frontowym dziedzińcem honorowym, tradycyjnego osiemnastowiecznego dworu polskiego z czterema narożnymi alkierzami z akcentem hiszpańskim w postaci wewnętrznego dziedzińca (patio). Położenie pałacu na skrzyżowaniu głównych osi kompozycyjnych całego założenia rezydencjonalnego sprawiło, że wszystkie cztery elewacje musiały uzyskać zbliżoną rangę i mogą być odbierane bądź jako frontowe (północna – frontowa w istocie oraz zachodnia), bądź ogrodowe (wschodnia – faktyczna ogrodowa oraz południowa).

Układ wnętrz podporządkowano wymogom funkcjonalności i wygody, swobodnie rozmieszczając pomieszczenia reprezentacyjne i ciągi komunikacyjne. Pierwotny układ mimo zmiany sposobu użytkowania zachował się z niewielkimi tylko przekształceniami (wtórne podziały) do czasów obecnych.

Park przy bratoszewickiej rezydencji zaprojektowany został równolegle z nią, jako integralny element całego założenia. Jednak zaczątki parku w formie nieuporządkowanej mogą sięgać końca wieku XVIII, bowiem *Wykaz gruntów wsi i folwarku Bratoszewice* z I poł. XIX w. podaje, że istniał ogród włoski przy stawie i ogród przy dworze. Istnieją także przypuszczenia, że w XVI w. mógł się w Bratoszewicach znajdować dwór na kopcu, zlokalizowany na wyspie na stawie, po północnej stronie dzisiejszej alei dojazdowej do pałacu (wyspa ta została połączona z lądem przy okazji budowy szkoły w 1969 r.)⁴.

⁴ Niekiedy jest mowa o fortalicji (zameczku obronnym).

W części zachodniej, wokół pałacu założenie ogrodowe miało charakter regularny, przechodząc ku wschodowi w park krajobrazowy. Część geometryczna zaprojektowana była w oparciu o siatkę drózek w układzie trójkątów i trapezów. Od północy, za bramą główną, obsadzona kasztanowcami aleja dojazdowa wyznaczająca oś symetrii północ-południe, mija położone po obu stronach stawy przechodząc w dziedziniec. We wschodniej, krajobrazowej części parku zachował się bardzo ważny element kompozycji, jakim jest duży, malowniczo rozgałęziający się staw z wyspą, na której według projektu stanąć miała rotunda z kolumnadą. Staw ten w założeniu łączył ogród regularny, geometryczny z parkiem krajobrazowym. Wokół niego zachowały się również dwie piękne aleje: kasztanowa i lipowa.

Starsza część drzewostanu w parku pałacowym pochodzi z przełomu XIX i XX w., tj. z okresu, gdy założenie było zakładane. Prócz alei lipowych i kasztanowych występują grupy modrzewi i świerków nad stawem, a w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu jesiony, dęby, kasztanowce, robinie, graby, topole, olchy i wierzby. Szczególnie cenne są: dąb (pomnik przyrody), o obwodzie 5,50 m oraz jesion i buk, pierwszy o obwodzie ok. 3,75 m, drugi ok. 3,20 m, których wiek obliczany jest na ok. 240 lat.

W lesie, od strony północnej, występują sosny, brzozy, robinie, topole, klony, a od południowej brzozy, świerki i robinie. W części południowo-wschodniej, o charakterze lasu łęgowego, przeważają olsze, a prócz nich w większej liczbie występują świerki i wiązy. Pomiędzy stawami a murem północnym rosną olsze, brzozy, świerki, wiązy i jawory.

Na terenie założenia zachował się folwarczny budynek mieszkalny z cegły i kamienia, a na południe od pałacu położony jest czworobok zabudowań gospodarczych. Jeszcze w latach pięćdziesiątych istniały drewniane czworaki o konstrukcji zrębowej, zbudowane na rzucie kwadratu ok. połowy XIX w., ale dziś nie pozostał po nich ślad. Zachowała się także znaczna część ceglano-kamiennego muru obwodowego opasującego całe założenie, a w narożniku północno-wschodnim malownicze ruiny bastei.

Niewłaściwe użytkowanie oraz dostawiane kolejno w otoczeniu pałacu budowle, pogorszyły znacznie czytelność regularnej części. Wpływ na to miał przede wszystkim fakt przejęcia założenia przez Skarb Państwa (choć już podczas II wojny światowej pałac pełnił funkcję szpitala wojskowego). W oparciu o dawny majątek stworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne, które przejęło też zabudowania folwarczne (część gruntów rozparcelowano wśród rolników). Pałac po zmianie właściciela i sposobu użytkowania ulegać zaczął powolnej dewastacji. W 1950 r. zaadaptowany został na Ośrodek Szkolenia Rolniczego, w 1958 r. otwarto Roczną Szkołę Rolniczo-Gospodarską dla Dziewcząt, a w 1962 r. Technikum Wodno-Melioracyjne.

W kolejnych latach wybudowano internat, nowy budynek szkolny zupełnie nieharmonizujący z pałacem i rozbijający spójność kompozycyjną parku, dom nauczyciela, zabudowania

gospodarcze, warsztaty. W części parku urządzono plac do ćwiczeń nauki jazdy ciągnikiem, nieopodal pałacu ustawiono ogromne silosy. W północno-wschodnim narożniku parku powstała płyta boiska zbudowanego dla potrzeb szkoły. Zasypano fragment stawu łącząc z ładem wyspę, na której w XVI w. mógł znajdować się dwór na kopcu, nakryto przeszklonym dachem wewnętrzny dziedziniec pałacowy.

W 1978 r. mocno już zdewastowany obiekt wpisany został do rejestru zabytków. Od początku lat osiemdziesiątych planowano jego generalny remont, wykonując jednocześnie jedynie bieżące naprawy. W 1985 r. pożar poważnie uszkodził dachy części południowo-zachodniej. Po pożarze pałac przestał pełnić rolę internatu Zespołu Szkół Rolniczych, a w 1988 r. rozpoczęto jego remont, przerwany jednak dwa lata później z braku środków. W 2007 r. wejścia do budynku ogrodzono metalową siatką co spowodowało dalsze pogorszenie walorów założenia.

Współcześnie w wyniku opisanych działań przestrzennych w obrębie zespołu, stopień przekształceń otoczenia pałacowego jest tak znaczny, że w najbliższej przyszłości trudno myśleć o próbach przywracania zespołowi pierwotnej formy i nadania mu rangi na jaką zasługuje. Obecnie obiekt nadal niszczy, podobnie jak i jego bezpośrednie otoczenie.

Kościół parafialny

Najstarszy, drewniany kościół parafialny w Bratoszowicach zlokalizowany był obok dawnego dworu właścicieli (na terenie pałacowego parku). Na przełomie XV i XVI w. wzniesiono kolejny kościół, murowany p.w. św. Augustyna. W świetle informacji archidiecezji łódzkiej parafia erygowana była w 1525 r. (zapewne ponownie) przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Łaskiego, co można wiązać z tradycją ariańską, o której wspomina *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*: „Kościół i par. niewiadomej erekcyi, z wizyty Łaskiego 1521 widać, że po arianach odzyskane”.

Obydwa kościoły zostały obrabowane i spalone przez Szwedów w 1655 r. Odbudowano już tylko jeden z nich, murowany, pw. Św. Augustyna, który przejął funkcję starszego, parafialnego. Kościół ten był w kolejnych latach rozbudowywany.

W 1696 r. dobudowano od strony południowej murowaną kaplicę (z fundacji kasztelana podlaskiego Mikołaja Jaxa-Bykowskiego). W 1770 r. wzniesiono wieżę kościelną.

W latach 1898–1901 świątynię gruntownie przebudowano wg planów Konstantego Wojciechowskiego. Dobudowano wówczas dwie kaplice boczne i kruchtę, przez co kościół dotychczas jednonawowy otrzymał kształt krzyża, podwyższono mury kościoła, wzniesiono nowe sklepienia, odrestaurowano szczyty i pokryto budowlę nowym dachem. Płaski sufit nawy zmieniono na sklepienie gotyckie, dach gontowy zastąpiono dachówką a w latach 1994–

1996 nastąpiła ponowna wymiana konstrukcji dachowej i pokrycie całości blachą miedzianą. Nietynkowana, jednonawowa, wzniesiona w stylu późnogotyckim świątynia jest obecnie najcenniejszym zabytkiem wsi.

Najciekawszymi zabytkami wnętrza są: dwa ołtarze boczne późnobarokowe z XVIII w. z obrazami Św. Jana Chrzciciela i M.B. z Dzieciątkiem. Obraz Św. Augustyna pochodzący z XVIII w., neogotyckie stalle, przy których boki i drzwiczki są z początku XVI w., odnawiane w 1952 r. Pod chórem są wmurowane trzy płyty nagrobne z marmuru, renesansowe: z 1605 r. Zofii ze Stępowskich Bratoszewskiej – żony Andrzeja (syna Jana) Bratoszewskiego, skarbnika łęczyckiego oraz bliźniacza, z 1606 r. Doroty z Orłowskich Bratoszewskiej – żony Adama (syna Andrzeja i Zofii). Są to jedyne płyty nagrobne, jakie pozostały po Bratoszewskich. Trzecia płyta z herbem Gryf jest zatarta. W kościele jest też pochowany kasztelan podlaski Mikołaj Jaxa-Bykowski wraz ze swym ojcem Aleksandrem, chorążym sieradzkim. Z 1809 r. pochodzi płyta nagrobna Ewy z Nowowiejskich Czarneckiej, stolnikowej inowłodzkiej.

Kościółowi towarzyszy drewniana dzwonnica z XVIII w. konstrukcji słupowej, plebania zbudowana w 1905 r. oraz położony w podwórzu zabytkowy drewniany spichlerz z XVIII w. z oryginalną elewacją północną (pozostała część spichlerza była niszczona przez pożary), który jest jednym z najwartościowszych obiektów architektury drewnianej o niesakralnym przeznaczeniu, znajdujących się na terenie obecnego woj. łódzkiego. W pobliżu kościoła położony jest cmentarz parafialny, na którym do dziś zachowało się kilka XVIII i XIX-wiecznych nagrobków.

Gospodarka

Na terenie sołectwa znajduje się 175 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa drobne, udział gospodarstw o powierzchni do 3 ha wynosi 58,3% (102 gospodarstwa), natomiast do powierzchni 5 ha 78,5%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią zaledwie 4,6% wszystkich gospodarstw w sołectwie. Jedno gospodarstwo posiada powierzchnię powyżej 100 hektarów.

Bratoszewice posiadają jedne z lepszych w gminie warunków do prowadzenia produkcji rolniczej. Gleby klasy III zajmują 52,5 ha natomiast IV klasy – 485 ha. Występują niewielkie fragmenty kompleksu pszennego dobrego, większe żytniego bardzo dobrego oraz znaczne kompleksu żytniego dobrego.

Powierzchnia sołectwa Bratoszewice wynosi 1211 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują 790 ha (65,2%). Wraz z sadami (81,5 ha, 6,7%), łąkami i pastwiskami (98,6 ha, 8,1%) użytki rolne stanowią ponad 970 ha tj. 80% powierzchni sołectwa.

Tereny mieszkalne zajmują ponad 36 ha, administracji publicznej ponad 19 ha, tereny komunikacji (drogi, linie kolejowe) 50 ha, wody 2,5 ha. Powierzchnia lasów wynosi 86 hektarów, ich główny kompleks znajduje się w południowo-wschodnim krańcu sołectwa (Las Miedziaki).

Już w okresie międzywojennym pozarolnicza działalność gospodarcza w Bratoszewicach była stosunkowo dobrze rozwinięta. Sprzedaż artykułów kolonialnych prowadził oddział Okręgowej Spółdz. Stow. Spożywców w Strykowie oraz W. Puchlińska. Sprzedażą artykułów spożywczych zajmowali się w Bratoszewicach W. Gąsiorowski, A. Niewiadomska, J. Skowroński, St. Tomczak i W. Wiźnicki. Funkcjonowała także Gminna Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa. We wsi działalność prowadzili także piekarze: T. Kin i J. Kopania, rzeźnik St. Tomczak, działała piwiarnia W. Ławickiej. Tartak prowadził M. Grabowicz. W źródłach wymieniane są także akuszerki J. Cichosz i H. Kajzer.

W źródłach wzmiankowany jest także w Bratoszewicach Małych właściciel ziemski Ic. Fiszer (majątek o powierzchni 67 ha), młyn B. Faterson i L. Bein (parowy), młyn Fiszer, Orgański i Weisberg.

Tuż przed II wojną światową w parafii odbywały się odpusty na św. Augustyna, Matki B. Różańcowej i na Obrzezanie Pańskie. Cmentarz grzebalny miał powierzchnię 1 morgi, nie było domu parafialnego, sala znajdowała się w miejscowej ochronce. Do plebana należało 7 mórg ziemi. W parafii naliczono 2 600 katolików, 8 protestantów, 6 mariawitów. Wśród organizacji religijnych znajdowały się: Bractwo Różańca św. (82 członków), Żywy Różaniec (120 członków), Stowarzyszenie Katolickie liczące 26 kobiet oraz młodzieży męskiej i żeńskiej odpowiednio 13 i 14 osób. W skład parafii wchodziły Bratoszewice, Bratoszewice folwark, Bronisławów, Domaradzyn, Domaradzyn folwark, Kalinów, Karasica, Rokitnica.

Współcześnie w Bratoszewicach działa kilkadziesiąt firm, najwięcej spośród wszystkich sołectw gminy Stryków (średnia wynosi ok. 9 podmiotów na jedno sołectwo). Są to m.in. „Pro-Agro-Mech” Agencja Doradczo-Handlowa, „Terra” Sp. z o.o., Produkcja Nabiału, „Bratosz” (przetwórstwo warzyw), „Ogród” P.H.U., „Poldrob” S.A. Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe, Mester Sp. z o.o. (artykuły ogrodnicze), serwis RTV, obróbka metali, szereg firmy z branży budowlanej (murarstwo, instalacje, usługi budowlane i wodno-kanalizacyjne) oraz samochodowej (blacharstwo pojazdowe, mechanika samochodowa, serwis opon). Istnieje szereg sklepów spożywczych, m.in. ABC i GS „Samopomoc Chłopska” oraz punkt wymiany butli gazowych. Ponadto występuje szereg innych firm często reprezentujących branże rzadko spotykane na typowych terenach wiejskich: m.in. produkcja obuwia, konstrukcji stalowych, konstrukcji aluminiowych, urządzeń klimatyzacji, mebli a także pośrednictwo ubezpieczeniowe. We wsi funkcjonuje ponadto Własnościowa Spółdzielnia Mieszkaniowa

„Bratek”, Urząd Pocztowy oraz Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, przy którym znajduje się hotel dysponujący 35 miejscami noclegowymi i centrum szkoleniowe. W Bratoszewicach organizowane są także Targi Rolnicze „Agrotechnika”, Dni Bratoszewic, działa Stowarzyszenie Przyjaciół Bratoszewic. W miejscowości znajduje się Zespół Szkół nr 2 (szkoła podstawowa i gimnazjum) oraz Zespół Szkół Rolniczych.

Na zróżnicowaną i stosunkowo dobrze rozwiniętą strukturę gospodarczą niewątpliwie ma wpływ przeszłość Bratoszewic, a zwłaszcza pełnienie przez wieś rangi wsi gminnej oraz posiadanie praw miejskich.

Ujęcie wody znajdujące się w Bratoszewicach zaopatruje – obok dawnego miasta, także wsie Wysoki, Brzedza, Wola Błędowa, Kolonia Wola Błędowa, Rokitnica, Nowostawy Górne położone poza granicami sołectwa. W Bratoszewicach funkcjonuje oczyszczalnia ścieków, na terenie osiedla mieszkaniowego prowadzona jest selektywna zbiórka odpadów. Większość domostw posiada własne centralne ogrzewanie.

Bratoszewice są także węzłem drogowym. Najważniejszym jego elementem jest droga krajowa nr 14 (dawna droga bita łódzko-łowicka), która zmieniła swój przebieg po II wojnie światowej i obecnie omija centrum wsi od północnego-zachodu.

Z miejscowości wybiega także szereg lokalnych dróg o nawierzchni bitumicznej, łączących Bratoszewice z wsiami Wola Błędowa, Koźle oraz Kalinów. Przez północną część sołectwa, na długość ok. 3 km, przebiega linia kolejowa normalnotorowa. Jest to fragment tzw. linii kaliskiej, wybudowanej w 1903 r., łączącej Warszawę przez Łowicz z Łodzią i Kaliszem. W odległości niespełna 1 km, na północ od Bratoszewic powstał w 1949 r. przystanek kolejowy, choć można domniemywać, iż wcześniej mogła tam istnieć ładownia lub posterunek blokowy (w *Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej* z 1925 r. obok Bratoszewic wyróżniono osadę „Bratoszewice stacja kolejowa” liczącą 5 domostw). Przystanek został zlikwidowany w 2006 r.

* * *

SOŁECTWO CIOŁEK

Sołectwo Ciołek położone jest w północno-zachodniej części gminy Stryków. Zachodnia granica sołectwa jest jednocześnie granicą pomiędzy gminą Stryków i Zgierz. Na omawianym obszarze wstępuje jedna jednostka osadnicza – wieś Ciołek. Funkcję osi komunikacyjnej pełni, przebiegająca wzdłuż południowej granicy sołectwa, droga gminna łącząca Ciołek z pobliską wsią Osse.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba ma charakter równinny. Teren nachylony jest z północnego-zachodu na południowo-wschód. Najwyższy punkt znajduje się na wysokości 150,4 m n.p.m. (w południowo-wschodniej części), najniższy na 136,9 m n.p.m. (w części północno-zachodniej).

Pod względem geomorfologicznym opisywany obszar w większości jest równiną wód roztopowych pochodzenia wodnolodowcowego zbudowaną z czwartorzędowych piasków, żwirów, mułków stożków napływowych (w części zachodniej) i piasków wodnolodowcowych górnych (w części wschodniej). Utwory powierzchniowe zachodniej części sołectwa stanowią gliny zwałowe. W północno-wschodniej części spotykane są czwartorzędowe piaski eoliczne na wydmach. Miąższość pokrywy czwartorzędowej sięga od 40 m (w części północno-zachodniej) do 75–80 m (w części południowo-wschodniej). Powierzchnię podczwartorzędową stanowią trzeciorzędowe piaski, iły i muły z wkładkami węgla brunatnego.

Warunki glebowe (określone na podstawie informacji dla wsi Ciołek, Bronin i Zagłoba stanowiących odrębne jednostki osadnicze, położone w trzech różnych sołectwach) nie sprzyjają produkcji rolnej. Szacunkowo gleby V i VI klasy bonitacyjnej obejmują ponad 70% powierzchni sołectwa. Gleby najlepszych klas (IIIa i IIIb) stanowią ok. 16%, a najgorszej VI niemal 40%.

Cały obszar jest położony w zlewni rzeki Moszczenicy. Środkową część sołectwa przecina dział wodny V rzędu oddzielający zlewnie dopływów Maliny. Zachodnia część odwadniana jest za pośrednictwem rowu melioracyjnego. Na omawianym obszarze brak większych powierzchniowych obiektów hydrograficznych. W jego granicach znajdują się jedynie cztery niewielkiej powierzchni zbiorniki wodne. Trzy z nich występują w południowej części sołectwa, w pobliżu drogi Ciołek-Osse, czwarty – w części północno-wschodniej.

Na opisywanym obszarze głębokość do zwierciadła wody od powierzchni terenu nie przekracza 2 m (w środkowej części osiąga 1,7 m). Pierwszy użytkowy poziom wodonośny występuje dopiero na głębokości ok. 45 m. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego to ok. 20 m³/h. Główny poziom użytkowy znajduje się w utworach czwartorzędu, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu – jury górnej. Z osadami gliny zwałowej (we wschodniej części omawianego obszaru) związana jest obecność gruntów chronionych. Gleby te, podobnie jak inne z terenu sołectwa narażone są na niekorzystne zjawisko przesuszenia, przyczyniające się do ich stopniowej degradacji. Występowanie gruntów przepuszczalnych w części środkowej stwarza możliwość łatwej infiltracji zanieczyszczeń wód podziemnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Prace archeologiczne dotychczas nie dostarczyły żadnych informacji o działalności człowieka na obszarze sołectwa.

Wieś należy do jednych z najmłodszych w gminie Stryków. Do końca XIX w. praktycznie brak wzmianek wskazujących na jej istnienie. Wiadomo, że opisywane ziemie do początku XX w. stanowiły część majątku w Osse. Na początku XVI w. znajdowały się w obrębie parafii Koźle, położonej w dekanacie szczawińskim, archidiakonacie łączyckim. W 1576 r. były własnością szlachecką, położoną w parafii Koźle, powiecie brzezińskim, województwie łączyckim. Na początku XIX w. stanowiły część dóbr Fryderyka Józefa Wolskiego z Podhajec, herbu Półkozic. Źródła XIX-wieczne wskazują, że tereny sołectwa znajdowały się w obrębie parafii Koźle, gminie Bratoszewice, w powiecie brzezińskim. W 1836 r. majątek w Osse wraz z terenami sołectwa przejęła córka Józefa Wolskiego – Helena, z męża hrabina Krukowiecka.

W rękach rodziny Krukowieckich obszary te pozostawały do 1898 r. po czym kolejnym ich właścicielem był Karol Sulikowski (dyrektor Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i Warszawsko-Bydgoskiej). Na początku XX w. dokonał on parcelacji liczącego ponad 10 tys. ha majątku. Dobra w Osse zostały odsprzedane Stefanowi Dobrzynieckiemu, z kolei ziemie stanowiące obecne sołectwo Ciołek zostały prawdopodobnie rozparcelowane pomiędzy okolicznych chłopów. Od tego momentu rozpoczął się dynamiczny proces zasiedlania tych terenów i kształtowania zabudowy wsi.

W 1921 r. w Ciołku istniało 26 budynków, w tym 24 mieszkalne i 2 inne zamieszkałe. Wieś zamieszkiwały 143 osoby, w tym 68 kobiet. Wszyscy mieszkańcy określili swoje wyznanie jako rzymskokatolickie, natomiast narodowość jako polską.

W czasie II wojny światowej opisywane tereny położone były przy granicy z Generalną Gubernią i znalazły się we władaniu Niemców. W dniach 11–13 września 1939 r. w okolicach Ciołka trwały działania wojenne w ramach bitwy „Nad Bzurą”.

W tych okolicach walczył 55 Poznański Pułk Piechoty Armii „Poznań”, dowodzony przez płk W. Wicierzyńskiego. W okolicy Ciołka został przesunięty II batalion 55 Pułku Piechoty. 12 września 1939 r. m.in. stąd ruszyło natarcie na Niemców skupionych w lesie pludwińskim, w celu odbicia szosy w kierunku Strykowa. Niestety prowadzone walki zakończyły się klęską.

Ciołek ukształtował się wzdłuż drogi lokalnej (przeszłości polnej lub leśnej) łączącej Osse z drogą Kębliny–Rudno. Wieś posiada liniowy układ zabudowy, budynki zlokalizowane są wzdłuż drogi (głównie po jej północnej stronie), w nieregularnych odstępach. Pod względem fizjonomicznym Ciołek odpowiada typowi wsi rzędowej. Osiedla takie powstawały w wyniku zajmowania pod uprawę dotychczasowych nieużytków (puszcz, sandrów, bagien) lub w związku ze zmianami struktury agrarnej (uwłaszczenie chłopów, parcelacja majątków). Wieś Ciołek jest rzędówką drugiego typu, cechującą się łańcowym układem rozłogów (układ ten jest zaburzony jedynie w części północno-wschodniej, gdzie zostały wydzielone działki letniskowe, cechujące się układem blokowym).

Na mapach XIX-wiecznych omawiany teren porasta zwarty kompleks leśny. Brak jakichkolwiek terenów zabudowanych. Ciołek pojawia się dopiero na mapach sprzed II wojny światowej (1937 r.). Wieś posiada bezpośrednie połączenie z pobliskim folwarkiem w Osse. Rozmieszczenie terenów zabudowanych wzdłuż drogi Osse-Ciołek było praktycznie identyczne ze współczesnym, jednak ich zwartość, w porównaniu ze współczesną, była mniejsza. Obszar sołectwa uzyskał rolniczy charakter i został całkowicie pozbawiony terenów leśnych. Po 1945 r. istotne zmiany dokonały się przede wszystkim w północnej części obszaru. Dotyczyły one przede wszystkim zalesienia części gruntów w części północno-zachodniej i pojawienia się w latach 90-tych, w części północno-wschodniej, zabudowy o charakterze letniskowym.

Współcześnie zabudowa wsi Ciołek ma charakter zagrodowy. W nielicznych miejscach występuje zabudowa mieszkalna jednorodzinna osób nie związanych już z działalnością rolniczą. W ostatnich latach rozwija się budownictwo o charakterze letniskowym.

W sołectwie znajduje się 50 budynków mieszkalnych, w tym 16 letniskowych skoncentrowanych w północno-wschodniej części sołectwa. Najstarsza zabudowa koncentruje się w południowej części Ciołka (zwłaszcza w okolicach kapliczki).

Liczba mieszkańców wsi zmniejsza się. W 1996 r. zamieszkiwały ją 102 osoby, w 2007 r. 94 co stanowi zaledwie 65,7% ludności z 1921 r. Strukturę ludności wg płci cechuje wyraźny niedobór kobiet (wskaźnik feminizacji osiąga wartość 88/100).

Jedynym obiektem kultury materialnej na terenie sołectwa jest kapliczka znajdująca się w południowej części sołectwa, przy drodze do Osse.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 37 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa średniej powierzchni. Udział gospodarstw o powierzchni od 5 do 10 ha wynosi 32,4%, natomiast o powierzchni 10–20 ha – 27,0%. Gospodarstwa drobne (3–5 ha) stanowią 24,3% ogółu. Pozostałą część stanowią gospodarstwa gospodarujące na areale od 3 do 5 ha.

Powierzchnia sołectwa Ciołek wynosi ok. 285 ha. W strukturze użytkowania ziemi (określonej na podstawie informacji dla wsi Ciołek, Bronin i Zagłoba) dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują około 59,8% powierzchni sołectwa. Wraz z sadami (0,6%), pastwiskami (15,4%) użytki rolne obejmują 75,9%.

Tereny mieszkalne, łącznie z użytkami rolnymi zabudowanymi, stanowią 3,2% powierzchni sołectwa. Tereny komunikacji (drogi, linie kolejowe) obejmują około 2%. Rowy melioracyjne i nieużytki zajmują po 0,2%. Lasy stanowią około 18,6%. Koncentrują się one w północnej części i mają one postać drobnych skupisk, w których dominującą rolę odgrywa sosna, brzoza, a miejscami również olsza.

Jedynymi obiektami prowadzącymi pozarolniczą działalność gospodarczą na omawianym terenie są 2 punkty wymiany butli. Oba obiekty znajdują się w południowo-wschodniej części sołectwa, przy drodze w kierunku Osse. Pierwszy z nich prowadzi działalność od 2000 r., z kolei drugi od roku 2005.

Najistotniejsze w systemie komunikacyjnym sołectwa Ciołek drogi przebiegają wzdłuż jego granic. Należą do nich drogi o nawierzchni bitumicznej: lokalna relacji Osse–Ciołek, dojazdowa relacji Koźle–Zagłoba oraz droga o nawierzchni tłuczniowej relacji Osse–Bronin. Komunikację wewnątrz sołectwa zapewniają drogi gospodarskie lub polne o nawierzchni nieutwardzonej. Najbliższy przystanek komunikacji zbiorowej znajduje się w centrum Osse.

* * *

SOŁECTWO DOBIESZKÓW

Sołectwo Dobieszków położone jest w południowej części gminy, bezpośrednio przylegając do jej granicy z Łodzią. Przez obszar ten nie przebiegają istotne trasy komunikacyjne, występują jedynie drogi lokalne – przez środek obszaru przebiega z południowego-zachodu na północny-wschód droga Stary Imielnik–Ługi, ponadto niemal prostopadle do niej, wzdłuż granicy sołectwa, biegnie droga w kierunku Michałówka i Dobrej. Zabudowa zlokalizowana jest wzdłuż pierwszej z wymienionych tras oraz wzdłuż równoległej do niej drogi nieutwardzonej.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter falisty. Teren nachylony jest z południowego-wschodu na północny-zachód. Najwyższy punkt położony jest w południowo-wschodniej części sołectwa, przy jego granicy, na wysokości ok. 209,1 m n.p.m., zaś najniższy punkt zlokalizowany jest w części środkowej, w dolinie rzecznej i wynosi ok. 180 m n. p. m. Wysokość względna sięga 30 metrów. Występuje tu pagórkowata wysoczyzna morenowa rozcięta doliną Strugi Dobieszkowskiej. Na zboczach doliny spadki wynoszą 5–8%.

W strukturze geologicznej, wierzchnią warstwę na terenie sołectwa stanowią utwory czwartorzędowe (miąższość dochodzi do 150 m). Podłoże sołectwa budują przede wszystkim osady plejstocénskie związane ze stadiem mazowiecko-podlaskim zlodowacenia środkowopolskiego (Warty). Są to przede wszystkim gliny zwałowe, występujące w północno-zachodniej i środkowej części Dobieszkowa. Na północ od nich zlokalizowane są piaski wodnolodowcowe górne, miejscami na glinach zwałowych. W południowo-wschodniej części sołectwa

występują piaski wodnolodowcowe dolne. W dolinie Strugi Dobieszkowskiej zakumulowane zostały piaski rzeczne. Wśród gruntów zdecydowanie dominują słabo przepuszczalne pyły i gliny (ok. 80%) zlokalizowane w północno-zachodniej i środkowej części sołectwa.

W centrum obszaru ciągną się pasem grunty średnio przepuszczalne – piaski i skały lite silnie uszczelnione.

Na terenie Sosnowca występują kompleksy gleb bielcowych. Ich przydatność rolnicza w zależności od stosunków wodnych jest zróżnicowana. Większość z nich należy do kompleksu 6 żytnio-ziemniaczanego słabego oraz 4 żytniego bardzo dobrego. Gleby piaskowe pod względem przydatności rolniczej należą głównie do kompleksu 6 żytniego słabego.

Przez teren sołectwa przebiega dział wodny IV rzędu. W przestrzeni zaznacza się udział wód powierzchniowych – przepływa przez niego rzeka Młynówka (przez mieszkańców zwana Strugą Dobieszkowską lub ciekim spod Imielnika), lewy dopływ Moszczenicy, należąca do najlepiej zachowanych i najczystszych rzek w okolicach Łodzi. Ze względu na duże spadki ma cechy typowe dla cieków obszarów wyżynnych. W dolinie Młynówki znajduje się kilkanaście wypływów wód podziemnych (źródeł). Interesujące pod względem krajo-brazowym jest naturalnie meandrujące koryto rzeki, która płynie tu głęboko wciętą doliną, a od wschodu towarzyszy jej rezerwat. Na Młynówce znajdują się zespoły zastawek i inne urządzenia hydrotechniczne. W dolinie rzeki powstał zalew o powierzchni 1,32 ha i średniej głębokości 1,52 m. Na terenie sołectwa znajduje się również staw o powierzchni 1 ha i średniej głębokości 1,46 m, będący odbiornikiem ścieków oczyszczanych i zrzucanych przez oczyszczalnię OHP i pełniący również funkcję rekreacyjną. Staw ten został również zagospodarowany jako łowisko specjalne – jest miejscem występowania wielu gatunków zwierząt, w tym ryb (np.: cierników), które korzystają z obfitości pokarmu wpływającego do stawu jako zawiesina drobnych zanieczyszczeń. Brzegi porastają rośliny wodne i bagienne, m. in. turzycza prosowata (tworząca charakterystyczne, wyrastające z wody kępy), skrzyp bagienny, turzycza zastrzona, szczaw lancetowaty, sit rozpierzchły. Wzdłuż brzegu rozwijają się młode drzewa i krzewy, m. in. wierzba pięcioprzecikowa i olsza czarna. Ponadto na obrzeżach stawu występuje wiele gatunków łąkowych – jaskier rozłogowy, rzeżucha łąkowa, mniszek lekarski, a także kilka gatunków traw – kupkówka zwyczajna, kłósówka wełnista, zycia trwała. Zwierciadło wód gruntowych znajduje się na głębokości 5 m pod powierzchnią większości terenu sołectwa, w południowo-zachodniej jego części schodzi poniżej 10 m. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd.

Przenikanie zanieczyszczeń do wód podziemnych ułatwia budowa geologiczna obszaru (występowanie gruntów bardzo podatnych na infiltrację w północno-zachodniej i południowo-wschodniej części sołectwa). Zagrożeniem dla stanu środowiska przyrodniczego na tere-

nie Dobieszkowa Kolonii są dzikie wysypiska śmieci (w dolinie Strugi Dobieszkowskiej, na terenach chronionych).

Na terenie sołectwa w 1990 r. utworzony został leśny rezerwat Struga Dobieszkowska o powierzchni 37,65 ha. Jest najstarszym i najmniejszym z rezerwatów przyrody znajdujących się na terenie Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. Jest to rezerwat częściowy (dopuszczalne jest na jego terenie prowadzenie działań, które służą zachowaniu lub poprawie stanu chronionych elementów środowiska). Celem jego powołania była ochrona naturalnego krajobrazu śródleśnego strumienia

z interesującymi formami morfologicznymi, m. in. niszami źródłkowymi i jarami oraz zbiorowiskami roślinnymi, głównie łągowymi i grądowymi (wyróżniono tu 14 różnych typów zbiorowisk leśnych – w sąsiedztwie Młynówki występują łągi przysturymkowe, ponadto spotkać można bagienny las olszowy – ols i bór mieszany sosnowo-dębowy). Jest to jeden z najmniej przekształconych antropogenicznie obszarów naturalnych gminy Stryków. Elementem zagospodarowania rezerwatu jest ścieżka rowerowa, stanowiąca zachodni fragment szlaku rowerowego wyznaczonego na terenie Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Na terenie sołectwa zlokalizowane jest stanowisko archeologiczne reprezentujące okres wczesnośredniowieczny.

Pierwsze wzmianki o wsi Dobieszków pochodzą z XVI w. Była ona wówczas własnością Rafała Śladowskiego ze Śladowa k. Gieczna i należała do parafii w Dobrej. W ostatniej dekadzie XVIII w. właścicielem Dobieszkowa został Adam Lenczewski. Około 1820 r. dobra te przeszły na własność jego córki, Emilii Wiewiórowskiej i w rękach Wiewiórowskich pozostały do 1851 r. Wówczas, na mocy wyroku adiukacyjnego, zadłużony majątek kupili Kazimierz i Aniela Pruscy. W 1869 r. majątek zlicytowano, a jego nowym właścicielem został Jan Mieczkowski. Wybudował on w 1879 r. osadę fabryczną „Mieczków”, w której produkowano krochmal i mączkę ziemniaczaną. Niedaleko znajdował się młyn wodny i cegielnia. W latach późniejszych w niewielkiej fabryce produkowano także cukierki, a następnie przekształcono ją w zakład włókienniczy. W 1922 r. na sześć lat przejął ją jeden z najprężniejszych wówczas koncernów łódzkich, należący do rodziny Eitingtonów – stworzono wówczas „Spółkę Akcyjną Farbiarnia i Wykańczalnia Dobieszków”. Uboczne położenie osady uniemożliwiło jednak rozwój fabryki. Pod koniec roku 1860, uruchomiono drogę Łódź–Rokiciny i Łódź–Brzeziny–Rogów, co miało wpływ na rozwój osady.

Same dobra Dobieszkowskie od 1890 r. często zmieniały właścicieli. W 1890 r. kupił je łódzki przedsiębiorca przemysłowy, baron Juliusz Heinzel i dołączył na 12 lat do swego

ogromnego kompleksu łagiewnickiego. W roku 1902 dobra dobieszkowskie wraz z folwarkiem Imielnik trafiły w ręce Jana Kączkowskiego, który przeprowadził parcelację i stworzył przysiółki. Dobieszków pozostał w posiadaniu jego syna, Jana Michała, do 1940 r., kiedy zarekwirował go Komisariat Rzeszy do spraw Umacniania Niemczyzny.

Po zakończeniu II wojny światowej, w 1945 r. zarówno majątek, jak i fabryka, zostały upaństwowione. Wybudowany w drugiej połowie XIX w. dwór stał się siedzibą szkoły i pełnił tę funkcję do 1975 r. Przejęty przez Ochotnicze Hufce Pracy teren przekształcono w ośrodek konferencyjno-wypoczynkowy. Przeprowadzone wówczas prace remontowo-budowlane zasadniczo zmieniły bryłę budynku dworu, przez co stracił on swoje walory. Obiekt został nadbudowany, otrzymał nowe podziały wewnętrzne oraz stolarkę. Obecnie mieści się w nim restauracja i sale konferencyjne.

W bezpośrednim otoczeniu dworu pojawiły się nowe elementy zagospodarowania – powstał hotel, urządzono podjazdy i parkingi, teren został ogrodzony. Budynkowi dworu towarzyszy wiejski park, który również powstał w drugiej połowie XIX w. (znajduje się pod ochroną) i zajmuje obecnie powierzchnię około 7 ha. Zachowana w nim została aleja lip krymskich i liczne okazy drzew, w tym 6 pomników przyrody (5 lip drobnolistnych i 1 dąb szypułkowy) oraz cenne zespoły roślinne. Niestety pozostała część parku została całkowicie przekształcona i dostosowana do potrzeb hotelu, wymaga rewaloryzacji. Dwa kolejne pomniki przyrody (klon pospolity i dąb szypułkowy) znajdują się naprzeciw zbiornika wodnego, przy drodze z Kolonii Dobieszków do wsi Ługi.

Na południowy wschód od folwarku Dobieszków znajduje się las, na którego terenie w 1990 r. utworzono rezerwat Struga Dobieszkowska.

Miejscowość składa się z trzech części: starszej (w której mieści się kompleks podworski i fabryczka), położonej w dolinie rzeki i dwóch nowszych kolonii, usytuowanych na stokach i wyniesieniach. Pierwotnie była to wieś jednoosiowa, rozwijająca się wzdłuż drogi po obu jej stronach (szeregówka). Dziś wieś ma układ regularny, niemal geometryczny – rozwój przestrzenny osady odbywał się wzdłuż kolejnych ulic prostopadłych i równoległych do drogi głównej. Wyróżnić można dwie osie, wzdłuż których skupia się zabudowa – pierwotna droga główna oraz równoległa do niej ulica, znajdująca się dalej w kierunku północnym. Zabudowa sołectwa Dobieszków ma charakter rozproszony, można jednak wskazać fragment wsi, w którym występuje ona w niewielkich odległościach od siebie – położony pomiędzy wyżej wymienionymi drogami. Zabudowa pochodzi tu głównie z okresu 1970–2000.

We wsi charakterystyczny jest duży udział budynków o charakterze willowym (którym często towarzyszą na posesjach takie elementy, jak np.: altany, czy specjalnie zaaranżowane ogrody).

Wieś Dobieszków pozbawiona jest podłączenia do sieci kanalizacyjnej i gazowej (większość mieszkańców korzysta z butli gazowych, które można również wymienić na terenie sołectwa lub umieszczają oni na swych posesjach większe zbiorniki z gazem). Jedynymi obiektami we wsi, które takie podłączenia posiadają, są: Centrum Kształcenia i Wychowania w Dobieszkowie (OHP) oraz należący do niego hotel z restauracją i osiedle mieszkaniowe, które usytuowane są po przeciwnej stronie drogi, w niewielkiej odległości od Centrum. OHP posiada także własną oczyszczalnię ścieków (kontenerowa, ścieki oczyszczane mechanicznie i na złożu czynnym). Do Centrum OHP należy również boisko sportowe.

W nowszej części Dobieszkowa znajduje się krzyż z niewielką kapliczką. Do zabytków należy dwór, w którym obecnie mieści się hotel, obecnie własność Centrum Kształcenia i Wychowania w Dobieszkowie, park podworski oraz zbudowany pod koniec XIX w. młyn (obecnie nie używany).

Obecnie (2007 r.) sołectwo Sosnowiec zamieszkuje 261 osób (w 1996 r. – 211 osób), w tym 138 kobiet i 123 mężczyzn. Struktura płci charakteryzuje się zatem przewagą liczebną kobiet - wskaźnik feminizacji kształtuje się na poziomie 112/100.

Od około 10 lat na terenie Dobieszkowa ma miejsce napływ ludności, zwłaszcza z Łodzi. Proces ten przyczynia się do zmiany struktury wieku i płci, wykształcenia oraz struktury zawodowej ludności zamieszkałej na tym obszarze.

Gospodarka

Powierzchnia sołectwa Dobieszków wynosi 645 ha. Obszar ten pełni przede wszystkim funkcję mieszkaniową, co przejawia się w strukturze gruntów małym udziałem terenów rolnych (36% ogólnej powierzchni sołectwa). Pola w większości mają niewielką powierzchnię i zlokalizowane są w pobliżu siedzib gospodarzy. Nieco mniej niż gruntów ornych jest użytków zielonych – 22% (łąk i pastwisk, które są coraz rzadziej wykorzystywane w celu wypasu hodowanych zwierząt, ze względu na zmniejszającą się ich liczbę). Nieliczne sady (około 2%) występują w pobliżu zabudowy mieszkaniowej i mają one zaspokajać wyłącznie potrzeby jej mieszkańców. Znaczne obszary sołectwa porastają lasy, stanowią one około 30% tego obszaru i zlokalizowane są głównie w południowo-wschodniej jego części, gdzie znajduje się uroczysko leśne Dobieszków (leśnictwo Wiączyń, Nadleśnictwo Brzeziny). Około 10% ogólnej powierzchni Dobieszkowa zajmują tereny zurbanizowane.

W Dobieszkowie funkcjonują podmioty gospodarcze prowadzące działalność usługową. Największe z nich to Centrum Kształcenia i Wychowania OHP oraz ośrodek konferencyjny (w tym hotel) należący do tej placówki. Hotel całoroczny kategorii II, posiada 45 pokoi i 92 miejsca noclegowe. W dworku znajduje się również restauracja.

Inne firmy usługowe w Dobieszkowie to: punkt wymiany butli gazowych, punkt sprzedaży koks drzewnego i brykietu oraz wypożyczalnia sprzętu do paintballa. Na terenie sołectwa nie występują przedsiębiorstwa produkcyjne, ale młodzież przebywająca w Ochotniczych Hufcach Pracy bierze udział w warsztatach szkoleniowo-produkcyjnych (zawody: fryzjer, szwacz, stolarz, ślusarz, kucharz małej gastronomii).

Obszar sołectwa jest zwodociagowany (zaopatrzenie w wodę z wodociągu Dobra–Witanówek, dla którego źródłem jest ujęcie czwartorzędowe o zasobności 77,4 m³/h). Władze gminy planują rozwój sieci kanalizacyjnej na tym terenie, jako cel długoterminowy zakładają budowę oczyszczalni ścieków. Kanalizację posiada Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy w Dobieszkowie. Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków, o przepustowości urządzeń Q=50 m³/d, obsługuje ośrodek OHP i hotel. Ścieki po oczyszczeniu odprowadzane są rowem do rzeki Moszczenicy. Oczyszczalnia jest docelowo przewidziana do likwidacji, ścieki mają zostać skierowane do oczyszczalni w Strykowie.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowią drogi bitumiczne – ulica stanowiąca główną oś Dobieszkowa oraz droga będąca wschodnią granicą wsi, przy której znajdują się 2 przystanki komunikacji zbiorowej (w obu kierunkach), na których zatrzymuje się autobus nr 60 kursujący do Łodzi. Ponadto występują drogi nieutwardzone (dojazdowe i polne).

* * *

SOŁECTWO DOBRA NOWINY

Sołectwo Dobra Nowiny położone jest w południowej części gminy w bezpośrednim sąsiedztwie jej południowej granicy. Niedaleko wschodniej granicy sołectwa przebiega droga krajowa nr 14 relacji Łódź–Łowicz. Zabudowa zlokalizowana jest głównie wzdłuż południowej części drogi gminnej przecinającej Dobrą Nowiny z północnego-wschodu na południowy-zachód oraz wzdłuż odchodzącej od niej na wschód innej drogi lokalnej.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren nachylony jest z południowego-zachodu na północny-wschód, ku dolinie rzeki Kiełmiczanki, która przepływa na północ od Dobrej Nowiny. Najwyższy punkt położony jest w południowo-zachodniej części sołectwa,

na wysokości ok. 243,3 m n.p.m. (i jest to jednocześnie najwyższy położony punkt na terenie całej gminy Stryków), zaś najniższy punkt zlokalizowany jest w części północno-wschodniej i wynosi ok. 191,7 m n.p.m. Wysokość względna przekracza zatem 50 m. Wieś Dobra Nowiny odznacza się również największymi spadkami terenu na terenie gminy Stryków (około 8%). Ze względu na urozmaiconą rzeźbę sołectwo posiada jedno z większych walorów krajobrazowych na terenie gminy.

Podłoże sołectwa budują przede wszystkim osady plejstoceny związane ze stadią mazowiecko-podlaskim zlodowacenia środkowopolskiego (Warty).

W południowo-zachodniej części Dobrej Nowiny występują piaski żwiry, miejscami gliny zwałowe moren czołowych (w wąskiej strefie biegnącej przez Dobrą Nowiny koncentrują się pagórki moren czołowych). Na ich południowym obrzeżu, ale przede wszystkim na północno-wschód od nich podłoże zbudowane jest z piasków wodnolodowcowych górnych, miejscami na glinach zwałowych. Lokalnie występują również niewielkie płyty samych glin zwałowych. W zasadzie cały obszar sołectwa budują grunty o średniej przepuszczalności – piaski i skały lite silnie uszczelnione.

W południowej części Dobrej Nowiny znajduje się wyrobisko poeksploatacyjne surowców budowlanych.

Gleby należące do V klasy bonitacyjnej zdecydowanie dominują w Dobrej Nowiny, stanowiąc 54,6% wszystkich gleb. Gleby klasy VI również mają duży udział w ogólnej powierzchni sołectwa – 38,6%. Gleby należące do klasy IV stanowią zaledwie 7% (głównie wytworzone na piaskach luźnych). Biorąc pod uwagę jakość i przydatność rolniczą gleb występujących w sołectwie można stwierdzić, że charakteryzuje się najgorszymi na terenie gminy Stryków warunkami do rozwoju produkcji rolnej.

Przez teren sołectwa przebiega dział wodny IV rzędu. Brak istotnych cieków powierzchniowych i zbiorników wodnych. Zwierciadło wód gruntowych znajduje się na głębokości przekraczającej 10 m w środkowej części sołectwa i podnosi się do 5 m na obrzeżach obszaru. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd.

Na terenie sołectwa Dobra Nowiny niewielką powierzchnię zajmują lasy. Na objęcie formą ochrony przyrody zasługuje zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Panorama Dobra-Nowiny”. Przez teren sołectwa przebiega zachodni fragment szlaku rowerowego wyznaczonego na terenie Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich.

Występowanie gruntów bardzo podatnych na infiltrację w środkowej części sołectwa ułatwia przenikanie zanieczyszczeń do wód podziemnych. Natomiast na północnym-zachodzie i południowym wschodzie obszaru występują grunty podatne na denudację naturalną i antropogeniczną (uprawową). Zagrożeniem dla stanu środowiska przyrodniczego w sołectwie są

również dzikie wysypiska śmieci w śródpolnych zadrzewieniach i lokalnych wyrobiskach na terenie między Dobrą Nowiną a Modrzewiem.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

W 1921 r. w kolonii Dobra Nowina, mieszczącej się w granicach gminy Dobra, znajdowało się 18 budynków mieszkalnych, zamieszkałych przez 113 osób, w tym 51 mężczyzn i 62 kobiety. Wszyscy mieszkańcy byli narodowości polskiej. Większość (85 osób) deklarowała wyznanie rzymskokatolickie, a 28 osób inne wyznanie chrześcijańskie.

Dobrą Nowiną charakteryzuje prosty układ przestrzenny oraz typ zabudowy jednodrożnej luźnej. Zabudowania zlokalizowane są po obu stronach drogi lokalnej biegnącej z Nowego Imielnika w kierunku Dobrej. Nowe budownictwo pojawia się najczęściej na wolnych dotąd działkach, głównie w północnej części sołectwa (jest to teren atrakcyjny, zwłaszcza pod względem krajobrazowym).

W 2007 r. liczba ludności sołectwa Dobra Nowina wynosiła 201 osób (2007 r.), w tym 98 kobiet i 103 mężczyzn (w 1988 r. liczba mieszkańców wynosiła 75 osób, a w roku 1996 – 64 osoby). Struktura płci charakteryzuje się niewielką przewagą liczebną mężczyzn – wskaźnik feminizacji kształtuje się na poziomie 95/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 56 gospodarstw rolnych. Struktura wielkościowa gospodarstw kształtuje się następująco: do 5 ha – 86%, 5–10 ha – 11% (2 gospodarstwa mają powierzchnię mieszczącą się w przedziale wartości 20–50 ha). Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 2,6 ha.

Powierzchnia sołectwa Dobra Nowina wynosi 235 ha. Warunki do rozwoju rolnictwa są tu mało korzystne, co przejawia się w strukturze użytkowania ziemi, w której dominują użytki zielone, zajmujące 57,9% ogólnej powierzchni tego obszaru (największy udział wśród sołectw w granicach gminy Stryków). Grunty orne zajmują zaledwie 29,8%, głównie ze względu na słabą przydatność rolniczą gleb i znaczne nachylenie terenu oraz rozdrobnienie gospodarstw rolnych (pola uprawne mają układ pasmowy). Niewielkie obszary sołectwa porastają lasy, stanowią one około 5% tego obszaru (tereny na południu sołectwa przeznaczone są do zalesienia). Udział sadów również jest mały – 3,7%. Niewielką powierzchnię zajmują również tereny mieszkaniowe i komunikacyjne – 3,4%. W południowej części sołectwa występuje duży kompleks ogródków działkowych.

Mieszkańcy sołectwa prowadzą różnego rodzaju pozarolnicze działalności gospodarcze: o charakterze produkcyjnym (np.: tartak, produkcja odzieży, przetwórstwo warzyw i owo-

ców) i usługowym (np.: doradztwo, szkoła języków obcych, naprawa maszyn, stolarstwo, firmy budowlane).

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowią nieutwardzone drogi lokalne oraz dojazdowe i polne. Oś sołectwa tworzy przebiegająca z południowo-zachodu na północny-wschód droga z Nowych Moskuł w kierunku Dobrej. Na terenie sołectwa brak przystanków komunikacji zbiorowej.

* * *

SOŁECTWO DOBRA

Sołectwo Dobra położone jest w południowo-zachodniej części gminy, 5 km od Strykowa i 14 km od Łodzi, przy drodze E14 prowadzącej do Łowicza i dalej do Warszawy. Do Dobrej można również dojechać drogą E711 (Zgierz-Stryków). Zabudowa zlokalizowana jest głównie w centralnej części tego obszaru, wzdłuż tras komunikacyjnych biegnących niemal równolegle do doliny Kiełmiczanki, po obu stronach rzeki.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter falisty. Przez jego środkową część przepływa rzeka Kiełmiczanka, a pozostałe tereny Dobrej nachylone są w kierunku jej doliny, w której znajduje się najniżej położony punkt tego obszaru (około 178 m n. p. m.). Najwyższy punkt zlokalizowany jest przy południowej granicy sołectwa, na wysokości ok. 199,1 m n.p.m. Wysokość względna przekracza 20 m.

Podłoże sołectwa budują przede wszystkim osady plejstocénskie związane ze stadią mazowiecko-podlaskim zlodowacenia środkowopolskiego (Warty). Znaczny udział mają gliny zwałowe, które występują w postaci płatów w północno-wschodniej i południowej części sołectwa. Jego część północna i tereny na południowym brzegu Kiełmiczanki zbudowane są z piasków i żwirów, miejscami glin zwałowych, budujących moreny czołowe. Podłoże w południowo-wschodniej części Dobrej budują piaski wodnolodowcowe górne, miejscami na glinach zwałowych. W dolinie Kiełmiczanki zakumulowane zostały piaski rzeczne, w ich sąsiedztwie, na niewielkich obszarach, występują mułki i piaski deluwialne. Wśród gruntów centralnej części sołectwa wymienić należy słabo przepuszczalne gliny i pyły. Na pozostałym terenie dominują grunty średnio przepuszczalne – piaski i skały lite silnie uszczelnione.

Wśród antropogenicznych form terenu należy wymienić wyrobisko poeksploatacyjne materiałów budowlanych, znajdujące się w centralnej części sołectwa, po południowej stronie rzeki.

Pokrywę glebową sołectwa stanowią głównie gleby biellicowe i pseudobiellicowe. Ponadto występują gleby brunatne wylugowane wytworzone z utworów pyłowych na glinie, należące do III, rzadziej IV klasy bonitacyjnej. Największy udział ogółem na terenie sołectwa mają grunty IV klasy bonitacyjnej (gleby orne średniej jakości), które zajmują około 62% powierzchni Dobrej. Gleby klasy V stanowią około 28% gruntów, zaś klasy VI około 6%. W Dobrej znajdują się jedne z większych w gminie obszary gruntów należących do kompleksu 4 żytnio-ziemniaczanego bardzo dobrego, kompleksu 5 żytnio-ziemniaczanego dobrego oraz kompleksu 6 żytnio-ziemniaczanego słaby.

Przez teren sołectwa przebiega dział wodny IV rzędu. Obszar przecina równoleżnikowo niemal w połowie dolina rzeki Kiełmiczanki, na której znajduje się zbiornik wodny. Przy zachodniej granicy obszaru znajduje się niewielki staw. W dolinie rzecznej występują także wycieki wód podziemnych. W okolicach Dobrej stwierdzono występowanie dwóch podstawowych poziomów wodonośnych – głębszego, związanego z osadami fluwiogłacialnymi i rzeczными oraz płytszego, występującego w piaskach i żwirach wodnolodowcowych pod gliną warciańską. Zwierciadło wód gruntowych znajduje się na głębokości około 15 m w północnej części sołectwa, podnosi się do poniżej 2 m w części środkowej, gdzie mieści się dolina Kiełmiczanki i dalej na południe schodzi do poniżej 10 m. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd.

Niekorzystne stosunki wodne (zawilgocenie) powodują przyspieszenie degradacji pokryw glebowej. Natomiast budowa geologiczna obszaru ułatwia przenikanie zanieczyszczeń do wód podziemnych (na terenie prawie całego sołectwa występują grunty bardzo podatne na infiltrację). Największym dla nich zagrożeniem są przydomowe szamba. Ponadto obiektem mogącym negatywnie wpływać na środowisko przyrodnicze Dobrej jest funkcjonujący tu tartak i warsztaty samochodowe. Problemem są również dzikie wysypiska śmieci w rejonie cmentarza.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Na terenie sołectwa zlokalizowane są stanowiska archeologiczne - z okresu rzymskiego i późnorzymskiego (kultura przeworska), a także reprezentujące okres wczesnośredniowieczny (kultura prapolska) i późne średniowiecze (kultura polska) – jest to jedno z większych zgrupowań punktów archeologicznych w gminie (występuje ciągłość osadnicza od neolitu po okres średniowiecza).

Pierwsza wzmianka o wsi Dobra pochodzi z 1386 roku, gdy procesował się Sąd z Dobrej. W tym roku wieś znalazła się w spisie parafii płacących świętopietrze. W 1525 roku Jan i Dorota Dobrscy ufundowali obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, który teraz znajduje się

w tutejszej parafii rzymskokatolickiej. W 1827 roku Dobra stanowiła wieś i folwark, jej parafia należała do dekanatu brzezińskiego. Było tu wówczas 28 domów, zamieszkanym przez około 285 mieszkańców. Gmina Dobra należała do sądu gminnego w Strykowie. Folwark ze wsią Dobra i Kiełmina miał powierzchnię 1700 mórg (grunty orne i pastwiska zajmowały 880 mórg, łąki 44, pastwiska 37, lasy 709, nieużytki i place 6 mórg). Prowadzono płodozmian sześciopolowy. Folwark liczył 15 drewnianych budynków. W czasie powstania styczniowego w lasach pod Dobrą oddział partyzancki pod dowództwem J. Dworzaka, lekarza z Łęczycy i J. Sawickiego, stoczył 24 lutego 1863 roku bitwę z wojskami carskimi. Było to jedno z najkrwawszych wydarzeń powstania styczniowego na tym terenie – poległo 63 powstańców. Pochowano ich we wspólnej mogile na cmentarzu w Dobrej.

W 1921 roku Dobra była wsią gminną. W folwarku Dobra znajdowały się wówczas 3 budynki mieszkalne. Mieszkało na tym terenie 49 osób (w tym 18 mężczyzn i 31 kobiet). Wszyscy mieszkańcy byli narodowości polskiej. 22 osoby deklarowały wyznanie rzymskokatolickie, a 27 inne chrześcijańskie. We wsi Dobra zlokalizowane były 52 budynki mieszkalne, w których zamieszkiwały ogółem 353 osoby (w tym 167 mężczyzn i 186 kobiet). 160 mieszkańców było wyznania rzymskokatolickiego, a 193 innego chrześcijańskiego, wszyscy byli narodowości polskiej.

Obecnie wieś Dobra posiada dość zwartą zabudowę – około 2/3 ogólnej liczby zagród znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie, w odległości około 20 m (zwłaszcza przy ulicy Starowiejskiej i Wodnej oraz w centralnej części Witanówka – drogi te, wraz z będącymi granicami Dobrej ulicami Łódzką i Zgierską, należą do głównych szlaków komunikacyjnych wsi). Pozostała część ma charakter zabudowy rozproszonej. Poza zabudową zagrodową i jednorodzinną na terenie wsi występuje również zabudowa letniskowa, a także coraz częściej powstają budynki willowe, które należą głównie do mieszkańców Łodzi (część jest jeszcze niewykończona i niezamieszкана).

Na rozplanowanie przestrzenne wsi miało wpływ kilka czynników. W okresie gospodarki folwarcznej (połowa XV – 2 połowa XVI wieku) powstawały i rozwijały się rozłogi folwarczno-niwowe. Folwark pańszczyźniany oraz kościół odgrywały w tym okresie ważną rolę. Ich lokalizacja narzucała przestrzenną tendencję w lokalizacji innych usług. Sam folwark ulokowany był w centrum tego obszaru (obecnie ul. Witanówek 6). Obok zabudowy folwarcznej funkcjonowała również kuźnia (obecnie skrzyżowanie ulic Witanówek i Wodnej). Stopniowo zaczęto przybliżać grunty wykorzystywane rolniczo do zagród chłopskich i folwarcznych. Rozwijał się nowy typ siedliska – rzędówka regularna, oparta na prosto wytyczonej drodze. Domy powstawały po jednej z jej stron. Ukształtował się charakterystyczny, pasmowy układ gruntów – od drogi, przy której zlokalizowana była zabudowa odchodziły poprzecznie wydłużone pola,

poprzecinane często polnymi drogami. Na taki układ przestrzenny wpływ miała kolonizacja niemiecka w XVIII w. Wszystkim gospodarzom odmierzano równe pasy gruntu, prostopadłe do dróg, aby dać im udział w różnych rodzajach gleby (często ulegają one zmianie w miarę odsuwania się od głównej drogi lub doliny rzecznej). W ten sposób ukształtowała się wieś wzdłuż ulic Witanówek i Starowiejskiej, najpóźniej powstała zabudowa przy ulicy Wodnej.

W Dobrej przy ulicy Wodnej 9 zlokalizowane jest ujęcie wody. Zaopatrywane są z niego następujące sołectwa: Dobra, Dobra Nowiny, Sosnowiec, Sosnowiec Pieńki, Michałówek, Orzechówek, Dobieszków, Kiełmina oraz Klęk. Ujęcie wód czwartorzędowych składa się z 3 studni o głębokości 52-57 m. Wydajność ujęcia wynosi 77,4 m³/h. Wodociąg zbudowany jest z rur PCV i biegnie na głębokości 1,6 m wzdłuż dróg o randze gminnej i powiatowej. Niemal wszystkie gospodarstwa są podłączone do sieci telefonicznej, której inwestorem był Społeczny Komitet Telefonizacji Wsi Dobra – Kiełmina - Klęk.

Sołectwo Dobra posiada również kilka obiektów zabytkowych. Kościół parafialny pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i św. Doroty (zlokalizowany około 500 m od przystanku PKS) jest obiektem jednonawowym, murowanym z czerwonej cegły i krytym ocynkową blachą. Wybudowany został w latach 1905-1907. Pierwszy kościół, ufundowany przez Dobrskich w XV wieku, był drewniany, jednonawowy, kryty gontem i posiadał 3 ołtarze – wielki ukrzyżowanego Zbawiciela oraz 2 boczne – św. Doroty i św. Izydora. W 1855 roku dzięki staraniom Karola Jasińskiego kościół został erygowany pod wezwaniem Jana Chrzciciela. Wówczas dziedzic Dobieszkowa – W. Dąbrowski – ufundował obrazy św. Jana i św. Doroty, które obecnie znajdują się przy ołtarzach bocznych. W okresie 6. II – 21. XI. 1906 roku kościół i plebania (drewniana, z początku XX wieku) znalazły się w posiadaniu Mariawitów, gdyż odszedł do nich ówczesny ksiądz Paweł Skolimowski. Ostatecznie, przy pomocy siły zbrojnej, usunięto ich z kościoła, który został poświęcony i przywrócony katolikom. W czasie II wojny światowej gestapo zamieniło obiekt na magazyn skór i gumy. Został on wówczas doszczętnie ograbiony. Po wojnie przywrócono go do stanu użyteczności, był stopniowo remontowany i odnawiany. W głównym ołtarzu kościoła znajduje się obecnie cudowny obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, ufundowany w 1525 roku przez Jana i Dorotę Dobrskich. Po obu jego stronach umieszczono cenne wota. Dziś są tu dwie małe gabloty, w których znajdują się symbole doznanych od 1945 roku łask. W 1957 roku obraz został poddany konserwacji. W kościele umieszczona jest też płyta dłuta plastyka Kazimierza Moczkowskiego, poświęcona powstańcom 1863 roku, poległych pod Dobrą i Dobieszkowem. Na uwagę zasługuje również ceglana dzwonnica kościoła.

Przy drodze Stryków-Łódź, w niewielkiej odległości od kościoła, znajduje się cmentarz rzymskokatolicki. Jego poświęcenie odbyło się w 1939 roku, ale występują tu także starsze

nagrobki (z okresu powstania styczniowego). W centralnej części cmentarza znajduje się pomnik, wystawiony w miejscu spoczynku powstańców, którzy polegli w bitwie pod Dobrą w lutym 1863 roku. Znajduje się tu również zbiorowa mogiła żołnierzy poległych w czasie II wojny światowej, wraz z tablicą upamiętniającą. Mieszczą się też tutaj pomniki przyrody – lipa drobnolistna i 2 kasztanowce zwyczajne (białe). Kolejny pomnik przyrody – dąb szypułkowy – znajduje się na terenie Ośrodka Zdrowia.

Na terenie sołectwa zlokalizowany jest również Kościół Starokatolicki Mariawitów. Geneza parafii jest związana z osobą księdza Pawła Skolimowskiego. Związał się on ze Zgromadzeniem Kapłanów Mariawitów Nieustającej Adoracji Ubłagania, przez co musiał opuścić kościół katolicki. 2 sierpnia 1907 roku poświęcono fundamenty pod budowę świątyni, a w rok później powstał kościół w stylu neogotyckim z wysoką wieżą. Poświęcenie budynku odbyło się 8 września 1908 roku. Obok Kościoła powstał również duży budynek piętrowy, który służył jako placówka oświatowo-kulturalna. Mieściła się w nim szkoła parafialna, ochronka, czytelnia i piekarnia. Prowadzone też były kursy dla analfabetów. Kolejny proboszcz – ks. Antoni M. Serafin Bołłoczko zakupił do kościoła nowy dzwon, ważący 450 kg. Podczas okupacji ksiądz ukrywał w kościele i domu parafialnym kilku oficerów, którzy po klęsce wrześniowej wracali głodni i wyczerpani ze sztandarami pułku łódzkiego. W 1972 roku proboszczem został ksiądz Michał M. Ludwik Jabłoński, dzięki któremu przeprowadzono kapitalny remont Kościoła. Zbudowano też nowe, dziewięciogłosowe organy. W ostatnich latach w kościele przeprowadzono kolejny remont, zakupiono też nowe organy. W pierwszej dekadzie XX wieku na terenie wsi Dobra założony został również cmentarz mariawicki.

W sołectwie znajdują się również 2 kapliczki (jedna przy ulicy Starowiejskiej, druga przy ul. Wodnej), przy których mieszkańcy często wspólnie się modlą.

W Dobrej mieści się również siedziba Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP), która została zorganizowana w 1926 roku. Jej założycielami byli: Władysław Sylwestrzak, Marian Adamczewski, Jakub Perek i Antoni Nowak. Remiza mieściła się wówczas w budynku Urzędu Gminnego w Dobrej. Jednostka prowadziła też działalność kulturalną i rozrywkową – organizowała przedstawienia i zabawy taneczne. OSP działała także podczas II wojny światowej, choć kierowniczą rolę odgrywali wówczas Niemcy. Po wojnie drużyna liczyła 16 druhów. W 1969 roku rozpoczęto budowę remizy, pod nadzorem Gromadzkiej Rady Narodowej. Jednostka każdego roku bierze udział w uroczystościach związanych z obchodami rocznicy bitwy pod Dobrą. W remizie odbywają się też spotkania uczestników rajdu „Szlakiem Powstania Styczniowego 1863 r.”

W końcu XIX i na początku XX wieku w Dobrej istniała czteroklasowa szkoła powszechna. Mieściła się w budynku gminnym, znajdującym się obecnie przy ul. Starowiejskiej 11.

Po zakończeniu II wojny światowej zorganizowano w Dobrej kursy dla analfabetów i kursy wyrównawcze dla uczniów, którzy mieli zacząć naukę we wrześniu 1945 roku – rozpoczęła wówczas działalność Publiczna Szkoła Powszechna. W 1976 roku powstał przy niej również oddział przedszkolny. Na terenie sołectwa zlokalizowana jest obecnie Szkoła Podstawowa „24 lutego 1863 roku” (nazwa nadana w 1995 r.), która mieści się w budynku dawnego pałacyku ziemiańskiego. Jej rejon obejmuje wsie: Dobra, Dobra Nowiny, Kiełpina, Klęk, Michałówek, Zelgoszcz. Wyposażona jest w bibliotekę, salę komputerową, świetlicę i stołówkę dla uczniów.

W sołectwie znajduje się także zabudowa związana z działalnością gospodarczą, w tym duże centrum dystrybucyjne Lidl Polska.

Obecnie (2007 r.) sołectwo Dobra zamieszkuje 575 osób, w tym 286 kobiet i 299 mężczyzn (w 1988 roku liczba mieszkańców wynosiła 439, a w 1996 - 493 osoby). Struktura płci charakteryzuje się zatem niewielką przewagą liczebną mężczyzn - wskaźnik feminizacji kształtuje się na poziomie 96/100. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 99 os/km² (jedna z większych wartości na terenie gminy Stryków).

W Dobrej działają również organizacje społeczne: Koło Gospodyń Wiejskich (wraz z OSP organizuje różne imprezy dla mieszkańców) oraz Koło Wędkarskie (działa od 13 lat, zrzesza obecnie 25 członków z Dobrej, Głowna i Strykowa, którzy spotykają się 3 razy w tygodniu nad stawem dzierżawionym od Rady Sołeckiej, gdzie wspólnie łowią ryby).

Społeczność Dobrej należy do 2 parafii (katolicy stanowią około 60,2%, mariawici pozostałe 39,8%). Parafia Mariawicka powstała w 1906 roku i liczy obecnie 1000 wiernych (obejmuje wsie: Dobra, Kiełmina, Ługi, Zelgoszcz i Moskule), natomiast rzymskokatolicka, poza wymienionymi wsiami także Dobieszków i Dobrą Nowiny.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 118 gospodarstw rolnych. Ponad 80% z nich ma powierzchnię wynoszącą 2–5 ha, a około 11% 5–10 ha. Dominują zatem gospodarstwa małe, co związane jest z podziałami ziemi na wiele części. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 2,9 ha. Rolnicy trudnią się przede wszystkim uprawą zbóż i roślin okopowych (pszenica, żyto, jęczmień, owies, mieszanki zbożowe i ziemniaki). Produkcja zwierzęca na terenie wsi jest niewielka – głównie hoduje się trzodę chlewną, bydło oraz drób. Uzyskane płody rolne zaspokajają przede wszystkim własne potrzeby mieszkańców wsi, nieliczni gospodarze sprzedają swe plony (skup na terenie Strykowa). Brak rynku zbytu i niskie ceny produktów rolnych sprawiły, że mieszkańcy porzucają działalność rolniczą, często dzierżawią swoją ziemię innym osobom, mimo, że warunki rozwoju rolnictwa w sołectwie są dość korzystne.

Powierzchnia sołectwa Dobra wynosi 470 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują użytki rolne (88,6% ogólnej powierzchni sołectwa). Grunty orne zajmują prawie 79% (pola uprawne ciągną się zwartymi, długimi pasmami na południe i północ od zabudowy wsi), użytki zielone (łąki i pastwiska) łącznie około 5%, podobny jest udział sadów (5,4%). Nie-wielkie obszary sołectwa porastają lasy, stanowią one około 1% tego obszaru (jest to jeden z najniższych wskaźników zalesienia wśród sołectw gminy Stryków). Tereny komunikacyjne zajmują prawie 6% ogólnej powierzchni, natomiast około 1% wynosi udział terenów zabudowanych oraz nieużytków i wód.

Rozwojowi usług na terenie sołectwa sprzyja niewielka odległość od Strykowa i stolicy województwa – Łodzi. W Dobrej funkcjonują: Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” (sklep, w którym można kupić artykuły spożywczo-przemysłowe powstał na początku lat siedemdziesiątych); 3 prywatne sklepy spożywczo-przemysłowe; urząd pocztowy, „Bar nad strumykiem” (działa od 1972 roku, znajdują się w nim 2 sale jadalne oraz bufet, lokal posiada 49 miejsc), firma STALMEX zakładająca ogrodzenia, lakiernictwo samochodowe, punkt wymiany gazu, zakłady: szklarski, budowlany, stolarsko-tartaczny oraz ślusarski – „Gwomet” zajmujący się produkcją blach siatek, wyrobów metalowych.

W sołectwie mieści się również firma krawiecka, która zatrudnia 6 osób. Firma odzież eksportuje do Rosji, a także zaopatruje w nią sklepy w Łodzi.

Przy ulicy Wodnej mieści się Centrum Dystrybucyjne Lidl Polska, które działa na tym obszarze od 2005 roku. Zatrudnia blisko 180 osób. Pracownicy pochodzą zarówno z Dobrej, jak i okolicznych sołectw i miast. Centrum zapatruje sklepy na terenie całego kraju.

Współwystępowanie w Dobrej działalności rolniczej, przemysłowej i usługowej sprawiły, że stała się wsią wielofunkcyjną. Dobrze rozwinięty sektor usługowy, pozwala mieszkańcom na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Najważniejsze usługi (szkoła wraz z przedszkolem, ośrodek zdrowia, sklepy i bar) znajdują się w centralnej części wsi, tworząc małe centrum usługowe).

Wiejski Ośrodek Zdrowia w Dobrej rozpoczął działalność w 1972 roku. Jego siedziba zlokalizowana jest w centrum wsi, obok Urzędu Gminy. Opieką medyczną objęci są zarówno mieszkańcy Dobrej, jak i odleglejszych wsi, graniczących z Łodzią i Strykowem. Ośrodek został wyposażony w mieszkania służbowe dla pracujących w nim lekarzy. Ponadto na terenie Dobrej funkcjonuje prywatny gabinet lekarski.

Na terenie sołectwa Dobra istnieje gęsta sieć drogowa. Występują tu drogi o randze krajowej o łącznej długości 3,2 km (ulice będące granicami sołectwa – Łódzka i trasa Stryków-Zgierz), drogi powiatowe – 2 km (ulica Witanówek i fragment Starowiejskiej od ul. Łódzkiej do skrzyżowania z ul. Wodną) oraz gminne – 3,1 km (ulica Wodna oraz pozostała część ulicy

Starowiejskiej). W sumie 5 km dróg powiatowych i gminnych ma nawierzchnię asfaltową (ulice: Wodna, Witanówek i Starowiejska). Wszystkie mają szerokość 5,5-6 m. Na terenie sołectwa znajduje się 6 przystanków autobusowych.

* * *

SOŁECTWO GOZDÓW (Gozdów, Gozdów Nowy)

Sołectwo Gozdów położone jest w północno-zachodniej części gminy Stryków. Północna granica sołectwa jest jednocześnie granicą gminy Stryków i Głowno.

Omawiany obszar składa się z dwóch jednostek osadniczych: Gozdów i Gozdów Nowy. Pierwsza z wymienionych wsi znajduje się we wschodniej części sołectwa, druga – w części zachodniej. Funkcję osi komunikacyjnej pełni droga powiatowa relacji Koźle–Gozdów–Mąkolice (nr 5111). Od niej w kierunku zachodnim odbiega droga powiatowa relacji Gozdów–Feliksin–Rogoźno (nr 5108). Na niewielkim odcinku w północno-wschodniej części sołectwa planowany jest przebieg autostrady A1.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba ma charakter równinny. Teren nachylony jest z północnego-wschodu na południowo-zachód. Najwyższy punkt znajduje się na wysokości 129,6 m n.p.m. (w części zachodniej), najniższy na terenie sołectwa i jednocześnie gminy – na wysokości 123,2 m n.p.m. (w części północno-wschodniej).

We wschodniej i centralnej części zaznaczają się doliny lewobrzeżnych dopływów rzeki Maliny (dopływu Moszczenicy). Rozgałęzioną sieć rzeczną analizowanego obszaru uzupełnia gęsta, szczególnie w części zachodniej, sieć rowów melioracyjnych.

Pod względem geomorfologicznym obszar Gozdowa objęty jest równiną wód roztopowych pochodzenia wodnolodowcowego zbudowaną z czwartorzędowych piasków, żwirów, mułków stożków napływowych. Miąższość utworów czwartorzędowych sięga od 25 m w części zachodniej do ponad 50 m w części południowo-wschodniej. Na pokrywę czwartorzędową składają się: piaski i żwiry stożków napływowych (o miąższości 7 m), gliny zwałowe zlodowacenia Wisły i Warty (odpowiednio 11 i 8 m), utwory wodnolodowcowe interglacjału mazowieckiego (7 m), gliny zwałowe (11 m). Podłoże podczwartorzędowe budują trzeciorzędowe piaski, iły i mułki z wkładkami węgla brunatnego o łącznej miąższości 24 m.

Strop powierzchni mezozoicznej stanowią jurajskie margle, margle mułowcowe i wapienie. Warunki glebowe (określone na podstawie informacji dla wsi Gozdów oraz Wrzask, będących odrębnymi sołectwami) zdecydowanie nie sprzyjają produkcji rolnej. Udział gleb V i VI klasy bonitacyjnej sięga ponad 88%, najlepsza klasa (IVa) stanowi zaledwie ok. 0,5%, a VI ponad 30%.

Cały obszar położony jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Omawiany teren odwadniają trzy południkowo płynące dopływy rzeki Maliny (ciek IV rzędu). Dwa z nich przecinają środkową część sołectwa, trzeci przebiega wzdłuż jego granicy z sołectwem Pludwiny. Zachodnią część przecina dział wodny V rzędu oddzielający zlewnie dopływów Maliny. Omawiany obszar zdecydowanie wyróżnia się na tle gminy pod względem melioracji, których gęstość jest szczególnie wysoka w części zachodniej Gozdowa.

Na omawianym obszarze brak większych powierzchniowych obiektów hydrograficznych. Na terenie sołectwa znajduje się pięć niewielkich zbiorników wodnych. Trzy z nich znajdują się na terenie Gozdowa (na wschód od drogi), dwa pozostałe na terenie Gozdowa Nowego (przy południowej granicy sołectwa).

Głębokość do zwierciadła wody od powierzchni terenu waha się od 2,8 m w części północnej do 2,1 m w części zachodniej. Pierwszy użytkowy poziom wodonośny występuje dopiero na głębokości ok. 45 m. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego to ok. 20 m³/h. Główny poziom użytkowy znajduje się w utworach czwartorzędu, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu – w osadach jury górnej.

Na omawianym obszarze występuje niekorzystne zjawisko przesuszenia gleb, przyczyniające się do ich stopniowej degradacji. Występowanie gruntów przepuszczalnych w części północnej stwarza możliwość infiltracji zanieczyszczeń wód podziemnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Prace archeologiczne dostarczyły wielu informacji o działalności człowieka na obszarze sołectwa. Na omawianym terenie udokumentowano 9 stanowisk archeologicznych, spośród których 7 znajduje się na terenie Gozdowa, natomiast 2 Gozdowa Nowego. Najstarsze stanowiska datowane są na: epokę brązu (stanowisko kultury łużyckiej), epokę brązu i żelaza (cmentarzysko i stanowisko wielokulturowe), epokę żelaza (stanowisko wielokulturowe) oraz okres rzymski (stanowisko kultury przeworskiej). Młodsze stanowiska datowane są na XV–XVI w. oraz okres nowożytny (3 stanowiska, w tym dwa na terenie Gozdowa Nowego). Latem 2005 r. na terenie sołectwa prowadzone były prace archeologiczne, które doprowadziły do odkrycia wielu cennych znalezisk, w tym m.in. mieczy, grotów oszczepów, brązowych zapinek. Najwartościowszym ze znalezisk był złoty wisiołek datowany na IV w. n.e. Do-

konane odkrycia pozwalają stwierdzić, że ludność zamieszkująca te okolice zajmowała się rolnictwem i tworzyła niewielkie skupiska składające się z kilku rodzin.

Późniejsze informacje na temat Gozdowa pochodzą dopiero z pierwszej połowy XIX w. W 1827 r. na terenie wsi znajdowało się 19 domów zamieszkałych przez 123 osoby. W 1874 r. dobra Gozdowa zostały nabyte za kwotę 20700 rubli srebrnych. Około 1881 r. obejmowały one wieś i folwark Gozdów, Gozdówek oraz kolonię. Wszystkie wymienione jednostki osadnicze znajdowały się w granicach powiatu brzezińskiego, gminy Biała oraz parafii Koźle. Wieś Gozdów posiadała powierzchnię 415 mórg ziemi dworskiej i 105 mórg ziemi włościańskiej, liczyła 130 osób zamieszkujących 15 domów. Gozdówek, kolonia i młyn liczyły 6 domów i 74 mieszkańców, 90 mórg ziemi włościańskiej i 44 mórg ziemi młynarskiej.

W 1921 r. w granicach obecnego sołectwa istniały ogółem 44 budynki mieszkalne, w tym po 14 na terenie Gozdowa i Gozdowa Nowego, 15 w Gozdowie Starym i 1 w Gozdówku (osada młyńska). Wieś Gozdów zamieszkiwało 78 osób (w tym 43 kobiet), Gozdów Nowy – 78 osób (w tym 38 kobiet), Gozdów Stary – 87 osób (w tym 42 kobiety), natomiast Gozdówek – 16 osób (w tym 9 kobiet). 247 osób deklarowało wyznanie rzymskokatolickie (wszyscy mieszkańcy Gozdowa, Gozdowa Nowego, Gozdowa Starego oraz 4 mieszkańców Gozdówka), 12 ewangelickie (wyłącznie mieszkańcy Gozdówka). Wszystkie osoby określiły swoją narodowość jako polską.

W dniach 11–13 września 1939 r. w okolicach Gozdowa trwały działania wojenne w ramach bitwy „Nad Bzurą”. W okolicach Koźła i Ossego walczył 55 Poznański Pułk Piechoty Armii „Poznań”, dowodzony przez płk W. Wicierzyńskiego, natomiast w rejonie Pludwin i Mąkolic – 58 Pułk Piechoty. W rejon Gozdowa i Wrzasku został przesunięty II i III batalion 55 Pułku Piechoty. 12 września 1939 r. m.in. stąd ruszyło natarcie na Niemców skupionych w lesie pludwińskim, w celu odbicia szosy w kierunku Strykowa. Niestety prowadzone walki zakończyły się klęską.

Wieś ukształtowała się wzdłuż drogi łączącej Stryków z Piątkiem (przez Koźle i Mąkolicę), dziś pozostającej na uboczu głównego ruchu komunikacyjnego.

W strukturze przestrzennej sołectwa można wyróżnić 3 obszary koncentracji zabudowy: środkowo-wschodni – starszy, genetycznie związany z terenami wsi Gozdów oraz osady młyńskiej Gozdówek, o zabudowie pierwotnie zwartej, rozmieszczonej po obu stronach drogi, dziś jednak odznaczającej się mniejszą zwartością i regularnością; południowo-wschodni – młodszy, związany z wsią Gozdów Stary, do dziś cechujący się regularnym rozmieszczeniem zagród po zachodniej stronie drogi; zachodni – posiadający podobne cechy jak obszar południowo-wschodni. O ile więc można przypuszczać, że Gozdów był w przeszłości wsią ulicową, o tyle w przypadku pozostałych wydaje się, że reprezentują one typ wsi rzędowej.

Gozdów widnieje na mapach z lat 1802–1803 jednak ich niewielka dokładność uniemożliwia wiarygodną ocenę układu przestrzennego ówczesnej wsi. Już wówczas większa część sołectwa była pozbawiona lasu (zajmowały one tylko część zachodnią), co może wskazywać na rozwiniętą działalność rolniczą. Wieś posiadała połączenie z Koźlem, Mąkolicami oraz Gorzewem.

W połowie XIX w. tereny zabudowane koncentrowały się w północno-wschodniej części obszaru, zabudowa rozmieszczona była po obu stronach drogi.

W rejonie skrzyżowania dróg Gozdów–Mąkolice i Gozdów–Gorzewo istniał dwór, natomiast w północno-zachodniej części obszaru zabudowanego znajdował się wiatrak. Gozdów uzyskał połączenie komunikacyjne z pobliską wsią Wrzask. Tereny obecnego Gozdowa Nowego nie były jeszcze zajęte przez zabudowę, prawdopodobnie również ze względu na utrudnienia wynikające z podmokłego charakteru gruntów (zabudowa wkroczyła na te tereny prawdopodobnie dopiero w II połowie XIX wieku). Zasięg terenów leśnych nie uległ zmianie w stosunku do stanu z początku wieku.

Na mapach sprzed II wojny światowej widoczne są zabudowania Gozdowa Starego oraz Gozdowa Nowego, brak zaznaczonego budynku dworu. Zabudowa Gozdowa Nowego występowała po obu stronach drogi, z kolei rozmieszczenie zabudowy Gozdowa Starego było zbliżone do współczesnego. Obszar sołectwa był całkowicie pozbawiony terenów leśnych.

W latach siedemdziesiątych XX w. układ wsi ma już współczesną formę.

W porównaniu do stanu sprzed II wojny światowej istotne zmiany, wynikające z jednej strony ze zniszczenia części zabudowań w czasie II wojny światowej, natomiast z drugiej z powstawania nowych budynków po roku 1945, dokonały się przede wszystkim na terenie Gozdowa i Gozdowa Nowego. W efekcie Gozdów cechuje się mniejszą zwartością i regularnością zabudowy, z kolei Gozdów Nowy występowaniem budynków jedynie po wschodniej stronie drogi. Ponadto zabudowa Gozdowa Nowego obejmuje tereny na południe od drogi Gozdów–Gorzewo. W niedalekiej przyszłości poważne zmiany zagospodarowania w związku z budową autostrady A1 dokonają się w północno-wschodniej części sołectwa. Znaczącej zmianie ulegnie malowniczy krajobraz terenów położonych między wsią Gozdów i Pludwiny.

Współcześnie zabudowa Gozdowa jak i Gozdowa Nowego ma charakter zagrodowy, budynkom mieszkalnym towarzyszą zabudowania gospodarcze związane z działalnością rolniczą. W nielicznych miejscach występuje zabudowa mieszkalna jednorodzinna osób nie związanych już z działalnością rolniczą. Obiekty o przedwojennym rodowodzie w większości występują w części środkowo-wschodniej sołectwa (tereny wsi Gozdów). Stosunkowo najmłodszą zabudową wyróżnia się w szczególności zachodnia część sołectwa (Gozdów Nowy).

W świetle źródeł historycznych największą liczbę mieszkańców sołectwo posiadało na początku XX w. (w 1827 r. – 123 mieszkańców, w 1881 r. – 130, w 1921 r. – 259, w 1988 r. 151, w 1996r – 135). W 2007 r. wsie Gozdów i Gozdów Nowy liczyły 136 osób co stanowiło zaledwie 52,5% ludności z 1921 r. Struktura ludności wg płci jest zrównoważona (wskaźnik feminizacji osiąga wartość 106/100).

Na terenie sołectwa znajdują się 2 krzyże oraz 3 kapliczki. 3 z tych obiektów kultu religijnego (2 krzyże i 1 kapliczka) znajdują się w centrum Gozdowa, pozostałe położone są w Gozdowie Nowym.

Gospodarka i infrastruktura

Łącznie na omawianym terenie znajduje się 60 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa drobne i średniej powierzchni. Udział gospodarstw o powierzchni do 3 ha wynosi 38,3%, natomiast o powierzchni od 5 do 10 ha – 30,0%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią 11,7% ogółu.

Powierzchnia sołectwa Gozdów wynosi ok. 350 ha. W strukturze użytkowania ziemi (określonej na podstawie informacji dla wsi Gozdów oraz Wrzask, stanowiących odrębne sołectwa) dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują około 73% powierzchni sołectwa. Wraz z sadami (0,6%), pastwiskami (12,5%) oraz łakami trwałymi (4,1%) użytki rolne stanowią ponad 90%.

Tereny mieszkalne, łącznie z użytkami rolnymi zabudowanymi obejmują 2,8% powierzchni sołectwa. Tereny komunikacji (drogi, linie kolejowe) stanowią około 2,7%. Rowy to ponad 2,7%, natomiast nieużytki około 0,4%. Powierzchnia lasów wynosi około 4 ha. Mają one postać drobnych skupisk, w których dominującą rolę odgrywa brzoza.

Na opisywanym terenie funkcjonują 4 podmioty prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą: sklep spożywczo-przemysłowy, stadnina koni i dwa punkty wymiany butli gazowych. Najstarszą firmą działającą na terenie Gozdowa jest sklep spożywczo-przemysłowy istniejący od 1992 r. Firma, zatrudniająca 2 osoby, prowadzi działalność w centrum wsi, w rejonie skrzyżowania dróg. W niedługim czasie, w związku z rosnącymi potrzebami lokalowymi, sklep przeniesie do nowego budynku, usytuowanego po drugiej stronie drogi.

W Gozdowie Nowym od 2003 r. funkcjonuje stadnina prowadząca hodowlę i sprzedaż koni skokowych, hodowlanych i zaprzęgowych. Obiekt ten zatrudnia 6 osób i jest największym pracodawcą na terenie sołectwa. Hodowane tutaj konie znajdują odbiorców nie tylko w kraju, ale również za granicą. Aktualnie stadnina posiada w hodowli 70 koni.

Funkcjonujące na terenie sołectwa punkty wymiany butli gazowych zlokalizowane są przy głównej drodze przebiegającej przez Gozdów, jeden w centrum wsi, natomiast drugi w jej części północnej.

W centrum wsi, przy drodze w kierunku Koźła (w okolicach dawnej szkoły podstawowej), znajduje się remiza OSP.

Funkcję osi komunikacyjnych pełnią drogi powiatowe o nawierzchni bitumicznej zaliczone do kategorii dróg zbiorczych (nr 5111 relacji Koźle–Gozdów) oraz lokalnych (nr 5108 relacji Gozdów–Feliksów–Rogoźno). Układ komunikacyjny sołectwa uzupełniają drogi dojazdowe relacji: Gozdów–Wrzask–Bronin, Gozdów–Władysławów oraz droga przez Gozdów Nowy. Na omawianym terenie brak przystanków komunikacji zbiorowej (najbliższy znajduje się w Pludwinach).

* * *

SOŁECTWO KALINÓW **(Kalinów Stary, Kalinów Nowy,** **Kalinów Folwark)**

Sołectwo Kalinów jest najbardziej wysuniętym na północny-wschód fragmentem gminy Stryków. Od sąsiedniego Główna oddziela je na wschodzie rzeka Mrożyca, a na północy - linia kolejowa relacji Warszawa–Łódź–Kalisz. W pobliżu linii kolejowej przebiega droga krajowa nr 14 wiodąca z Warszawy do Kalisza. Sołectwo obejmuje wsie Kalinów Stary i Nowy oraz Kalinów Folwark.

Środowisko przyrodnicze

W porównaniu z pozostałymi obszarami północnej części gminy, Kalinów cechuje się dość urozmaiconą rzeźbą. Najwyżej wyniesiona jest część południowo-zachodnia, której punkt kulminacyjny przekracza 157,5 m n.p.m. Znajduje się on niemal na granicy sołectwa – 125 m na południe od drogi prowadzącej do wsi Bratoszewice. Z kolei położony w północno-wschodniej części sołectwa punkt o wysokości minimalnej (127,5 m n.p.m.) znajduje się w miejscu, gdzie rzeka Mrożyca przekracza granicę administracyjną gminy Stryków i miasta Główna (na południe od terenów przemysłowych).

Omawiany obszar jest nachylony w kierunku wschodnim, ku płynącej południkowo Mrożycy. Głównym akcentem ukształtowania terenu jest dolina rzeczna oraz towarzyszące jej formy poboczne, mające charakter suchych dolinek i parowów. W części południowej sołectwa, cechującej się większym nachyleniem zboczy, krawędź doliny znajduje się na wysokości 155

m n.p.m., zaś w części północnej – około 10 m niżej. Dno doliny rzecznej jest dość wąskie, wyraźnie zarysowana jest terasa zalewowa. Na wysokości Kalinowa Nowego oraz Starego zlokalizowane są dwa podcięcia erozyjne o wysokościach maksymalnych sięgających 5 m.

Najbardziej rozległą formą geomorfologiczną sołectwa Kalinów jest równina wodnolodowcowa, której, w części południowo-wschodniej sołectwa, towarzyszy płaska wysoczyzna morenowa. W podłożu omawianego terenu zalegają przede wszystkim plejstocенskie piaski wodnolodowcowe górne; w części południowo-wschodniej znaczący jest udział glin zwałowych. Terasę nadzalewową Mrożycy budują piaski, żwiry i mułki zlodowacenia północno-polskiego; dno doliny wyścielone jest holocенскими piaskami rzeczными. Podłoże dolin pobocznych zbudowane jest z holocенских namulów naniesionych na piaski wodnolodowcowe górne. Są to obszary gruntów słabonośnych.

W lokalnym ukształtowaniu terenu odnaleźć można formy pochodzenia antropogenicznego. Są to towarzyszące linii kolejowej nasypy oraz dwa wały ziemne ciągnące się wzdłuż rzeki w południowym odcinku doliny Mrożycy. Z wałami sąsiadują od zachodu dwa suche rowy.

Omawiany teren, dzięki dobrej jakości glebom, zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych sołectw gminy. Udział utworów klasy III i IV wynosi odpowiednio 17,7% oraz 46,3%. Na pozostałych obszarach dominuje klasa V (28,7%). Klasa VI zajmuje jedynie 7,3%.

Obszar sołectwa odwadniany jest przez wąską, dość silnie meandrującą rzekę Mrożycę, do której w części północnej sołectwa uchodzi ciek, prowadzący wody z sąsiednich Wyskok. Przez obszary zalesione w północnej części omawianego terenu przebiega topograficzny dział wodny IV rzędu, wyznaczający zasięg zlewni Strugi Domaradzkiej, także wypływającej z terenu sołectwa Wyskoki.

Pomiędzy wsiami Kalinów Stary oraz Kalinów Nowy, z zachodu na północny-wschód, ciągnie się system zbiorników wodnych, mający połączenie z analogicznymi obiektami w sąsiednich Bratoszewicach. System ten częściowo zasilany jest przez ciek płynący zza granicy sołectwa, mający początek w lesie położonym na północ od drogi Kalinów – Bratoszewice. Największy ze zlokalizowanych na terenie sołectwa stawów to wysunięty najbardziej na wschód Czarny Staw. Przy maksymalnym wypełnieniu może on osiągnąć długość około 500 m długości. Centralną część sołectwa przecinają dwa krzyżujące się rowy melioracyjne. Tereny zdrenowane obejmują niewielki fragment sołectwa między Kalinowem Starym a Mrożycą oraz wokół zabudowań wsi Kalinów Folwark.

Pierwsze zwierciadło wód podziemnych znajduje się między 2 a 5 m poniżej poziomu terenu, jednak w dnie doliny Mrożycy głębokość jego zalegania nie przekracza 2 m. Szczególnie wysoki poziom wód gruntowych obserwowany jest w sąsiedztwie rzeki, w północno-wschodniej części omawianej jednostki.

Główny użytkowy poziom wodonośny w sołectwie związany jest z utworami czwartorzędowymi, zaś poziom o mniejszym znaczeniu – ze skałami kredowymi. Pierwszy użytkowy poziom wodonośny jest w pełni odizolowany od powierzchni terenu. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego na analizowanym obszarze waha się w przedziale od 30 do 70 m³/h.

Grunty sołectwa Kalinów cechują się generalnie słabą przepuszczalnością. Średnią podatność na infiltrację wykazuje obszar południowy i fragmentarycznie – centrum badanej jednostki. Największą przepuszczalnością cechują się grunty zalegające w sąsiedztwie Mrożycy i cieką płynącego z sołectwa Bratoszewice.

W północno-zachodniej części sołectwa, w sąsiedztwie linii kolejowej znajduje się izolowane, ewapotranspiracyjne zagłębienie bezodpływowe.

Blisko 30% powierzchni omawianego terenu zajmują lasy, w których przeważający udział ma sosna. Fragmentarycznie pojawiają się zbiorowiska brzoźowe; marginalny jest udział dębu, świerka oraz topoli. Dominującym typem siedliskowym w sołectwie jest las mieszany świeży, nieco mniejsze znaczenie posiada las świeży oraz bór mieszany świeży. Rzece Mrożycy towarzyszą zarośla łęgowe i łozowe. Lasy koncentrują się w części północnej; niewielki fragment zadrzewień zlokalizowany jest także w sąsiedztwie wschodniej granicy sołectwa, przy drodze wiodącej do Bratoszewic.

Środowisko przyrodnicze sołectwa narażone jest nie tylko na antropopresję związaną z osadnictwem i działalnością rolniczą. W Kalinowie zlokalizowana jest cegielnia, która dostarcza do atmosfery szkodliwe pyły oraz gazy. Łączna wielkość emisji przemysłowej nie przekracza 20 tys. ton rocznie.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Na terenie sołectwa Kalinów dokonano szeregu odkryć archeologicznych. Udokumentowano dziesięć stanowisk, które świadczą o dość długiej bytności człowieka na omawianym obszarze. Najstarsze z nich przypisywane jest epoce kamienia, dwa kolejne – nieokreślonemu okresowi pradziejowemu, pięć datowanych jest na okres rzymski i wiązanych z kulturą przeworską. Dotychczas odnaleziono tylko jedno stanowisko archeologiczne szacowane na okres między XV a XVII w.

Sama wieś Kalinów ma stosunkowo krótką historię. Jeszcze za czasów Królestwa Polskiego tereny współczesnego sołectwa zajęte były przez zwarty kompleks leśny ciągnący się od Nowostawów po Głowno. Na Mapie Topograficznej Królestwa Polskiego z 1843 r. widnieje jedynie położony nad Mrożycą tzw. Bratoszewicki Tartak.

W dwudziestoleciu międzywojennym układ przestrzenny omawianego sołectwa nawiązywał już dość dokładnie do stanu współczesnego. Teren ten w większości pozbawiony został

pokrywy leśnej, której mniejszy niż współcześnie fragment zachował się jedynie w części północno-wschodniej. Istniały już wówczas trzy odrębne jednostki osadnicze – na północy zabudowania folwarczne, w centrum Kalinów Stary z budynkami ciągnącymi się po obu stronach drogi, i na południu – Kalinów Nowy.

W ostatnim z wymienionych skupisk, podobnie jak w chwili obecnej, budynki koncentrowały się przede wszystkim po zachodniej stronie ciągu komunikacyjnego.

Mimo iż wg spisu powszechnego z 1921 r. w Kalinowie Folwarku zlokalizowane były jedynie dwa obiekty mieszkaniowe, przebywały na jego terenie 93 osoby, w tym 45 kobiet. Ludność objęta badaniem zadeklarowała narodowość polską i wyznanie rzymskokatolickie. W Kalinowie Starym, liczącym 11 budynków mieszkalnych przebywało 76 osób, w tym 33 kobiety. Z grupy tej 70 osób podało narodowość polską, a pozostali – niemiecką. Jeśli chodzi o wyznanie, 69 spisanych było katolikami, 6 – ewangelikami, a jedna osoba określiła je jako „inne chrześcijańskie”.

Z kolei w Kalinowie Nowym, gdzie znajdowało się ówczesnie 14 zamieszkałych domów, spisanych zostało 100 osób, w tym 46 kobiet. Była to ludność narodowości polskiej, deklarująca w głównej mierze wyznanie rzymskokatolickie. Jedynie 6 osób zakwalifikowano jako ludność innego wyznania chrześcijańskiego. Pod koniec lat osiemdziesiątych wsie liczyły łącznie 135 mieszkańców, z których blisko połowa utrzymywała się z pracy w rolnictwie. Z ówczesnej powierzchni ogólnej obrębu Kalinów, 364 ha wykorzystywane były jako grunty orne, na 30 ha zlokalizowane były użytki zielone, a na 20 ha – sady. Część terenów sołectwa (51 ha) użytkowana była w tym czasie przez państwowe rolnictwo uspołecznione.

Współczesna zabudowa sołectwa ciągnie się południkowo wzdłuż drogi głównej. W Kalinowie Starym skupiona zabudowa zlokalizowana jest po jej wschodniej stronie, w Kalinowie Nowym po stronie przeciwnej, natomiast w Kalinowie Folwarku siedliska są luźno rozmieszczone po obu stronach drogi. Lokalizacja działek siedliskowych oraz łanowy układ pól wskazują, iż wsie Kalinów Stary i Nowy założone były na planie rzędówki.

W sołectwie dominuje zabudowa zagrodowa. Budynkom mieszkalnym towarzyszą obiekty związane z gospodarką rolną – stodoły, obory i mniejsze budynki składowe. W obejściach budynki mieszkalne ustawione są frontem do drogi, a w siedliskach, gdzie znajdują się dwa domy, oś drugiego obiektu zorientowana jest do drogi prostopadle.

Wśród zastosowanych w budynkach mieszkalnych na terenie sołectwa materiałów konstrukcyjnych, szczególnie obiektów starszych, dominuje cegła. Niewielki jest udział obiektów wzniesionych z drewna; w większości są one obecnie przed lub w trakcie rozbiórki. Nowe obiekty budowane są z prefabrykatów, zaś cegła i drewno są w nich użyte jako dodatkowe materiały konstrukcyjne.

W Kalinowie Starym na uwagę zasługują liczne obiekty wzniesione z gładów narzutowych łączonych z cegłą oraz dwie stare, drewniane stodoły. Estetyka wielu obiektów budowlanych w sołectwie zmniejszona jest poprzez zastosowanie eternitowych pokryć dachowych.

Wspomniany wcześniej tartak nie zachował się do dnia dzisiejszego; na jego miejscu pozostały jedynie ruiny ceglanego komina, wybudowany po II wojnie światowej ceglano-prefabrykowany budynek gospodarczy oraz betonowo-drewniana studnia. Siedlisko zostało opuszczone, a zlokalizowane na nim obiekty uległy dekapitalizacji.

Kalinów Stary, Nowy i Folwark zamieszkiwane są łącznie przez 129 osób (stan na 2007 rok). W strukturze płci dominują kobiety – współczynnik feminizacji kształtuje się na poziomie 130/100.

Przy skrzyżowaniu dróg między Starym i Nowym Kalinowem znajduje się murowana kapliczka.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa Kalinów funkcjonuje 58 gospodarstw rolnych. Na tle otaczających jednostek struktura ich wielkości prezentuje się stosunkowo korzystnie – udział gospodarstw o powierzchni poniżej 3 ha jest równy 24,1%, zaś 5 ha – 41,4%. Aż 20,7% gospodarstw zajmuje powierzchnię przekraczającą 10 ha, z których największe liczy ponad 20 ha.

Kalinów, zajmując powierzchnię 777,6 ha, jest jednym z największych sołectw gminy Stryków. Grunty orne stanowią w nim jedynie 42,6%, zajmując 331 ha; większy jest udział lasów (43,8%), których łączna powierzchnia z obszarami uznanymi za użytki ekologiczne wynosi 340,8 ha. Pozostałe zadrzewienia i obszary zakrzewione obejmują 8,9 ha, co stanowi 1,2%. Areal sadów jest równy 33,6 ha (4,3%). Znacznie mniejsze, zbliżone do siebie powierzchnie zajmują łąki (13,8 ha) oraz pastwiska (13,5 ha), stanowiące odpowiednio 1,8% i 1,7% ogółu gruntów sołectwa. Tereny zabudowane mają łączną powierzchnię 11 ha, co daje udział równy 1,5%. Nieco większy jest odsetek gruntów pod drogami (1,8%). Ugory i nieużytki są w sołectwie rzadko spotykane. Obszary wyłączone z rolniczego użytkowania związane są z doliną rzeki Mroźnicy oraz pozostałymi ciekami i podmokłościami. Zajmują one łącznie 1,9 ha, co stanowi 0,2% ogólnej powierzchni jednostki. Pozostałe grunty znajdują się pod ciekami naturalnymi (0,6%), rowami melioracyjnymi (0,4%) i zbiornikami wodnymi (0,1%).

Dominującą rolę w kształtowaniu struktury gospodarczej Kalinowa odgrywa rolnictwo. Największym przedsiębiorstwem prowadzącym działalność pozarolniczą jest zlokalizowana pod numerem 35 cegielnia „Zawadzczy” – oddział firmy z siedzibą w Głownie. Funkcjonuje ona w Kalinowie od 2001 r., na miejscu dawnych zabudowań folwarcznych. Lokalizacja

cegielni wiąże się z zalegającymi w centralnej części sołectwa złożami surowców ilastych. Dokumentacja geologiczna szacuje ich wielkość na 84 tys. m³. Łącznie złoża zajmują powierzchnię 5,8 ha. Wydobycie gliny prowadzą właściciele cegielni, będący w posiadaniu czterech działek, na których prowadzona jest eksploatacja. Łączna powierzchnia tych terenów wynosi 22,171 ha, z czego 1ha kwalifikuje się obecnie do objęcia rekultywacją. Koncesja na wydobycie kopalin w sołectwie Kalinów została przedłużona do roku 2012. Poza produkcją ceramiki budowlanej, firma świadczy także usługi związane z rozbiórką i burzeniem obiektów budowlanych, a także transportem drogowym towarów pojazdami wyspecjalizowanymi oraz uniwersalnymi. Z kolei pod numerem 37 zlokalizowane jest przedsiębiorstwo, zajmujące się produkcją dzianin. Jest to filia powstałego w 1991 r. zakładu, którego siedziba główna znajduje się w Głownie. W badanym sołectwie znajduje się ponadto punkt wymiany butli gazowych oraz funkcjonujące od 1994 r. pod numerem 14 przedsiębiorstwo zajmujące się konserwacją i naprawami pojazdów samochodowych, a także prowadzące komercyjną uprawę drzew i krzewów owocowych.

Sieć komunikacyjna sołectwa opiera się na przebiegającej południkowo lokalnej drodze, w części północnej mającej połączenie z drogą krajową nr 14. Pomiędzy wsiami Kalinów Stary i Kalinów Nowy krzyżuje się ona z ciągiem komunikacyjnym prowadzącym do sąsiednich Bratoszewic. Jego przedłużeniem jest droga wiejska wiodąca dawniej przez las do zlokalizowanego nad Mroźycą tartaku. Obecnie ma ona przedłużenie na terenie sąsiedniej gminy, biegnąc przez niewielki most, którego gabaryty jak i stan techniczny nie pozwalają na przemieszczanie się pojazdów ciężarowych.

Uzupełniająca sieć dróg transportu rolniczego ma układ równoległy. Przy skrzyżowaniu na granicy Kalinowa Starego i Nowego znajduje się przystanek służący dzieciom oczekującym na autobus dowożący je do szkoły. Poza tym obiektem na terenie sołectwa nie ma innych przystanków komunikacji zbiorowej.

Przebiegająca wzdłuż północnej granicy sołectwa normalnotorowa linia kolejowa ciągnie się wzdłuż łuku o długości ok. 1,2 km.

Na terenie dawnego folwarku znajduje się obecnie stacja uzdatniania wody; woda przeznaczana jest wodociągiem na południe sołectwa.

SOŁECTWO KIEŁMINA

(Kiełmina, Klęk)

Sołectwo położone jest w południowo zachodniej części gminy Stryków. W jego skład wchodzi dwie wsie: Kiełmina i Klęk. Podobnie jak większość terenów usytuowanych w południowej części gminy również obie wsie znajdują się w obrębie Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. W odległości kilkuset metrów na północ biegnie droga krajowa 71 łącząca Stryków z Zgierzem, zaś najbliższy przystanek kolejowy znajduje się w Smardzewie, położonym około 4–5 km na północny zachód. Na zachodzie i południu zasięg sołectwa wyznacza granica gminy Stryków.

Środowisko przyrodnicze

Pod względem morfologicznym obszar sołectwa Michałówek jest jednym z najbardziej zróżnicowanych w gminie Stryków. W jego środkowej części – z zachodu na wschód – rozciąga się bardzo wyraźnie zaznaczona w krajobrazie dolina Kiełmiczanki. Jej źródłowy odcinek znajduje się przy zachodniej granicy sołectwa, na południowy wschód od Kolonii Skotniki. Od tego miejsca, którego wysokości bezwzględne wynoszą około 202–203 m n.p.m., biegnie ona w kierunku wschodnim, na południe od drogi, przy której zlokalizowana jest większość zabudowań wsi Klęk i Kiełmina. Najniższym punktem w sołectwie jest miejsce w dnie doliny tego ciek, przy jego wschodniej granicy (około 182 m n.p.m.). Dolina Kiełmiczanki charakteryzuje się znacznym spadkiem, który na analizowanym obszarze wynosi ponad 5%. Obszar położony na północ od obu wsi oraz występujący w południowo wschodniej i południowo zachodniej części sołectwa ma charakter falistej, a miejscami pagórkowatej moreny. W północnej części dominują wysokości w granicach 187–210 m n.p.m., zaś w południowych rejonach dochodzą nawet do 240 m n.p.m. Według niektórych autorów są to pozostałości moren czołowych wytworzonych podczas nasuwania się lądolodu skandynawskiego w czasie zlodowacenia Warty. Bardziej prawdopodobnym obecnie jest pogląd, że są to pagóry morenowe powstałe podczas stagnacji mas lodowcowych i wytapiania się materiału morenowego, niekiedy w miejscach występowania starszych form terenu. Ich wysokości względne wynoszą 10–20 m, a nachylenia stoków są zróżnicowane (najczęściej 7–100).

W południowej części sołectwa występuje rozległa, sucha dolina o charakterze parowu, jedna z najpiękniej wykształconych tego typu form spotykanych w strefie krawędziowej Wyżyny Łódzkiej. Ma ona przebieg południkowy i długość około 1,5 km. Początek swój bierze poza granicami sołectwa, na wysokościach 222–225 m n.p.m. na północ od wsi Nowe Mo-

skule, zaś uchodzi do doliny Kiełmiczanki w jej górnym odcinku, na południe od Klęku, na wysokości 192 m n.p.m.

Podobnie jak rzeźba, również budowa geologiczna sołectwa należy do najbardziej złożonych na terenie całej gminy. Przypowierzchniowe warstwy tworzą głównie osady polodowcowe wieku warciańskiego. W strefie wspomnianych pagórów morenowych (część południowo-wschodnia oraz teren na północ i północny zachód od Klęku) są to osady piaszczysto-żwirowe, a miejscami gliny morenowe. Często na nieco większych głębokościach (około 7–10 m) występują zaburzenia glacytektoniczne w formie fałdów i łusek. W tej strefie (najbliższe okolice Klęku i Kiełminy) już na głębokościach 7–12 m spotkać można piaski, mułki i ropy neogeńskie (trzeciorzęd). Na północ i północny wschód od Kiełminy oraz na południe od doliny Kiełmiczanki (na południe od Klęku) występują cienkie (2–5 m) płyty warciańskich glin morenowych. W dnie doliny Kiełmiczanki zalegają piaszczysto-mułkowe osady rzeczne, zaś w środkowym i dolnym odcinku wspomnianej wyżej suchej doliny – mułki i piaski deluwialne. Pozostałą część obszaru tworzą piaski wodnolodowcowe wieku warciańskiego.

Wody powierzchniowe reprezentowane są jedynie przez początkowy odcinek Kiełmiczanki (ciek IV rzędu – lewobrzeżny dopływ Moszczenicy). W źródłowym fragmencie jest to strumień okresowy, natomiast stałym staje się dopiero na wysokości Kiełminy. Zagrożeniem dla jakości jego wód są przede wszystkim spływy powierzchniowe z terenów zajętych przez grunty rolne, zwłaszcza od strony południowej, gdzie występują największe nachylenia stoków. Innym z zagrożeń są zanieczyszczenia mogące migrować wraz z wodami infiltracyjnymi, a pochodzące z szamb i dołów chłonnych.

Występowanie zwierciadła pierwszego poziomu wód podziemnych związane jest ściśle z ukształtowaniem powierzchni oraz budową geologiczną obszaru. Najpłycej, bo na głębokości 1–3 m p.p.t., spotyka się je w dnie doliny Kiełmiczanki wyścielonej gruntami o zmiennej przepuszczalności, zaliczanymi do 4 klasy przepuszczalności. Najgłębiej wody podziemne zalegają w północnych i północno-wschodnich częściach sołectwa (10–20 m p.p.t., a nawet głębiej); na pozostałych obszarach, gdzie występują głównie piaski i piaski ze żwirami na glinach morenowych (grunty 2 klasy przepuszczalności), poziom ten spotyka się na głębokościach 5–15 m p.p.t.

Gleby sołectwa należą do średnich, jako że około 60% jego powierzchni stanowią gleby IV klasy bonitacyjnej, a blisko 1,5% – III klasy. Gleb najgorszych (VI klasa bonitacyjna) jest niecałe 10%. W większości są to pseudobielice lub bielice wyługowane, rozwinięte na piaskach wodnolodowcowych, a miejscami na glinach.

Lasy zajmują niewielkie obszary (około 5% powierzchni sołectwa), usytuowane przede wszystkim w południowej (stoki suchej doliny) oraz zachodniej części terenu (źródłowy

fragment doliny Kiełmiczanki). Są to głównie lasy sosnowe, z niewielką domieszką dębu i brzozy. Na pozostałych obszarach przeważa roślinność segetalna, typowa dla obszarów rolnych. Podobnie jak w kilku innych sołectwach gminy, również na analizowanym terenie stwierdzono zjawisko przerywania i blokowania istniejących tu od lat korytarzy ekologicznych. Przyczyną tych niekorzystnych dla środowiska przyrodniczego zmian jest grodzenie terenów rolnych i powstających nowych działek budowlanych.

Na terenie parku podworskiego w Kłęku rośnie 9 okazałych drzew uznanych za pomniki przyrody. Pięć pierwszych zostało objętych tą formą ochrony w drodze Zarządzenia Prezydenta Miasta Łodzi z roku 1990 (4 dęby szypułkowe o obwodach pni od 380 do 555 cm i jeden buk zwyczajny o obwodzie pnia 460 cm), natomiast cztery pozostałe zostały ustanowione pomnikami w drodze Zarządzenia Wojewody Łódzkiego z roku 1993 (3 dęby szypułkowe o obwodach pni 300–395 cm i jeden klon jawor o obwodzie pnia 325 cm).

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Mimo że prowadzone na terenie gminy badania archeologiczne nie potwierdziły istnienia na analizowanym obszarze stanowisk archeologicznych, to w sąsiednich sołectwach (Zelgoszcz, Dobra czy Michałowek) odkryto lub potwierdzono istnienie znanych wcześniej kilkunastu stanowisk reprezentujących ślady pobytu lub działalności ludzkiej, począwszy od paleolitu, przez epokę brązu, okres rzymski, aż po czasy wczesnego średniowiecza. Należy więc sądzić, że również teren sołectwa Kiełmina był penetrowany przez ówczesnie żyjących.

Pierwszym źródłem pisanim, w którym pojawiają się nazwy dzisiejszej Kiełminy i Kłęku są „Łęczyckie księgi sądowe”, w których w roku 1387 pojawia się nazwa Kelmina przy okazji wpisu dotyczącego niejakiego Staszco de Kelmina.

W przypadku Kłęku podobny wpis pochodzi z roku 1397 i dotyczy Vodariusza de Klen. Kolejnym opracowaniem, w którym znajdujemy obie jednostki osadnicze jest szesnastowieczne Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej, autorstwa Jana Łaskiego. Występują tu ville (wsie) Kyelmyna i Klenk (czasami Klek), obie położone w parafii Dobra, dekanacie szczawińskim, archidiakonacie łęczyckim. Nieco późniejsze, ale również pochodzące z XVI w. źródła informują o wsi Kiełmina jako własności szlacheckiej, położonej w parafii Dobra w powiecie brzezińskim i województwie łęczyckim. To samo źródło informuje, że Klienck jest własnością szlachecką, należącą do W. Beldowskiego, położoną w parafii Dobra w powiecie brzezińskim i województwie łęczyckim.

Na mapach Gilly’ego (1802–1803) widoczne są obie miejscowości (nazwy: Kiełmina i Klenck), a położone są one wzdłuż drugorzędnego traktu prowadzącego od Zgierza przez

Klenk, Kielminę, Dobrą do Strykowa. Dzisiejsza droga, wzdłuż której występują obie miejscowości ściśle nawiązuje do ówczesnego szlaku. Obszar na południe i północ od obu wsi pozbawiony był lasów, co sugerowałoby funkcjonowanie tu rolnictwa.

W dokumentach notarialnych z 1820 r. istnieje wpis potwierdzający, że właścicielami majątku Klenk – po Rafale Taczanowskim – została rodzina Lassotów. Wiadomo, że w kolejnych latach majątek podlegał podziałom i rozdrobnieniu. W 1833 r. posiadłość w całości zakupił (za 48 tysięcy złotych polskich) Leonard Mikołajewicz, zaś w 1865 r. jej posiadaczami zostało małżeństwo Bieńkowskich (Jan i Zofia z Mikołajewiczów).

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich informuje o Kielminie jako wsi i folwarku w parafii i gminie Dobra, w powiecie brzezińskim, która w 1827 r. liczyła 87 mieszkańców i 11 domów. W ostatnim ćwierćwieczu XIX w. było już 30 zagród, w których żyło 236 osób, a powierzchnia ziem włościańskich (chłopskich) wynosiła wówczas 475 mórg. W tym samym opracowaniu pojawia się także Klęk jako wieś, folwark i osada młyńska nad rzeką Moszczenicą, w parafii Skoszewy, w gminie Dobra, w powiecie brzezińskim. Leżała ona przy drodze bitej ze Zgierza do Strykowa, a zamieszkiwało ją 180 osób użytkujących 18 domów. Użytkowane grunty należały do włościan (97 mórg), właściciela dworu (312 mórg) i młynarza (11 mórg).

Na przełomie XIX i XX w. jako właściciela majątku Klęk wymienia się Józefa Tanfaniego du Monthal, zięcia jednego z najbardziej znanych łódzkich przemysłowców – Juliusza Heinza. Od 1910 do 1921 r., majątek o powierzchni 345 mórg należał do rodziny Hertzów (znana łódzka rodzina przemysłowców). W tym okresie ograniczono działalność folwarku i wzniesiono nowy pałac, który pełnił funkcję rezydencjonalną. Informacje na temat tej budowli są niezwykle skąpe. Wiadomo jedynie, że zlokalizowany był na wzgórzu; stanowił „zakończenie” alei prowadzącej od parku do wjazdu pałacowego. Jak podają opracowania historyczne i urbanistyczne, w swym charakterze był reprezentantem niderlandzkiego manieryzmu. Niestety obecnie jedynymi śladami po tej wspaniałej budowli są resztki jej fundamentów.

Pałacowi towarzyszył rozległy i pięknie zagospodarowany park. Prawdopodobnie zajmował on powierzchnię około 7 ha. Przez jego środek przebiegał, widoczny również dziś, rów z ciągiem czterech stawów, które obecnie są pozbawione wody i w znacznej części zarośnięte. Centralną część parku charakteryzowało istnienie kilku polan widokowych otoczonych bardzo zróżnicowanym drzewostanem, z którego do dziś zachowały się cztery okazałe dęby będące pomnikami przyrody. Oprócz nich do dziś istnieją blisko stuletnie klony, modrzewie, kasztanowce i świerki, a także piękne wiązy górskie i limby.

Przeprowadzony w roku 1921 spis powszechny potwierdził istnienie we wsi Kielmina (gmina Dobra) 20 zamieszkałych budynków (17 mieszkalnych i 3 innych, również zamiesz-

kanych). Ludność wsi liczyła 352 osoby (169 kobiet i 163 mężczyzn), wśród których 121 deklaroowało wyznanie katolickie, a 231 – inne chrześcijańskie. Wszystkie osoby były narodowości polskiej. To samo źródło informuje, że we wsi Klęk było 12 budynków mieszkalnych, w których żyło 88 osób (w tym 40 kobiet i 48 mężczyzn). Ludność wsi była zróżnicowana wyznaniowo, jako że 62 osoby deklarowały wyznanie katolickie, 14 – ewangelickie, a 12 – inne chrześcijańskie. Narodowościowo 87 osób określało się jako Polacy, a jedna podała narodowość niemiecką. Oprócz wsi Klęk, jako osobną jednostkę wyróżniono w cytowanym spisie Klęk Folwark, w którym istniały tylko 3 budynki zamieszkałe aż przez 87 osób, w tym 44 kobiety i 43 mężczyzn. Spośród nich 85 było Polakami, a 2 Rosjanami. Jeśli chodzi o wyznanie to 77 osób deklarowało katolicyzm, 2 – inne wyznanie chrześcijańskie, jedna osoba była ewangelikiem, a 7 określało się jako osoby wyznania mojżeszowego.

Zapisy notarialne dotyczące majątku Klęk stwierdzają, że w 1921 r. nastąpił jego wykup z tytułu reformy rolnej oraz jego licytacja, zaś w 1930 r. jego sprzedaż przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie.

W latach trzydziestych XX w. Kiełmina miała charakter typowej ulicówki (domostwa rozmieszczone po obu stronach drogi, wzdłuż której położona była wieś); zabudowa była zwarta i liczyła 56 domów. W Klęku liczba zabudowań była znacznie mniejsza (17); na zachodnich jego krańcach istniał folwark.

Dzisiejszy układ zabudowań obu jednostek osadniczych ukształtował się w latach 1970–1990. Kiełmina była i jest typową ulicówką, w której zabudowania rozmieszczone są po obu stronach drogi, wzdłuż której powstawały. Odstępy pomiędzy poszczególnymi zagrodami są małe, a układ pól (działek rolnych) ma charakter blokowo-pasmowy, typowy dla starych osiedli wiejskich. Wieś ta ma zabudowę skupioną (zwłaszcza w wschodniej i środkowej części). Zupełnie inaczej wygląda to w Klęku. Widoczne są tu wpływy istnienia dworu, wokół którego skupione są stare budynki (wieś typu folwarcznego). Obecnie, oprócz tych związanych pierwotnie z dworem, występuje nowsza część osady, „ciążąca” ku drodze. W efekcie na terenie Klęku mamy do czynienia z zabudową rozproszoną (odległości między domami mieszkalnymi wynoszą 50–200 m.). W ostatnich kilkunastu latach powstało wiele zabudowań o charakterze letniskowym, a nawet willowym. Większość z nich występuje w południowej części sołectwa, w odległości 500–1000 m od głównej drogi.

Źródła historyczne wskazują na znaczącą – pod względem liczby ludności - pozycję tego sołectwa w przestrzeni gminy. W roku 1881, na terenie obu dzisiejszych wsi, zamieszkiwało 416 osób, zaś w czterdzieści lat później liczba mieszkańców wzrosła do 527. Po II wojnie światowej zaludnienie kształtowało się tu na podobnym poziomie (w 1988 r. – 440 mieszkańców; w 1996 r. – 421, zaś w 2007 – 422). Wskaźnik feminizacji jest tu dość niski i wynosi 90,1.

Gospodarka

Profil gospodarczy sołectwa Kiełmina uległ w ciągu ostatnich kilkunastu lat znacznym zmianom. Polegało to przede wszystkim na zmniejszeniu znaczenia gospodarki rolnej i systematycznie zwiększającego się udziału usług.

Przejawami tej tendencji są: malejące sukcesywnie wielkości gospodarstw rolnych, powstawanie działek letniskowych oraz wyraźnie widoczny wzrost liczby zakładów usługowych.

Na terenie sołectwa funkcjonują co prawda 143 gospodarstwa (dane z 2007 r.), ale w zdecydowanej większości (blisko w 85%), są to gospodarstwa małe (do 5 ha), a jedynie trzy z nich mają powierzchnię ponad 10 ha. W strukturze użytkowania ziemi grunty rolne zajmują aż 91,5% powierzchni, ale tylko 40% stanowią grunty orne, a blisko 50% - użytki zielone i lasy. Stosunkowo duży udział mają sady i ogrody (około 5% powierzchni analizowanego obszaru).

W przestrzeni geograficznej sołectwa funkcjonuje kilkanaście podmiotów gospodarczych ze sfery usług materialnych i niematerialnych. Oprócz funkcjonującego od 1992 r. sklepu spożywczo-przemysłowego (zlokalizowany w centralnej części Kiełminy), czterech punktów wymiany butli gazowych (po dwie w Kiełminie i Kłęku) czy punktu napraw sprzętu radiowo-telewizyjnego, należy wymienić przede wszystkim kilka innych zakładów wpływających na dzisiejszy wizerunek sołectwa.

Pierwszym z nich jest obiekt magazynowo-handlowy P.H.U. Bobrek. Usytuowany w Kłęku, powstał w 1992 r. i prowadzi przede wszystkim sprzedaż części do samochodów ciężarowych (m. in. skrzynie biegów, mosty, łożyska, itp.) oraz olejów. W początkowym etapie swej działalności zajmował się dystrybucją części zamiennych do samochodów ciężarowych Star i Jelcz. Od 1995 r. podjęto współpracę z niemieckimi firmami ZF w Friedrichshafen (oryginalne części do skrzyń biegów) oraz z INA (dziś Schaeffler Group) – jednym z najważniejszych na świecie producentów łożysk dla przemysłu motoryzacyjnego. W kilka lat później podjęto współpracę z najważniejszym na rynku europejskim producentem części zamiennych do przekładni skrzyń biegów – włoską firmą Euroricambi. W roku 2004 główna siedziba firmy została przeniesiona do Strykowa (przy drodze nr 71), ale nadal funkcjonuje jej filia w Kiełminie.

Kolejnym zakładem usługowym jest kopalnia kruszywa naturalnego zlokalizowana w Kłęku, na północ od drogi Łódź–Łowicz. Na powierzchni 1,99 ha eksploatowane jest tu kruszywo wykorzystywane na potrzeby lokalne (żwiry i piaski wodnolodowcowe). W zachodniej części wsi Kłęk funkcjonuje także ferma drobiarska (stado reprodukcyjne kur), posiadające 10 ha ziemi oraz dwa kurniki i budynki towarzyszące.

Sieć drogową tworzą: droga krajowa nr 71 (Łódź–Łowicz) biegnąca z zachodu na wschód, na północ od zabudowań obu wsi, droga gminna, wzdłuż której powstały i rozwinęły się obie jednostki osadnicze i drogi lokalne, łączące poszczególne części sołectwa (w tym drogi gruntowe prowadzące do pól).

* * *

SOŁECTWO KOŻŁE **(Kožle, Kolonia Kožle)**

Sołectwo Kožle położone jest w północnej części gminy Stryków. W jego obrębie znajdują się z dwie wiejskie jednostki osadnicze: Kožle (położone w części środkowej) i Kolonia Kožle (położona w części wschodniej). Kožle stanowi lokalny węzeł komunikacyjny. Zbiegają się tutaj trzy drogi powiatowe relacji: Tymianka–Kožle–Pludwiny, Kožle–Gozdów–Mąkolice, Tymianka–Kožle–Bratoszewice.

W niewielkiej odległości od północno-wschodniej granicy sołectwa planowany jest przebieg autostrady A-1.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba ma charakter równinny. Teren nachylony jest z południa w kierunku północnym. Najwyższy punkt na terenie Kožła znajduje się na wysokości 163,6 m n.p.m. (w południowo-wschodniej części), najniższy na 135,8 m n.p.m. (w części północnej). W środkowej i północno-zachodniej części sołectwa wyraźnie zaznacza dolina bezimiennego cieku będącego dopływem rzeki Maliny.

Większą część obszaru Kožła zajmuje równina sandrowa wodnolodowcowa zbudowana z piasków wodnolodowcowych dolnych. W części wschodniej i zachodniej występuje wysoczyzna morenowa płaska (zbudowana z osadów gliny zwałowej), natomiast w części północnej równina wód roztopowych (z piasków, żwirów i mułów stożków napływowych). Miejscami, szczególnie w części północnej i środkowo-zachodniej, spotykane są namuły den dolinnych zagłębień bezodpływowych na piaskach wodnolodowcowych górnych, bądź glinach zwałowych stadiału mazowiecko-podlaskiego. Średnia miąższość pokrywy czwartorzędowej na terenie sołectwa wynosi ok. 45 m. Powierzchnię podczwartorzędową stanowią trzeciorzędowe piaski. Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej. Udział gleb V i VI klasy bonitacyjnej sięga niemal 64%. Gleby najlepszych klas (IIIa i IIIb) stanowią niespełna 13%, a najgorszej VI ponad 25%.

Cały obszar położony jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Na terenie sołectwa początek bierze, w początkowym odcinku płynący równoleżnikowo, a później zmieniający kierunek na południkowy, niewielki ciek zasilający rzekę Malinę. Znajduje się tu także 10 niewielkiej powierzchni zbiorników wodnych. Sześć z nich występuje w Kolonii Koźle, cztery – w Koźlu.

Głębokość zwierciadła wód podziemnych w części północnej kształtuje się na poziomie 2,1–2,4 m, w części południowej natomiast od 3,6 do 5,4 m. Pierwszy użytkowy poziom wód podziemnych występuje na głębokości ok. 20 m. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego to ok. 57 m³/h. Główny poziom użytkowy znajduje się w utworach czwartorzędu, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu – w osadach jury górnej.

Działalność człowieka na terenie sołectwa doprowadziła przede wszystkim do przekształcenia gleb oraz zanieczyszczenia wód podziemnych. Na terenie wsi Koźle wykształciły się gleby antropogeniczne. W rejonie występowania składowiska odpadów komunalnych (na zachód od Kolonii Koźle) doszło do zanieczyszczenia wód podziemnych (znajduje się tu niewielkiego zasięgu strefa zanieczyszczeń wód).

W południowej części sołectwa znajduje się ponadto niewielkiej powierzchni wyrobisko po eksploatacji surowców budowlanych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Prace archeologiczne dotychczas nie dostarczyły wielu informacji o działalności człowieka na omawianym obszarze. Udokumentowano jedynie cztery stanowiska archeologiczne spośród których jedno datowane jest na IV–XIV w., drugie na XII–XV w., natomiast dwa pozostałe pochodzą z okresu nowożytnego.

Nazwa Kozel pojawia się w łęczyckich księgach sądowych w roku: 1386, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1398 (wymieniany jest Raciborius de Kozel i Nicolaus de Kozel), 1394 (wymieniany jest Nicolaus cum Raciborio de Kozel, Johannes de Kozel, Jacobus de Kozel) oraz 1395 (wymieniany Raciborius de Kozel). W tym samym źródle wieś wzmiankowana jest jako: Kosel, Cozel, Cossel, oraz Koszel.

Na początku XVI w. Jan Łaski wymienia wieś (villa) i parafię Koszyel w dekanacie szczawińskim, archidiakonacie łęczyckim. W 1576 r. wieś wzmiankowana jest w źródłach jako Koziel, własność szlachecka, położona w parafii Koźle, powiecie brzezińskim, województwie łęczyckim. Źródła XIX-wieczne wymieniają Koźle albo Koziel wieś i młyn nad rzeką Dzieweczką, w parafii Koźle, gminie Bratoszewice, powiecie brzezińskim. W 1827 r. na terenie wsi znajdowały się 22 domy zamieszkałe przez 213 osób. Około 1883 r. wieś Koźle posiadała powierzchnię 297 mórg, liczyła 259 osób zamieszkujących 22 domy. Folwark Koźle gospodarował na powierzchni 540 mórg, liczył 4 domy zamieszkiwane przez 8 osób.

Probostwo posiadało 1 dom i 4 morgi powierzchni, młyn – 1 dom i 15 mórg powierzchni, natomiast Koźle Poduchowne – 10 domów, 55 mieszkańców i 68 mórg ziemi włościańskiej. Według Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego dobra Koźla pod koniec XIX w. (ok. 1880 r.) składały się z folwarków Koźle i Zagłoba oraz wsi Koźle o łącznej powierzchni 924 mórg. Folwark Koźle posiadał powierzchnię 477 mórg, w tym 381 mórg gruntów ornych i ogrodów, 66 mórg łąk, 3 morgi pastwisk, 27 mórg nieużytków i placów. Na jego terenie 1 budynek był murowany, 8 drewnianych, stosowany był płodozmian 11 i 13-polowy. Folwark Zagłoba posiadał powierzchnię 430 mórg, w tym 84 morgi gruntów ornych i ogrodów, 24 morgi łąk, 316 mórg pastwisk, 5 mórg nieużytków i placów. Na jego terenie znajdowały się 3 budynki drewniane. Wieś Koźle posiadała powierzchnię 197 mórg.

W okresie międzywojennym, w 1921 r. w granicach obecnego sołectwa istniało ogółem 53 budynków, w tym 35 na terenie wsi Koźle, 18 w Kolonii Koźle. Wieś Koźle zamieszkiwały 223 osoby (w tym 114 kobiet), Kolonię Koźle – 144 osoby (w tym 73 kobiet). 340 osób deklarowało wyznanie rzymskokatolickie (217 mieszkańców wsi Koźle i 123 mieszkańców Kolonii Koźle), 24 ewangelickie (5 mieszkańców wsi Koźle i 19 mieszkańców Kolonii Koźle), natomiast 3 inne chrześcijańskie (1 mieszkaniec Koźla i 2 Kolonii Koźle). Wszystkie osoby określiły swoją narodowość jako polską.

W czasie I wojny światowej we wsi i jej pobliżu wsi toczyły się bitwy, których śladem są liczne mogiły żołnierskie z tego okresu (w pobliżu drogi do Woli Błędowej napotkać można na pojedyncze mogiły żołnierzy rosyjskich i niemieckich z 1915 r.). Podczas krwawych walk z września 1939 r. spalona została niemal cała wieś. W czasie walk toczonych w dniach 11–12 września 1939 r. w okolicach Koźla poległo 198 żołnierzy 55 i 58 Poznańskiego Pułku Piechoty Armii „Poznań” (dowodzonej przez gen. Tadeusza Kutrzebę) oraz 49 osób ludności cywilnej. W okresie wojennym w plebanii utworzono szpital dla rannych.

Wieś Koźle ukształtowała się u zbiegu dróg ze Strykowa, Bratoszewic, Tymianki, Osse, Mąkolic i Woli Mąkolskiej. Posiada ona charakter typowej ulicówki cechującej się łanowym układem rozłogów, w których wzdłuż drogi, po obu jej stronach, rozwinęła się zwarta zabudowa. Zupełnie inny typ fizjonomiczny reprezentuje położona we wschodniej części sołectwa Kolonia Koźle. Ta związana z osadnictwem olęderskim wieś (na co wskazuje czas, cechy zabudowy i obecność w II połowie

XIX w. na jej terenie osób o wyznaniu ewangelickim), ukształtowana została w dolinie cieku przecinającego środkową część sołectwa, na naturalnie biegnącym wzdłuż rzeki wzniesieniu zabezpieczającym wiejską niwę przed zalaniem. Powyższe cechy wskazują, że wieś ta posiada charakter jednostronnej rzędówki (zabudowa skupia się po północnej stronie drogi). Podobne cechy wykazuje Kolonia Koźle położona w północno-wschodniej części analizowanego obszaru.

Koźle widnieje na mapach z początku XIX w. (1802–1803 r.). Już wówczas większa część sołectwa była wylesiona. Kompleks leśny, zresztą niewielkiej powierzchni, porastał jedynie wschodnią część obszaru (tereny położone pomiędzy wsiami Koźle i Wola Błędowa). W centrum obszaru zabudowanego znajdował się drewniany kościół, zaś na zachód od niego funkcjonował młyn. Wieś w tym czasie posiadała połączenie ze Strykowem, Bratoszewicami i położonymi na północy Mąkolicami, nie była natomiast połączona z pobliską wsią Osse.

W pierwszej połowie XIX w. w rejonie skrzyżowania dróg powstał dwór. Wschodnia część sołectwa została pozbawiona lasu, a na południe od obszaru zwartej zabudowy (przy drodze do Woli Błędowej) znajdował się wiatrak. Koźle uzyskało połączenie komunikacyjne z Osse. Tereny we wschodniej części (obecnej Kolonii Koźle) jeszcze nie były zajęte przez zabudowę, najpewniej ze względu na utrudnienia wynikające z podmokłego charakteru gruntów (zabudowa wkroczyła na te tereny prawdopodobnie dopiero w II połowie XIX wieku).

Na mapach sprzed II wojny światowej w części wschodniej i północno-wschodniej widoczne są również zabudowania wsi Kolonia Koźle. Rozmieszczenie zabudowy było zbliżone do współczesnego. Tereny zabudowane koncentrowały się wzdłuż drogi Sadówka–Koźle–Pludwiny, choć jedynie w centralnej części wsi posiadały charakter zwarty. Przy drodze w kierunku Sadówki, w północnej części sołectwa, w miejscu w którym aktualnie znajduje się krzyż, istniała kaplica. Przy drodze w kierunku Woli Błędowej, po jej północnej stronie, znajdował się cmentarz (w miejscu obecnego cmentarza parafialnego i cmentarza wojennego). Po II wojnie światowej zabudowa postępowała przede wszystkim w kierunku wschodnim (wzdłuż drogi w kierunku Woli Błędowej). W pozostałej części sołectwa nie nastąpiły istotne zmiany jej zasięgu i rozmieszczenia.

Dzisiejsze Koźle składa się z części głównej, skupionej wzdłuż drogi (począwszy od kościoła parafialnego aż do rozwidlenia w kierunku Sadówki) oraz dwóch kolonii, z których jedna (wcześniej omówiona) położona na wschód od centrum wsi, z kolei druga – na północny-wschód.

W Koźlu i Kolonii Koźle dominuje zabudowa zagrodowa. We wsi znajduje się również jeden budynek wielorodzinny. Jest to dawny budynek szkoły, przystosowany na potrzeby mieszkaniowe. Centrum Koźla jest obszarem największej koncentracji zabudowy, jednocześnie powstaje tu najwięcej nowych budynków mieszkalnych (wybudowanych po 1990 r.). Stosunkowo młodą zabudową wyróżnia się również północno-wschodnia część sołectwa (wieś Kolonia Koźle). Zabudowania najstarsze koncentrują się w części południowo-zachodniej, w okolicy kościoła parafialnego.

W świetle źródeł historycznych największą liczbę mieszkańców sołectwo posiadało w okresie międzywojennym (w 1827 r. – 213 mieszkańców, 1883 r. – 259, 1921 r. – 223,

w 1988 r. – 236, w 1996 r. – 222). W 2007 r. wieś liczyła 87,3% ludności z 1883 r. (226 osób w tym 119 kobiet). Struktura ludności wg płci odznacza się znaczną przewagą kobiet (wskaźnik feminizacji osiąga wartość 111,2/100).

Do najistotniejszych obiektów kultury materialnej znajdujących się na terenie sołectwa należą: znajdujący się w rejestrze WKZ zespół kościoła parafialnego pw. św. Szczepana (w skład którego wchodzi drewniany kościół oraz drewniana dzwonnica) oraz pozostający w gminnej ewidencji zabytków cmentarz grzebalny z połowy XVIII w.

Pierwszy drewniany kościółek fundacji Jakuba z Sienna znajdował się w Koźlu w 1475 r. Obiekt ten później został prawdopodobnie strawiony przez pożar. Już w 1521 r. w Koźlu istniał kościół i parafia. Były one przystankiem i miejscem noclegowym duchowieństwa, podróżującego na szlaku między pałacami arcybiskupów w Łowiczu i Uniejowie. W 1752 r. z fundacji Józefa Kobyleckiego zbudowany został drewniany kościół parafialny p.w. św. Szczepana. Kościół w swojej historii został trzykrotnie poddany renowacji (w latach 1891, 1908–1912, 1946–1948). Obecnie jest to obiekt o konstrukcji zrębowej, oszalowany, jednawowy, o rzucie zbliżonym do kwadratu, z węższym i niższym prezbiterium. Przy prezbiterium od strony północnej znajduje się zakrystia, natomiast przy nawie od strony zachodniej mieści się kruchta. Dach świątyni pokryty jest gontem. Nad nawą i kruchtą jest on dwuspadowy, nad prezbiterium – trójpółaciowy, nad zakrystią zaś pulpitowy. Na drzwiach umieszczone są okucia żelazne o motywach roślinnych. We wnętrzu znajdują się trzy ołtarze, główny – klasycystyczny i boczne – barokowe z I poł. XVIII w.

Obok kościoła znajduje się pochodząca również z 1752 r. czworoboczna, oszalowana, drewniana dzwonnica o konstrukcji słupowej, nakryta dachem namiotowym z gontu z XVIII w. Znajdujący się w niej dzwon pochodzi z 1728 r. Budowla ta została przeniesiona na obecne miejsce w 1908 r.

Po północnej stronie drogi do Woli Błędowej, na terenie Koźla położony jest cmentarz parafialny założony w połowie XVIII w. Obok cmentarza parafialnego znajduje się cmentarz wojenny żołnierzy poległych tu 11–12 września 1939 r. w czasie bitwy nad Bzurą. Na miejscowym cmentarzu pochowani są żołnierze 55 Pułku Piechoty, wchodzącego w skład 14 DP Armii „Poznań” oraz 49 osób ludności cywilnej. Wyrazem hołdu społeczeństwa miasta i gminy Stryków dla bohatersko poległych jest wystawiony 29 września 1985 r. na terenie cmentarza pomnik. W pobliżu drogi do Woli Błędowej napotkać można również na pojedyncze mogiły żołnierzy rosyjskich i niemieckich z 1915 r.

Zabytkiem budownictwa na terenie Koźla (Koźle 23) jest ponadto dom z 1883 r., znajdujący się w wykazie zabytków architektury i budownictwa w Polsce.

Na terenie sołectwa znajdują się cztery krzyże. Pierwszy z nich jest położony w centrum

Koźła, dwa kolejne w części północnej wsi (przy drogach w kierunku Pludwin oraz Gozdowa), natomiast ostatni w północno-wschodniej części Kolonii Koźle.

Ważnym obiektem, który wpisał się w historię Koźła jest tutejsza szkoła podstawowa. Już w XIX wieku we wsi nauka odbywała się w ochronce. Pierwsza szkoła mieściła się w budynku drewnianym, który wybudowano w 1886 r. W 1915 r. uległ on zniszczeniu. W 1928 r. zawiązał się komitet budowy nowej szkoły im. Józefa Piłsudskiego, której budowa trwała do 1929 r. W latach powojennych władze komunistyczne wydały polecenie usunięcia tablicy z nazwiskiem marszałka, tym samym pozbawiając szkołę patrona.

Z czasem budynek szkolny, posiadający zaledwie cztery sale lekcyjne, okazał się zbyt mały. W 1964 r. wybudowano w nowym miejscu obecnie istniejącą szkołę (im. T. Kutrzeby). Uczęszczają do niej dzieci z Koźła i okolicznych wsi: Broninia, Ciołka, Gozdowa, Osse, Wrzasku, Zagłoby, Ludwina, Sadówki, Krucic i Woli Błędowej. Obiekt dysponuje niewielką pracownią informatyczną oraz salą gimnastyczną.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 65 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa drobne, o powierzchni od 5 do 10 ha, których udział wynosi 36,9%. Gospodarstwa o powierzchni do 3 ha obejmują 18,5% ogółu, natomiast od 3–5ha – 20,0%. Grupa gospodarstw największych (powyżej 10 ha) obejmuje 24,6% ogólnej ich liczby.

Powierzchnia sołectwa Koźle wynosi niespełna 526 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne stanowią 68,2% powierzchni ogólnej (361 ha). Wraz z sadami (13 ha), pastwiskami (45 ha) oraz łąkami trwałymi (29 ha) użytki rolne stanowią ponad 84%. Tereny mieszkalne, łącznie z użytkami rolnymi zabudowanymi zajmują blisko 14 ha. Tereny komunikacji (drogi, linie kolejowe) obejmują ponad 11 ha. Rowy to ponad 3 ha, nieużytki zajmują 0,6 ha. Powierzchnia lasów wynosi 52,6 ha. Zajmują one zwarty kompleks w południowo-wschodniej części sołectwa. Dominującym drzewostanem jest sosna.

Na obszarze Koźła działa jeden zakład produkcyjny (piekarnia), będąca największym przedsiębiorstwem funkcjonującym w granicach sołectwa (zatrudnia 3–5 osób), dwa sklepy spożywcze ulokowane w centrum wsi oraz zakład wulkanizacyjny. We wsi ulokowała się także filia OSM w Ozorkowie oraz przedsiębiorstwo handlowe prowadzące sprzedaż nawozów, pasz, artykułów budowlanych i ogrodnich, pokryć dachowych, okien PCV.

Na uwagę zasługuje filia Głównej Biblioteki Publicznej w Strykowie. Mieści się ona w budynku, będącym dawniej agronomówką, później także salą, gdzie w ważnych momentach skupiała się ludność całej wsi. Biblioteka ma około 130 stałych czytelników i dysponuje księgozbiorem w liczbie ponad 10 000 woluminów.

Na terenie Koźła funkcjonuje ponadto punkt lekarski obsługujący osoby dorosłe ze wsi: Koźle, Sadówka, Ludwiny, Gozdów, Wrzask, Bronin i Zagłoba. W niewielkiej odległości od drogi Koźle-Sadówka funkcjonuje straż pożarna.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowią przede wszystkim drogi o nawierzchni bitumicznej. Należą do nich drogi zaliczane zarówno do kategorii dróg zbiorczych (nr 5110 relacji Osse–Koźle–Mąkolice, nr 5111 relacji Koźle–Gozdów, nr 5112 Koźle–Bratoszewice) oraz lokalnych (nr 5112 Koźle–Tymianka). Podstawowy układ komunikacyjny uzupełnia droga gruntowa łącząca Kolonię Koźle z drogami relacji Koźle–Mąkolice i Koźle–Bratoszewice. Przystanek komunikacji zbiorowej znajduje się w centrum Koźła.

* * *

SOŁECTWO LIPKA

Sołectwo Lipka położone jest w południowej części gminy Stryków. Od południa graniczy z gminą Nowosolna. Sołectwo położone jest wzdłuż drogi powiatowej nr 1150E klasy Z, prowadzącej z Niesułkowa przez Skoszewy do granicy z powiatem Nowosolna. Łączy się ona z przecinającą teren sołectwa z południowego-zachodu na północny-wschód przecina droga wojewódzka nr 708 z Ozorkowa do Brzezin. Przy tej trasie skupiona jest cała zabudowa wsi.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter lekko urozmaicony. Teren sołectwa jest nachylony z północnego-wschodu ku południu. Najwyższy punkt terenu położony jest w południowej części sołectwa, przy jego granicy, pod lasem, na wysokości 190,0 m n.p.m. Najniższy punkt na obszarze sołectwa znajduje się na wysokości 158,8 m n.p.m., w północno-wschodniej części sołectwa, przy drodze do Brzezin. Największe deniwelacje cechują południową część Lipki.

Podłoże sołectwa budują w większości piaski wodnolodowcowe. Z północnego-wschodu na powierzchni zaznaczają się, wchodzące klinem, namuły den dolinnych na piaskach wodnolodowcowych, towarzyszące ciekowi wodnemu. Na południowym-zachodzie zaznaczają się także gliny zwałowe na piaskach wodnolodowcowych.

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej. Aż 40% powierzchni to gleby klasy VI. Gleby klasy III to 4,6%, klasy IVa stanowią ponad 7% ogółu, zaś klasy IVb – 23%. Pozostałe gleby zaliczono do klasy V (26%).

Sołectwo w całości położone jest w zlewni rzeki Mrożycy. Tereny wsi przecina niewielki ciek powierzchniowy (wg źródeł historycznych o nazwie Pilasy), mający swe źródła w pobliżu południowej granicy sołectwa. W centrum wsi, blisko ciek, znajduje się zbiornik wodny.

Głębokość zalegania wód podziemnych waha się od 10 do 2 m. Pomiary wody w odwiertach wskazują na wahania źródła od 2,0 do 6,4 m od powierzchni terenu, przy rzędnej wysokości zwierciadła na poziomie około 179,9 m n.p.m. Teren sołectwa w przeważającej większości budują grunty antropogeniczne, o zróżnicowanej przepuszczalności. Występują także grunty na piaskach i skałach litych silnie uszczelnionych oraz grunty organiczne (te ostatnie towarzyszą ciekowi od wschodu). Główne zasoby wodonośne tworzy poziom jurajski, nieco mniejsze tworzy poziom czwartorzędowy. Potencjalna wydajność otworu studziennego to 40–80 m³/h.

Stopień przepuszczalności części gruntów sołectwa jest wysoki, w związku z czym gleby są podatne na infiltrację zanieczyszczeń antropogenicznych do wód podziemnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Wieś Lipka jest widoczna już na mapie Gilly'ego z początków XIX w. Pierwsza oficjalna wzmianka o Lipce pojawia się w 1827 r. We wsi było wówczas 15 domów. W 1884 r. źródła odnotowują, że powierzchnia rozłogów wynosiła 581 mórg i 23 domy, zaś osada leśna, będąca przysiółkiem z dwoma domostwami liczyła 944 morgi rozłogów. Wieś tworzyła także osada karczmarska z jednym domostwem, zamieszkałym przez 3 osoby.

Wieś ukształtowała się wzdłuż drogi bitej biegnącej od Brzezin do Strykowa. Wieś ma charakter rzędówki, z przewagą zabudowy po wschodniej stronie drogi (znajduje się tu aż 80% domostw). Zabudowa po stronie zachodniej rozproszona, domostw rozlokowane nierównomiernie. Z map archiwalnych można wnioskować, iż zabudowa od samego początku występowała po obu stronach drogi. Łanowy, prostopadły do drogi układ pól, po obu jej stronach. Także zabudowa Lipki widoczna na mapach z połowy XX w. potwierdza stałość takiego układu gospodarstw.

We wsi znajduje się neogotycki kościół Mariawitów p.w. Matki Boskiej szkaplerznej i św. Wojciecha. Budynek kościoła pochodzi z 1909 r. (powstał 3 lata po wyodrębnieniu się parafii mariawickiej z rzymskokatolickiej parafii w Niesułkowie). W 1914 r. w wyniku wojsk pruskich i rosyjskich zburzony został dach i wieża kościoła, a część wnętrza spłonęła. Obiekt odbudowano w 1926 r. po II wojnie światowej kościół zyskał nową wieżę a nad ołtarzem postawiono konfesję. W 2006 r. parafia obchodziła 100 rocznicę istnienia.

We wsi znajduje się wyremontowany w ostatnim okresie budynek Ochotniczej Straży Pożarnej.

W 1827 r. wieś zamieszkiwało 110 osób, a w roku 1884 we wsi w 23 domostwach mieszkało 240 osób, zaś w 2 domostwach w przysiółku mieszkało 13 osób. W 2007 r. w sołectwie zamieszkiwało 217 osób (w tym 110 kobiet). Współczynnik feminizacji wynosił 103/100.

Gospodarka

Na terenie sołectwa dominują gospodarstwa rolne o powierzchni od 3 do 5 ha (1/3 wszystkich). Mniej jest gospodarstw o powierzchni 5–7 ha (20%) i 2–3-hektarowych (11,5%). Po pięć gospodarstw ma powierzchnię 7–10 i 10–15 ha, zaś 19,7% to gospodarstwa małe, do 2 ha powierzchni. Nie jest to układ korzystny z punktu widzenia gospodarki rolnej. Tylko jedno gospodarstwo ma ponad 15 ha.

W sołectwie 4 gospodarstwa rolne, prowadzące produkcję towarową wyspecjalizowaną: w 2 z nich dominującym kierunkiem produkcji jest produkcja roślinna, w jednym hodowla, a jedno, największe (44 ha) prowadzi produkcję mieszaną.

W strukturze użytków dominują grunty orne. Znaczny jest też udział łąk i pastwisk. W strukturze zasiewów przeważa pszenżyto (ponad 40% zasiewów). Mniejszy udział wśród zbóż ma jęczmień, żyto, pszenica i owies. Na niewielkiej powierzchni uprawiane są też ziemniaki. Poza tym uprawiane są różne warzywa i owoce, jednak głównie na własne potrzeby.

Sadownictwem zajmuje się największe gospodarstwo rolne. Sady stanowią ponad 30% jego użytków. Produkcja obejmuje głównie wiśnie i porzeczki.

Na terenie sołectwa hoduje się niewiele zwierząt. Jak wspomniano jedynie dwa gospodarstwa wyspecjalizowane w tym kierunku posiadają większe pogłowie, jedno 60 sztuk trzody chlewnej, zaś drugie 70 byków rzeźnych, przeznaczonych na eksport do Włoch.

Gospodarstwa są dobrze wyposażone w maszyny oraz posiadają także bardzo dobre warunki jeśli wziąć pod uwagę budynki gospodarcze – 3 posiadają ponad 100-metrowe stodoły, a dwa 150-metrowe obory.

Na terenie sołectwa pozarolniczą działalność gospodarczą reprezentują także 2 przedsiębiorstwa produkcyjne: ubojnia zwierząt, zlokalizowana przy północnej granicy wsi oraz producent zniczy.

W Lipce działalność prowadzą także 4 podmioty usługowe: magazyn materiałów budowlanych, bar „Pod tujami”, kwaciarnia „Narcyz” i zakład mechaniki samochodowej.

We wsi funkcjonuje Kółko Rolnicze, świadczące usługi mieszkańcom sołectwa a od 1987 r. działa zespół ludowy „Lipkowianka”.

Sieć komunikacyjną stanowią drogi: utwardzona – relacji Brzeziny–Stryków, droga powiatowa relacji Niesułków–Skoszewy - powiat Nowosolna oraz drogi gruntowe, stanowiące dojazdy do pól.

W centrum Lipki znajduje się przystanek autobusowy. Wieś posiada połączenie ze Strykowem (busy) oraz z Łodzią i Brzezunami (komunikacja autobusowa).

W przyszłości w odległości około 3 km od Lipka zlokalizowane zostanie skrzyżowanie autostrad A-1 i A-2. Jego realizacja może doprowadzić do znacznych zmian w zagospodarowaniu przestrzeni.

* * *

SOŁECTWO ŁUGI

Sołectwo Ługi usytuowane jest w odległości około 4 km od południowej granicy Strykowa. Podobnie jak inne wsie w tej części gminy, leży ono na terenie Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. Na południu i częściowo południowym wschodzie jego zasięg wyznaczają granice gminy Stryków.

Środowisko przyrodnicze

Teren sołectwa Ługi jest stosunkowo mało urozmaicony. Cała środkowa, zachodnia i północna jego część usytuowane są na wysoczyźnie morenowej oraz łagodnie nachylonym, górnym fragmencie stoku dolin: Moszczenicy (część północno-wschodnia), Strugi Dobieszkowskiej (część południowo-wschodnia) i Kiełmiczanki, która płynie kilkaset metrów na północ od terenu sołectwa. Wysokości bezwzględne wahają się na tym obszarze w granicach od 190,2 m n.p.m. (najwyżej położony punkt, w południowej części sołectwa, przy drodze łączącej Ługi z Michałowkiem) do około 168 m n.p.m. w części północnej i północno-wschodniej. Na południowym wschodzie i wschodzie granice obszaru wyznaczają koryta dolnego biegu Strugi Dobieszkowskiej, a od jej ujścia – Moszczenicy. Fragment doliny pierwszego z cieków jest asymetryczny (stok południowo-wschodni jest bardziej stromy), głęboko wcięty w podłoże i wyraźnie zaznacza się w krajobrazie. Dolina Moszczenicy, stanowiąca całą wschodnią granicę analizowanego terenu, jest szersza, a wysokości bezwzględne jej dna wynoszą 167–169 m n.p.m. W północno-wschodniej części sołectwa, po zachodniej stronie drogi, wzdłuż której rozwinęła się wieś, występuje wypełniona wodą nisza źródłiskowa (zarastający staw), posiadająca odpływ w kierunku wschodnim (połączenie z Moszczenicą).

Prawie cały obszar sołectwa budują osady wodnolodowcowe wykształcone w postaci piasków, miejscami piasków ze żwirami, powstałe w plejstocenie, podczas zlodowacenia warciańskiego. Na południowym zachodzie, na północ od drogi Ługi – Michałówek, występuje

niewielki płat – również warciańskiej – gliny morenowej. Dna dolin zbudowane są w przypowierzchniowej części z piasków rzecznych i namulów organicznych.

Wody podziemne pierwszego poziomu wodonośnego (czwartorzędowego) zalegają na głębokościach 2–8 m p.p.t., a osady, w których występują to średnio przepuszczalne piaski zaliczane do 2 klasy przepuszczalności. Jedynie na krańcach południowo zachodnich i północno zachodnich sołectwa, gdzie występują grunty słabo przepuszczalne (płaty glin i glin piaszczystych 3 klasy przepuszczalności) zwierciadło pierwszego poziomu wodonośnego występuje na głębokościach 10 i więcej m p.p.t.

W dolinach rzek wody podziemne spotyka się na głębokościach mniejszych niż 2 m, a dominują tu piaski mułkowate, mułki i namuły organiczne, zaliczane do 4 klasy przepuszczalności (o zmiennej przepuszczalności).

Wody powierzchniowe reprezentowane są przez wspomniane już: Strugę Dobieszkowską, której dolny bieg i ujście do Moszczenicy znajdują się w południowo wschodniej części sołectwa oraz Moszczenicę, rzekę III rzędu będącą dopływem Bzury.

Warunki glebowe sołectwa można określić jako średnie, jako że około 65% jego powierzchni zajmują gleby IV klasy bonitacyjnej (nieco więcej jest gleb klasy IVb), a najlepsze z tu występujących (klasa III) stanowią około 2,5% ogólnej powierzchni. Najlepsze jakościowo tereny, kwalifikowane jako VI klasa bonitacyjna, stanowią około 7% powierzchni sołectwa.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Badania archeologiczne prowadzone w połowie lat osiemdziesiątych XX w. pozwoliły stwierdzić, że na terenie sołectwa Ługi istnieją cztery stanowiska archeologiczne. Najstarsze z nich, usytuowane w okolicach niewielkiego, zarastającego stawu w północno wschodniej części sołectwa (na północny zachód od wsi Ługi) datowane jest na epokę kamienia łupanego (paleolit), prawdopodobnie jego górną część tzn. około 8–12 tys. lat p.n.e. Pozostałe trzy stanowiska, z których dwa istnieją na wschód od najbardziej na południe położonych zabudowań wsi (w dolnym odcinku doliny Strugi Dobieszkowskiej), a trzecie – na lewym brzegu Moszczenicy, na wschód od środkowej części wsi, datowane są na okres wczesnego średniowiecza (prawdopodobnie VI–IX w n.e.) i reprezentują kulturę prapolską.

Na mapach Gilly’ego (początek XIX w.) nie istnieje wieś Ługi, a teren dzisiejszego sołectwa w znacznej części (zwłaszcza północne, wschodnie i częściowo środkowe tereny) porastały lasy. Z kolei na Topograficznej Karcie Królestwa Polskiego (arkusz Łowicz) również nie ma dzisiejszej wsi, ale przez zachodnią część sołectwa biegła droga łącząca Dobieszków (na południu) z Folwarkiem Sosnowiec i dalej z Strykowem (na północy), przy której po stro-

nie wschodniej (przy południowo wschodniej części dzisiejszej wsi) stał przydrożny krzyż. Większość terenów była bezleśna, a kompleksy lasów występowały jedynie w północnej i wschodniej części dzisiejszego sołectwa.

Według danych uzyskanych ze spisu powszechnego przeprowadzonego w 1921 r. miejscowość Ługi położona w gminie Dobra była wówczas kolonią, w której istniało 17 budynków mieszkalnych. Ludność Ług liczyła 124 osoby, w tym 57 kobiet i 67 mężczyzn. Wszyscy oni byli narodowości polskiej, w tym 26 katolików i 98 osób innego wyznania chrześcijańskiego.

W okresie przed II wojną światową na terenie dzisiejszego sołectwa istniało 26 domostw oraz dwa młyny wodne – jeden na południu, drugi zaś na północno wschodnim skraju wsi. W tym czasie obecna wieś składała się z dwóch jednostek osadniczych: część północna należała do Dobieszkowa, zaś południowa nosiła współczesną nazwę Ługi. Zabudowania ówczesnej wsi w większości skupione były po zachodniej stronie drogi; w części południowej zagrody występowały w znacznie mniejszych odległościach od siebie, a część z nich usytuowana była także po przeciwnej (wschodniej) stronie drogi.

Ten podział wsi widoczny jest – choć już nie tak wyraźnie – do dzisiaj. Mniej więcej na wysokości zabudowań Ługi nr 34–35 występuje strefa pozbawiona zabudowań, będąca w okresie międzywojennym granicą pomiędzy dwoma istniejącymi wówczas wsiami. Działania wojenne nie spowodowały większych zniszczeń, co spowodowało, że układ wsi w kolejnych latach nie ulegał większym zmianom. Z czasem pojawiała się tylko nieco większa liczba budynków, zwłaszcza na wschód od osi wsi.

Współcześnie układ Ług jest zróżnicowany. W części południowej wieś ma charakter ulicówki, o dość zwartej zabudowie po obu stronach drogi, choć zaznacza się przewaga zabudowań po stronie zachodniej; w części północnej zmienia się w rzędówkę o zdecydowanie większej liczbie zabudowań po wschodniej stronie drogi. Za zabudowaniami rozciągają się najczęściej użytki rolne, przy czym po stronie zachodniej pola są wąskie i długie, zaś po wschodniej – znacznie krótsze (od wschodu ograniczone przez ścianę lasu).

Na obszarze wsi dominuje jeszcze zabudowa zagrodowa, w skład której obok obiektu mieszkalnego wchodzi budynki gospodarcze (obory, stodoły, szopy itp.), ale od kilkunastu lat systematycznie zwiększa się udział budynków o charakterze letniskowym, a nawet willowym. Zwłaszcza te ostatnie wyróżniają się swoją architekturą, stanem technicznym i estetyką samego obiektu, jak i najbliższego otoczenia. W większości powstały (budowa kolejnych trwa) w południowo wschodniej części wsi, na terenach graniczących z Dobieszkowem.

W środkowej części wsi, po zachodniej stronie drogi, znajduje się murowana kapliczka z metalowym ogrodzeniem i dwoma drewnianymi ławkami. Niedaleko, po tej samej stronie

drogi, usytuowano krzyż, ogrodzony drewnianym płotem, któremu towarzyszy, podobnie jak w przypadku kapliczki, drewniana ławka. Przy obu obiektach odbywają się nabożeństwa lub modlitwy zbiorowe.

Liczba mieszkańców w ostatnich latach nie ulegała większym zmianom. Według danych z 1988 r. na terenie obrębu Ługi (łącznie z Dobieszkowem) zamieszkiwało 313 osób, zaś w roku 1996 – już tylko w samych Ługach – 153 osoby. Obecnie (2007 r.) na obszarze sołectwa mieszkają 162 osoby. Wskaźnik feminizacji należy do najwyższych w gminie Stryków, wynosi prawie 119/100.

Gospodarka

Według danych z maja 2007 r. na terenie sołectwa Ługi istniało 59 gospodarstw, wśród których blisko połowa (27) należała do grupy małych (poniżej 3 ha). Tylko trzy gospodarstwa miały powierzchnię powyżej 10 ha, zaś reszta (29 gospodarstw) należała do grupy średnich (3–10 ha).

W strukturze użytkowania ziemi obrębu Ługi (tworzą go wsie: Ługi oraz Dobieszków) dominują tereny rolne zajmujące łącznie 59% powierzchni obrębu; wartość ta w porównaniu z innymi sołectwami gminy należy do najmniejszych. Najwięcej jest tu gruntów ornych – 35,7%, dalej użytków zielonych (łąki i pastwiska) – 21,6%, a najmniej – sadów (1,7%). Stosunkowo duże tereny zajmują lasy (38% powierzchni obrębu).

Na analizowanym obszarze, w jego centralnej części, położony jest jedyny we wsi sklep spożywczo-przemysłowy („Zameczek”). Powstał on w 2001 r. i zlokalizowany jest w murowanym, parterowym obiekcie w kształcie altany. W tym samym miejscu mieści się jedyny we wsi punkt wymiany butli gazowych.

Ponadto na terenie sołectwa znajduje się remiza Ochotniczej Straży Pożarnej, która czasami pełni rolę wiejskiej świetlicy lub sali weselnej. Innym ważnym obiektem infrastrukturalnym jest punkt ujęcia wód podziemnych (teren należący do Z.G.K. i M w Strykowie).

Osią komunikacyjną jest droga gminna, wzdłuż której powstawała wieś. Łączy ona Ługi z Dobieszkowem. Obecnie ma ona nawierzchnię asfaltową (od listopada 2006 r.). W południowej części wsi znajduje się przystanek autobusowy.

SOŁECTWO MICHAŁÓWEK

(Orzechówek, Dobra Poduchowna, Młynek)

Wieś Michałówek wraz z wchodzącą w skład sołectwa wsią Orzechówek oraz osadami Młynek i Dobra Poduchowna położone są w odległości około 4 km na południowy zachód od Strykowa i stanowią północny fragment Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. W północno zachodniej części biegnie droga krajowa numer 14 z Łodzi w kierunku Strykowa i Łowicza.

Środowisko przyrodnicze

Najwyraźniej zaznaczoną w rzeźbie sołectwa formą terenu jest równoleżnikowo przebiegający środkowy odcinek doliny Kiełmiczanki. Szerokość dna jest różna – w części zachodniej jest znacznie szersze, natomiast ku wschodowi ulega zwężeniu – a jego spadek wynosi około 4-5‰. Najniżej położonym punktem (o wysokości 167 m n.p.m.) jest miejsce w dnie doliny Kiełmiczanki, przy północno wschodniej granicy sołectwa. Tereny położone na północ i południe od doliny mają charakter słabo urozmaiconej moreny dennej, lekko nachylonej w kierunku doliny. Dominują wysokości w granicach 175–188 m n.p.m. Najwyżej położony jest fragment wysoczyzny na południe od Dobrej Poduchownej (190 m n.p.m.). Obszar sołectwa znajduje się w obrębie – wyróżnianego na terenach strefy krawędziowej Wyżyny Łódzkiej – poziomu smardzewskiego.

W budowie geologicznej dominują warciańskie gliny morenowe (w wschodniej i północnej części sołectwa) oraz piaski wodnolodowcowe, miejscami ze żwirami (południowo zachodnia oraz północno wschodnia część sołectwa). Dno doliny Kiełmiczanki wyścielone jest czwartorzędowymi piaskami rzecznyymi i namułami.

Sieć wodną stanowi Kiełmiczanka, która prowadzi wody ku północnemu wschodowi. Jest to ciek IV rzędu uchodzący już poza terenem sołectwa do Moszczenicy. Dno doliny, na północny zachód od Młynka, rozszerza się i występują tam okresowo podmokłości. W południowo zachodniej części (na północ od zabudowań osady Dobra Poduchowna) występuje źródłowy fragment bezimiennego cieku będącego prawobrzeżnym dopływem Kiełmiczanki, którego powierzchnię budują namuły den dolinnych występujące na piaskach wodnolodowcowych. Zwierciadło wód podziemnych występuje tu na różnych głębokościach, co uwarunkowane jest charakterem osadów budujących strefę przypowierzchniową.

W dnie doliny Kiełmiczanki spotyka się je na głębokości 0 – 2 m p.p.t., zaś na pozostałym obszarze występuje ono na głębokościach 5 – 10 m p.p.t., a nawet poniżej 10 m (część południowo zachodnia).

Podłoże gliniaste stanowi grunty zaliczane do 3 klasy przepuszczalności (słabo przepuszczalne), zaś piaski wodnolodowcowe w większości kwalifikowane są do 2 klasy (średnio przepuszczalne).

Gleby sołectwa, jak na warunki gminy, są niezłe. Blisko 77% ich kwalifikuje się do IV, a około 3% do III klasy bonitacyjnej. Pozostałe 20% stanowią gleby klasy V. Są to najczęściej pseudobielice lub bielice wylugowane.

Roślinność dominującą stanowią gatunki segetalne, związane z terenami rolniczymi sołectwa. Lasy zajmują zaledwie kilka procent powierzchni obszaru, a ich występowanie wiąże się z doliną Kiełmiczanki. Są to mocno zmienione i dość ubogie olsy jesionowe, a fragmentami niewielkie płyty równie przekształconego łągu jesionowo-olszowego. W północnej i środkowej części sołectwa (zwłaszcza na gruntach wsi Orzechówek i w dolinie Kiełmiczanki), wskutek grodzenia części pól uprawnych i pastwisk oraz wyznaczania działek budowlanych, stwierdzono blokowanie istniejących tam korytarzy ekologicznych, którymi przemieszczają się przedstawiciele świata organicznego. Skutkuje to zmianami w składzie gatunkowym roślinności i zwierząt.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Przeprowadzone nieco ponad 20 lat temu badania archeologiczne wykazały istnienie na terenie sołectwa Michałówek aż 11 stanowisk archeologicznych. Wszystkie one związane są z doliną Kiełmiczanki: 9 z nich występuje w dnie doliny lub na jej terasie w okolicach Młynka (północno wschodnia część obszaru), jedno zlokalizowano między Młynkiem a Michałowkiem (nieco na północny wschód od skrzyżowania drogi krajowej nr 14 z drogą, przy której usytuowany jest Michałówek), a ostatnie z nich położone jest w Orzechówku (na południe od ostatnich zabudowań wsi od strony zachodniej). Spośród dziewięciu stanowisk w okolicach Młynka, dwa położone po prawej stronie Kiełmiczanki pochodzą z okresu rzymskiego i reprezentują prawdopodobnie kulturę przeworską, dwa kolejne położone prawie naprzeciwko siebie – po obu stronach dna doliny – są z epoki brązu (kultura łużycka), zaś pozostałe pięć to „reprezentanci” okresu wczesnego średniowiecza (prawdopodobnie VI–IX w n.e.) i kultury prapolskiej. Stanowiska określane jako „Michałówek” oraz „Orzechówek” sklasyfikowane zostały również jako wczesnośredniowieczne.

Analiza map Gilly’ego z początku XIX w. pozwala stwierdzić, że na terenie dzisiejszego sołectwa Michałówek istniał jedynie młyn wodny (najprawdopodobniej dzisiejszy Młynec);

brak jest śladów istnienia pozostałych wsi. Większość obszarów była bezleśna, a nieco większy kompleks lasów występował w wschodniej części dzisiejszego sołectwa (wzdłuż granicy z sołectwem Ługi). Mniej więcej przez środek dzisiejszego sołectwa – z południa na północ – biegł trakt łączący Łódź i Zgierz ze Strykowem (przez Imielnik i Dobieszków), który dzisiaj jest odcinkiem drogi krajowej nr 14.

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, opracowany na podstawie spisu powszechnego z 1921 r., potwierdza – na obszarze dzisiejszego sołectwa Michałówek – istnienie czterech jednostek osadniczych. W kolonii Dobra – Michałówek było 10 budynków mieszkalnych, w których żyło 57 osób narodowości polskiej, w tym 25 mężczyzn i 32 kobiety. Byli to w 27 przypadkach katolicy, a w 30 – osoby innego wyznania chrześcijańskiego. Kolejną jednostką osadniczą była kolonia Dobra – Orzechówek, w której istniało 8 budynków zamieszkałych również przez 57 osób narodowości polskiej (28 mężczyzn i 29 kobiet), z których 28 deklaroowało wyznanie katolickie, a 29 inne chrześcijańskie. Trzecią osadą była wieś Młynek, w której w 6 budynkach zamieszkiwały 33 osoby narodowości polskiej, w tym 19 mężczyzn i 14 kobiet. Wyznanie katolickie deklaroowały 24 osoby, a inne chrześcijańskie – 9. Ostatnią z miejscowości była wieś Dobra – Poduchowna, w której istniało wówczas 10 budynków mieszkalnych. Żyły w nich 63 osoby narodowości polskiej, w tym 28 mężczyzn i 35 kobiet, z czego 27 osób było katolikami, a 36 – innego wyznania chrześcijańskiego.

Na mapie Wojskowego Instytutu Geograficznego z 1937 r. widoczne są miejscowości: Michałówek (9 domów), Młynek (8 domów) i Orzechówek (9 domów) . W tej ostatniej znajdował się młyn motorowy. Istniała również Dobra Poduchowna, chociaż nie było w tym przypadku podanej liczby budynków. Zabudowa we wszystkich jednostkach osadniczych była zróżnicowana. W Michałówku koncentrowała się w południowej części dzisiejszej wsi, po południowo zachodniej stronie drogi do Dobrej. W Orzechówku zabudowa w części zachodniej skupiała się po północnej stronie drogi, zaś w części wschodniej wsi – po południowej. Zagrody w Młynku były rozmieszczone w znacznie większych odległościach od siebie, a jedynie przy równoleżnikowym odcinku drogi do Michałowka występowało skupienie kilku obiektów mieszkalnych (część wschodnia osady).

W latach 70. XX w. ukształtował się dzisiejszy wygląd opisywanych jednostek osadniczych. W Michałówku nadal przeważała zabudowa po południowo zachodniej stronie drogi, a jedynie w północnej części miejscowości i na jej południowym skraju budynki były usytuowane po stronie przeciwnej. W Orzechówku – podobnie jak w okresie przedwojennym – w jego wschodniej części większość obiektów leżała po południowej stronie drogi, zaś w części środkowej i zachodniej więcej było ich po stronie północnej. Nadal istniał przysiółek Młynek, w którym układ zabudowy nie uległ zmianom.

Współcześnie – w stosunku do okresu sprzed 30 lat – liczba zabudowań w sołectwie nieco powiększyła się, co szczególnie widoczne jest w północnej części sołectwa, na wschód od drogi Łódź–Stryków–Łowicz. Istniejące w latach siedemdziesiątych XX w. wsie Młynek i Dobra Poduchowna zostały włączone do wsi Michałówek. W ciągu ostatnich kilkunastu lat powstało kilka budynków mieszkalnych o charakterze obiektów jednorodzinnych lub letniskowych, a ich przykładami mogą być domy wybudowane w latach dziewięćdziesiątych XX w. i zlokalizowane po wschodniej stronie wspomnianej drogi krajowej, na północ od dna doliny Kiełmiczanki. Większość zabudowy w sołectwie ma jednak nadal charakter zagrodowy. Znaczna część budynków powstała w latach 1960 – 1980 (około 60%); blisko 14% obiektów to zabudowania z okresu przedwojennego, z których dwa powstały jeszcze przed I wojną światową.

Rozwój ludnościowy sołectwa jest dość typowy dla obszaru Polski Środkowej. Po zakończeniu I wojny światowej teren dzisiejszego sołectwa zamieszkiwało nieco ponad 210 osób; II wojna światowa spowodowała straty, które w latach 1950 – 1980 były sukcesywnie odrabiane; według danych z 1988 r. ludność sołectwa liczyła już 253 osoby. Od tego momentu następuje wyraźny odpływ ludzi – zwłaszcza w wieku produkcyjnym – co skutkuje zmniejszaniem się liczby mieszkańców (w 1996 r – 213 osób, zaś w 10 lat później – już tylko 195). Struktura ludności wg płci wykazuje przewagę kobiet, nieco większą niż średnia gminy (wskaźnik feminizacji w 2006 r. osiągnął wartość 116,7).

Gospodarka i infrastruktura

Na terenie całego sołectwa istnieje blisko 90 gospodarstw, wśród których zdecydowaną przewagę (76%) mają te o powierzchni poniżej 5 ha. Nie ma tu gospodarstw dużych, jako że tylko jedno ma wielkość nieco ponad 10 ha. Mimo tych faktów Michałówek należy do grupy sołectw o ponadprzeciętnej wartości wskaźnika intensywności produkcji rolnej, która kształtuje się na poziomie 420–430 pkt. (średnia dla gminy – około 335–340). Z większych gospodarstw towarowych należy wymienić gospodarstwo w Michałówku (na terenie dawnego Młynka), specjalizujące się w hodowli trzody chlewnej (ponad 70 sztuk).

W strukturze użytkowania gruntów zdecydowanie dominują użytki rolne (blisko 94%), wśród których największy obszar zajmują grunty orne (blisko 69%) i użytki zielone (16,5%). W wykorzystaniu ziemi zwraca uwagę stosunkowo duży udział sadów i ogrodów (blisko 10% powierzchni sołectwa) i bardzo mały – lasów (niecały 1%). Te ostatnie występują w ogromnej swej większości w dnie doliny Kiełmiczanki.

Na analizowanym obszarze funkcjonuje kilka podmiotów gospodarczych nie związanych z rolnictwem, do których należy zaliczyć przede wszystkim dwa zakłady zajmujące się produkcją i sprzedażą okien z PCV. Oba zlokalizowane są na terenie Orzechówka. Pierwszy

z nich („Domis”), swoje wyroby sprzedaje na terenie województwa łódzkiego i mazowieckiego, drugi zakład tej samej branży (firma Robex”) w całym kraju.

Oprócz nich – również na terenie Orzechówka – istnieje firma zajmująca się hurtową i detaliczną sprzedażą materiałów budowlanych, a także Zakład Remontowo-Budowlany (ZRB), będący filią ZRB ze Strykowa, prowadzący prace remontowe i budowlane głównie na terenie gminy. Ponadto w Orzechówku (od 2002 r.) i Michałówku (od 2000 r.) działają punkty usługowe zajmujące się wymianą butli z gazem (propan – butan).

Główną osią komunikacyjną jest biegnący z południowego zachodu ku północnemu wschodowi odcinek drogi krajowej nr 14 (Łódź–Łowicz) oraz drogi gminne, wzdłuż których rozwinęły się obie wsie. W Michałówku funkcjonują dwa przystanki autobusowe (łódzka komunikacja miejska – linia nr 60), z których jeden znajduje się w północnej, a drugi w środkowej części wsi.

* * *

SOŁECTWO NIESUŁKÓW KOLONIA

Sołectwo położone jest na wschodnich peryferiach gminy Stryków, granicząc gminami Dmosin i Brzeziny. Oś komunikacyjną sołectwa tworzy droga wojewódzka nr 708 relacji Stryków–Brzeziny.

Środowisko przyrodnicze

Zasadniczym elementem rzeźby terenu dzielącym obszar sołectwa na dwie części jest przebiegająca z południowego-wschodu na północny-zachód dolina rzeki Mroźnicy. W obrębie sołectwa koryto rzeki stanowi najniższy położony obszar – średnio 150 m n.p.m. Wysokości względne terenu stopniowo wzrastają od koryta rzeki w kierunku peryferyjnych części sołectwa osiągając maksymalnie ok. 171 m n.p.m. Cechą charakterystyczną w budowie doliny Mroźnicy jest nierównomierne nachylenie jej stoków. Stok południowy jest łagodnie nachylony, północny – stromy z kilkoma suchymi dolinkami denudacyjnymi wycinającymi się w stok doliny.

Podłoże sołectwa budują czwartorzędowe utwory polodowcowe: piaski wodnolodowcowe górne oraz gliny zwałowe (miejscami na piaskach wodnolodowcowych górnych). Doliny

cieków oraz obniżenia terenu wypełniają namuły den dolinnych i zagłębień bezodpływowych na piaskach wodnolodowcowych górnych lub na glinach stadiału mazowiecko-podlaskiego. Warunki glebowe dla produkcji rolnej są przeciętne, udział gleb III klasy bonitacyjnej wynosi 0,4%, IV – 34,5%, V – 48,7%, VI – 16,4%.

Obszar sołectwa położony jest w zlewni rzeki Mrożycy, sieć rzeczną uzupełniają dwa ciekiki będące lewobrzeżnymi dopływami Mrożycy. Udział wód powierzchniowych jest stosunkowo duży, oprócz wód płynących, w południowo-wschodniej części sołectwa znajdują się stawy a w północno-zachodniej zbiorniki związane z dawnym założeniem młyńskim.

Orientacyjna głębokość do zwierciadła wody podziemnej od powierzchni terenu zawiera się w przedziale od poniżej 2 m w dolinie Mrożycy do ok. 10 m na północno-wschodnich peryferiach sołectwa. Głębokość pierwszego użytkowego poziomu wodonośnego występuje dopiero na głębokości poniżej 40 m. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu to jura górna.

Prawie cały obszar sołectwa pokrywają grunty szczególnie podatne na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych. Północne, strome stoki doliny Mrożycy są szczególnie podatne na denudację naturogeniczną i uprawową. Obiektem najbardziej uciążliwym dla środowiska jest droga wojewódzka.

Należy podkreślić, iż tereny Niesułkowa Kolonii są bardzo atrakcyjne pod względem przyrodniczym. Znaczna część sołectwa leży na terenie Parku Krajobrazowego Wniesień Łódzkich, a część (Niesułkowskie Działki) na terenie otuliny parku. W obrębie otuliny PKWŁ, m.in. na obszarze sołectwa planowany jest Obszar Chronionego Krajobrazu Mrogi i Mrożycy.

Wzdłuż doliny Mrożycy planowane jest także utworzenie kilku zespołów przyrodniczo krajobrazowych. Kolonia Niesułków od północy ma zostać objęta Zespołem Przyrodniczo – Krajobrazowym Dolina Dolnej Mrożycy, natomiast od południa Zespołem Przyrodniczo – Krajobrazowym „Niesułków nad Mrożycą”. Na stoku doliny Mrożycy znajduje się stanowisko dokumentacyjne - odsłonięcie pochodzenia antropogenicznego o długości ok. 50 m i wysokości dochodzącej do 6 m. Widoczny w ścianie odsłonięcia profil geologiczny przedstawia strukturę osadów stokowych tego fragmentu doliny Mrożycy w postaci układu osadów rytmicznie warstwowanych, będących najbardziej typowymi seriami wypełnień dolinnych obszaru podłódzkiego.

Na terenie dawnego parku znajduje się szereg pomników przyrody: grupa lip drobnolistnych o obwodach od 280 do 410 cm oraz klonów pospolitych o obwodach od 205 do 355, a także wiąz szypułkowy o obwodzie 350 cm.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

O przeszłości Kolonii Niesułów w źródłach historycznych jest niewiele informacji. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż tereny dzisiejszego sołectwa Kolonia Niesułów w przeszłości traktowane były jako część wsi Niesułów, jednego z najstarszych centrów osadniczych na terenie gminy Stryków. Wydarzenia kształtujące przeszłość Niesułowa miały wpływ na rozwój ziem znajdujących się obecnie w obrębie sołectwa Kolonia Niesułów (patrz sołectwo Niesułów). Ubogie informacje na temat przeszłości Niesułowa Kolonii wynikają też z faktu, iż wschodnie i centralne tereny dzisiejszego sołectwa zostały zasiedlone stosunkowo późno (w XIX i XX w.). Wyjątek stanowi jedynie otoczenie skrzyżowania drogi wojewódzkiej z drogą do wsi Lipka, gdzie kształtowało się historyczne centrum wsi Niesułów, obecnie znajdujące się w znacznej części na terenie sołectwa Niesułów Kolonia.

Po I wojnie św. tereny Kolonii Niesułów należały do rodzin Bucewiczów, Martensów i Łozickich (właścicieli Niesułowa). Do czasów współczesnych przetrwał, w otoczeniu zabudowań folwarcznych, budynek mieszkalny rodziny Łozickich (właściwy dwór uległ spaleni).

Jeszcze w pierwszej połowie XIX w. zabudowa Niesułowa koncentrowała się jedynie w pobliżu wymienionego skrzyżowania – tam też znajduje się historyczne centrum wsi, współcześnie rozdzielone pomiędzy sołectwa Niesułów, Niesułów Kolonia oraz Lipka. Ówczesna zabudowa na terenie dzisiejszego Niesułowa Kolonii występuje w zasadzie tylko w obrębie tego skrzyżowania i sięga jedynie do istniejącego wówczas dworu. Przed II wojną światową układ przestrzenny zabudowy Niesułowa Kolonii i Niesułowskich Działek miał już kształt zbliżony do współczesnego. W latach powojennych nieliczna zabudowa pojawiła się po północnej stronie drogi wojewódzkiej oraz pomiędzy Mrożycą a drogą w kierunku Woli Cyrusowej. Zasadnicza część zabudowań wsi powstała w związku z rozwojem majątku ziemskiego (folwark i dwór) oraz powojennej kolonizacji rozparcelowanego majątku. W efekcie wieś ma charakter rozproszony, dominują samotne siedliska położone wśród pól, z niewielką koncentracją w pobliżu lokalnych dróg. Jedynie okolice drogi wojewódzkiej a zwłaszcza okolice kościoła p.w. św. Wojciecha (sołectwo Niesułów) cechują się zwartą i wielofunkcyjną zabudową (m.in. dom kultury, punkt apteczny, kilka sklepów, bar). Spośród dominującej zabudowy zagrodowej wyróżniają się zabudowania założenia dworsko folwarcznego oraz założenia młyńskiego znajdującego się na pograniczu sołectw Niesułów i Niesułów Kolonia. Z uwagi na wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe na terenie sołectwa rozwija się zabudowa mieszkaniowa o charakterze letniskowym.

Świadectwem dawnych walk toczących się w okolicy jest zabytkowy cmentarz wojenny z I wojny światowej, obejmujący pochówki z lat 1914-1918 (położony na skraju lasu w gminie Brzeziny, przy wschodniej granicy Kolonii Niesułów).

Na terenie Niesułkowa Kolonii oraz okolicznych wsi toczyły się także ciężkie walki podczas kampanii wrześniowej znane jako bitwa pod Wolą Cyrusową (pobliska wieś w gminie Dmosin). Do bitwy doszło w dniu 8 września 1939 roku. Brały w niej udział jednostki Armii Łódź (m.in. Wołyńska Brygada Kawalerii), opóźniające napór niemiecki w kierunku Warszawy. Wieś broniona przez polskie oddziały została zdobyta ok. godz. 13.00 przez oddziały Wehrmachtu.

Źródła historyczne informujące o liczbie mieszkańców dotyczą przede wszystkim Niesułkowa. Jedną z pierwszych pełnych informacji o ludności Niesułkowa Kolonii jest pierwszy spis powszechny z 1921 r. Wówczas tereny te zamieszkiwało ogółem 100 osób w tym 45 mężczyzn i 55 kobiet. Wśród nich 38 osób deklarowało wyznanie rzymskokatolickie, 62 inne chrześcijańskie (mariawici). Wszyscy swą narodowość określili jako polską. Ten sam spis podaje, iż w Niesułkowie Kolonii znajdowało się wówczas pięć zamieszkałych budynków. W ostatnich dziesięcioleciach następował ubytek mieszkańców sołectwa. W 1988 r. we wsi mieszkało 255, w 1996 r. 227, a w 2007 r. 213 osób (w tym 102 kobiety). Wskaźnik feminizacji wynosił 91,9/100.

Gospodarka i infrastruktura

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 101 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa o powierzchni od 2 do 5 ha (50%), łączny udział gospodarstw o powierzchni do 3 ha wynosi 56%, natomiast do powierzchni 5 ha 80%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią zaledwie 3% wszystkich gospodarstw w sołectwie.

Powierzchnia sołectwa wynosi nieco ponad 400 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują niespełna 74,5% powierzchni sołectwa (299 ha). Wraz z sadami, pastwiskami i łąkami użytki rolne stanowią ponad 83% powierzchni sołectwa (333 ha). Tereny zabudowane (mieszkalne, przemysłowe, administracji publicznej i in.) zajmują ponad 20 ha, drogi ponad 10 ha. Pod wodami stojącymi płynącymi znajduje się ponad 11 ha (2,7%). Na znacznym odsetku terenów odłogowanych pojawiają się zadrzewienia i zakrzaczenia. Łącznie tereny leśne, zalesienia i zakrzaczenia zajmują 36 ha (9% powierzchni). Produkcja rolnicza ma charakter ekstensywny. W sołectwie wyróżnia się gospodarstwo wyspecjalizowane w hodowli trzody chlewnej (ok. 300 tuczników).

Pozarolnicza działalność gospodarcza na terenie Niesułkowa Kolonii koncentruje się przy drodze wojewódzkiej i w obrębie jej skrzyżowania z drogą w kierunku Lipki. Koncentrują się tu przede wszystkim podmioty usługowe: punkt apteczny, hurtownia napojów, sklepy spożywczo-przemysłowe, bar, dom kultury wraz z biblioteką. Wśród innych działalności usługowych położonych nieco dalej od centrum wymienić należy usługi geodezyjne, usługi

projektowe i zakład mechaniki pojazdowej. Na obszarze sołectwa działalność prowadzą także przedsiębiorstwa produkcyjne, m.in. szwalnia, piekarnia oraz ubojnia zwierząt. Od lat 60 funkcjonuje, z niewielką przerwą, klub sportowy „LKS Niesułków”.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowi droga wojewódzka nr 708 relacji Stryków – Brzeziny, droga powiatowa relacji Głowno–Nowosolna, droga do Poćwiardówki, oraz droga do Woli Cyrusowej, i w północnej części droga w kierunku Nowostawów Dolnych. Układ drogowy uzupełniają liczne drogi dojazdowe do pól i gospodarstw rolnych.

* * *

SOŁECTWO NIESUŁKÓW

Sołectwo położone jest we wschodniej części gminy w bezpośrednim sąsiedztwie Strykowa. Główna część zabudowy mieszkalnej ulokowała się wzdłuż drogi, pozostającej do dziś na uboczu głównego ruchu komunikacyjnego, przecinającej drogę rangi wojewódzkiej relacji Stryków - Brzeziny.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren nachylony jest z południowego zachodu na północny wschód, w kierunku doliny Mroźnicy. Najwyżej położony punkt znajduje się na wysokości 180,2 m n.p.m. w południowej części sołectwa (na granicy z sołectwem Anielin). Najniżej położone jest koryto Mroźnicy (ok. 149 m n.p.m.).

Podłoże sołectwa w większości budują plejstoceny piaski wodnolodowcowe górne. Jedynie wąski południowo-zachodni i północno-zachodni pas wzdłuż granic sołectwa zbudowany jest z gliny zwałowej. W centrum sołectwa na południe od zabudowań wsi biegnie wąski pas holocenyk namulów den dolinnych. W dolinie Mroźnicy, na której oparta jest na niewielkim odcinku południowo-wschodnia granica sołectwa zalegają piaski rzeczne. Rzece towarzyszą piaski, żwiry i mułki rzeczne teras nadzalewowych (1-2 m powyżej poziomu rzeki).

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej, udział gleb V i VI klasy bonitacyjnej wynosi ponad 70% (ponad 233 ha), klasa IV stanowi zaledwie ok. 26% (ponad 91 ha), klasa III 6,6% (23 ha).

Poza wymienioną rzeką w sołectwie występują drobne zbiorniki wodne. Głębokość do zwierciadła wody podziemnej od powierzchni terenu waha się od ok. 10 m w północnej części

sołectwa do ok. 2 m w części wschodniej. W dolinie wody gruntowe występują na poziomie 0–2 m. Głębokość pierwszego użytkowego poziomu wodonośnego występuje dopiero na głębokości poniżej 20 m, a w obrębie zachodniej części zabudowań wsi poniżej 40 m. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu to jura górna.

Budowa geologiczna sprawia, iż niemal na całym obszarze sołectwa występuje możliwość łatwej infiltracji zanieczyszczeń do wód podziemnych. Obecnie wody podziemne na północ od zabudowań głównej części wsi, już zostały zanieczyszczone (zanieczyszczenie wód postępuje w kierunku Mroźcy).

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Wieś Niesułków jest jedną z najstarszych wsi na terenie gminy Stryków. Pierwsza znana wzmianka o Niesułkowie pochodzi z 1281 r., w której czytamy, iż Bolesław, książę mazowiecki, ustala sporne - między Albertusem, biskupem kujawskim, a Piotrem i Degnem (Degus), synami Pawła - granice między wsią (Nesulcou, Nesulcow) a Kołacinem. Prawdopodobnie pomiędzy Niesułkowem znajdującym się na gruntach księstwa łęczyckiego a sąsiednim Kołacinem przebiegała granica pomiędzy księstwem łęczyckim i mazowieckim.

W 1332 r. wymieniane jest Nesulcowo, Niesułkowo, jako wieś w Ziemi Łęczyckiej „villa seu hereditas in terra Lanciciensis”. W tym roku Władysław, książę łęczycki i dobrzyński, bratanek Władysława Łokietka, nadaje wsi pełny immunitet gospodarczy i sądowy oraz zezwala biskupom kapituły włocławskiej w ziemi łęczyckiej na lokowanie wsi na prawie niemieckim lub polskim.

W 1534 r. w Niesułkowie (w ówczesnych granicach wsi) znajdował się dwór, kmiecie gospodarowali na 13 łanach, wzmiankowanych jest 8 ogrodników i 2 karczmy. Łącznie mieszkało 140 osób nie licząc mieszkańców dworu. Znanych z tego okresu jest także kilku chłopów m.in. Jan Gierzyk, Bartłomiej Kiernożek, Klemens Sik, Jan Ciołek, Stanisław Piszka. Wieś była ośrodkiem dóbr biskupich, znajdował się w niej młyn i trzy stawy rybne (obecnie Kolonia Niesułków). W 1568 roku wśród zabudowań założenia dworskiego wymieniane są oprócz piętrowego dworu, dom urzędniczy, kuchnia, browar, stajnie, obora, chlewy, wozownia.

Wg rejestrow poborowych z 1576 r. Niesułków miał 12 i ½ łana (½ łana puste), karczmę, wiatrak, 1½ łana należących do plebani, 5 zagrodników, 1 rzemieślnika, 22 kolonistów.

W 1827 r. we wsi było 29 domów i 221 mieszkańców. Pod koniec XIX w. we wsi było 30 domów i 177 mieszkańców, ziemi włościańskiej 744 morgi. Wymieniana jest także towarzysząca osada z jednym domem mieszkalnym i 6 morgami ziemi włościańskiej, probostwo w skład którego wchodziły 2 domy, 4 mieszkańców i 9 mórg ziemi, folwark liczący 8 domów, 69 mieszkańców i 643 morgi ziemi oraz karczma (1 dom 5 mieszkańców, 2 morgi ziemi).

Wieś była wówczas stolicą gminy Niesułków powstałej na mocy ukazu carskiego z 16 marca 1859 roku (gmina miała 2607 mieszkańców i 7407 mórg powierzchni). W 1876 roku powstał w Niesułkowie sąd gminny dla Niesułkowa, Dmosina, Lipin, Mrogi Dolnej (areszt gminy znajdował się w sąsiedzkiej Lipce).

Po pierwszej wojnie światowej Niesułków był kolejno własnością rodziny Bucewiczów, Martensów i Łozickich (których budynek mieszkalny do dziś istnieje na terenie włączonym w skład sołectwa Kolonia Niesułków).

W 1921 r. w Niesułkowie znajdowało się 59 budynków mieszkalnych i 13 innych zamieszkałych obiektów. We wsi przebywały 392 osoby w tym 197 kobiet. W strukturze wyznaniowej dominowali mariawici co było skutkiem masowego przechodzenia mieszkańców wsi na tą wiarę: 31 osób zadeklarowało wyznanie rzymskokatolickie, 6 mojżeszowe a aż 355 inne chrześcijańskie (mariawici). Narodowość polską podało 386 osób, żydowską 6. Wiadomo także, iż w odległości 200 m od kościoła na północ stał na Mrożycy drewniany młyn. Dziś pozostałością po młyńskim założeniu jest kompleks stawów hodowlanych (dawny młyn został zastąpiony nowym budynkiem), znajdujący się w granicach sołectwa Kolonia Niesułków. W gminie Niesułków zamieszkiwało wówczas 3228 osób, w tym 1616 kobiet.

Bogatą historię ma również niesułkowska parafia, erygowana przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Świnkę już w XIII wieku. Kościół miał duży wpływ na rozwój wsi, która obdarzona przez biskupów włocławskich licznymi przywilejami dobrze rozwijała się gospodarczo.

Początkowo Niesułków należał do dóbr kościelnych w Wolborzu. Do uposażenia kościoła przyczynił się Jarosław Bogorya Skotnicki, arcybiskup gnieźnieński nadając mu w XIV w. dziesięciny ze wsi Kurowice i Dalków. Jak podają źródła „uposażenie proboszcza w ziemi było świetne. Miał on w Niesułkowie półtora łana, na którym siedziało trzech kmieci czynsze dających i rozmaite posługi, czynsze z karczmy i zagrodnika, zaś we wsi Nowostawy połowę jej obszaru, to jest 10 łanów, pięć osadzonych i pięć pustych, dziesięcinę z folwarku w N. i Nowychstawach, tudzież z wójtostwa w Nowychstawach, łąki nadrzeczne, młyn i inne korzyści”. Kościół w Niesułkowie otrzymywał także dziesięcinę ze wsi Bieżywody a po jej odebraniu m.in. z Niewiadowa. W wieku XVI powstał samodzielny klucz niesułkowski, do którego należała także Łódź. Parafia w 1576 r. liczyła 1540 dusz. W tym czasie w dworze biskupim zatrzymywali się lustratorzy dóbr biskupich, a gościli w nim także biskupi kujawscy. Jeszcze w XVIII stale rezydował tu Józef Rybiński, biskup włocławski i pomorski.

Obecny kościół p.w. św. Wojciecha został wybudowany w drugiej połowie XVII wieku z mensus biskupów włocławskich, odrestaurowany w XIX wieku i kolejno około 1934 i 1948 roku. Zastąpił on wcześniejszy kościół także p.w. św. Wojciecha, fundacji biskupów wło-

clawskich, rozebrany w połowie XVII wieku. Obecnie jest to najcenniejszy zabytek Niesułkowa. Budynek drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany, jednonawowy, o dwuspadowych dachach krytych gontem, składa się z rozbudowanego prezbiterium, nawy głównej oraz części frontowej. Wewnątrz znajduje się wczesnobarokowy ołtarz główny z poł. XVII w., w którym widnieje obraz Matki Boskiej Szkaplerznej z Dzieciątkiem. Na drewnianym stropie w barwnej polichromii ujęte są sceny z Nowego Testamentu. Na ścianie marmurowej zakrystii umieszczone są tablice poświęcone pamięci miejscowych obywateli ziemskich. W pobliżu kościoła znajduje się zabytkowa dzwonnica z drugiej połowy XIX w. Wśród zabytków wymienić należy także cmentarz rzymskokatolicki z pocz. XIX w. otoczony murem z jedną bramą murowaną z pierwszej połowy XIX w. Najstarszy nagrobek z 1891 r. ks. Bernarda Przetakiewicza, blisko wejścia znajdują się zbiorowe mogiły żołnierzy poległych podczas II wojny światowej. Cenny jest także cmentarz starokatolicki mariawitów założony na pocz. XX w. Współcześnie miejscem spotkań mariawitów w Niesułkowie jest niewielka kaplica położona przy drodze 708.

Przy skrzyżowaniu z drogą wojewódzką nr 708 znajduje się murowana kapliczka.

Również szkolnictwo ma w Niesułkowie bogatą tradycję, rozpoczętą już w XVI w. z którego pochodzą wzmianki o Niesułkowskiej szkole. Zachowały się także nazwiska kilku żaków, którzy w Niesułkowie rozpoczynali swoją edukację a studiowali później na Akademii Krakowskiej.

W źródłach wymieniana jest także wieś Niesułkowska Wola (*Niesulkowska Wolija*). W 1361 r. Maciej, biskup włocławski, dał Andrzejowi Crziss z Niesułkowa wieś Niesułkowska Wola do lokowania na prawie średzkim, określając uposażenie i kompetencje sołtysa oraz ciężary osadników. Jednak później nazwa wsi nigdzie nie występuje i przyjmuje się, że była ona lokowana i niebawem zaginęła, albo raczej, że lokacja nie doszła do skutku, gdyż późniejsze źródła nie wzmiankują wsi.

Niesułków widnieje na mapach z początku XIX w. (mapa Gilly`ego), trudno jednak na ich podstawie dokonać oceny ówczesnego układu przestrzennego wsi.

W pierwszej połowie XIX w. zabudowa występuje jedynie w najstarszej części wsi obejmującej skrzyżowanie współczesnej drogi krajowej z drogą w kierunku Lipki (tereny obecnych sołectw Niesułków, Niesułków Kolonia, Lipka). Na późniejszych mapach Wojskowego Instytutu Geograficznego z lat trzydziestych XX w. oraz niemieckich map z 1940 r. widoczne są już zabudowania skoncentrowane wzdłuż lokalnej drogi prostopadłej do drogi krajowej (ok. kilometra na północny-zachód od historycznego centrum wsi). W tej części wieś ma układ zbliżony do ulicówki, w której zabudowa, dość zwarta, rozciąga się po obu stronach drogi stanowiącej do dziś główną oś wiejskich zabudowań.

Współcześnie główna część zabudowań mieszkalnych Niesułka rozciągnięta jest wzdłuż prostej drogi na odcinku ok. 1,5 km, w centrum terytorium sołectwa. Wieś jednak obecnie ma już charakter rzędówki, w której zwarta zabudowa rozciągnięta jest po jednej, północnej stronie drogi z niemal prostopadle do niej ułożonymi pasmami pól. Po południowej stronie drogi dziś istnieją nieliczne zabudowania o różnowiekowej genezie. Jedynie nieco bardziej zabudowane jest skrzyżowanie drogi wiejskiej z drogą wojewódzką. Zabudowa Niesułka ma w dominującej części charakter zagrodowy. Występuje niewielki udział budynków o charakterze willowym.

Pozostała część zabudowań, w tym kościół oraz szkoła podstawowa, znajduje się w południowo-wschodniej części sołectwa w pobliżu granicy z sołectwem Niesułek Kolonia.

W efekcie w strukturze przestrzennej wsi widoczna jest wyraźna dwudzielność. W części centralnej sołectwa koncentrują się zabudowania mieszkalne, w części wschodniej, najstarszej, na pograniczu sołectw Niesułek, Niesułek Kolonia oraz Lipka funkcjonuje swego rodzaju centrum usługowe obsługujące ludność najbliższych sołectw (m.in. kościół rzymskokatolicki, szkoła (Niesułek), kościół mariawitów (Lipka) dom kultury, punkt apteczny oraz kilka sklepów (Niesułek Kolonia).

W 1988 r. w Niesułkowie mieszkało 266 osób, w 2007 r. wieś zamieszkiwały 204 osoby w tym 106 kobiet. Wskaźnik feminizacji osiąga wartość 108/100.

Wielu mieszkańców Niesułka poległo w walkach w obronie ojczyzny. Do najbardziej znanych należeli członkowie rodziny Elżanowskich oraz Łozickich. Piotr Elżanowski (herbu Sępia), uczestniczył w wyprawie na Moskwę w 1812 roku. Jego syn, Seweryn Elżanowski, był uczestnikiem powstania wielkopolskiego w 1848 r. i powstania styczniowego w 1863 r. oraz obrony Paryża przed Prusakami w 1871 r. Członkowie rodziny Łozickich, bracia Tadeusz i Jerzy, należący do zgrupowania Parasol, poległo w czasie powstania warszawskiego.

Gospodarka i infrastruktura

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 80 gospodarstw rolnych. Udział gospodarstw o powierzchni do 3 ha wynosi 41,3%, natomiast do powierzchni 5 ha 68,8%. Dominują gospodarstwa o powierzchni od 2 do 5 ha 50%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią zaledwie 5% wszystkich gospodarstw w sołectwie.

Powierzchnia sołectwa Niesułek wynosi ponad 416 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują 85% powierzchni sołectwa (376 ha). Wraz z sadami (8,7 ha), pastwiskami (9 ha) i łąkami (1,5 ha) użytki rolne stanowią nieco ponad 90% powierzchni sołectwa. Tereny mieszkalne to nieco ponad 1 ha, tereny przemysłowe urządzone ponad 1,5 ha, tereny niezabudowane na terenach urządzonych 2,5 ha. Tereny komunikacji

(drogi, linie kolejowe) 11,5 ha, wody to 0,2 ha. Powierzchnia lasów jest nieznaczna (ok. 0,7% tj. 3 ha), ponad 4 ha to tereny zadrzewione i zakrzaczone (na nieużytkach, pastwiskach i łąkach).

Na terenie sołectwa działalność prowadzi kilka podmiotów gospodarczych, punkt wymiany butli gazowych i wykonywanie instalacji wodno-kanalizacyjnych (usługi hydrauliczne). Działalność prowadzi także kilka ubojni. Znaczna część zabudowań usługowych genetycznie związanych z Niesułkowem, współcześnie znajduje się na obszarze sołectwa Niesułów Kolonia.

Sieć komunikacyjną sołectwa buduje lokalna droga o nawierzchni bitumicznej będąca osią wsi oraz droga wojewódzka nr 708 ułatwiająca mieszkańcom kontaktowanie się z Brzezina-mi oraz Strykowem. We wschodniej części sołectwa zlokalizowana jest droga do Nowostaw Dolnych (gmina Dmosin) i Górnych (gmina Stryków). Północno-zachodnią część sołectwa przecina droga do Nowostaw Górnych. Sieć komunikacyjną uzupełniają drogi dojazdowe do pól.

W północnej części sołectwa planowany jest przebieg autostrady A-2 oraz szybkiej kolei (ok. 1 km na północ od drogi, przy której położona jest wieś) natomiast w bezpośrednim sąsiedztwie sołectwa, na terytorium miasta wybudowany zostanie węzeł autostrad A-1 i A-2. Na skrzyżowaniu drogi wojewódzkiej nr 708 z drogą będącą osią wsi oraz na pograniczu Niesułkowa i Kolonii Niesułów znajdują się przystanki komunikacji autobusowej.

* * *

SOŁECTWO NOWOSTAWY GÓRNE

Wieś Nowostawy Górne położona jest we wschodniej części gminy Stryków, jej zachodnia granica oparta na rzece Mrożycy, stanowi jednocześnie granicę pomiędzy gminą Stryków i gminą Dmosin. W gminie Dmosin znajdują się także wsie Nowostawy Dolne i Nowostawskie Działki genetycznie związane z Nowostawami Górnymi. Zabudowa wsi rozłożyła się przy lokalnej drodze ciągnącej się wzdłuż Mrożycy.

Środowisko przyrodnicze

Ukształtowanie powierzchni terenu sołectwa wykazuje duże zróżnicowanie. Najwyżej położona zachodnia część sołectwa wznosi się na wysokość ok. 170 m n.p.m., w kierunku

ku wschodnim teren opada stromo ku dolinie rzeki Mrożycy. Północy odcinek dna doliny położony jest na wysokości 138 m p.p.m. Mrożyca na obszarze sołectwa silnie meandruje w wyraźnie wykształconej dolinie. Północną granicę terenu sołectwa wyznacza sucha dolinka łącząca się z doliną Mrożycy.

Podłoże większości obszaru sołectwa stanowią piaski wodnolodowcowe górne. Gliny zwałowe miejscami na piaskach wodnolodowcowych górnych zajmują skrajną zachodnią części sołectwa oraz teren u zbiegu doliny Mrożycy z suchą dolinką denudacyjną wyznaczającą północną granicę wsi. Dolinę Mrożycy wypełniają piaski rzeczne oraz piaski, żwiry i mułki rzeczne tarasów nadzalewowych (1–2 m n.p. rzeki).

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej, udział gleb V i VI klasy bonitacyjnej wynosi prawie 70%, najlepsza klasa (IV) stanowi ok. 31,5% powierzchni.

Wododział III rzędu dzieli obszar sołectwa na dwie zlewnie: Mrożycy i Moszczenicy (w jej dorzeczu znajduje się jedynie niewielki fragment zachodniej części sołectwa). Jedyną rzeką przepływającą przez analizowany obszar jest Mrożyca wyznaczająca wschodnią granicę sołectwa. Zbiorniki wód powierzchniowych nie występują.

Głębokość do zwierciadła wody od powierzchni terenu jest zmienna i nawiązuje do rzeźby terenu – najgłębiej (10 m) woda zalega w zachodniej wysoczyznowej części sołectwa, najpłycej – (poniżej 2 m) w obrębie doliny Mrożycy. Na obszarze koncentracji zabudowy wsi Nowostawy Górne, zwierciadło wód podziemnych występuje na głębokości ok. 5 m. Głębokość pierwszego użytkowego poziomu wodonośnego z uwagi na bliskie sąsiedztwo rzeki, w całym sołectwie praktycznie nie schodzi poniżej 20 m. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu to jura górna.

Budowa geologiczna sprawia, iż na większości obszaru sołectwa, występuje możliwość łatwej infiltracji zanieczyszczeń do wód podziemnych. Na analizowanym obszarze, poza przesuszeniem gleb, nie występują żadne formy degradacji środowiska przyrodniczego. Spowodowane jest to niewielkim stopniem zainwestowania obszaru, położeniem poza uciążliwymi szlakami komunikacyjnymi.

Z uwagi na wysokie walory doliny Mrożycy projektowany jest zespół przyrodniczo krajo-
brazowy „Dolina dolnej Mrożycy” obejmujący m.in. tereny sołectwa. W Nowostawach Górnych znajduje się także pomnik przyrody (wiąz szypułkowy o obwodzie 356 cm przy posesji numer 54).

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Wieś Nowostawy należy do najstarszych jednostek osadniczych na terenie gminy Stryków. W 1365 wymieniane są jako Nowijsthawij, Nowesthawij-Zbilut, biskup włocławski,

daje Wojsławowi wieś Nowostawy do lokowania na prawie niemieckim, określając uposażenie i kompetencje sołtysa oraz ciężary osadników.

W XIV w. wieś w połowie (t.j. 10 łanów, pięć osadzonych i pięć pustych) należała do proboszcza w Niesułkowie, oddawała mu także dziesięcinę. W XVI w. wieś określana jest w źródłach jako Nove stavj, Novestavy w parafii Niesułków (dekanat szczawiński, archidiakonat łączycki). W 1576 pojawia się nazwa Nowe Stawy, wieś jest nadal własnością biskupstwa włocławskiego. W 1827 r. we wsi było 23 domów zamieszkiwanych przez 186 mieszkańców. W końcu XIX w. wymieniane są Nowostawy, składające się z wsi i osady karczemnej. Wieś ma 38 domów, 370 mieszkańców, ziemi włościańskiej 1269 mórg, karczma – 1 dom, 7 mieszkańców, 1 morgę ziemi.

Według spisu z 1921 r. w Nowostawach Górnych znajdowały się 33 budynki mieszkalne (oraz 7 innych zamieszkałych), wieś liczyła 241 osób w tym 125 mężczyzn. Dominowali Mariawici bowiem zaledwie 16 osób zadeklarowało wyznanie rzymskokatolickie, a aż 225 inne chrześcijańskie. Wszyscy określili swą narodowość jako polską. (W sąsiednich Nowostawach Dolnych było wówczas 50 budynków mieszkalnych (innych zamieszkałych 1), mieszkało 299 osób w tym 161 mężczyzn, 22 osoby wyznania rzymskokatolickiego, 277 „innego chrześcijańskiego” wyznania, również wszyscy określili swą narodowość jako polską. W Nowostawskich Działkach znajdowało się 5 budynków mieszkalnych (innych zamieszkałych 3) ogółem 38 osób w tym 17 mężczyzn i 21 kobiet. 2 rzymskokatolików, 36 innego chrześcijańskiego wyznania, narodowość polską podało 38 osób.)

Nowostawy Górne mają obecnie charakter rzędówki, o dość zwartej, jednostronnej zabudowie położonej w po północnej stronie drogi (zagrody ułożone są „frontem” do rzeki; jako ciekawostkę można podać, iż położone po przeciwnej stronie Nowostawy Dolne mają układ lustrzany – rzędówki również „otwartej” od strony Mrożycy).

Nowostawy pod wspólną nazwą widnieją na mapach z początku XIX w. (1802-1803 r.), zabudowa znajduje się po obu stronach Mrożycy. W pierwszej połowie XX wieku (mapy z lat trzydziestych i czterdziestych) układ wsi ma odmienną od współczesnej formę. Nowostawy Górne (podobnie zresztą jak Nowostawy Dolne) mają charakter ulicówki, zabudowa wiejska położona jest po obu stronach drogi. Prawdopodobnie ostateczny kształt wsi został ukształtowany podczas II wojny światowej (zniszczenie części zabudowań).

Współcześnie zabudowa ma niemal wyłącznie charakter zagrodowy.

Trudno oceniać zmiany liczby ludności w świetle najstarszych źródeł historycznych, w których liczba ludności była podawana dla wsi Nowostawy (bez bardziej nam współczesnego podziału na Dolne i Górne). W porównaniu do stanu z 1921 r. wieś licząca obecnie (2007 r.) zaledwie 167 osób (w tym 73 kobiety) nie osiąga 70% stanu ludnościowego z lat

międzywojennych. Występuje bardzo wysoka, niekorzystna przewaga mężczyzn nad kobietami, wskaźnik maskulinizacji wynosi 128/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajdują się 62 gospodarstwa rolne. Udział gospodarstw o powierzchni do 3 ha wynosi prawie 39%%, natomiast łącznie do powierzchni 5 ha niespełna 60%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią zaledwie 8% wszystkich gospodarstw w sołectwie.

W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują ok. 78% powierzchni sołectwa (ponad 250 ha). Wraz z sadami (4,5% – 14,3 ha) i użytkami zielonymi (7% – 22,3 ha) użytki rolne stanowią prawie 90% powierzchni sołectwa. Powierzchnia lasów wynosi 18,3 ha tj. niecałe 6% powierzchni sołectwa.

W sołectwie funkcjonuje kilka podmiotów gospodarczych. Produkcję prowadzi firma ATB (ozdoby choinkowe), funkcjonuje zakład przetwórstwa mięsnego, spółka Milex (usługi budowlane) a także dwa punkty wymiany butli gazowych. Mieszkańcy wsi zarejestrowali także działalności obejmujące sprzedaż produktów żywnościowych, produkcję mebli i transport drogowy.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowi lokalna droga bitumiczna łącząca drogę rangi wojewódzkiej nr 708 z drogą powiatową relacji Niesułków – Dmosin oraz z wsią Kalinów w gminie Stryków (droga będąca osią wsi), a także drogi gruntowe, dojazdowe do pól uprawnych. Przez Nowostawy Górne przebiegać ma autostrada A-2 oraz magistrała szybkiej kolei (pomiędzy zabudowaniami wsi a jej południową granicą z sołectwem Niesułków i Niesułków Kolonia).

* * *

SOŁECTWO OSSE

(Osse, Kolonia Osse)

Sołectwo Osse położone jest w północno-zachodniej części gminy Stryków. Zachodnia granica sołectwa stanowi jednocześnie granicę pomiędzy gminą Stryków i Zgierz.

W granicach sołectwa znajdują się dwie jednostki osadnicze i są nimi wieś Osse (położona w części wschodniej) oraz Kolonia Osse (w części zachodniej). Funkcję osi komunikacyjnej pełni droga powiatowa łącząca Tymiankę z Koźlem (nr 5110). Istotną rolę odgrywa

również odbiegająca od niej w kierunku wschodnim droga gminna łącząca Osse z pobliską wsią Ciołek.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba ma charakter równinny. Teren nachylony jest z południowego-zachodu na północny-wschód. Najwyższy punkt znajduje się na wysokości 161,7 m n.p.m. (w części południowo-zachodniej), najniższy na 139,0 m n.p.m. (w części północno-wschodniej). We współczesnej rzeźbie sołectwa wyraźnie zaznacza się wzniesienie w południowo-wschodniej części sołectwa wyróżniające się dość znaczną wysokością względną (dochodzącą 18 m). Środkową część przecina wyraźna forma dolinna, której dno stanowi koryto okresowo wypełnionego wodą bezimiennego ciek.

Pod względem geomorfologicznym północno-wschodnia część Osse jest wysoczyzną morenową płaską zbudowaną z glin zwałowych ładolodu plejstocńskiego. Południowa część posiada charakter równiny sandrowej wodnolodowcowej zbudowanej z namulów na piaskach wodnolodowcowych górnych. Północno-wschodnia część jest równiną wód roztopowych zbudowaną z piasków, żwirów i mułków stożków napływowych. W dolinie ciek przecinającego środkową część Osse można spotkać namuły den dolinnych zagłębień bezodpływowych. Miąższość utworów czwartorzędowych sięga w północno-wschodniej części sołectwa 65 m. Na pokrywę czwartorzędową składają się trzy warstwy gliny zwałowej o miąższości odpowiednio 26, 9, i 4 m, poprzedzielane utworami wodnolodowcowymi o miąższości 10–17 m. Podłoże podczwartorzędowe budują trzeciorzędowe piaski, iły i mułki z wkładkami węgla brunatnego o łącznej miąższości 70 m. Strop powierzchni mezozoicznej stanowią jurajskie margle, margle mułowcowe i wapienie.

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej. Udział gleb V i VI klasy bonitacyjnej sięga ponad 55%. Gleby najlepszych klas (IIIa i IIIb) stanowią 27%, a najgorszej VI ponad 30%.

Cały obszar położony jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Południowo-zachodnią część sołectwa przecina dział wodny IV rzędu rozdzielający zlewnie rzeki Maliny i innych bezpośrednich dopływów Moszczenicy. Wschodnią część sołectwa przecina dział wodny V rzędu oddzielający zlewnie dopływów Maliny. Omawiany obszar odwadnia bezimienny ciek przecinający środkową część sołectwa, a zasilający wodami rów melioracyjny przebiegający wzdłuż zachodniej granicy Osse. Na omawianym obszarze brak większych powierzchniowych obiektów hydrograficznych. W jego granicach znajduje się 14 niewielkich zbiorników wodnych.

Wody podziemne występują na głębokości od 2,1 m (w części południowo-zachodniej) do 4,7 m (w części północno-wschodniej). Wody pierwszego użytkowego poziomu wodono-

śnego występują dopiero na głębokości 47,5 m. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego to ok. 19 m³/h. Główny poziom użytkowy znajduje się w utworach czwartorzędu, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu – w osadach jury górnej.

Na terenie sołectwa w rejonie wyrobiska po eksploatacji surowców budowlanych i składowiska odpadów komunalnych, a jednocześnie w strefie szczególnie podatnej na zanieczyszczenie wód podziemnych (obejmującej całą południową i zachodnią część sołectwa), stwierdzono zanieczyszczenie wód podziemnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Prace archeologiczne dotychczas nie dostarczyły informacji o działalności człowieka na obszarze sołectwa. W jego granicach nie zostało udokumentowane żadne stanowisko archeologiczne.

Nazwa Ossa pojawia się w 1397 r. w łęczyckich księgach sądowych (wymieniany jest Jacobus de Ossa). W 1400 r. , w tym samym źródle pojawia się nazwa Osza (wymieniany Raciborius de Osza). Na początku XVI w. Jan Łaski w Liber Beneficiorum wymienia wieś (villa) Osse w parafii Koźle, dekanacie szczawińskim, archidiakonacie łęczyckim. Łany folwarczne i kmieć jeden osadzony na łanie od folwarku odłączonym dawali dziesięcinę plebanowi w Koźlu, kmiecie łany zaś dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi a plebanowi jedynie kołędę. W 1576 r. wieś wzmiankowana jest w źródłach jako Osze, własność szlachecka, położona w parafii Koźle, powiecie brzezińskim, województwie łęczyckim. Osse należało do Alberta Osowskiego, miało 8 ½ łanów, karcznię, młyn, 15 osadników. Źródła XIX-wieczne wymieniają wieś i folwark Osse, położone w parafii Koźle, gminie Bratoszewice, powiecie brzezińskim. Na początku XIX w. Osse, sąsiadująca Sadówka, folwark Jurków oraz wsie Leszczyny i Popień, położone koło Jeżowa, tworzyły dobra należące do Fryderyka Józefa Wolskiego z Podhajec, herbu Półkozic. W 1827 r. na terenie wsi znajdowało się 13 domów zamieszkałych przez 143 mieszkańców. W 1836 r. majątek przejęła córka Józefa Wolskiego – Helena, z męża hrabina Krukowiecka (żona oficera wojsk napoleońskich i kontrowersyjnego generała wojsk polskich czasu powstania listopadowego). W 1874 r. folwark Osse posiadał powierzchnię 1161 mórg, z czego grunty orne i ogrody zajmowały 675 mórg, łąki 56 mórg, pastwiska 389 mórg, nieużytki 41 mórg. 4 budynki były murowane, 19 drewnianych, stosowany był płodozmian 16-polowy. Wieś Osse w tym czasie posiadała powierzchnię 215 mórg. Pod koniec XIX w. wieś liczyła 16 domów i 240 mieszkańców, natomiast folwark 7 domów zamieszkałych przez 8 osób. W rękach rodziny Krukowieckich Osse pozostawało do 1898 r. po czym właścicielami byli kolejno: Karol Sulikowski (dyrektor kolei warszawsko-wiedeńskiej i warszawsko-bydgoskiej), Stefan Dobrzyniecki, a od 1926 r. Stanisław Chęłchowski.

W okresie międzywojennym, w 1921 r. w granicach obecnego sołectwa istniało ogółem 36 budynków (35 mieszkalnych i 1 inny zamieszkały), w tym 23 na terenie wsi Osse, 9 w Kolonii Osse i 3 w folwarku Osse. Wieś Osse zamieszkiwało 171 osób (w tym 79 kobiet), Kolonię Osse – 57 osób (39 kobiet), zaś folwark Osse 92 osoby (53 kobiety). 314 osób deklaroowało wyznanie katolickie, 6 inne chrześcijańskie (mieszkańcy wsi Osse). Wszystkie osoby określiły swoją narodowość jako polską.

W 1945 r. folwark i dwór przejęła jedna z fabryk łódzkich i urządziła na jego terenie warsztaty spółdzielni inwalidów, płody rolne z majątku przeznaczając dla swoich robotników. Po parcelacji pól dworskich w 1948 r. pozostałości dóbr oddano w dzierżawę. Od tej pory dwór zamieszkiwali prywatni lokatorzy. Przez pewien czas dworem władała spółdzielnia produkcyjna z Koźła. Obecnie dwór i park dworski znajdują się w rękach prywatnego właściciela, ale są zrujnowane i pozbawione opieki. W latach siedemdziesiątych w południowej części sołectwa powstały pracownicze ogródki działkowe „Osa”.

Wieś Osse odznacza się interesującym układem przestrzennym, w którym kompleks dworu i folwarku kompozycyjnie zamyka jednostronny ciąg zabudowy działek chłopskich. Za starą genezą tego układu przemawiałaby obecność we wsi stawu, być może kiedyś położonego w centrum średniowiecznej owalnicy. Współcześnie zabudowa wsi Osse koncentruje się w północnej części obszaru: po południowej stronie drogi Osse-Ciołek oraz po północnej stronie drogi Osse-Koźle. Zupełnie inną fizjonomię posiada położona w południowej części sołectwa Kolonia Osse. Zabudowę północnej strony drogi Tymianka-Florianów wyraźnie ogranicza występowanie cieków przecinającego środkową część sołectwa. Z tej przyczyny, w szczególności zachodniej części Kolonii Osse, rozmieszczona jest ona po południowej stronie drogi. Powyższe cechy, jak również czas powstania Kolonii Osse (XIX w.), pozwalają uznać omawianą wieś za rzędówkę. Wszystkie jednostki osadnicze znajdujące się w granicach sołectwa odznaczają się łańcuchowym układem rozłogów.

Osse widnieje na mapach z początku XIX w. (1802–1803 r.). Obszary zabudowane, (których zasięg jest trudny do oceny ze względu na niewielką dokładność źródła) otaczał wówczas zwarty kompleks leśny. Do połowy XIX w. powierzchnia leśna uległa znacznej redukcji, głównie za sprawą wycięcia drzewostanu we wschodniej części obszaru. W połowie XIX w. na terenie wsi, w rejonie skrzyżowania dróg, istniał dwór. Zabudowania wsi ciągnęły się na zachód od niego, wzdłuż drogi w kierunku, nie istniejącej jeszcze w tym czasie, wsi Ciołek.

Przed II wojną światową na mapach widoczne są również zabudowania wsi Kolonia Osse. Układ przestrzenny wsi był zbliżony do współczesnego. Zabudowa, podobnie jak współcześnie, posiadała charakter zwarty jedynie w rejonie folwarku oraz wschodniej części Kolonii Osse. Omawiany teren został całkowicie pozbawiony powierzchni leśnej. Po drugiej wojnie

światowej zabudowa postępowała w kierunku północnym (wzdłuż drogi w kierunku Bronina) oraz północno-wschodnim (wzdłuż drogi w kierunku Koźła). W pozostałej części sołectwa nie nastąpiły istotne zmiany jej zasięgu i rozmieszczenia.

W świetle źródeł historycznych największą liczbę mieszkańców sołectwo posiadało w okresie międzywojennym (w 1827 r. – 143 mieszkańców, 1898 r. – 248, 1921 r. – 320, 1988 r. – 266, 1996 r. – 224). W 2007 r. wsie Osse i Kolonia Osse liczyły zaledwie 70,6% ludności z 1921 r. (217 osób w tym 102 kobiety). Struktura ludności wg płci charakteryzuje się nieznaczną przewagą mężczyzn (wskaźnik feminizacji osiąga wartość 97,1/100).

Elementem wyróżniającym sołectwo Osse na tle innych obszarów wiejskich w gminie Stryków są występujące w południowo-zachodniej części sołectwa Pracownicze Ogródki Działkowe „Osa”. Ich obszar, zagospodarowany w latach siedemdziesiątych, obejmuje łącznie 333 działki.

Do najistotniejszych obiektów kultury materialnej znajdujących się na terenie sołectwa zalicza się pochodzący z końca XIX w. dwór (wraz z zespołem parkowym w ewidencji WKZ). Jego budynek składa się z parterowego, niewielkiego korpusu i oficyny piętrowej, ukształtowanych na planie litery „L”. Podjazd, który dziś zamienił się w boczną drogę, prowadzi do pozostałości murowanej bramy, wzdłuż południowej strony oficyny. Dwufilarowy ganek dworu wychodził w przeszłości na dekoracyjny ogród. Ta niewielka i nieregularna budowla znajduje się dziś w opłakanym stanie. Jej otoczenie stanowi zajmujący powierzchnię 5,8 ha (w tym 2 ha zieleni), urządzony w II połowie XIX w. park wiejski. Park, mimo iż jest skrajnie zaniedbany, nosi ślady ambitnego założenia krajobrazowego. W przeszłości jego teren stanowiły dwa kompleksy drzew, rozdzielone prawdopodobnie sadem. Na terenie parku umieszczono kilka stawów, z największym położonym w okolicy dworu. Były one połączone siecią ledwie dziś widocznych kanałów. Pomiedzy dworem i taflą wody rozciągał się rozległy trawnik, wyznaczający granicę ładnego ogrodowego wnętrza. Staw główny jest dziś wyschnięty, a wszystkie otwarcia widokowe w parku są wypełnione gęstym lasem samosiejek. W parku znajdują się 24 pomniki przyrody (10 jesionów wyniosłych, 9 lip drobnolistnych, 4 kasztanowce oraz 1 klon). Od wschodu z parkiem sąsiadują resztki folwarku.

We południowej części sołectwa, w Kolonii Osse, znajduje się drewniana kaplica, powstała w 2002 r. W okresie letnim są w niej odprawiane msze. Na opisywanym terenie znajdują się ponadto cztery krzyże. Dwa z nich znajdują się w Osse (przy drogach Osse–Koźle i Osse–Ciołek), dwa pozostałe w Kolonii Osse (w okolicy kaplicy).

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajdują się 73 gospodarstwa rolne. Dominują gospodarstwa drobne, o powierzchni od 5 do 10 ha których udział wynosi 48,5%. Gospodarstwa o po-

wierzchni do 3 ha obejmują 27,4% ogółu, natomiast od 3–5ha – 17,8%. Grupa gospodarstw największych (powyżej 10 ha) obejmuje aż 26% ogólnej ich liczby (największe posiada powierzchnię 52 ha).

Powierzchnia sołectwa Osse wynosi blisko 564 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują niespełna 76% powierzchni ogólnej (441 ha). Wraz z sadami (10 ha), pastwiskami (44 ha) oraz łąkami trwałymi (30 ha) użytki rolne stanowią blisko 91%. Tereny mieszkalne, łącznie z użytkami rolnymi zabudowanymi zajmują ponad 13 ha. Tereny komunikacji (drogi, linie kolejowe) obejmują ponad 11 ha. Rowy to blisko 4,3 ha. Powierzchnia lasów wynosi 19,3 ha. Mają one postać drobnych skupisk, w których dominującą rolę odgrywa brzoza i sosna. Znaczącą powierzchnię zajmują również nieużytki obejmujące łącznie blisko 3,8 ha.

W sołectwie funkcjonują cztery podmioty prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą: sklep spożywczy, punkt wymiany butli gazowych, przedsiębiorstwo zajmujące się dystrybucją pasz i odżywek wyprodukowanych w wytwórni „Piaś Pasze” oraz firma świadcząca usługi koparko-ładowarką. Wszystkie działają na terenie wsi Osse.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowią drogi o nawierzchni bitumicznej (droga zbiorcza Koźle–Osse–Tymianka, droga lokalna Osse–Ciołek, drogi dojazdowe: wzdłuż południowo-wschodniej części Kolonii Osse i Kolonia Osse–Florianów – modernizowana w 2007 r.), drogi tłuczniowe (Osse–Bronin) oraz o nawierzchni nieutwardzonej (Kolonia–Osse–Ciołek). Przystanek komunikacji zbiorowej znajduje się w centrum Osse.

* * *

SOŁECTWO PLUDWINY

Sołectwo Pludwiny jest najbardziej na północ wysuniętym fragmentem gminy, graniczącym z obszarami leśnymi gminy wiejskiej Głowno. Na niewielkim odcinku w części południowo-wschodniej omawiany obszar sąsiaduje z kompleksem leśnym Woli Błędowej. Jediną miejscowością sołectwa jest wieś Pludwiny, rozciągająca się wzdłuż drogi relacji Stryków–Piątek. W omawianej jednostce planowana jest budowa niewielkiego odcinka autostrady A-1.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba terenu sołectwa ma charakter monotonnej równiny o lekkim nachyleniu na północny-zachód. Wysokości bezwzględne wahają się od 130,8 m n.p.m., na terenie zalesionym

na granicy z sołectwem Sadówka, do 122,1 m n.p.m. na przecięciu ciek z granicą sołectwa w części północno-wschodniej.

Podłoże analizowanego terenu zbudowane jest z piasków, żwirów i mułków stożków napływowych, naniesionych podczas zlodowacenia północnopolskiego.

W środkowej części sołectwa, pod terenami zurbanizowanymi, zalega warstwa starszych glin zwałowych; płat gliny przybiera kształt rozszerzającego się ku północy klina. Wzdłuż zachodniej i wschodniej granicy jednostki, w dnach cieków, na piaskach rzecznych leżą holoceńskie namuły. Północno-zachodni fragment sołectwa, sąsiadujący z jednym z cieków, zajmuje równina denudacyjna.

Mimo korzystnego ukształtowania terenu, gleby sołectwa nie stwarzają dobrych warunków dla rozwoju rolnictwa. Zdecydowanie dominują gleby V klasy bonitacyjnej; łącznie z klasą VI zajmują aż 74,3% powierzchni ogólnej. Udział utworów IV klasy jest równy 25,7%.

Głównym ciekim odwadniającym sołectwo jest płynąca południkowo we wschodniej jego części rzeka Malina; jej brzegi są obudowane. Przepływ wody w cieku, badany na wysokości drogi prowadzącej do Karnkowa, wynosi jedynie 0,006 m³/s. Omawiany obszar, biorąc pod uwagę stosunkowo niewielką powierzchnię, obfituje w rowy melioracyjne skierowane z południowego-wschodu na północny-zachód, biegnące po obu stronach zabudowań wiejskich. Niemal całe sołectwo, poza niewielkim fragmentem w jego południowo-wschodniej części, jest zdrenowane.

Na zachodzie rowy melioracyjne czynne są jedynie okresowo. Wzdłuż terenów zurbanizowanych pojawiają się niewielkie oczka wodne. Trzy takie obiekty znajdują się również w środkowo-zachodnim fragmencie sołectwa.

Pierwsze zwierciadło wód podziemnych zalega na głębokości od 2 do 5 m.

Na niewielkim fragmencie w południowo-wschodniej części sołectwa grunty cechują się szczególną podatnością na infiltrację zanieczyszczeń. Główny użytkowy poziom wodonośny związany jest z utworami czwartorzędowymi; poziom o mniejszym znaczeniu to osady górnopaleogeńskie. Typowy otwór studzienny cechuje się wydajnością rzędu 30–70 m³/h. We wschodniej części sołectwa wodonośność kształtuje się na poziomie 10–30 m³/h. Na omawianym terenie pierwszy użytkowy poziom wodonośny jest w pełni odizolowany od powierzchni.

W południowo-wschodniej części Pludwin znajduje się niewielki fragment lasu, łączący się z kompleksem leśnym Woli Błędowej oraz sąsiedniej gminy wiejskiej Głowno. Tworzą go ok. 40-letnie brzozy (w części zachodniej) oraz sosny (w części wschodniej), zajmujące siedlisko boru mieszanego świeżego. Poza tym obszarem, zadrzewienia spotykane są jedynie w sąsiedztwie siedzib ludzkich oraz jako element towarzyszący ciekom, głównie w zachodniej części sołectwa.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

O długiej historii bytności człowieka na terenie sołectwa świadczą znaleziska archeologiczne. Najstarszy ślad osadniczy datowany jest na okres pradziejowy. Poza nim odnalezione zostały cztery młodsze stanowiska związane z kulturą przeworską – trzy z nich pochodzą z okresu rzymskiego, w tym dwa – z okresu późnego.

Wieś Pludwiny w latach 1557–1566 należała do Jana i Jakuba Szadowskich; w jej skład wchodziło wówczas zagroda, osada i łan ziemi. Następnymi właścicielami omawianego terenu byli Baltazar Milieski oraz Andrzej Thimiński.

O miejscowości wspominają także źródła z XIX w. – w 1827 r. liczyła ona 10 domostw.

Okoliczna ludność wspomina, iż podczas II wojny światowej Pludwiny zostały niemal całkowicie spalone – ocalały jedynie 3 gospodarstwa zlokalizowane w północnej części. Wieś ucierpiała szczególnie na skutek przetoczenia się przez jej obszar działań wojennych podczas kampanii wrześniowej. Tragiczny był dla Pludwin dzień 10 listopada 1943 r., kiedy to z rąk hitlerowców zginęło trzech mieszkańców wsi: 18-letni Kazimierz Borylski, 27-letni Franciszek Kucharczyk oraz 30-letni Józef Kucharczyk.

Do końca lat 60-tych XX w. na terenie wsi funkcjonowała szkoła podstawowa. Jej siedziba znajdowała się przy drodze do Karnkowa. Obiekt szkolny przekazany został tutejszej społeczności 6 listopada 1949 r. w ramach obchodów 34. rocznicy wybuchu Rewolucji Październikowej. W jego budowę zaangażowani byli mieszkańcy gromady oraz Zespół łączności fabryk ze wsią przy centrali Spółdzielni Pracy w Łodzi. W wyniku przeprowadzenia reformy oświaty jednostka ta została zlikwidowana, a uczniów przeniesiono do szkoły w pobliskim Koźlu.

Według danych spisowych z 1988 r., sołectwo zamieszkane było przez 165 osób. Niemal połowa mieszkających w Pludwinach trudniła się wówczas pracą w rolnictwie. Z 359 ha obszaru, 257 ha zajmowały grunty orne, 61 ha – użytki zielone, a jedynie 5 ha – sady.

Pludwiny cechują się luźnym, jednodrożnym układem zabudowy, która ciągnie się po obu stronach drogi. Rozłogi mają układ pasmowy. Zabudowa północnej części wsi jest bardziej zwarta i równomiernie rozmieszczona; zagrody skupiają się po zachodniej stronie drogi. Na pozostałym obszarze powierzchnia siedlisk, odległości między nimi oraz usytuowanie w stosunku do drogi głównej wykazują znacznie większe zróżnicowanie. Na wschód od wsi głównej, w sąsiedztwie granicy gminy Stryków, znajduje się skupienie czterech zagród, spośród których trzy zostały opuszczone, a ostatnie siedlisko wykorzystywane jest jako działka letniskowa.

Wieś Pludwiny widnieje na mapach z początku XIX w., jednakże ze względu na ich słabą czytelność, nie jest możliwe scharakteryzowanie ówczesnego układu zabudowy. Podobnie jak w przypadku sąsiedniej Sądówki, teren ten był pozbawiony pokrywy leśnej, co prawdopodobnie wiązało się z rozwiniętym rolnictwem.

W 1921 r. na terenie współczesnego sołectwa funkcjonowały trzy jednostki osadnicze – wieś Pludwiny oraz jej dwie kolonie: Pludwiny A i Pludwiny B. Pierwsze osiedle liczyło 11 budynków mieszkalnych, zaś pozostałe dwa – po 11. Według danych z przeprowadzonego w tymże roku spisu powszechnego wynika, iż we wsi przebywało 56 osób (w tym 29 kobiet), w Pludwinach A – 109 osób (63 kobiety), a w Pludwinach B – 104 osoby (56 kobiet). Wszyscy oni określili swoją narodowość jako polską i zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie.

Układ przestrzenny obserwowany w drugiej połowie lat trzydziestych XX w. nawiązywał już do obrazu współczesnego. Jedyna różnica polegała na tym, iż nieco więcej zabudowań zlokalizowanych było wzdłuż drogi prowadzącej z Pludwin do Karnkowa oraz łączącego się z nią krótkiego, prostopadłego odcinka wiejskiego traktu.

Współczesna zabudowa Pludwin ma przede wszystkim charakter zagrodowy – budynek mieszkalny oraz towarzyszące mu obiekty gospodarcze rozmieszczone są najczęściej wzdłuż trzech boków prostokątnego obejścia, otwierając je w kierunku drogi. Uwagę zwraca szczególnie nowy, stylizowany drewniany budynek mieszkalny kryty strzechą, położony po wschodniej stronie głównej drogi, nieopodal centrum wsi. W centralnej części wsi odnaleźć można także jednorodzinną zabudowę mieszkaniową nie związaną z pierwszym sektorem gospodarki, a w centrum i w części południowej – obiekty letniskowe.

W centrum Pludwin znajdują się dwa pomniki poświęcone pamięci zamordowanych podczas II wojny światowej mieszkańców oraz żołnierzy. Pierwszy, wzniesiony z lokalnego kamienia i otoczony łańcuchem, znajduje się w sąsiedztwie dawnej szkoły. Obok niego znajdują się dwa maszty na flagi. Obiekt ten postawiono w hołdzie mieszkańcom – Kaizmierzowi Borylskiemu oraz Franciszkowi i Józefowi Kucharczykom. Drugi pomnik, zlokalizowany po wschodniej stronie głównej drogi, ma postać granitowego głazu, na którym zawieszono tablicę z inskrypcją: Wieczna chwała bohaterskim żołnierzom armii „Poznań” poległym w walce z niemieckim najeźdźcą. Obok pomnika znajduje się maszt na flagę oraz wysoki drewniany krzyż, wzniesiony w tym miejscu w 2000 r.

W Pludwinach, przy skrzyżowaniach z drogami wiodącymi do Karnkowa i Domaradzyna, znajdują się murowane kapliczki. W 2007 r. we wsi Pludwiny zamieszkiwało 116 osób. W sołectwie występuje duża przewaga mężczyzn - wartość współczynnika maskulinizacji lokalnej społeczności jest równa 132/100.

Gospodarka

W sołectwie Pludwiny znajduje się 50 gospodarstw rolnych. Udział jednostek małych, nie przekraczających 3 ha, wynosi 22%, powierzchnię do 5 ha zajmuje łącznie 46% gospodarstw, a areał 10 ha przekroczony jest w 18% przypadków.

Większość podmiotów pierwszego sektora gospodarki nastawionych jest głównie na zaspokajanie własnych potrzeb, jednakże w sołectwie funkcjonują także gospodarstwa wysoko-towarowe. Pierwsze z nich zajmuje powierzchnię 30 ha, z czego 28 ha stanowią grunty orne, na których uprawia się głównie mieszankę zbożową, ale także żyto, pszenżyto i ziemniaki. Produkcja mleczna, uzyskiwana z 26 sztuk bydła, kierowana jest do mleczarni w Łowiczu. Drugie, 21-hektarowe gospodarstwo specjalizuje się w produkcji zwierzęcej. Z liczącego ponad 30 sztuk stada większość stanowi bydło opasowe, które sprzedawane jest Strykowie. Pozostałe zwierzęta chowane są dla mleka, które skupuje Ozorkowska Spółdzielnia Mleczarska. Grunty gospodarstwa w większości obsiewane są żytem oraz pszenżytem, pozostałe uprawy to mieszanka, kukurydza oraz ziemniaki; 5 ha zajętych jest przez łąki i pastwiska.

Powierzchnia sołectwa Pludwiny wynosi 382,8 ha. Dominującą rolę w kształtowaniu lokalnej struktury użytkowania ziemi odgrywają grunty orne, stanowiąc 72,6% powierzchni ogólnej (277,9 ha). Stosunkowo duży jest udział łąk i pastwisk, które zajmują łącznie 55,7 ha (odpowiednio 8,3% i 6,2%). Zlokalizowane są one głównie w obszarach przygranicznych sołectwa, ciągną się one także wzdłuż rzeki Maliny i uchodzących do niej rowów melioracyjnych. Obejmujące 23,6 ha lasy stanowią 6,2% powierzchni Pludwin, a pozostałe obszary zadrzewione i zakrzewione – jedynie 0,3%. Tereny zabudowy mieszkaniowej zajmują 4,9 ha, co, łącznie z rolniczymi obszarami zabudowanymi o powierzchni 6,7 ha, daje udział równy 3,1%. Grunty pod drogami biegnącymi przez sołectwo mają powierzchnię zbliżoną do terenów pod rowami melioracyjnymi, wynosząc odpowiednio 6,5 ha (1,7%) i 6,2 ha (1,6%). Obszar sołectwa jest intensywnie użytkowany rolniczo; udział nieużytków jest marginalny i wynosi jedynie 0,1 % powierzchni ogólnej.

Pozarolnicza działalność gospodarcza Pludwin zlokalizowana jest jedynie w dwóch punktach. W dawnym budynku szkolnym, pod numerem 46, którego poddasze pełni funkcję mieszkaniową, na parterze działa świetlica wiejska oraz niewielki sklep spożywczo-przemysłowy. Do niedawna niewielki obiekt handlowy funkcjonował także w centrum wsi. Z oferty obecnie działającego sklepu korzystają zarówno mieszkańcy wsi, jak i pobliskiej Woli Mąkolskiej. Pod numerem 4. zarejestrowana jest siedziba drugiego podmiotu gospodarczego, który od 1998 r. prowadzi we wsi działalność usługową związaną z gospodarką leśną.

Ruch samochodowy odbywa się głównie na biegnącej południkowo drodze relacji Stryków–Piątek, przy której ciągną się zabudowania wsi. Uzupełnieniem sieci komunikacyjnej są odchodzące od niej w kierunku wschodnim dwie wiejskie drogi o nawierzchni nieulepszanej. Pierwsza z nich łączy omawiany teren ze wsią Karnków, druga to biegnący przez tereny zalesione Trakt Pludwiński, prowadzący do Domaradzyna i Bronisławowa. Dojazd do pól umożliwiają liczne drogi gruntowe w układzie koncentrycznym. Przez południowo-zachodni

fragment sołectwa, zajęty obecnie przez grunty orne oraz łąki, przebiegać będzie w przyszłości około 500-metrowy fragment autostrady A-1.

Przy skrzyżowaniu drogi głównej oraz traktu wiodącego do Karnkowa znajduje się przystanek autobusowy.

Na terenie sołectwa znajduje się stacja bazowa telefonii cyfrowej sieci ERA. Teren stacji jest utwardzony i ogrodzony; anteny zawieszone są na 56-metrowym metalowym maszcie.

* * *

SOŁECTWO ROKITNICA

(Rokitnica, Brzedza)

Sołectwo Rokitnica położone jest w centralnej części gminy w bezpośrednim sąsiedztwie Strykowa oraz Bratoszewic, dawnego miasta a obecnie drugiego pod względem wielkości ośrodka osadniczego w gminie. Na terenie sołectwa Rokitnica znajduje się także niewielki przysiółek Brzedza, położony w jego północnej części. Przez teren sołectwa przebiega droga krajowa nr 14 relacji Łódź–Łowicz oraz linia kolejowa relacji Warszawa–Łódź–Kalisz. Na niewielkim odcinku, w północnej części sołectwa planowany jest przebieg autostrady A-1.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren sołectwa nachylony jest z północnego-zachodu na południowy-wschód. Najwyższy punkt sołectwa położony jest na wysokości 172,5 m n.p.m. w północnej części sołectwa (okolice linii kolejowej), najniższy na 167,1 m n.p.m. na zachodnim krańcu zabudowań wsi (punkt sieci triangulacji państwowej). W centralnej części sołectwa zaznacza się niewielka dolinka, wyżłobiona przez okresowo już tylko płynący ciek, dopływ Moszczenicy. Podobna forma terenu występuje w północnej części sołectwa (w okolicach linii kolejowej).

W rzeźbie otoczenia wsi widoczne są drobne antropogeniczne formy terenowe w postaci wyrobisk po eksploatacji surowców budowlanych.

Podłoże sołectwa budują piaski wodnolodowcowe górne, natomiast w środkowej części, na północ od zabudowań wiejskich występują gliny zwałowe wysoczyzny morenowej płaskiej. Gliny zwałowe pojawiają się także wąskim pasem o przebiegu równoleżnikowym w południowo-wschodniej części sołectwa. W dolinkach rzecznych występują organiczne grunty słabonośne (namuły holocenne).

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej, udział gleb V i VI klasy bonitacyjnej wynosi prawie 52%, najlepsza klasa (IVa) stanowi zaledwie ok. 7%, VIb ponad 41%.

Niemal całe sołectwo położone jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Tereny wsi są ubogie w wody powierzchniowe, istnieje tylko jeden niewielki zbiornik wodny wybudowany w latach siedemdziesiątych podczas regulacji, znajdującego się w centralnej części sołectwa, okresowego prawobrzeżnego dopływu Moszczenicy. Ujście ciek, określanego przez mieszkańców wsi nazwą „Smużek” znajduje się na obszarze Strykowa. Również w północnej części sołectwa (pomiędzy linią kolejową a drogą krajową), w pobliżu przysiółka Brzedza, okresowo pojawia się niewielki bezimienny ciek uchodzący do Smużka. Na niewielkim odcinku ciek ten stanowi granicę pomiędzy sołectwem Rokitnica a miastem Stryków.

Głębokość do zwierciadła wody od powierzchni terenu waha się od ok. 10 m w południowej części sołectwa do ok. 2 m w części zachodniej. W dolinkach rzecznych wody gruntowe występują na poziomie 0–2 m. Na obszarze gdzie koncentruje się zabudowa Rokitnicy, zwierciadło wód podziemnych występuje na głębokości ok. 3 m. Głębokość pierwszego użytkowego poziomu wodonośnego występuje dopiero na głębokości 20–40 m. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego to 30–70 m³/h. Główny poziom użytkowy znajduje się w utworach jury górnej, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu znajduje się w osadach czwartorzędowych.

Niekorzystne stosunki wodne (przesuszenie spowodowane brakiem wód powierzchniowych i przepuszczalnością gruntów) uruchamiają procesy degradacji gleb. Budowa geologiczna sprawia, iż na większości obszaru sołectwa, zwłaszcza w południowej części występuje możliwość łatwej infiltracji zanieczyszczeń do wód podziemnych. Zagrożeniem dla gleb a także wód podziemnych jest zwłaszcza składowisko odpadów komunalnych znajdujące się na obszarze sąsiedniego sołectwa Bratoszewice, zlokalizowane bezpośrednio przy granicy z Rokitnicą.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Prace archeologiczne dotychczas nie dostarczyły wielu informacji o działalności człowieka na obszarze sołectwa. Udokumentowano jedynie dwa stanowiska archeologiczne spośród których jedno datowane jest na XV–XVII w.

Nazwa Rokithnicza pojawia się w 1387 r. w łęczyckich księgach sądowych (wymieniany jest Albertus de Rokithnicza). W XVI w. Jan Łaski w Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej wymienia wieś (villa) Rokythnycza w parafii Stryków, dekanacie szczawińskim, archidiakonacie łęczyckim. W 1576 r. Rokinicza pojawia się w źródłach jako własność szlachecka, położona w parafii strykowskiej w powiecie brzezińskim, województwie łęczyckim.

Ówczesna wieś o powierzchni 9 i pół łana (8 łanów pozostawało niezagospodarowanych), liczyła 17 zagród i dzierżawiona była przez Krzysztofa Rusieckiego (właściciela m.in. Sierżni, Cesarki i Warszawic w obecnej gminie Stryków). Łany kmiecie dawały wówczas (w XVI w.) dziesięcinę i kolędę (po groszu) plebanowi w Strykowie.

Pod koniec XIX w. wymieniana jest Rokitnica Orzełki jako wieś włościańska i osada karczemna w powiecie brzezińskim, gminie i parafii Bartoszewice. Wówczas we wsi znajdowało się 20 domów zamieszkiwanych przez 273 mieszkańców. Osada liczyła 491 mórg, natomiast osada karczemna składała się z jednego domu i 14 mórg ziemi.

W 1921 r. w Rokitnicy istniały 33 budynki mieszkalne. Wieś zamieszkiwało 236 osób, w tym 117 kobiet. Dwie osoby deklarowały wyznanie katolickie, 144 inne chrześcijańskie. Wszyscy mieszkańcy określili swoją narodowość jako polską.

Według współczesnych relacji mieszkańców, Rokitnica mocno ucierpiała w wyniku działań wojennych prowadzonych w latach 1939–1945.

Wieś ukształtowała się wzdłuż drogi, pozostającej do dziś na uboczu głównego ruchu komunikacyjnego, w niewielkim oddaleniu od jednej z najważniejszych dróg w regionie relacji Łódź–Łowicz (obecnie droga krajowa nr 14).

Rokitnica ma charakter rzędówki cechującej się łanowym układem rozłogów, w których centrum, wzdłuż prostej drogi, rozwinęła się dość zwarta zabudowa. Współcześnie we wschodniej części wsi zabudowa rozmieszczona jest po południowej części drogi, zaś w zachodnim fragmencie po stronie północnej. Towarzyszący wsi niewielki przysiółek Brzedza, genetycznie związany jest z wsią Brzedza znajdującą się w obrębie sołectwa Bratoszewice.

Rokitnica widnieje na mapach z początku XIX w. (1802–1803 r.) jednak ich niewielka dokładność uniemożliwia wiarygodną ocenę układu przestrzennego ówczesnej wsi. Jednak już wówczas obszary sołectwa były wylesione co może świadczyć o rozwiniętej działalności rolniczej.

W połowie XIX w. zabudowa wsi tworzyła dwa ciągi gospodarstw rozmieszczonych po obu stronach drogi. Przy wjeździe i wyjeździe ze wsi istniały krzyże przydrożne. W pobliżu wsi znajdował się folwark Orzełki. Przed II wojną światową na mapach widoczny jest także nieregularny przysiółek Brzedza. Układ przestrzenny wsi był zbliżony do współczesnego, nadal zwarta zabudowa występuje po obu a nie jak współcześnie na przemian po północnej i południowej stronie drogi.

W II połowie XX w. układ wsi ma już współczesną formę. Prawdopodobnie ostateczny kształt wsi został ukształtowany podczas II wojny światowej (zniszczenie części zabudowań). Główna droga wsi zabudowana jest jednostronnie, na przemian północnej lub południowej stronie drogi. Układ przysiółka nie uległ większym zmianom.

Współcześnie zabudowa Rokitnicy jak i przysiółka ma charakter zagrodowy. W nielicznych miejscach występuje zabudowa mieszkalna jednorodzinna osób nie związanych już z pracą na roli. W siedliskach budynki mieszkalne stoją zazwyczaj frontem do głównej drogi, w głębi znajdują się zabudowania gospodarcze tworzące typowe wiejskie obejście.

Poważne zmiany zagospodarowania zachodzą na obszarze przysiółka. W związku z budową autostrady A1, kilka siedlisk zostało już całkowicie opuszczonych przez mieszkańców.

Zabudowania Rokitnicy w większości powstały po 1960 r. W części wschodniej, na skraju wsi znajdują się najstarsze budynki, o międzywojennej niekiedy genezie.

W zabudowie wsi wyraźnie wyróżniają się zabudowania działki ulokowanej przy drodze krajowej gdzie prowadzone jest działalność produkcyjna (PPHU Stal-Bet).

W świetle źródeł historycznych największą liczbę mieszkańców wieś posiadała pod koniec XIX w. (w 1880 r. 273 mieszkańców, w 1921 r. 236, w 1988 r. 265, w 2004 r. – 252. Obecnie (2007 r.) wieś liczy zaledwie 79% ludności z 1880 r. (216 osób, w tym 116 kobiet). Wskaźnik feminizacji osiąga wartość 116/100. W ciągu ostatnich lat widoczne jest zjawisko silnego wyludniania się wsi (podczas minionych 7 lat liczba mieszkańców zmniejszyła się o 37 osób), a liczba ludności osiągnęła najniższy stan od ponad 120 lat.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajdują się 103 gospodarstwa rolne. Dominują gospodarstwa drobne, udział gospodarstw o powierzchni do 3 ha wynosi 48,5%, natomiast do powierzchni 5 ha 74,8%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią zaledwie 4,9% wszystkich gospodarstw w sołectwie.

Powierzchnia sołectwa Rokitnica wynosi niespełna 454 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują niespełna 90% powierzchni sołectwa (407 ha). Wraz z sadami (10 ha) i pastwiskami (15 ha) użytki rolne stanowią ponad 95% powierzchni sołectwa. Tereny mieszkalne zajmują ponad 7 ha, administracji publicznej ponad 5 ha, tereny komunikacji (drogi, linie kolejowe) ponad 5 ha. Rowy to niespełna 1,5 ha, nieużytki zajmują 1,3 ha. Powierzchnia lasów wynosi zaledwie 0,3 ha. Mają one postać drobnych skupisk, w których dominującą rolę odgrywa brzoza. Zauważalny jest także wzrost powierzchni ugorowanej. Wynika to z coraz mniejszej opłacalności działalności rolniczej oraz zaniechania działalności rolniczej na trasie planowanej autostrady (przysiółek Brzedza). Na znacznym odsetku terenów odlogowanych pojawiają się pionierskie gatunki lasotwórcze (sosna, brzoza).

W sołectwie funkcjonują dwa podmioty gospodarcze prowadzące działalność pozarolniczą: przedsiębiorstwo „Stal-Bet” i punkt wymiany butli gazowych. Firma Stal-Bet, prowadzi od 2006 r. działalność produkcyjną (produkcja żelaznych ogrodzeń i balustrad) wyłącznie na

terenie sołectwa, na uboczu wsi w bezpośrednim sąsiedztwie drogi krajowej. Punkt wymiany butli gazowych funkcjonuje w centrum wsi.

W centrum Rokitnicy położona jest świetlica wiejska, na zachodnim skraju wsi znajduje się przydrożny krzyż usytuowany na rozstaju dróg.

W sołectwie istnieją ślady samowolnej eksploatacji surowców budowlanych (żwiry i piasek). Na północ od linii kolejowej znajduje się znacznych rozmiarów odkrywka oraz nielegalne wysypisko śmieci.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowią drogi bitumiczne (niewielki odcinek drogi krajowej, droga będąca osią wsi Rokitnica, droga relacji droga krajowa – Rokitnica, niewielki odcinek drogi w południowej części sołectwa łączący Nowostawy Górne ze Strykowem), oraz drogi nieutwardzone (dojazdowe do Brzedzy, do rozłogów wiejskich oraz do drogi krajowej). Przez północne fragmenty terytorium sołectwa, na długości ok. 375 m, przebiega linia kolei normalnotorowej. Brak przystanków komunikacji zbiorowej.

* * *

SOŁECTWO SADÓWKA **(Sadówka Stara, Sadówka Nowa)**

Sołectwo Sadówka położone jest w północnej części gminy. Tworzą je dwie wsie – wieś Sadówka Stara oraz Sadówka Nowa. Sołectwo przecięte jest biegnącą południkowo drogą wiodącą ze Strykowa do Piątku. Przez wschodnią część omawianej jednostki przebiegać będzie z północno-zachodu na południowo-wschód około 1,5-kilometrowy odcinek autostrady A-1.

Środowisko przyrodnicze

Ukształtowanie powierzchni sołectwa Sadówka cechuje się monotonią. Obszar ten ma charakter płaskiej równiny o niewielkim nachyleniu w kierunku północnym. Najwyższy punkt (135,8 m n.p.m.) położony jest w południowo-wschodnim krańcu sołectwa, w sąsiedztwie lasów błędowskich. Najniżej, na wysokości około 127,8 m n.p.m., leży punkt graniczny z sołectwami Pludwiny oraz Gozdów.

Podłoże omawianego terenu zbudowane jest przede wszystkim ze słabonośnych piasków, żwirów i mułków stożka napływowego utworzonego podczas zlodowacenia północnopolskiego. Osady naniesione w czasie zlodowacenia środkowopolskiego występują jedynie na

niewielkim obszarze leżącym przy północnej granicy sołectwa, pomiędzy zabudowaniami nowej i starej wsi (gliny zwałowe) oraz w południowo-zachodnim jej krańcu (piaski wodnolodowcowe górne). We wschodniej części omawianego obszaru, czterema niewielkimi płatami zalegają holocenijskie namuły zagłębień bezodpływowych. Podobne, układające się południkowo utwory odnaleźć można także na wschód od drogi Koźle–Gozdów.

Gleby sołectwa nie wyróżniają się szczególnie na tle całej gminy. Przeważają słabe utwory V klasy bonitacyjnej (59,3%), mniejszy jest udział klasy IV (31,3%). Klasa VI i III zajmują niewielkie powierzchnie – odpowiednio 9,1% oraz 0,8%.

Sołectwo cechuje się średnio korzystnymi warunkami wodnymi dla produkcji rolnej. Odwadnia je rzeka Malina, dopływ Moszczenicy. Teren ten jest dodatkowo pocięty systemem układających się południkowo rowów melioracyjnych, prowadzących wody do sołectwa Pludwiny, w niewielkim stopniu także do Gozdowa. W pobliżu wsi Sadówka Stara odnaleźć można kilka zbiorników wodnych towarzyszących ciekom. Ich powierzchnie są nieznaczne, a geneza związana jest z działalnością człowieka.

Na całym obszarze sołectwa pierwsze zwierciadło wód podziemnych zalega na głębokości od 2 do 5 m. W centralnej jego części, pomiędzy wsiami Sadówka Stara i Nowa, wody podziemne są szczególnie podatne na infiltrację zanieczyszczeń.

Na pozostałym terenie grunty cechują się słabą przepuszczalnością. Główny użytkowy poziom wodonośny cechuje się pełną izolacją od powierzchni i związany jest z utworami czwartorzędowymi. Poziom wodonośny o mniejszym znaczeniu to osady górnej jury. Wydajność typowego otworu studziennego na omawianym obszarze wynosi od 30 do 70 m³/h.

Mimo iż od strony wschodniej sołectwo graniczy z kompleksem leśnym Woli Błędowej, na jego terenie nie występują większe obszary zalesione. Nieliczne drzewostany znajdują się w sąsiedztwie wschodniej granicy jednostki. Znacznie mniejsze skupienia drzew towarzyszą siedliskom ludzkim, ciekom oraz innym podmokłościom, szczególnie we wsi Sadówka Stara.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

O najdawniejszej historii tego obszaru znaleziska archeologiczne mówią niewiele. Dotychczas odnaleziono jedynie trzy ślady bytności człowieka – na terenie obecnej wsi Sadówka Nowa. Dwa z nich datowane są na okres nowożytny.

Wieś Sadówka oficjalnie istnieje co najmniej od XVI w.; nazywana była dawniej Schadowką lub Szadowką. Jej mieszkańcy oddawali dziesięcinę plebanowi w Koźlu, zaś kmiecie zobowiązani byli do łożenia na konto arcybiskupie. Pleban otrzymywał jedynie w ramach kołody po 1 groszu z każdego kmiecego łana. W roku 1576 wieś składała się z dwóch części – pierwsza, należąca do Piotra Meczńskiego, liczyła 1 1/3 łana. Znajdowała się na niej

karczma i 3 osady. Na należącej do Szadowskich części o powierzchni 2 łąnów znajdowała się zagroda, karczma i 2 osady.

Pod koniec XIX w. w Sadówce znajdowało się 6 domów. Łącznie mieszkali w niej 152 osoby. Obok wsi funkcjonował folwark z 3 domami i 14 mieszkańcami. Wśród 7 zlokalizowanych na jego terenie budynków jeden był murowany, pozostałe wzniesione zostały z drewna. Dobra folwarczne obejmowały łącznie 639 mórg: grunty orne i ogrody liczyły 544 mórg, łąki – 77 mórg, a pastwiska – 2 morgi. Obszary określone jako nieużytki zajmowały 15 mórg, a wody – 1 morgę. Na terenach uprawnych prowadzono płodozmian 4- i 12-polowy.

W 1921 r. we wsi Sadówka i w jej kolonii znajdowały się po 23 domy. Według danych spisowych z tego roku, w pierwszej miejscowości przebywało 139 osób, w tym 74 kobiety, zaś w drugiej – 136 osób, w tym 59 kobiet. Wszyscy spisani w kolonii Sadówka zadeklarowali narodowość polską i wyznanie rzymskokatolickie. Ludność przebywająca we wsi Sadówka, poza dwoma osobami pochodzenia niemieckiego, także podała się za Polaków. Jeśli chodzi o wyznanie, przeważali katolicy; 14 osób określiło się ewangelikami.

We wrześniu 1945 r. przez teren obecnego sołectwa przetoczyły się walki związane z początkową fazą Bitwy nad Bzurą. Ludność sołectwa wspomina, iż zginęło wówczas 198 polskich żołnierzy oraz kilku mieszkańców Sadówki. Niemieccy najeźdźcy doprowadzili do znacznych dla wsi strat – wielu mężczyzn wywieziono do pracy w głąb III Rzeszy, a część zabudowy spalono.

W 1988 r. obie wsie zamieszkiwane były łącznie przez 185 osób, spośród których 36% zatrudnionych było w pierwszym sektorze gospodarki. Na 303 ha z 374 ha całego obrębu spisowego znajdowały się grunty orne; użytki zielone zajmowały 51 ha, zaś sady – 6 ha.

Zabudowa na omawianym obszarze rozmieszczona jest obecnie wzdłuż dwóch głównych dróg. Typ genetyczno-historyczny starszej wsi jest trudny do określenia. Domostwa Sadówki Starej są dość rozproszone i rozrzucone po obu stronach ciągu komunikacyjnego, w różnych od niego odległościach. Mająca charakter kolonii Sadówka Nowa, mimo pewnych przekształceń układu przestrzennego, nadal wykazuje pewne cechy rzędówki. Siedliska ciągną się w niej po zachodniej stronie drogi, a zabudowa generalnie jest rozproszona. Jedynie w północnej części Sadówki Nowej zabudowa cechuje się większym skupieniem. Rozłogi obu wsi mają układ łąnowy.

Załącznikiem rozwoju przestrzennego współczesnego sołectwa był prawdopodobnie obszar ciągnący się wzdłuż drogi łączącej wsie Koźle i Gozdów, w połowie odległości między tymi miejscowościami. Koncentracja zabudowy na tym obszarze nastąpiła już w pierwszej połowie XIX w. (Topograficzna Karta Królestwa Polskiego), podczas, gdy wzdłuż ciągu komunikacyjnego łączącego Koźle i Pludwiny nie pojawiły się jeszcze żadne domostwa. Ówczesnie

wieś nazywana była już Sadówką; wokół niej rozciągały się tereny wylesione, co sugeruje, iż prowadzono w niej rozwiniętą gospodarkę rolną.

Przed wybuchem II wojny światowej zaznaczyła się już rola Sadówki Nowej w kreowaniu rozwoju przestrzennego osadnictwa na terenie obecnego sołectwa – jej zabudowania ciągnęły się już na dość długim odcinku wzdłuż drogi Koźle–Pludwiny. Centrum Sadówki Starej zabudowane było dwustronnie, dalej tereny zainwestowane zlokalizowane były głównie po zachodniej stronie osi komunikacyjnej. Obie drogi wysadzone były drzewami; część alei zachowała się do dnia dzisiejszego.

Współczesna zabudowa Sadówki Starej i Sadówki Nowej ma charakter zagrodowy – niemal wszystkim obiektom pełniącym funkcję mieszkalną towarzyszą budynki gospodarcze związane, przynajmniej pierwotnie, z działalnością rolniczą. Domy ustawione są dłuższą osią wzdłuż drogi we frontowej części siedlisk, a towarzyszące im obory, stodoły oraz mniejsze budynki składowe okalają obejście. Aż połowa obiektów pełniących funkcję mieszkaniową bezpośrednio sąsiaduje z budynkami gospodarczymi. Ciekawostką jest zlokalizowany w jednej z posesji Sadówki Nowej żuraw studzienny; podobny obiekt znajduje się także na terenie sąsiedniego sołectwa Koźle.

We wsi Sadówka Nowa uwagę zwracają cztery sąsiadujące ze sobą, opuszczone siedliska. Są one położone po północnej stronie planowanego odcinka autostrady A1, w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Inna, opuszczona zagroda zlokalizowana jest Sadówka Stara, na północ od drogi łączącej ją z kolonią.

W centrum Sadówki Starej oraz przy północnej granicy Sadówki Nowej znajdują się murowane kapliczki przydrożne.

W 2007 r., w obu wsiach zamieszkiwały łącznie 122 osoby. W strukturze płci przeważają kobiety – współczynnik feminizacji dla omawianego obszaru wynosi 110/100.

Gospodarka

W obu wsiach sołectwa funkcjonuje łącznie 55 gospodarstw rolnych, z czego najmniejsze jednostki stanowią 34,5%. Łącznie nieco ponad połowa gospodarstw (50,9%) zajmuje do 5ha, a 14,5% ma powierzchnię przekraczającą 10 ha. Areal gospodarstw rolnych na badanym obszarze zamyka się w granicach 30 ha.

Podmioty o największych powierzchniach gruntów specjalizują się w produkcji mieszanej – hodowli bydła, w mniejszym stopniu trzody chlewnej, oraz uprawie zbóż (dominującymi roślinami uprawnymi są: pszenica, żyto, pszenżyto oraz mieszanka zbóż z przeznaczeniem na pasze dla zwierząt). Pozostała działalność rolnicza w sołectwie skierowana jest wyłącznie, bądź głównie na zaspokajanie własnych potrzeb. Jednym z wyjątków jest gospodarstwo,

w którym produkcja uzyskana z hodowli 50 sztuk bydła, w większości krów mlecznych, kierowana jest do Ozorkowskiej Spółdzielni Mleczarskiej. Wszystkie duże gospodarstwa są zmechanizowane – oprócz ciągników rolnicy dysponują rozrzutnikami i siewnikami; dwa z badanych podmiotów wyposażone są w kombajny zbożowe.

Z informacji udzielonych przez mieszkańców sołectwa wynika, że przed wybuchem II wojny światowej na jego terenie funkcjonowało prywatne, wysokotowarowe gospodarstwo wyspecjalizowane w uprawie porzeczki. Po 1945 r. zostało ono przekształcone w spółdzielnię; obecny właściciel nie kontynuuje jednak dawnej działalności.

Powierzchnia sołectwa Sadówka wynosi 379,1 ha. Jego obszar jest intensywnie użytkowany rolniczo. Udział powierzchni ugorowanych jest niewielki, a same nieużytki zajmują jedynie 0,2% powierzchni ogólnej. Dominującą rolę odgrywają grunty orne, obejmujące ponad 312 ha (82,3%). Łąki i pastwiska zajmują łącznie 41,5 ha, jednak stanowczo przeważają użytki pierwszego rodzaju (9,4% powierzchni ogólnej). W sołectwie Sadówka nie występują sady. Tereny zabudowane (mieszkaniowe i zabudowane użytki rolne) obejmują powierzchnię 9,4 ha (2,5%); drogi – 5,3 ha (1,4%), zaś lasy oraz tereny zadrzewione i zakrzewione – łącznie 4 ha (1%). Grunty znajdujące się pod rowami melioracyjnymi liczą 5,4 ha (1,4%). Niewielki jest udział terenów pod wodami płynącymi – wynosi on jedynie 2% (0,7 ha).

Obecnie na terenie sołectwa pozarolniczą działalność gospodarczą prowadzą jedynie 4 podmioty. Firma „Rolchem” świadczy usługi związane z przygotowaniem barwników do tkanin. Przedsiębiorstwo zaopatruje się w Łodzi oraz Zgierzu, rynkiem zbytu są przede wszystkim miasta aglomeracji łódzkiej, ale także ośrodki dalej położone – m. in. Toruń. W Sadówce znajdują się także: przedsiębiorstwo zajmujące się hurtową i detaliczną sprzedażą części oraz akcesoriów samochodowych, konserwacją i naprawą pojazdów samochodowych oraz dystrybucja paliw, siedziba firmy prowadzącej handel obwoźny artykułami spożywczymi, warzywami i owocami oraz producent odzieży damskiej i męskiej.

Na współczesną sieć transportową sołectwa składają się dwie drogi o nawierzchni bitumicznej, nieutwardzona droga łącząca Sadówkę Nową i Starą, a także liczne, koncentrycznie ułożone drogi dojazdowe do pól. Największy ruch samochodowy odbywa się na drodze wiodącej ze Strykowa do Piątku. Niemal równolegle do niej, w części północnej odchylając się na północny-zachód, przebiega droga lokalna, łącząca Sadówkę Starą ze wsią Gozdów.

W przyszłości układ drogowy sołectwa rozwinięty zostanie o fragment autostrady, która przetnie grunty orne, niewielki fragment pastwisk oraz drogę biegnącą przez wieś Sadówka Nowa.

W Sadówce Starej, przy skrzyżowaniu z drogą prowadzącą do Sadówki Nowej, znajduje się przystanek autobusowy.

SOŁECTWO SIERŻNIA

Sołectwo Sierżnia położone jest w południowej części gminy Stryków. Od południa graniczy z gminą Nowosolna. Teren sołectwa z południowego-zachodu na północny-wschód przecina droga gminna prowadząca ze Skoszew w gminie Nowosolna do Niesułkowa w gminie Stryków oraz droga biegnąca z Brzezin do Strykowa. Największe skupisko zabudowy znajduje się w miejscu ich krzyżowania się.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren sołectwa jest nachylony z północnego-zachodu ku południowemu-wschodowi. Najwyższy punkt terenu położony jest w południowej części sołectwa, przy jego granicy, pod lasem, na wysokości 214,0 m n.p.m. Najniższy punkt na obszarze sołectwa znajduje się na wysokości 177,8 m n.p.m., w północno-zachodniej części sołectwa, przy drodze gminnej do Strykowa. Największe deniwelacje cechują południową część Sierżni.

Podłoże sołectwa budują w większości gliny zwałowe na piaskach wodnolodowcowych. W północnej części na powierzchni zaznaczają się, wchodzące klinem, namuły den dolinnych i zagłębień bezodpływowych na piaskach wodnolodowcowych. gliny zwałowe na piaskach wodnolodowcowych, niewielki udział mają też piaski wodnolodowcowe dolne. Warunki glebowe są słabe, nie sprzyjają produkcji rolnej. Gleby klasy IV stanowią ponad 44% ogółu (IV a to 18%, a IV b – 25%), zaś klasy V – 30%. Pozostałe gleby zaliczono do klasy VI.

Sołectwo w całości położone jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Tereny wsi są ubogie w wody powierzchniowe. W pobliżu północnej części sołectwa i przy granicy południowo-wschodniej występują niewielkie ciekі wodne. W centrum wsi znajduje się staw.

Głębokość zalegania wód podziemnych waha się od 10 do 2 m. Pomiary wody w odwiertach wskazują na wahania źródła od 1,35 do 3,44 m od powierzchni terenu, przy rzędnej wysokości zwierciadła na poziomie 187,34 – 185,25 m n.p.m. Teren sołectwa w przeważającej większości budują grunty o słabej przepuszczalności (gliny i pyły) oraz grunty organiczne o zmiennej przepuszczalności. Punktowo pojawiają się piaski i skały lite silnie uszczelnione. Główne zasoby wodonośne tworzy poziom jurajski, z niewielkim udziałem czwartorzędowego. Potencjalna wydajność otworu studziennego to 40–80 m³/h.

Stopień przepuszczalności większości gruntów sołectwa w znacznym stopniu ogranicza infiltrację zanieczyszczeń antropogenicznych do wód podziemnych, jednak w kontekście ubogich wód powierzchniowych istnieje duże ryzyko przesuszenia gleb.

Teren sołectwa sąsiaduje z obszarem chronionym przyrodniczo – Parkiem Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Wieś Sierznia, według wyników badań archeologicznych, powstała prawdopodobnie już w XII w. Pierwsza oficjalna wzmianka o wsi pojawia się w księgach sądowych z 1416 r. Zapis informuje o procesie kmieci z Sierzni z Janem z Dąbrówki. Pod koniec XV w. wieś należała do majątku Mikołaja Lubelczyka z Kurozwęk. W latach 1505–1524 była własnością rodziny Łaskich. W 1524 r. Hieronim Łaski zrzekł się jej na rzecz Wojciecha Jasińskiego. W roku 1576 wieś należała do dóbr Krzysztofa Rusieckiego. Status gminy Sierznia zyskała będąc pod zaborem rosyjskim w 1809 r., by w roku 1857 utracić go na mocy decyzji władz rosyjskich.

W 1827 r. we wsi Sierznia było 21 domów. W 1885 r. źródła odnotowują, że powierzchnia rozłogów wsi to 462 morgi, z których 418 przypadało pod sady i grunty orne. We wsi funkcjonowała nieistniejąca obecnie już cegielnia.

W 1914 r. na terenie sołectwa rozpoczęły się działania wojenne, około 10 ha terenu zamieniono na okopy, przebiegała tędy linia frontu. Po wojnie we wsi ocalały tylko dwa domy. Żołnierzy, którzy zginęli w walkach toczonych na terenie sołectwa pochowano na cmentarzu, na ziemi należącej do pana Bieleckiego – Rosjanie i Niemcy chowani byli osobno. Później ich ciała przeniesiono na cmentarz w lasku Niesułkowskim, przy drodze do Woli Cyrusowej.

W czasie II wojny światowej mieszkańcy sołectwa byli wywożeni na roboty do Niemiec, wysiedlone domostwa zajmowali Niemcy.

Wieś ukształtowała się wzdłuż dwóch dróg: drogi biegnącej od Brzezin do Strykowa i drogi relacji Nowosolna-Niesułków. Część zabudowy (we wschodniej części obszaru) ma charakter ulicówki. Pozostała zabudowa jest rozproszona, ulokowana w znacznej odległości zarówno od drogi jak i innych zabudowań. Odległości między zabudowaniami są zróżnicowane. Układ pól ma charakter łąkowy. Zabudowa Sierzni widoczna na mapach z połowy XX w. potwierdza stałość układu zabudowy.

W 1827 r. wieś zamieszkiwało 206 mieszkańców, a w roku 1884 we wsi w 4 domach mieszkało 70 osób, zaś w 6 domach w folwarku 125 osób. W roku 2007 liczba ta spadła do 87 osób (w tym 41 kobiet). Współczynnik maskulinizacji wynosił 112/100.

Gospodarka

Na terenie sołectwa dominują gospodarstwa rolne o niewielkiej powierzchni – do 2 ha (20%), 2–3 ha (24%), 3–5 ha (8%) a 5–7 ha (26%). Niekorzystny z punktu widzenia gospodarki rolnej jest fakt, iż tylko 6 gospodarstw ma powyżej 10 ha, w tym 2 większą niż 10 ha. 8

gospodarstw rolnych, prowadzi produkcję wyspecjalizowaną: w 6 dominującym kierunku produkcji jest sadownictwo, w dwóch pozostałych hodowla: koni oraz trzody chlewnej.

W strukturze użytków dominują sady (46 ha), na drugim miejscu są grunty orne (28,5 ha). Znaczny jest też udział łąk i pastwisk – 13,5 ha. W strukturze zasiewów przeważa żyto (45% zasiewów) i jęczmień (27%), mniejszy udział wśród zbóż ma pszenżyto, pszenica i owies. Na niewielkiej powierzchni uprawiane są też ziemniaki. Poza tym uprawiane są różne warzywa i owoce, głównie na własne potrzeby. Sadownictwo obejmuje głównie brzoskwinie, czarną porzeczkę i aronię.

Na terenie sołectwa hoduje się niewiele zwierząt. Jedno z gospodarstw- wyspecjalizowanych w tym kierunku – posiada 26 koni. Inne nastawione jest na chów trzody chlewnej – hodowanych jest tam 100 świń.

Na terenie sołectwa nie występuje pozarolnicza działalność gospodarcza.

Sieć komunikacyjną stanowią drogi utwardzone – droga gminna relacji Nowosolna–Niesułków oraz droga relacji Brzeziny–Stryków. Podstawowy układ uzupełniają drogi gruntowe, nie utwardzone. Komunikacja PKS zapewnia dostępność Łodzi i Brzeziny za pomocą transportu zbiorowego, jednak autobusy kursują tu dość rzadko.

W planach jest przeprowadzenie przez teren sołectwa Sierżnia autostrady A-2. Jej realizacja wpłynie znacząco na zmianę zagospodarowania przestrzeni. Część terenów zostanie wyłączona z upraw i przeznaczona pod obiekty magazynowe.

W okolicach skrzyżowania głównych dróg umiejscowiona jest stacja uzdatniania wody.

* * *

SOŁECTWO SMOLICE

(Smolice, Smolice Górne)

Sołectwo Smolice położone jest w centralnej części gminy, granicząc bezpośrednio od wschodu z miastem Stryków. Sołectwo składa się z dwóch jednostek osadniczych: Smolic (położonych w centralnej części) oraz Smolic Górnych (znajdujących się w północno zachodnim fragmencie). Wzdłuż południowej granicy sołectwa przebiega autostrada A-2, w części północnej znajduje się droga powiatowa nr 708 relacji Stryków–Ozorków, natomiast przez środek równoleżnikowo biegnie lokalna droga łącząca Stryków ze Swędowem. W północno-zachodniej części znajduje się linia kolejowa Łódź–Łowicz.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźbę obszaru w południowej części sołectwa stanowi wysoczyzna morenowa falista przechodząca, w północnym fragmencie, w dolinę rzeczną Moszczenicy, dość wyraźnie zaznaczonej w morfologii terenu. Przez sołectwo równoleżnikowo przebiega Strykowski Poziom Krawędziowy Wysoczyzny Łódzkiej. Najwyższy punkt na tym terenie położony jest na wysokości 179,9 m n.p.m. w południowej części (w okolicy autostrady A-2), natomiast najniższej położony obszar znajduje się w dolinie Moszczenicy w północno-zachodnim fragmencie Smolic i jego wysokość wynosi 150,0 m n.p.m. W rzeźbie sołectwa widoczne są dawne wyrobiska poeksploatacyjne – glinianki.

Część południowa i zachodnia zbudowana jest z gliny zwałowej, od strony drogi krajowej nr 14 do zabudowań wsi Smolice (we wschodniej części sołectwa) wąskim pasem w podłożu zalegają piaski i żwiry. Wzdłuż doliny Moszczenicy występują piaski, żwiry i mułki rzeczne, natomiast w części północno-zachodniej przeważają piaski wodnolodowcowe. Występujące w sołectwie surowce mineralne – czwartorzędowe gliny i piaski, mają lokalne znaczenie gospodarcze. Na tym terenie pozostałością po eksploatacji jest kilka wyrobisk oraz nazwa głównej ulicy – Cegielniana.

Gleby sołectwa Smolice zaliczane są do gleb średniej i niskiej jakości, stanowią je przede wszystkim gleby bielcowe i pseudobielcowe, lokalnie gleby brunatne, w dnie doliny Moszczenicy zalegają gleby murszowe, torfowe i mady. Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej, najlepsze jakościowo gleby klasy IIb zajmują jedynie 20,4 ha, dominują gleby klasy V (131,7 ha) oraz IV (112,7ha).

Cały obszar znajduje się w dorzeczu rzeki Moszczenicy, wzdłuż jej doliny po obu stronach biegną rowy melioracyjne i niewielkie dopływy. Wody powierzchniowe na terenie sołectwa są reprezentowane przez rzekę Moszczenicę oraz liczne rowy melioracyjne, poza tym w pobliżu zabudowań wsi Smolice znajdują się niewielkie stawy powstałe w większości po wyrobiskach gliny. Inny, niewielki zbiornik znajduje się na Moszczenicy przy północno-zachodniej granicy sołectwa.

Głębokość pierwszego czwartorzędowego poziomu wodonośnego wzdłuż doliny Moszczenicy waha się od 0 do 2 m pod powierzchnią terenu, natomiast w południowej części sołectwa wartość ta wzrasta do 5–10 m. W północnej części, wzdłuż doliny Moszczenicy, dominują utwory łatwo przepuszczalne, na terenie zabudowanym przez wieś Smolice i Smolice Górne występuje podłoże średnio przepuszczalne, na pozostałym obszarze znajdują się utwory trudno przepuszczalne. Zasadniczy użytkowy poziom wód gruntowych występuje na głębokości 20–40 m.

Na terenie Smolic Górnych (północno-zachodnia część) i przy drodze krajowej nr 14 (wschodnia część) znajdują się niewielkie wyrobiska po eksploatacji surowców budowlanych.

nych. Zagrożenie dla środowiska stanowią składowiska paliw płynnych i stałych oraz surowców przemysłowych zlokalizowanych w pobliżu granic sołectwa z miastem Stryków. W północnej i środkowej części występują gleby podatne na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych, na południowy-wschód od zabudowań Smolic znajduje się obszar o zanieczyszczonych wodach podziemnych, również na tym terenie znajduje się kilka składowisk odpadów. Przy północnej granicy sołectwa wybudowano oczyszczalnię ścieków.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Najstarsze ślady pobytu ludzi na terenie Smolic pochodzą z przełomu okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza. Prace archeologiczne prowadzone na terenie sołectwa wskazały na znajdujące się na południe od współczesnych zabudowań Smolic ślady kultury przeworskiej. Nazwa Smolice po raz pierwszy w źródłach pisemnych pojawia się w 1387 r., gdzie wymieniana jest jako Smolicze. W XVI wieku stanowiła własność szlachecką Stanisława Smolickiego leżącą w parafii strykowski, w powiecie brzezińskim i województwie łęczyckim. Wówczas dzieliła się na Smolyce Nadolne i Nagórne, składała się z wsi (17 domów), folwarku (2 domy), dworu oraz młyna. Około 200 lat temu większa część dzisiejszego sołectwa porośnięta była gęstym lasem i należała do rodziny Krukowieckich. W XIX wieku składała się ze wsi właściwej, kolonii i folwarku. Hrabia Krukowiecki w XIX wieku przekazał część swych ziem, tzw. „resztówkę”, pracownikom. W wyniku tego nastąpił szybszy rozwój osadnictwa, karczowano lasy oraz parcelowano ziemię. Prawdopodobnie w tym czasie wybudowano tu karczmę, której fragmenty znaleziono podczas budowy centrum logistycznego Raben.

Przeprowadzony w 1921 r. spis powszechny wskazywał na istnienie tylko jednej wsi Smolice, na terenie której znajdowało się 46 budynków mieszkalnych zamieszkałych przez 357 osób, z tego 175 kobiet. Wówczas wyznanie chrześcijańskie deklarowało 345 osób, z tego 125 katolickie, 64 ewangelickie, Smolice zamieszkiwało także 12 osób wyznania mojżeszowego. Narodowość polską wskazały 294 osoby, zaś 63 niemiecką.

Po zakończeniu II wojny światowej jedną z ważniejszych inwestycji na terenie sołectwa była melioracja i uregulowanie często wylewającej Moszczenicy. Najważniejsze wydarzenia w dziejach Smolic miały miejsce na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. kiedy podejmowano decyzje o przebiegu autostrad, w wyniku tych ustaleń dziś przez południową część sołectwa biegnie autostrada A2. Na skutek budowy autostrady zmieniło się zagospodarowanie wsi oraz pojawiły nowe inwestycje przemysłowo-logistyczne oraz infrastrukturalne. Obecnie na terenie Smolic nie ma obiektów zabytkowych.

Swym układem przestrzennym Smolice przypominają ulicówkę. Cechuje ją zwarta zabudowa (w centralnej części), w większości zagrodowa, ciągnąca się po obu stronach ulicy.

Poruszając się na wschód w kierunku drogi krajowej Stryków–Łódź zabudowa przechodzi w rozproszoną. We wschodnim fragmencie sołectwa znajduje się część zwartej strykowskiego osiedla domków jednorodzinnych wybudowanego po 1990 r. Na terenie Smolic Górnych zabudowa ma charakter zwarty, działki są niewielkie i dominują tam budynki letniskowe. Ten zwarty zabudowany obszar, z dominacją budynków letniskowych, rozciąga się na sąsiednich sołectwach: Anielin Swędowski, Swędów i Tymianka.

Obiekty leżące na południowym-wschodzie oraz między Moszczenicą a granicami miasta (na północy) posiadają funkcję przemysłowo-usługową.

W sołectwie zdecydowana większość budynków pełni funkcję mieszkaniową, szczególnie jest to widoczne na obszarze Smolic Górnych (znikomy odsetek budynków gospodarczych), na terenie wsi Smolice budynkom mieszkalnym zwykle towarzyszą budynki gospodarcze. W części południowo-wschodniej oraz północnej znajdują się wielkopowierzchniowe budynki produkcyjne i usługowe powstałe w ostatnich latach.

W zabudowie wsi wyróżniają się tereny zajęte przez działalność produkcyjną lub usługową. Do największych powierzchniowo należą obiekty przedsiębiorstw: Corning, Prowell, Komfort i Sonoro Packaging, Ogólnopolski System Wydawnictw Azymut oraz Hotel 500 (w południowo-wschodniej części), a także Raben Transport, General Logistics Systems Poland (w północnej części). Wszystkie powstały po 1990 r. i ich lokalizacja ściśle wiąże się z bliskością skrzyżowania autostrad. W zabudowie środkowej części Smolic wyróżnia się klub jeździecki „Jantar”.

Obecnie (2007 r.) sołectwo liczy 339 mieszkańców, w tym 171 kobiet. (w 1996 r. – 273). Wskaźnik feminizacji osiąga wartość 101/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 66 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa drobne, udział gospodarstw o powierzchni do 3 ha wynosi 68%, natomiast do powierzchni 5 ha ponad 89%. W Smolicach jest tylko 1 gospodarstwo liczące powyżej 10 ha, co stanowi jedynie 1,5% wszystkich gospodarstw w sołectwie. Sołectwo posiada niski wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, który wynosi 57,1.

Powierzchnia sołectwa Smolice wynosi 402 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne stanowiące około 79,2% powierzchni sołectwa, z tego: grunty orne zajmują 62,7% obszaru (268 ha), są rozmieszczone głównie w południowej i wschodniej części, ponad 13% udział posiadają łąki (54 ha), zlokalizowane wzdłuż Moszczenicy, zaś 4% stanowią sady (16 ha). Najczęściej uprawianymi roślinami są kukurydza, jęczmień, pszenżyto, owies oraz żyto. Powierzchnia lasów wynosi zaledwie 12,5 ha, co stanowi około 1% powierzchni

Smolic. Lasy znajdują się w północno-zachodniej części oraz miejscami wzdłuż Moszczeni-
cy. W pobliżu nowopowstałych przedsiębiorstw lub byłych zakładów produkcyjnych domi-
nują nieużytki.

Na terenie Smolic, w związku z budową skrzyżowania autostrad w Strykowie, ulokowały
się nowe przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe. Najwięcej nowych obiektów powstało
w południowo-wschodniej części, przy granicy z sołectwem Sosnowiec. Do większych firm
należą: „Komfort” – producent wykładzin dywanowych, który wybudował tu magazyn (za-
trudnia ponad 50 pracowników, w większości z gminy Stryków i sąsiednich gmin), „Azymut”
– dystrybutor książek, także wybudował tu magazyn (zatrudnia ponad 50 pracowników ze
Strykowa, Dobrej, Łodzi, Zgierza oraz innych miejscowości powiatu zgierskiego), „Sonoro
Packaging” – producent opakowań (zatrudniający powyżej 50 osób w większości z aglome-
racji łódzkiej), „Corning” – producent wyrobów szklanych i ceramicznych używanych m.in.
w sprzęcie RTV i telekomunikacyjnym, „Prowell” – wytwórca tektury falistej. Na tym ob-
szarze jest także „Hotel 500” – powstały w ramach ogólnopolskiej sieci hoteli dwugwiazd-
kowych o podwyższonym standardzie. Obiekt posiada 240 miejsc noclegowych, organizuje
konferencje i szkolenia, zatrudnia powyżej 20 osób głównie z aglomeracji łódzkiej.

Innym miejscem koncentracji nowych inwestycji są północne fragmenty sołectwa. Zloka-
lizowane są tu 2 przedsiębiorstwa: „Raben” – specjalizujący się w samochodowych przewo-
zach międzynarodowych oraz „General Logistic System”, także firma spedycyjna związana
z grupą Raben.

W sołectwie znajdują się również tereny rekreacyjne i sportowe, należą do nich tor moto-
crossowy (we wschodniej części) oraz klub jeździecki i gospodarstwo rolno-hodowlane „Jan-
tar” (w centrum Smolic). Poza tym są tu 2 sklepy spożywcze. Wśród najdłużej działających
przedsiębiorstw w Smolicach należy „Sewam” zajmujący się skupem i sprzedażą zwierząt
hodowlanych oraz środków do produkcji roślin na rynki unijne.

Na terenie sołectwa znajduje się strzelnica sportowa oraz gminne składowisko odpadów,
o powierzchni 3,4 ha, które zostało zrekultywowane w 2003 r.

SOŁECTWO SOSNOWIEC PIEŃKI

Sołectwo Sosnowiec Pieńki położone jest w centralnej części gminy w bezpośrednim sąsiedztwie Strykowa. Wzdłuż zachodniej granicy sołectwa przebiega droga krajowa nr 14 relacji Łódź–Łowicz. Zabudowa zlokalizowana jest po południowo-wschodniej stronie tej trasy oraz wzdłuż drogi lokalnej, przebiegającej równoleżnikowo przez środkową część sołectwa. Ponadto, przez jego północny fragment przebiega autostrada A-2.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter falisty. Teren nachylony jest tu z zachodu na wschód. W środkowej oraz zachodniej części sołectwa występuje wysoczyzna morenowa falista. Na północnym-wschodzie i na południu na powierzchni zaznaczają się formy pochodzenia wodnolodowcowego – niewielkie równiny sandrowe i wodnolodowcowe. Wzdłuż doliny Moszczenicy ciągną się rzeczne tarasy akumulacyjne. Najwyższy punkt tego obszaru (ok. 181 m n.p.m) położony jest w jego środkowej części, na wysoczyźnie, najniższy punkt mieści się w części północno-wschodniej w dolinie Moszczenicy i sięga ok. 159,5 m n.p.m. Wysokość względna wynosi 21,5 m.

Podłoże sołectwa zdominowane jest przez osady plejstocénskie stadiau mazowiecko-podlaskiego zlodowacenia środkowopolskiego (Warty). Są to gliny zwałowe, które występują w południowo-zachodniej części Sosnowca Pieńki. Podłoże w północno-wschodnim oraz w południowym fragmencie sołectwa zbudowane jest głównie z piasków wodnolodowcowych górnych. Wzdłuż wschodniej granicy obszaru, wzdłuż której płynie rzeka Moszczenica, występują piaski rzeczne. Od strony zachodniej towarzyszy im pas piasków, żwirów i mułków rzecznych tarasów nadzalewowych 1–2 m n.p. rzeki. W południowo-zachodniej części sołectwa, w niewielkiej dolince, zakumulowane zostały również namuły den dolinnych i zagłębień bezodpływowych. Wśród gruntów zdecydowanie dominują słabo przepuszczalne gliny i pyły, występujące głównie w południowo-zachodniej części obszaru. Na północnym-wschodzie oraz fragmentami na północnym i południowym-zachodzie występują średnio przepuszczalne piaski i skały lite silnie uszczelnione.

W dolinie rzeki Moszczenicy niewielki fragment podłoża znajdującego się w granicach Sosnowca Pieńki zbudowany jest z rumoszu i żwirów o łatwej przepuszczalności. Teren sołectwa posiada dobre warunki geologiczno-inżynierskie dla budownictwa, dominują tu grun-

ty, na których nie występują zjawiska geodynamiczne a głębokość wody gruntowej przekracza 2 metry.

Na terenie Sosnowca występuje kompleks glebowy 4 żytnio-ziemniaczany bardzo dobry oraz kompleks 6 żytnio-ziemniaczany słaby. Dominują gleby IV klasy bonitacyjnej.

Przez teren sołectwa przebiega dział wodny IV rzędu. Wzdłuż zachodniej granicy płynie rzeka Moszczenica, posiadająca umocnione koryto i znajdują się tu zbiorniki wodne, pełniące funkcję rekreacyjną, wykorzystywane przez Ośrodek Wypoczynkowo-Szkoleniowy „Cesar-ka”. Wzdłuż fragmentu południowej granicy Sosnowca Pieńki płynie ciek nazywany Kiełmiczanką, będący lewostronnym dopływem Moszczenicy. Wzdłuż jego koryta miejscami występują znaczne podcięcia erozyjne. Zwierciadło wód gruntowych znajduje się na głębokości ok. 5 m w zachodniej części sołectwa i podnosi się do 2 m w kierunku zachodnim, do doliny rzeki Moszczenicy. Na zachodzie obszaru znajduje się źródło stałe o wydajności 2,5 dm³. Blisko północnej granicy Sosnowca Pieńki występuje ewapotranspiracyjne izolowane zagłębienie bezodpływowe. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd.

W latach 90-tych XX w. m. in. na terenie sołectwa Sosnowiec Pieńki utworzony został Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich, w celu ochrony unikalnych na terenie Polski Środkowej wyżynnych krajobrazów występujących w strefie krawędziowej Wzniesień Łódzkich.

Zagrożeniem dla stanu wód powierzchniowych w sołectwie są zrzuty ścieków przemysłowych do rzeki Moszczenicy. Niekorzystnym zjawiskiem na terenie Sosnowca Pieńki jest także występowanie w jego północno- i południowo-zachodniej oraz północno- i południowo-wschodniej części (w pobliżu granic) gruntów szczególnie podatnych na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych. Zagrożeniem dla środowiska na tym terenie jest również bliskość autostrady A2, która jest emitorem uciążliwych spalin i hałasu.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Na terenie sołectwa zlokalizowane są 3 stanowiska archeologiczne z okresu wczesnego średniowiecza. Sosnowiec Pieńki powstał na przełomie XVIII i XIX w. Powstanie miejscowości na obszarze, gdzie wcześniej występowało osadnictwo rozproszone związany był z rozwojem miasta Strykowa. Zamieszkiwała tu ludność trudniącą się przede wszystkim uprawą zbóż (żyto, jęczmień, pszenica, pszenżyto) oraz hodowlą (drób, konie, niewielka ilość bydła). Najstarszą częścią sołectwa są tereny położone w bezpośrednim sąsiedztwie Strykowa. W późniejszych okresach zabudowa mieszkaniowa sukcesywnie wkraczała na tereny bardziej odległe od miasta. Rozwój wsi był powolny i długotrwały.

Sosnowiec Pieńki ma złożony układ przestrzenny. Zabudowa występuje wzdłuż tras komunikacyjnych – przy zachodniej granicy sołectwa wzdłuż drogi krajowej oraz w jego części central-

nej, wzdłuż drogi o charakterze lokalnym. Ta część Sosnowca Pieńki reprezentuje typ wsi rzędówki. Charakteryzuje się luźną zabudową, zlokalizowaną na dość szerokich i długich działkach siedliskowych. Pola towarzyszące gospodarstwom zwykle ułożone są prostopadle do drogi.

W 1921 r. we wsi Sosnowiec-Pieńki zlokalizowanych było 19 budynków mieszkalnych, zamieszkanym łącznie przez 148 osób (w tym 77 kobiet i 71 mężczyzn). 62 mieszkańców było wyznania rzymskokatolickiego, a 86 innego chrześcijańskiego, wszyscy byli narodowości polskiej. Rozwój sieci transportowej (budowa autostrad) spowodował napływ na te tereny inwestorów krajowych i zagranicznych oraz wykupywanie ziemi od mieszkańców sołectwa pod funkcje usługowe, przemysłowe i rekreacyjne.

Zabudowa sołectwa powstała przede wszystkim po zakończeniu II wojny światowej (do lat siedemdziesiątych XX w.). Budynki mieszkalne reprezentują różne typy zabudowy: zagrodową (występuje wzdłuż głównych dróg sołectwa – położona blisko trasy stanowiącej jego zachodnią granicę ma bardziej rozproszony charakter niż zabudowa w centralnej części obszaru); jednorodziną (w środkowej i wschodniej części sołectwa), willową (głównie na południu) oraz letniskową (na działkach położonych w pobliżu rzeki).

Współcześnie sołectwo zamieszkuje 143 osoby (2007 r.), w tym 71 kobiet i 72 mężczyzn. Struktura płci jest zrównoważona – wskaźnik feminizacji kształtuje się na poziomie 99/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 41 gospodarstw rolnych. Rynkiem zbytu dla zbóż, ziemniaków, jajek i drobiu jest miasto Stryków, a także inne miejscowości w gminie. Natomiast mleko sprzedawane jest przez mieszkańców sołectwa głównie w Łowiczu. Struktura wielkościowa gospodarstw kształtuje się następująco: do 5 ha – 63,4%, 5–10 ha – 29,3%, powyżej 10 ha – 7,3%. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 4,2 ha.

Powierzchnia sołectwa Sosnowiec Pieńki wynosi 251 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują około 70% ogólnej powierzchni sołectwa, a użytki zielone (łąki i pastwiska) łącznie około 5%. Udział sadów w ogólnej powierzchni sięga 7%. Niewielkie obszary sołectwa porastają lasy, stanowią one około 9% tego obszaru, około 9% zajmują tereny zurbanizowane i wody.

Na terenie sołectwa działalność gospodarczą prowadzi 1 podmiot gospodarczy o charakterze pozarolniczym – stacja paliw. Powstała w 2007 r., prowadzi sprzedaż paliw płynnych i gazu oraz artykułów spożywczo-przemysłowych.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowią drogi bitumiczne (droga krajowa nr 14 wzdłuż zachodniej granicy sołectwa, droga lokalna wzdłuż której zlokalizowana jest zabudowa) oraz nieutwardzone (drogi dojazdowe).

SOŁECTWO SOSNOWIEC

(Sosnowiec Górny, Sosnowiec Dolny)

Sołectwo Sosnowiec położone jest w centralnej części gminy w bezpośrednim sąsiedztwie Strykowa. Wzdłuż wschodniej granicy sołectwa przebiega droga krajowa nr 14 relacji Łódź–Łowicz, a przez środkową jego część droga krajowa nr 71 prowadząca w kierunku Zgierza. Zabudowa zlokalizowana jest po północnej stronie tej trasy (Sosnowiec Górny) oraz wzdłuż odchodzącej od niej drogi lokalnej (Sosnowiec Dolny). Ponadto przez północną część sołectwa przebiega jedna z ważniejszych tras komunikacyjnych regionu – autostrada A-2.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren sołectwa nachylony jest z południowego zachodu na północ i północny-wschód. Najwyższy punkt położony jest w południowo-zachodniej części sołectwa, na wysokości ok. 190 m n.p.m., zaś najniższy punkt zlokalizowany jest w części północnej i wynosi ok. 173 m n. p. m. Wysokość względna sięga 17 m.

Podłoże sołectwa budują przede wszystkim osady plejstoceny związane ze stadiem mazowiecko-podlaskim zlodowacenia środkowopolskiego (Warty). Są to przede wszystkim gliny zwałowe, które zdecydowanie dominują na tym terenie i występują w postaci płatów, należących do większych na terenie gminy. W zachodniej części sołectwa występują także na niewielkiej powierzchni piaski, żwiry, miejscami mułki kemów, zaś w południowej również piaski wodnolodowcowe górne, miejscami na glinach zwałowych. W północno-zachodniej części sołectwa, w niewielkiej dolince, zakumulowane zostały również namuły den dolinnych i zagłębień bezodpływowych na glinach zwałowych. Wśród gruntów zdecydowanie dominują słabo przepuszczalne gliny (ok. 80%), lokalnie występują grunty średnio przepuszczalne – piaski i skały lite silnie uszczelnione.

Na terenie sołectwa udokumentowane zostało złożo surowców ilastych ceramiki budowlanej – gliny zwałowej, o powierzchni 4,5 ha i zasobach liczących 167 tys. m³. Eksploatacja odbywa się na potrzeby cegielni Smolice. Po zakończeniu eksploatacji (2015 r.) wyrobisko ma zostać poddane rekultywacji.

Na terenie Sosnowca występują jedne z większych w gminie kompleksy gleb biellicowych. W ich sąsiedztwie znajdują się również mniejsze kompleksy gleb czarnych zdegradowanych i szarych. Gleby biellicowe należą najczęściej do klasy bonitacyjnej IIb i IVa, rzadziej IIIa i IVb. Ich przydatność rolnicza w zależności od stosunków wodnych jest zróżnicowana. Więk-

szość z nich należy do kompleksu 4 żytniego bardzo dobrego (jedne z większych obszarów w gminie), a o niskiej kulturze do 5 żytniego dobrego. Czarne ziemie zdegradowane należą do klasy V, IVb, rzadziej IVa gruntów ornych. Okresowo podmokłe należą do kompleksu 8 zbożowego pastewnego mocnego. Gleby piaskowe pod względem przydatności rolniczej należą głównie do kompleksu 6 żytniego słabego. Gleby należące do IV klasy bonitacyjnej dominują w Sosnowcu, stanowiąc 43,5% wszystkich gleb. Udział wynoszący 33,4% posiadają gleby klasy V, 14,9% klasy III oraz 8,2% gleby klasy VI. Biorąc pod uwagę jakość i przydatność rolniczą gleb występujących w sołectwie można stwierdzić, że charakteryzuje się ono dogodnymi warunkami do rozwoju produkcji rolnej.

Przez teren sołectwa przebiega dział wodny IV rzędu. Brak istotnych cieków powierzchniowych i zbiorników wodnych. Zwierciadło wód gruntowych znajduje się na głębokości 2 m w północno-wschodniej części sołectwa i schodzi do 5 m w części południowo-zachodniej. Główny poziom użytkowy to czwartorzęd. Sołectwo charakteryzuje się znacznym udziałem terenów zmeliorowanych.

Niekorzystne stosunki wodne (przesuszenie będące rezultatem braku wód powierzchniowych, głównie w zachodniej części sołectwa oraz zawilgocenie w części wschodniej) powodują przyspieszenie degradacji pokrywy glebowej. Natomiast przenikanie zanieczyszczeń do wód podziemnych ułatwia budowa geologiczna obszaru (występowanie gruntów bardzo podatnych na infiltrację w północno-wschodniej i zachodniej części sołectwa). Zagrożeniem dla środowiska na tym terenie jest również bliskość autostrady A2, która jest emitorem uciążliwych spalin i hałasu. Obiektami mogącym negatywnie wpływać na stan środowiska są również zlokalizowane w Sosnowcu stolarnia i warsztaty samochodowe.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Nazwa sołectwa pochodzi od lasu sosnowego, który porastał te tereny zanim zostały one zajęte przez człowieka. Pierwsza wzmianka o wsi Sosnowiec pochodzi z XVII w. – mieściły się tu wówczas majątki szlacheckie, które obejmowały także obszary sąsiednich wsi (Dobra, Sosnowiec Pieńki).

W 1921 r. Sosnowiec znajdował się w gminie Bratoszewice. Znajdowało się w nim wówczas 30 budynków mieszkalnych, zamieszkałych przez 205 osób, w tym 99 mężczyzn i 106 kobiet. Wszyscy mieszkańcy byli narodowości polskiej. Większość mieszkańców (113 osób) deklarowała wyznanie rzymskokatolickie, a 92 osoby inne wyznanie chrześcijańskie.

Wieś Sosnowiec posiada złożony układ przestrzenny, jednak poszczególne jej części reprezentują typ wsi osiowej (ulicówka), z zabudową zlokalizowaną po jednej stronie drogi i pasmowym układem pól. Jest to zabudowa zwarta, budynki położone są blisko siebie w dość

regularnych odległościach, niekiedy na granicy działek, łącząc się ze sobą. Głównym czynnikiem lokalizacji zabudowy mieszkaniowej była obecność tras komunikacyjnych, które jednak dzielą obszar sołectwa na dwie części (często przedostanie się z jednej części wsi do drugiej jest utrudnione, gdyż są to trasy szybkiego ruchu). Dominuje zabudowa zagrodowa. Domy jednorodzinne, występujące w mniejszej liczbie na terenie sołectwa, najczęściej stawiane są przez dzieci rdzennych gospodarzy, którzy pracują poza rolnictwem.

Wiek budynków jest zróżnicowany. Większość z nich jest wyremontowana lub przebudowana, jednak ich fundamenty lub części murów liczą niekiedy nawet 110 lat. Wśród materiałów budowlanych, z których wykonana jest zabudowa dominuje cegła i pustak, jednak pojawiają się także drewno, kamień, czy glina (pojedyncze przypadki, głównie budynki najstarsze, liczące około 100 lat).

Sołectwo Sosnowiec zamieszkuje 149 osób (2007 r.), w tym 87 kobiet i 62 mężczyzn (w 1988 r. liczba mieszkańców wynosiła 357 osób). Struktura płci charakteryzuje się zatem znaczną przewagą liczebną kobiet – wskaźnik feminizacji kształtuje się na poziomie 140/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 56 gospodarstw rolnych. Specjalizują się w produkcji roślinnej (warzywa, owoce, kwiaty, krzewy ozdobne). Rynkiem zbytu jest dla nich przede wszystkim województwo łódzkie, ale niektóre gospodarstwa (np. specjalizujące się w produkcji krzewów ozdobnych) wysyłają swoje produkty także za granicę. Wyposażone są one w różnego rodzaju maszyny rolnicze: ciągniki, rozrzutniki, sadzarki, rozsiewacze, siewniki, opryskiwacze, rekultywatory, pługi, gałęziarki. Struktura wielkościowa gospodarstw kształtuje się następująco: do 5 ha – 84%, 5–10 ha – 16%. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 2,6 ha.

Powierzchnia sołectwa Sosnowiec wynosi 211 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują ponad 63,6% ogólnej powierzchni gminy, a użytki zielone (łąki i pastwiska) łącznie ponad 90 ha (18,8%). Na uwagę zasługuje znaczny udział sadów w ogólnej powierzchni Sosnowca – ponad 20%. Niewielkie obszary sołectwa porastają lasy, stanowią one około 4% tego obszaru, zaś ponad 7% zajmują tereny zurbanizowane.

Na terenie sołectwa działalność gospodarczą prowadzą 3 duże podmioty gospodarcze prowadzące działalność pozarolniczą – firmy dystrybucyjne Jasper, Dascher i Spedimex. Firma Jasper powstała w 2004 r., zatrudnia ponad 50 pracowników, pochodzących m. in. z Łodzi, gminy i miasta Zgierz, gminy i miasta Ozorków oraz innych miejscowości. Rynkiem zbytu tego podmiotu jest cały kraj. Brak placówek handlowych.

Na terenie sołectwa znajduje się także Wiejski Ośrodek Zdrowia.

Sieć komunikacyjną sołectwa stanowią drogi bitumiczne (14 oraz 71) oraz nieutwardzone (drogi dojazdowe). Brak przystanków komunikacji zbiorowej.

* * *

SOŁECTWO STARY IMIELNIK

Sołectwo Stary Imielnik jest najbardziej na południe wysuniętą jednostką gminy Stryków. W jego zachodniej części, równolegle do granicy, biegnie droga krajowa 14 (Łódź – Łowicz). Sama wieś Stary Imielnik zlokalizowana jest w centrum sołectwa, którego granice południowe są jednocześnie granicami gminy. Podobnie jak cała część południowa gminy Stryków, obszar sołectwa wchodzi w skład Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich.

Środowisko przyrodnicze

Ukształtowanie powierzchni terenu sołectwa jest bardzo urozmaicone. Najwyżej położone punkty znajdują się w południowej części obszaru, a ich wysokości bezwzględne wynoszą 218–220 m n.p.m. Są to fragmenty silnie nachylonego stoku stopnia morfologicznego krawędzi Wyżyny Łódzkiej, który oddziela powierzchnię szczytową tej Wyżyny od poziomu smardzewskiego strefy krawędziowej. To właśnie ten poziom zajmuje największą część terenu sołectwa i tworzy jego środkowe oraz północne rejony o wysokościach bezwzględnych w granicach 185–205 m n.p.m. Ten fragment jest zdecydowanie mniej urozmaicony i ma charakter lekko falistej równiny morenowej zbudowanej głównie z warciańskich glin morenowych. W południowej, południowo zachodniej i wschodniej części sołectwa jego powierzchnię tworzą warciańskie piaski glacyfluwialne zalegające na tego samego wieku glinie morenowej.

Na południe od wsi Stary Imielnik rozciąga się górny odcinek doliny Strugi Dobieszkowskiej (Młynówki), przebiegający na przemian równoleżnikowo i następnie zmieniający kierunek na południowy-zachód – północny-wschód. Jej dno wyścielone jest namułami rzecznyymi (początkowa, położona bardziej na zachodzie, część dna doliny) oraz holocenijskimi piaskami rzecznyymi (część położona w kierunku wschodnim). Dolina ta jest wyraźnie asymetryczna, tzn. jej południowy stok jest znacznie bardziej stromy; miejscami, po tej stronie cieku, spotyka się pionowe podcięcia o wysokościach 3–5 metrów. Na uwagę zasługują tu także zbiegające do dna doliny i otoczone cennymi zbiorowiskami roślinnymi jary oraz parowy. Dno doliny jest niezbyt szerokie i często podmokłe (można miejscami spotkać płyty olsu jesionowego);

tutaj też są najniżej położone w całym sołectwie miejsca, a ich wysokości wynoszą od 185 m n.p.m. (odcinek źródłowy) do około 178 m n.p.m. (przy południowo-wschodniej granicy). Południowy stok doliny porośnięty jest lasem, w składzie którego dominuje sosna, a miejscami pojawiają się kompleksy dąbrowy i płaty brzoź. Drzewostan liczy średnio około 60 lat, choć pojedyncze drzewa mogą liczyć sobie nawet 100 lat.

Przez teren sołectwa Stary Imielnik, z zachodu na wschód, przebiega dział wodny IV rzędu rozdzielający zlewnie Strugi Dobieszkowskiej i Kiełmiczanki. Południowa część sołectwa odwadniana jest przez pierwszy z cieków, natomiast część północna przez drugi z nich (jego koryto występuje już poza terenem sołectwa). Duże spadki terenu sprawiają, iż Struga Dobieszkowska - lewobrzeżny dopływ Moszczenicy - zwłaszcza w jej górnym i środkowym biegu wykazuje cechy typowe dla cieków wyżynnych. W górnym odcinku (na południe od wsi Stary Imielnik) spadki dna doliny wynoszą nawet 5-7‰. Wielkość przepływów Strugi Dobieszkowskiej - w jej początkowym odcinku - jest niewielka i wynosi około 0,02 m³/sek. W górnym odcinku tej doliny występują trzy wycieki, zaś na samym południu sołectwa znajduje się źródło stałe o wydajności około 20 dm³/sek. Kolejnym, powierzchniowym obiektem hydrograficznym jest niewielkie torfowisko (nieco poniżej 1 ha). Jest to przykład torfowiska wysokiego, częściowo zarośniętego, z niezwykle interesującą florą, którą tworzą m.in. różne gatunki torfowców (w latach dziewięćdziesiątych XX w. obserwowana była tu rosiczka okrągłolistna). W porównaniu do okresu sprzed 20 lat, obszar torfowiska ulega sukcesywnemu zmniejszaniu wskutek zarastania przez olchę, brzozę brodawkowatą i wierzbę szarą. Ze względu na swój unikatowy charakter torfowisko to proponowane jest do objęcia go ochroną (przyszły użytek ekologiczny).

Głębokość zalegania zwierciadła wód gruntowych jest zmienna. W dnie doliny Strugi Dobieszkowskiej występuje ono płytko (0 – 2 m p.p.t.), zaś na pozostałym obszarze spotyka się je na głębokościach 2–15 m p.p.t. (w części południowej i zachodniej – 2–10 m p.p.t., zaś w części północnej – 10–15 m p.p.t.). Dno doliny wyścielają w większości osady aluwialne i mułki organiczne zaliczane do 4 klasy przepuszczalności (zmienna przepuszczalność); większość pozostałego obszaru sołectwa (około 65%) stanowią piaski, piaski gliniaste i gliny, średnio- lub słabo przepuszczalne, zaliczane do 2 i 3 klasy przepuszczalności.

Gleby występujące na terenie sołectwa należą do słabych. Na południe od wsi spotyka się czarne ziemie zdegradowane, rozwinięte na pyłach i piaskach słabo gliniastych, należące do kompleksu zbożowo-pastewnego słabego. W dolinie Strugi Dobieszkowskiej występują gleby słabego i bardzo słabego kompleksu użytków zielonych (gleby mułowo-torfowe), zaś w środkowej i północnej części sołectwa - kompleksy gleb żytnich dobrych reprezentowane przez bielice i pseudobielice rozwinięte na pyłach i piaskach pylastych zalegających na gli-

nach. Do IV klasy bonitacyjnej należy około 45%, a do III około 6% gleb w sołectwie. Gleb bardzo słabych (VI klasa bonitacyjna) jest około 15%.

Na terenie sołectwa istnieją dwa pomniki przyrody, ustanowione w roku 2003 w drodze uchwały Rady Miejskiej w Strykowie. Są to dwa okazałe dęby szypułkowe, o obwodzie pni odpowiednio: 412 cm i 320 cm. Rosną one na terenie posesji Stary Imielnik 37.

Obserwowane w ostatnich latach zjawisko wygradzania terenów rolnych i działek budowlanych powoduje często przerwanie lub blokowanie istniejących korytarzy ekologicznych, naturalnych dróg migrowania świata organicznego, co skutkuje zanikaniem wielu gatunków spotykanych jeszcze niedawno na obszarze sołectwa.

Geneza, rozwój przestrzenny i charakterystyka zabudowy wsi

Pierwsze wzmianki o Imielniku pochodzą z łeczyckich ksiąg sądowych z lat 1388–1396, w których siedmiokrotnie notowane są osoby z tej miejscowości, w tym w 1388 r. - Nasagneus de Gemelino, w 1390, 1391 i 1392 r. – Jacussius de Gemelno lub Jacussius de Gemelino, w 1395 r. – Jacusz de Jemelino, a w 1396 r. – Nasigneus de Jemelino. Kolejne informacje zawarte są w Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej Jana Łaskiego z XVI w. – wieś (villa) Gemelnyk (Gemyelnyk) położona była w parafii Dobra, dekanacie szczawińskim i archidiakonacie łeczyckim. W roku 1576 pojawia się nazwa Jemielnik jako własność szlachecka usytuowana w parafii Dobra, w powiecie brzezińskim, województwie łeczyckim.

Na początku XIX w. (mapy Gilly’ego z lat 1802–1803), na południowy wschód od dzisiejszej wsi, istniał młyn nad Strugą Dobieszkowską oraz osada w miejscu dzisiejszej wsi, która stanowiła wówczas lokalny węzeł drogowy, jako że zbiegały się tu trzy drogi: pierwsza – ze Zgierza przez Łagiewniki, Modrzewie, Imielnik, Boginię, Jaroszki do Brzezina, druga – z Łodzi przez Moskulę, Imielnik do Brzezina i trzecia (niższej rangi) – z Wiskitna przez Mileszki, Kalonkę, Imielnik do Strykowa.

Znaczna większość terenu była bezleśna, a nieco większe kompleksy lasów występowały w południowej części dzisiejszego sołectwa. Ze źródeł kartograficznych datowanych na połowę XIX wieku wynika, że na południe od dzisiejszego Imielnika Starego (ówcześnie Jemielnik) funkcjonowały dwa młyny wodne, a przy wschodniej granicy wsi zlokalizowana była drewniana karczma.

Ze *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego* i innych krajów słowiańskich wydanego w latach 80. XIX w. dowiadujemy się, że wieś i folwark Imielnik, będące częścią dóbr Moskulę Stare i położone w powiecie brzezińskim, w gminie i parafii Dobra, zamieszkiwało 205 osób w 21 domach. Istniały tam trzy młyny (w tym dwa dworskie), a ziemie rolne należały w ilości 299 mórg do włościan i 11 mórg do młyna.

Spis powszechny z 1921 r. wykazał, że wieś Imielnik (łącznie z osadą młyńską) leżała w gminie Dobra i że istniały wówczas 32 budynki mieszkalne, w których żyło 201 osób (wszystkie narodowości polskiej), w tym 96 kobiet i 105 mężczyzn. Wyznanie katolickie deklarowało 86 osób, zaś pozostałych 115 – inne chrześcijańskie.

Przed II wojną światową w Imielniku Starym i Nowym istniały 63 zagrody, które w Imielniku Starym były usytuowane w większości po północnej stronie drogi, gdzie przeważała zabudowa zwarta, podczas gdy po stronie południowej (na stoku górnego odcinka Strugi Dobieszkowskiej) była ona rzadsza.

W latach siedemdziesiątych XX w. nadal widoczna była ilościowa przewaga budynków usytuowanych po północnej stronie drogi, zwłaszcza w części zachodniej i środkowej wsi. Przy jej krańcach wschodnich więcej obiektów budowlanych istniało na południe od drogi. Część zabudowań występowała nawet kilkaset metrów na południe od wspomnianego szlaku.

Obecnie Stary Imielnik jest jeszcze ciągle wsią zagrodową o cechach ulicówki, w której ponad 70% zabudowań usytuowanych jest po obu stronach drogi będącej osią tej wsi. Najstarsze zabudowania wsi pochodzą sprzed I wojny światowej (3 budynki mieszkalne i 3 gospodarcze), w tym jeden z nich prawdopodobnie z roku 1887. Po roku 1990 nastąpił rozwój zabudowy letniskowej i willowej, która powstawała w nieco większej odległości od starej, zagrodowej. Między innymi wówczas zaczęło się formować osiedle, nieoficjalnie nazywane „Borkami”, które obecnie składa się z 15, w znacznej większości, zabudowanych działek. Tam to właśnie występują wspomniane obiekty o charakterze letniskowym. Na terenie wsi, w jej środkowej części, znajduje się niewielka kapliczka.

Liczba ludności zamieszkującej sołectwo Stary Imielnik w ciągu ostatnich prawie 150 lat była wyrazem procesów społeczno-gospodarczych i sytuacji politycznej w tym okresie. Pod koniec XIX w. (lata osiemdziesiąte) mieszkało tu 205 osób, zaś po zakończeniu I wojny światowej sytuacja w tym zakresie nie zmieniła się (201 mieszkańców). Dane demograficzne za ostatnie dwadzieścia lat pokazują niewielki, ale wyraźny wzrost liczby mieszkańców (1988 r. – 138 osób, 1996 r. – 144 osoby i 2007 r. – 172 osoby). Wskaźnik feminizacji jest zbliżony do średniej gminnej i wynosi 107,2/100.

Gospodarka i infrastruktura

Charakter wsi w ostatnich kilkunastu latach ulegał zmianie. Z typowej wsi rolniczej zaczęła się ona przekształcać w osadę o coraz wyraźniejszej funkcji rekreacyjnej. Przejawem tego może być struktura wielkości gospodarstw, w której aż 88% stanowią te najmniejsze, o powierzchni poniżej 3 ha, a jedynie niecałe 5% udziału mają gospodarstwa o powierzchni powyżej 10 ha.

Użytkowanie gruntów na badanym obszarze potwierdza ciągle jeszcze dominację gospodarki rolnej, jako że grunty orne stanowią prawie 65% powierzchni, użytki zielone – 26%, a sady i ogrody – 2%. Łącznie tereny rolnicze zajmują około 93% obszaru sołectwa. Stosunkowo niewielkie tereny porośnięte są lasami (około 3%).

W przestrzeni sołectwa występują dwa duże, specjalistyczne gospodarstwa rolne. Pierwszym z nich jest gospodarstwo hodowlane o kierunku mięsno-mlecznym (ok. 30 krów mlecznych i jałówek) dysponujące powierzchnią 24 ha gruntów ornych, na których uprawiane są przede wszystkim rośliny wykorzystywane na paszę dla bydła. Wytwarzane mleko odbierane jest przez jedną z mleczarni w Łodzi. Drugie z większych gospodarstw (około 10 ha) prowadzi chów trzody chlewnej (około 100 sztuk), a ponadto na tej samej działce zlokalizowana jest hurtownia używanej odzieży. Ostatnim obiektem usługowym jest powstały w 1999 r. sklep wielobranżowy, w którym dwuosobową obsługę stanowi małżeństwo właścicieli.

Przez wieś przebiega asfaltowa droga łącząca drogę krajową 14 (Łódź–Łowicz) z Dobieszkowem i dalej z Michałowkiem. Wieś Stary Imielnik posiada połączenia autobusowe z Łodzią, a dwa przystanki znajdują się w centrum wsi i przy jej wschodnich granicach.

* * *

SOŁECTWO SWĘDÓW

(Swędów, Norty)

Sołectwo Swędów położone jest w zachodniej części gminy, sąsiadując od zachodu z gminą Zgierz. W skład sołectwa wchodzi wieś Swędów oraz położony na wschód od niej przysiółek Norty. Przez południową część sołectwa prowadzi autostrada A-2, poza tym znajdują się tu lokalne drogi łączące wieś ze Szczawinem Dużym, Anielinem Swędowskim, Smolicami oraz Zelgoszczą. W północno-zachodnim fragmencie przebiega linia kolejowa z Łodzi do Łowicza, jest tu przystanek kolejowy.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba tego obszaru jest urozmaicona, ponieważ przebiega tu strykowski poziom krańdowy wysoczyzny. We wschodniej części sołectwa znajduje się wysoczyzna morenowa falista, w części zachodniej i południowej równina sandrowa, zaś na północy widoczne są terasy akumulacyjne rzeki Moszczenicy i jej bezimiennego dopływu. Najwyższy punkt sołec-

twą położony jest na wysokości 162,5 m n.p.m. (w zachodniej części), natomiast najniższej położony obszar, o wysokości 144,8 m n.p.m., znajduje się w dolinie Moszczenicy (w północno-zachodniej części), na granicy z sołectwem Anielin Swędowski.

Podłoże sołectwa jest zbudowane z glin zwałowych w części wschodniej i południowej, z piasków wodnolodowcowych w centrum i na zachodzie sołectwa oraz z piasków, żwirów i mułków rzecznych w północnym fragmencie. Surowce mineralne (gliny we wschodniej części oraz torfy w dolinie Moszczenicy) nie są eksploatowane.

Gleby są tu niskiej jakości, stanowią je przede wszystkim gleby biellicowe i pseudobiellicowe, zaś w dnach dolin niewielkich cieków gleby murszowe, torfowe i mady. Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej, najlepsze jakościowo gleby III klasy zajmują jedynie 2% obszaru sołectwa (9,3 ha), dominują gleby klasy IV i V, które zajmują odpowiednio 42% (172,4 ha) i 32% (130,5 ha) powierzchni, natomiast klasa VI stanowi 8% (32 ha).

Sołectwo w całości znajduje się w dorzeczu Moszczenicy. Przez wschodnią część sołectwa południkowo przepływa bezimienny ciek będący dopływem Moszczenicy, który uchodzi na północ od zabudowań Swędowa. Wody powierzchniowe są reprezentowane przez Moszczenicę płynącą wzdłuż północnej granicy sołectwa oraz jej dopływ, na którym w przysiółku Norty istnieje niewielki zbiornik.

Głębokość pierwszego poziomu wodonośnego na większości obszaru zawiera się pomiędzy 2 a 5 m pod powierzchnią terenu, natomiast w dolinie Moszczenicy i jej dopływu występuje na poziomie 0–2 metrów pod powierzchnią. Na przeważającym obszarze dominują utwory średnio przepuszczalne, jedynie na południe od zabudowań Swędowa oraz we wschodniej części sołectwa występują utwory słabo przepuszczalne, poza tym w dnie doliny Moszczenicy znajdują się utwory łatwo przepuszczalne. Główny użytkowy poziom wód gruntowych występuje na głębokości od 20 do 40 m.

Zagrożenie dla środowiska stanowi emitor gazów i pyłów zlokalizowany w zachodniej części Swędowa oraz składowisko odpadów komunalnych znajdujące się między Swędowem a Nortami.

Niemal na całym obszarze sołectwa występują gleby podatne na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych. We wschodniej części na terenie przysiółka Norty znajdują się dwa pomniki przyrody ożywionej.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Badania archeologiczne przeprowadzone na terenie sołectwa i odnalezienie fragmentów ceramiki oraz cmentarzyska (na terenie Nortów) wskazały na obecność osady (na południe od Moszczenicy) z okresu wczesnorzymskiego i rzymskiego należącej do kultury przeworskiej.

Sprzyjające warunki do rozwoju osadnictwa znajdowały się w pobliżu Moszczenicy dlatego prawdopodobnie w okresie wczesnego średniowiecza nadal istniała tu osada zaliczona do kultury prapolskiej. Pierwsza zachowana wzmianka źródłowa pochodzi z 1386 r., gdzie wieś wymieniana jest jako Swandowo lub Swandowice. W 1576 r. stanowiła częściowo własność królewską i szlachecką leżącą w parafii szczawińskiej, w powiecie brzezińskim i województwie łęczyckim. W XIX wieku Swędów Królewski znalazł się w gminie Bratoszewice, zaś Swędów Szlachecki będący kolonią (dzisiejszy Anielin) w gminie Dobra. W tym okresie wieś posiadała karczmę, młyn i szkołę. W czasie trwania powstania styczniowego w Swędowie miały w miejsce liczne starcia powstańcze.

W 1921 r. Swędów składał się z jednej wsi, w której znajdowało się 25 budynków mieszkalnych, zamieszkałych przez 211 osób, z tego 102 kobiety. Zdecydowana większość deklarowała wyznanie ewangelickie (141 osób), znacznie mniej było katolików (58), inne katolickie zadeklarowało 10 osób, zaś 2 mieszkańców było wyznania mojżeszowego. W okresie międzywojennym na terenie dzisiejszego sołectwa dominowali osadnicy niemieccy – 141 osób, narodowość polską deklarowało 68 osób, zaś żydowską 2. Po II wojnie światowej w Swędowie na miejsce wysiedlonych Niemców zaczęli osiedlać się repatrianci zza wschodniej granicy, a zwłaszcza z Litwy, Łotwy i Ukrainy. Pozostałością po ludności niemieckiej jest m.in. założony w 1887 r. i dobrze zachowany cmentarz ewangelicko-augsburski przy ulicy Głównej 22. Do innych obiektów zabytkowych należą dom mieszkalny i obora z początku XX w. (Swędów 15). W latach dwudziestych XX w. otworzono tu stację kolejową, która istniała do początku lat dziewięćdziesiątych. W połowie lat czterdziestych XX w. otworzono tu mleczarnię, która obecnie nie funkcjonuje. Wybudowano także dom strażacki, w którym w okresie letnim w każdą niedzielę prowadzony jest bar. W 1967 r. powstało Koło Gospodyń Wiejskich, które działa do dziś i liczy około 20 członków, zaś w 1958 r. utworzono Kółko Rolnicze działające do dziś i zrzeszające 35 członków. W 1986 r. wbudowano kamień węgielny pod kościół, zaś jego poświęcenie odbyło się 15 sierpnia 1989 r. Działa tu również filia biblioteki w Strykowie.

Obecnie wieś ma kształt nieregularny, zaliczany do typu wielodrożnicowego, zabudowa jest zwarta i koncentruje się głównie w północnej i zachodniej części. Początkowo Swędów przypominał ulicówkę, a jego zabudowa koncentrowała się wzdłuż ulicy Głównej. W kolejnym okresie zabudowa zaczęła powstawać na południe od ul. Głównej i na wschód od niej ul. Strykowska (Norty). Od lat siedemdziesiątych w północno-zachodniej części sołectwa pojawia się zabudowa letniskowa, charakteryzuje się ona dużą gęstością i zwartością. W tym fragmencie sołectwa istnieje też zabudowa o charakterze rezydencjonalnym. Współcześnie wieś rozwija się głównie w zachodniej części (przy ul. Nad Torem), dominuje tam zabudo-

wa jednorodzinna i zagrodowa, dwukondygnacyjna. W najbliższej przyszłości władze gminy planują dalszy rozwój funkcji rekreacyjno-letniskowej na tym terenie.

Obecnie Swędów liczy 405 mieszkańców, z czego 211 osób stanowią kobiety (w 1996 roku – 336 osób). Wskaźnik feminizacji osiąga wartość 108/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 69 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa drobne, udział najmniejszych o powierzchni do 3 ha wynosi prawie 58%, natomiast łącznie do powierzchni 5 ha ponad 78%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią jedynie nieco ponad 7% wszystkich w sołectwie.

Powierzchnia sołectwa Swędów wynosi ponad 407 ha i jest średniej wielkości w gminie. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne, najczęściej uprawianymi roślinami są zboża i ziemniaki. Głównymi rynkami zbytu produktów rolnych są miasta: Stryków, Głowno, Zgierz oraz Łódź. Funkcjonuje tu jedno specjalistyczne gospodarstwo ogrodnicze „Pro-Agro”, o powierzchni około 16 ha, w którym uprawiane są kwiaty, powstało w 1980 r. i zatrudnia poniżej 10 osób.

Obok produkcji rolnej na terenie sołectwa funkcjonuje 15 podmiotów gospodarczych. Znajdują się tu dwa sklepy spożywczo-przemysłowe. Innym punktami usługowymi są „Cam-litex” – zajmujący się handlem mięsem, „Agropolis” – produkujący i sprzedający nawozy sztuczne, „Geomax” – przedsiębiorstwo geodezyjne, biblioteka (filia) oraz firma świadcząca usługi projektowe. W sołectwie znajduje się również kościół filialny p.w. Matki Bożej Jasno-górskiej, jest tu także boisko piłkarskie Ludowego Zespołu Sportowego.

* * *

SOŁECTWO TYMIANKA

(Tymianka, Tymianka Mała, Krucice, Lipa)

Sołectwo Tymianka położone jest w centralnej części gminy, sąsiadując bezpośrednio od południowego-wschodu z miastem Stryków. W skład sołectwa wchodzi wsie Tymianka, Krucice (znajdująca się w północnej części) i Lipa (leży na wschód od centrum sołectwa) oraz przysiółek Tymianka Mała, położona w południowo-zachodniej części sołectwa. Przez ten

teren przebiegają drogi relacji Stryków–Koźle i Stryków–Osse oraz linia kolejowa z Łodzi do Łowicza.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźbę obszaru stanowi w większości równina morenowa płaska przechodząca w równinę sandrową, doliny niewielkich cieków są szerokie i słabo zarysowane w morfologii terenu. Najwyższy punkt sołectwa położony jest na wysokości 172,5 m n.p.m. we wschodniej części, natomiast najniższej położony obszar znajduje się w dolinie bezimiennego cieku w zachodniej części, na granicy z sołectwem Ciołek i jego wysokość wynosi 153,6 m n.p.m. Przez środkową i północną część sołectwa przepływają dwa bezimienne ciekі będące dopływami Moszczenicy.

Podłoże sołectwa jest zbudowane z piasków i żwirów wodnolodowcowych oraz miejscowo piasków eolicznych, w południowo-wschodniej i wschodniej części występują gliny zwałowe. Występujące w sołectwie surowce mineralne (piaski i żwiry), mają lokalne znaczenie gospodarcze. Są tu ich udokumentowane złoża: Tymianka, Tymianka I i Tymianka II o łącznej powierzchni 6 ha.

Gleby sołectwa Tymianka zaliczane są do gleb średniej i niskiej jakości, stanowią je przede wszystkim gleby bielice i pseudobielice. Miejscowo zalegają czarne ziemie i gleby brunatne, zaś w dnach dolin niewielkich cieków gleby murszowe, torfowe i mady. Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej, najlepsze jakościowo gleby III klasy zajmują jedynie 16,8 ha, dominują gleby klasy V (287,8 ha), IVb (118,3 ha) oraz IVa (65,9 ha). Dodatkowo duże zakwaszenie gleb i mała zasobność w potas, magnez i fosfor obniża uzyskiwane plony.

Południowa część Tymianki znajduje się w dorzeczu rzeki Moszczenicy, w części środkowej i północnej znajdują się dwa bezimienne ciekі uchodzące do Moszczenicy poza granicami sołectwa. W południowej części sołectwa przebiega dział wodny IV rzędu. Wody powierzchniowe na terenie sołectwa są dość ubogie, poza wspomnianymi ciekami występuje tu jedynie niewielki zbiornik wodny położony na południowy-wschód od zabudowań wsi Tymianka.

Głębokość pierwszego poziomu wodonośnego na większości obszaru zawiera się pomiędzy 2 a 5 m pod powierzchnią terenu, natomiast w dolinkach rzecznych wody gruntowe występują na poziomie 0–2 m. W środkowej części sołectwa dominują utwory słabo przepuszczalne, zaś na pozostałym obszarze średnio przepuszczalne, wyjątek stanowią niewielkie doliny rzeczne gdzie znajdują się utwory łatwo przepuszczalne. Głębokość pierwszego użytkowego poziomu wód gruntowych występuje poniżej 20 m.

W południowej i wschodniej części sołectwa znajdują się wyrobiska po eksploatacji surowców budowlanych. Zagrożenie dla środowiska stanowią składowiska paliw płynnych zlo-

kalizowanych w pobliżu południowej granicy sołectwa na terenie miasta Strykowa. W północnej i zachodniej części występują gleby podatne na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych. Na terenie Tymianki, w zachodniej i wschodniej części, znajdują się 2 składowiska odpadów komunalnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

W wyniku przeprowadzonych prac archeologicznych na terenie sołectwa odnaleziono fragmenty ceramiki pochodzącej z epoki brązu zaklasyfikowanej do kultury łużyckiej. Wiele dowodów, m. in. fragmenty ceramiki, wskazuje na istnienie tu osady już w okresie wczesnego średniowiecza (kultura prapolska). W okresie późnego średniowiecza również funkcjonowała tu osada zaliczana do kultury staropolskiej. Pierwsza zachowana wzmianka źródłowa pochodzi z 1399 r., kiedy wieś wymieniana jest jako Tymanka. W XVI w. stanowiła własność szlachecką leżącą w parafii strykowskiej, w powiecie brzezińskim i województwie łęczyckim. W XIX w. na tym terenie znajdowała się wieś i folwark.

W 1921 r. Tymianka składała się z 3 części – wsi właściwej i dwóch kolonii. Wówczas znajdowało się tam 40 budynków mieszkalnych zamieszkałych przez 364 osoby, z tego 176 kobiet. Zdecydowana większość deklarowała wyznanie ewangelickie (186 osób), zaś 113 katolickie. W tym okresie na terenie dzisiejszego sołectwa dominowali osadnicy niemieccy – 186 osób, narodowość polską deklaroowało 169 osób, zaś żydowską 9. Śladami po ludności niemieckiej są nieliczne obecnie ich domy mieszkalne. Określały one zamożność gospodarza – te w całości zbudowane z cegły świadczyły o bogatszym mieszkańcu natomiast budynki łączące cegłę z drewnem wskazywały na mniej zamożnych gospodarzy.

W 1945 r. w miejsce Niemców napłynęła tu głównie przesiedlona ludność z Brześcia nad Bugiem. Wówczas we wsi znajdowało się jedynie 10 gospodarstw.

W latach pięćdziesiątych istniało tu Kółko Rolnicze, które 2 dekady później weszło w skład Spółdzielni Kółek Rolniczych Stryków, w tym okresie funkcjonowała tu Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna zajmująca się hodowlą bydła z przeznaczeniem na mięso. Wówczas zajmowała powierzchnię około 300 ha, swą działalność zakończyła w 1989 r. W okresie PRL-u była to dość bogata i ważna wieś ponieważ posiadała dom kultury, klub sportowy LZS Tymianka oraz przedszkole.

Obecnie do głównych zabytków architektury sołectwa należą: dom z końca XIX w. (Tymianka 62/63) i budynek mieszkalny z początku XX w. (Tymianka 11) oraz z 1922 r. (Tymianka 23 i 25).

Położona wzdłuż lokalnej drogi wiodącej od strony torów kolejowych w kierunku centrum wsi, Tymianka swym układem przestrzennym przypomina ulicówkę. Zabudowa zagrodowa

w tej części wsi powstała w różnych latach, przy dużym udziale budynków pochodzących sprzed II wojny światowej. W latach osiemdziesiątych XX w., w centralnej części wsi Tymianka, po prawej stronie drogi, powstało osiedle składające się z 23 domów, w większości dwukondygnacyjnych.

W zachodniej części Tymianki, przy drodze do Osse zabudowa zagrodowa występuje niemal wyłącznie po północnej stronie drogi przypominając swym wyglądem rzędówkę. Dominują tam zabudowania sprzed II wojny światowej oraz z lat 1970–1990.

Na terenie wsi Lipa (oddalonej o około 0,5–1 km na wschód od Tymianki) przeważa współczesna, zwarta zabudowa letniskowa. W pobliżu granic miasta Stryków zabudowa zagrodowa pochodzi z lat 1970–1990 oraz po 1990 r.

Wieś Krucica jest oddalona o około 1,5 km na północ od Tymianki. Występująca zabudowa zagrodowa ma charakter rozproszony, niemal wszystkie budynki, pochodzące z okresu międzywojennego i z lat 1970–1990, znajdują się po północnej stronie od drogi dojazdowej do wsi.

Przysiółek Tymianka Mała położony na południowy-zachód, w odległości 1 km od Tymianki cechuje się dużym udziałem zabudowy letniskowej i zagrodowej. Większość budynków znajduje się na południe od drogi dojazdowej i bezimiennego dopływu Moszczenicy. W zachodniej części przysiółka występuje zwarta zabudowa zagrodowa, natomiast ta w części wschodniej ma charakter skupiony.

Na obszarze sołectwa dość duży udział ma zabudowa letniskowa powstała po 1990 r., głównie na terenie Lipy i Tymianki Małej.

Na tym terenie znajdują się także budynki przemysłowe (m. in. produkcja odzieży, okien, opakowań) i usługowe (firmy logistyczne, montaż infrastruktury wodno-kanalizacyjnej) a ich lokalizacja ściśle wiąże się z bliskością skrzyżowania autostrad. Szczególnie jest to widoczne w południowej części sołectwa oraz na północ od centrum Tymianki.

W 1921 roku Tymiankę zamieszkiwało 364 osoby, w 1996 roku było tu 429 osób, natomiast obecnie liczy 387 mieszkańców, z czego 202 osoby stanowią kobiety. Wskaźnik feminizacji osiąga wartość 109/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajdują się 102 gospodarstwa rolne. Dominują gospodarstwa drobne, udział najmniejszych o powierzchni do 3 ha wynosi 47%, natomiast do powierzchni 5 ha ponad 64%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią jedynie nieco ponad 11% wszystkich gospodarstw w sołectwie. Powierzchnia największego gospodarstwa wynosi 43 ha. Maksymalnie na 1 gospodarstwo przypada 10 osób, zaś minimalnie 1 osoba.

Powierzchnia sołectwa Tymianka wynosi ponad 796 ha. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne stanowiące około 87% powierzchni sołectwa. Najczęściej uprawianymi roślinami są kukurydza, jęczmień, pszenżyto, owies oraz żyto. W sołectwie przeważa hodowla bydła mlecznego oraz trzody chlewnej, jedno gospodarstwo specjalizuje się w hodowli koni. Sołectwo posiada jeden z najniższych wskaźników waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, który wynosi 48,6.

Obok produkcji rolnej na terenie sołectwa funkcjonują przedsiębiorstwa produkcyjne. W kopalni Tymianka I i II eksploatuje się żwir i piasek. Innymi zakładami produkcyjnymi są: firma „Bafesto” zajmująca się wytwarzaniem odzieży, obuwia oraz tapicerki samochodowej; przedsiębiorstwo „KMM Okno” zajmujące się wytwarzaniem i montażem aluminiowej stolarki okiennej oraz „Simpak” produkujący opakowania tekturowe. Na terenie sołectwa znajduje się także przedsiębiorstwo „Budmel” wykonujące infrastrukturę wodno-kanalizacyjną.

Funkcjonują tu także przedsiębiorstwa usługowe m. in. „GLS Poland”, „FKW Logistic”, „Agrinpol”, „AS Transport”, „Trans Rad” związane z logistyką i transportem. Poza wymienionymi na terenie sołectwa istnieją również firmy handlowe takie jak sklep spożywczo-przemysłowy w Tymiance, sklep prowadzący sprzedaż olejów samochodowych i punkt wymiany butli (funkcjonujący na terenie wsi Krucica od 2007 r.). Obok wymienionych funkcjonują tu drobne usługi jak mechanika pojazdowa i elektryka.

Na terenie sołectwa znajduje się biologiczno-mechaniczna oczyszczalnia ścieków, oddana do użytku w 1996 r. i rozbudowana w 2004 r. Do sieci kanalizacyjnej podłączona jest jedynie wieś Tymianka.

* * *

SOŁECTWO WARSZEWICE **(Warszewice, Cesarka)**

Sołectwo Warszawice położone jest w południowej części gminy Stryków. Od południa graniczy z gminą Nowosolna. Teren sołectwa z południowego-zachodu na północny-wschód przecina droga wojewódzka nr 708 łącząca Ozorków z Brzezunami.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter lekko urozmaicony. Teren jest nachylony z północnego-wschodu ku południu. Najwyższy punkt terenu położony jest w południowej części

sołectwa, przy jego granicy, pod lasem, na wysokości 184,7 m n.p.m. Najniższy punkt na obszarze sołectwa znajduje się na wysokości 160,4 m n.p.m., w północnej części sołectwa, przy drodze do Strykowa. Największe deniwelacje cechują południową część Warszewic.

Podłoże sołectwa budują w większości piaski wodnolodowcowe dolne. Z północno-wschodu na powierzchni zaznaczają się gliny zwałowe na piaskach wodnolodowcowych, a namuły den dolinnych na piaskach wodnolodowcowych, towarzyszą ciekowi wodnemu.

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej. Przeważają gleby klasy V (47,7%) i VI (15,6%). Gleby klasy III to jedynie 3%, klasy IVa - 15%, zaś klasy IVb – 19%.

Sołectwo w całości położone jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Tereny wsi przecina niewielki ciek powierzchniowy (dopływ Moszczenicy), zachodnią granicę sołectwa wyznacza Moszczenica. W sołectwie, przy ciekach, znajduje się kilka zbiorników wodnych.

Głębokość zalegania wód podziemnych waha się od 2 do 5 m. Pomiary wody w odwiertach wskazują na głębokość źródła 2,1 m od powierzchni terenu, przy rzędnej wysokości zwierciadła na poziomie około 167,9 m n.p.m. Teren sołectwa w przeważającej większości budują grunty na piaskach i skałach litych silnie uszczelnionych oraz grunty organiczne (te ostatnie towarzyszą ciekowi od wschodu). Występują także grunty antropogeniczne, o zróżnicowanej przepuszczalności. Główne zasoby wodonośne tworzy poziom jurajski, nieco mniejszy udział ma poziom czwartorzędowy. Potencjalna wydajność otworu studziennego to 20–40 m³/h.

Stopień przepuszczalności części gruntów sołectwa jest średni, gleby są dość podatne na infiltrację zanieczyszczeń antropogenicznych do wód podziemnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Wieś Warszewice jest widoczna już na mapie Gilly’ego z początków XIX w., podobnie jak wieś Cesarka. Pierwsza oficjalna wzmianka o wsi Warszewice pojawia się w XV w. Mowa w niej o Wawrzyschevicach, które wraz ze Strykowem, Skoszewami, Byszewami i Niesułowem wchodziły w skład dóbr Piotra Tłuka, z rodziny Strykowskich. W połowie XV w. Warszewice znalazły się w ziemiach przekazanych w posiadanie rodzinie Warszzyckich. Od XVI w. są folwarkiem. W 1576 r. przeszły w dzierżawę Rusieckiego. Wieś składała się wówczas z 10 łąnów i 10 osad oraz karczmy. W 1827 r. we wsi Warszewice było 15 domów. W 1867 r. źródła odnotowują, że powierzchnia rozłogów folwarku Warszewice to 82 morgi, w tym 72 morgi gruntów ornych i ogrodów, 5 mórg łąk i 5 mórg nieużytków. Wieś posiadała 31 domów i 742 morgi. W 1884 r. wieś liczyła 26 domów, zaś folwark – dwa. Na początku XVI w. część ziem leżąca po stronie rzeczki od strony Skoszew oddawała dziesięcinę z łąnów kmiecych folwarcznych plebani w Skoszewach, zaś ziemie po drugiej stronie rzeki, dziesięcinę z łąnów kmiecych plebani w Brzezinach.

Na terenie wsi Warszawice znajduje się cmentarz ewangelicko-augsburski z połowy XIX w. Od końca II wojny światowej jest on nieczynny.

Osadę Cesarka w 1827 r. tworzyło jedno domostwo, zamieszkane przez 5 osób. W zapisach z 1884 r. czytamy, iż była to osada młyńska, o powierzchni rozłógów 120 mórg, 1 domostwie i 32 mieszkańcach.

Wieś Warszawice ukształtowała się wzdłuż dwóch dróg, położonych w niedużej odległości od drogi biegnącej z Brzezin do Strykowa. Wieś miała charakter owalnicy, ukształtowanej wokół zbiornika wodnego na trójkątnym niemal placu. Obecnie w południowej części wsi powstało wiele dróg dojazdowych, o charakterze przypominającym uliczki osiedlowe prowadzące do działek rekreacyjnych. Zabudowa powstająca do II wojny światowej skupiała się wzdłuż głównych dróg, w nieregularnych odstępach. Zabudowa od samego początku występowała po obu stronach dróg. Łanowy, prostopadły do drogi układ pól, po obu jej stronach.

Także zabudowa Warszawic widoczna na mapach z połowy XX w. potwierdza stałość takiego układu gospodarstw. Zabudowa części południowej sołectwa ma charakter letniskowo-rezydencjonalny. Budynki są rozmieszczone regularnie, w sporym skupieniu. Łącznie na terenie wsi znajduje się ok. 130 domków letniskowych.

W 1827 r. wieś Warszawice zamieszkiwało 174 osób, a w roku 1884 we wsi w 26 domostwach mieszkało 329 osób, zaś w 2 domostwach w folwarku mieszkało 12 osób. Cesarzkę zamieszkiwało odpowiednio 5 osób w 1827 r. i 32 w roku 1884. W 2007 r. sołectwo zamieszkiwało 150 osób (w tym 79 kobiet). Z tej liczby na terenie wsi Warszawice mieszkało 112 osób (74,7% mieszkańców sołectwa) w tym 56 kobiet, a na terenie Cesarki 38 osób. Współczynnik feminizacji wynosił 111/100 (dla Cesarki 153/100).

Gospodarka

Powierzchnia sołectwa to 444,3 ha. Aż 68% stanowią grunty orne. Łąki i pastwiska zajmują 4% terenu, zaś łąki 12%. Na terenie sołectwa Warszawice funkcjonują dwa zakłady produkcyjne, 4 przedsiębiorstwa usługowe oraz 4 duże gospodarstwa rolne. Na obszarze sołectwa Warszawice dominują gospodarstwa rolne o powierzchni od 3 do 5 ha (21% wszystkich gospodarstw). Mniej jest gospodarstw 7–10 hektarowych (16%). Gospodarstw 5–7 i 2–3-hektarowych jest po 14,3%. Po pięć gospodarstw ma powierzchnię i 10–15 ha, zaś 20% to gospodarstwa małe, do 2 ha powierzchni. Nie jest to układ korzystny z punktu widzenia gospodarki rolnej. Tylko 4 gospodarstwa mają ponad 15 ha. Na obszarze sołectwa 5 gospodarstw rolnych prowadzi produkcję wyspecjalizowaną, towarową. W 2 z nich dominującym kierunkiem produkcji jest produkcja zwierzęca, w dwóch roślinna, a jedno prowadzi produkcję mieszaną.

W strukturze zasiewów przeważają mieszanki zbożowe oraz pszenżyto (ponad 40% zasiewów). Mniejszy udział wśród zbóż ma jęczmień, żyto, pszenica, kukurydza i owies. Na niewielkiej powierzchni uprawiane są też ziemniaki. Poza tym uprawiane są różne warzywa i owoce, głównie na własne potrzeby.

Sadownictwem zajmuje się gospodarstwo rolne o produkcji mieszanej. Produkcja obejmuje głównie czereśnie, maliny i porzeczki. W jednym gospodarstwie uprawiane są także trawy nasienne. Na terenie sołectwa hoduje się niewiele zwierząt. Jak wspomniano jedynie dwa gospodarstwa wyspecjalizowane w tym kierunku posiadają większe pogłowie, jedno 120 sztuk trzody chlewnej, zaś drugie 35 krów mlecznych.

Gospodarstwa towarowe posiadają bardzo dobre warunki jeśli wziąć pod uwagę budynki gospodarcze – 3 posiadają ponad 100-metrowe stodoły, a dwa 150-metrowe obory.

Rynek zbytu produktów rolnych obejmuje niewielki obszar. Są to głównie miasta województwa łódzkiego. Gospodarstwo z hodowlą krów mlecznych kooperuje z OSM Łowicz, zaś gospodarstwo nastawione na chów trzody chlewnej całą produkcję sprzedaje do Bedonia. Produkty ogrodnicze i sadownicze sprzedawane są głównie w Łodzi przy ul. Zjazdowej, zaś zboża do Strykowa. Rynek zbytu dla traw stanowi Łódź i Koluszki.

Na terenie sołectwa pozarolniczą działalność gospodarczą reprezentuje jedno przedsiębiorstwo produkcyjne o nazwie „Mist” (krawiectwo). Firma zlokalizowana jest przy północnej granicy wsi Warszewice.

Podstawą sieci komunikacyjnej jest droga Brzeziny–Stryków. Sieć dróg dla transportu rolniczego ma charakter gruntowy; trakty wymagają utwardzenia.

W planach jest powstanie blisko terenu sołectwa Warszewice skrzyżowania autostrady A-1 i A-2. Jego realizacja może być szansą na zmianę zagospodarowania przestrzeni.

* * *

SOŁECTWO WOLA BŁĘDOWA

W północnej części gminy Stryków, w bezpośrednim sąsiedztwie gminy wiejskiej Głowno, leży sołectwo Wola Błędowa. Zajmując blisko 8% powierzchni gminy, jest ono, obok sąsiednich Bratoszewic, jednym z największych sołectw omawianego obszaru. Przez wąski, południowy fragment sołectwa, z północnego-wschodu na południowy-zachód, biegnie linia

kolejowa łącząca Warszawę z Łodzią. Południowo-wschodnią granicę sołectwa wyznacza droga krajowa nr 14 analogicznej relacji.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba terenu sołectwa ma charakter falistej równiny, z wyraźnym nachyleniem ku północy. Punkt kulminacyjny zlokalizowany jest na północ od siedlisk przy drodze nr 14 i wyniesiony jest na wysokość ok. 178,5 m n.p.m. Z kolei najniżej położony punkt (130 m n.p.m.) znajduje się w północno-zachodniej części obszaru, na granicy z sołectwem Pludwiny oraz gminą wiejską Głowno. W północnej części jednostki rzeźba urozmaicona jest przebiegającym południkowo zespołem wydm śródlądowych o wysokościach względnych przekraczających 5 m. W krajobrazie zaznaczają się również dwie, południkowo układające się doliny niewielkich cieków. Do formy biegnącej wzdłuż zachodniej granicy sołectwa dobiegają mniejsze, suche dolinki. Antropogeniczne przekształcenia rzeźby, poza terenami zurbanizowanymi, zaznaczają się głównie w północno-zachodnim fragmencie omawianego obszaru. Mają one postać wałów i grobli zlokalizowanych w pobliżu cieków oraz zbiorników wodnych. Dwa sztuczne nasypy ciągną się także wzdłuż krótkiego odcinka linii kolejowej.

W krajobrazie dominują równiny pochodzenia wodnolodowcowego zbudowane z piasków naniesionych podczas zlodowacenia środkowopolskiego oraz z piasków, żwirków i mułków zlodowacenia północnopolskiego. W południowo-zachodniej części sołectwa występują gliny zwałowe płaskiej wysoczyzny morenowej. W dnach dolin, na piaskach wodnolodowcowych górnych i częściowo na glinach, zalegają holocenijskie namuły.

Warunki glebowe sołectwa są zbliżone do średniej dla całej gminy Stryków. Przeważają utwory klas IV i V; ich udziały mają zbliżoną wartość (38,4% oraz 32,7%). Stosunkowo duży jest udział klasy III (16,8%), ale również klasy najgorszej – VI (12,1%).

Przez sołectwo Wola Błędowa przebiegają topograficzne działy wodne III i IV rzędu. W sąsiedztwie zlokalizowanej w południowo-zachodniej części lasu gajówki znajduje się brama wodna w dziale III rzędu. Północno-wschodnia część sołectwa stanowi fragment zlewni Domaradzkiej Strugi. Z fragmentu terenu południowego omawianej jednostki wody spływają bezpośrednio do Moszczenicy, zaś z pozostałego obszaru – do rzeki Maliny. Wody powierzchniowe sołectwa reprezentowane są przez dwa ciek ciągnące się południkowo w części środkowo-zachodniej. Pierwszy z nich ma swoje źródła w sołectwie Rokitnica, poza granicami sołectwa, i wypływa z niego w kierunku wsi Wola Mąkolska. Drugi naturalny ciek ciągnie się od zabudowań dawnego PGR-u po lasy gminy wiejskiej Głowno. W obszarze źródłowym towarzyszy mu kilka niewielkich oczek wodnych; w północnej, zalesionej części gminy, przepływa przez zbiorniki wodne Kowaliki oraz Szczypiorniak. Stawom towarzyszą

tereny zabagnione, porośnięte roślinnością szuwarową, tworząc wyjątkowo cenną w skali całej gminy ostoję ptactwa wodno-błotnego. Oba zbiorniki są częściowo obudowane groblami. Dwie groble wzniesiono także przy dwóch zbiornikach wodnych na terenie dawnego PGR-u. Wzdłuż zachodniej, a częściowo także północnej i północno-wschodniej granicy sołectwa biegną rowy melioracyjne łączące się z podobnymi obiektami na terenie sąsiednich sołectw. Zdrenowana jest niemal cała nie zalesiona część omawianego obszaru. W południowo-zachodniej części kompleksu leśnego znajduje się izolowane ewapotranspiracyjne zagłębienie bezodpływowe.

W południowo-wschodniej części sołectwa pierwsze zwierciadło wód podziemnych zalega od 2 do 5 m poniżej poziomu gruntu. Na pozostałym obszarze, poza terenem zajęтым przez wydmy, nie przekracza ono głębokości 2 m. Główny użytkowy poziom wodonośny na omawianym obszarze związany jest z utworami czwartorzędowymi; mniejsze znaczenie mają osady górn jurajskie. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego zawiera się w przedziale 30–70 m³/h, jednakże w północnej części sołectwa wartości te są niższe, wynosząc 10–30 m³/h.

Ze względu na przepuszczalność podłoża, wody podziemne w północno-zachodniej i południowo-wschodniej części terenów zalesionych oraz w południowej części sołectwa są szczególnie podatne na zanieczyszczenie. Na pozostałym obszarze grunty cechują się słabą przepuszczalnością. Pierwszy użytkowy poziom wodonośny jest w pełni odizolowany od powierzchni terenu.

Ponad połowa obszaru sołectwa zajęta jest przez zbiorowiska leśne. Zlokalizowane w północnej części, łączą się one z lasami sąsiedniej gminy, tworząc rozległy kompleks. Dominującym gatunkiem drzewostanu jest sosna, dość znaczący jest udział dębu; mniejszą rolę odgrywają brzoza oraz olsza. Biorąc pod uwagę typy siedliskowe, przeważa las mieszany świeży oraz bór świeży, lokalne znaczenie ma las świeży oraz bór suchy.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Bytność człowieka na terenie sołectwa ma długą historię, co potwierdzają liczne znaleziska archeologiczne. Na 16 udokumentowanych stanowiskach odkryte zostały ślady osadnicze z epoki kamienia oraz brązu, a także pozostałości kultury przeworskiej (okres rzymski). Pozostałe znaleziska mają głównie średniowieczny rodowód, ale wśród nich znajdują się i młodsze, datowane na XV–XVI w. oraz XVIII–XIX w.

Wzmianki o wsi pochodzą już z XVI w. – jej nazwa brzmiała wówczas „Blendowa Wola” lub „Blundowa Wola”. W roku 1827 na omawianym terenie mieszkało 139 osób; zabudowa mieszkalna liczyła 17 obiektów, z których żaden nie był murowany. O wsi i folwarku

w granicach gminy i parafii Bratoszewice powiatu brzezińskiego wspominają również źródła z drugiej połowy XIX w. Wieś włościańska, licząca 23 domy i 280 mieszkańców, obejmowała 348 mórg ziemi i wchodziła w skład dóbr bratoszewickich. W 1884 r. właściciel tych ziem, Kazimierz Lemański, wydzielił z nich ponad 700-hektarowy folwark i przekazał synowi Ludwikowi. Dzięki wielkim staraniom nowego gospodarza, błędowski folwark, a szczególnie prowadzona w jego ramach gospodarka sadownicza oraz rybna, uznawany był za wzorowy. Sady zajmowały w nim powierzchnię 7 ha, a stawy hodowlane – 93 ha. Ludwik Lemański mieszkał w niewielkim, parterowym domu zlokalizowanym w bezpośrednim sąsiedztwie dzisiejszego pałacu. Dwa lata po jego śmierci, w 1937 r., majątek został sprzedany Teodorowi Enderowi – przemysłowcowi z Pabianic (współwłaścicielowi Towarzystwa Akcyjnego Fabryk Wyrobów Bawełnianych „Krusche i Ender”), który podarował go swojej żonie Mardze. Tuż po przeprowadzeniu transakcji nowi właściciele rozpoczęli budowę okazałej siedziby; pałac ukończony został w okresie II wojny światowej. Marga i Teodor Enderowie nie przebywali na co dzień w Woli Błędowej. Majątkiem w ich imieniu zarządzał, pochodzący z rodziny dyrektora pabianickiej fabryki, Bruno Lehmann.

W 1947 r., na skutek nacjonalizacji burżuazyjnych posiadłości, folwark w Woli Błędowej został przejęty przez Skarb Państwa i rozparcelowany. W latach pięćdziesiątych pałac Enderów użytkowany był przez „Samopomoc Chłopską”, która prowadziła na jego terenie kursy rolnicze. Niestety, rezydencja, podobnie jak otaczający ją park, zaczęła ulegać procesom dekapitalizacji. Do tego stanu rzeczy wybitnie przyczynił się jej nowy użytkownik – PGR Rogów. W latach siedemdziesiątych zarząd ośrodka przekazany został Wojewódzkiemu Ośrodkowi Postępu Rolniczego z siedzibą w Bratoszewicach.

Pod koniec lat osiemdziesiątych na terenie sołectwa zamieszkiwało 365 osób, jednakże tylko niewielka część lokalnej społeczności utrzymywała się z rolnictwa. Obręb spisowy Wola Błędowa liczył wówczas 1189 ha powierzchni, z czego jedynie 337 ha stanowiły grunty orne, 116 – użytki zielone i 33 – sady. Powyższa struktura użytkowania ziemi wynikała z dużej lesistości sołectwa. Funkcjonujący ówczesnie w Woli Błędowej PGR obejmował łącznie 133 ha użytków rolnych.

Złożony układ przestrzenny sołectwa Wola Błędowa nawiązuje, bez większych zmian, do stanu sprzed II wojny światowej. Zwarta zabudowa skupia się w pobliżu dawnego PGR-u, ciągnąc się przy drodze z Bratoszewic do Koźła, głównie po jej południowej stronie. Wyraźnie wyodrębniają się na terenie sołectwa liniowe układy działek siedliskowych: wzdłuż drogi wiodącej do lasu, jednakże w tym przypadku budynki są bardziej rozproszone i zlokalizowane głównie po zachodniej jej stronie, oraz wzdłuż drogi krajowej nr 14. Pozostałe siedliska są luźno rozrzucone w południowo-zachodniej części sołectwa oraz na południe od linii kolejowej.

wej. Trzy samotnicze siedliska znajdują się także na terenie błędowskiego lasu – w jego części południowej i wschodniej. Ich geneza związana jest z prowadzeniem gospodarki leśnej. Dwie drogi – wiodąca ze wsi Wola Błędowa do lasu oraz od linii kolejowej w kierunku dawnych zabudowań folwarcznych, obsadzone są obustronnie okazałymi drzewami liściastymi, przybierając formę wyróżniających się w lokalnym krajobrazie alei.

Wolę Błędową odnaleźć można na mapach z początku XIX w. Zabudowa koncentrowała się ówczesnie w sąsiedztwie folwarku. Jedynie na północ od wsi, na obszarze zalesionym, istniało samotnicze siedlisko w tzw. Woliskach.

W drugiej połowie lat trzydziestych XX w. układ przestrzenny omawianego terenu był już znacznie bardziej rozwinięty. Ekspansji uległa zabudowa wokół głównej drogi, a na południe od niej, w sąsiedztwie linii kolejowej, pojawiły się rozproszone siedliska. Nowe zagrody powstały również po północnej stronie drogi wiodącej ze Strykowa do Główna. Ze wsi ku północy wiodła wysadzana drzewami droga, przy której, na skraju lasu, zlokalizowana była gajówka. Dwie kolejne gajówki znajdowały się również w północno-wschodniej i północnej części kompleksu.

Na Mapie Topograficznej z 1937 r. prezentującej stan przed powszechnymi melioracjami, wyraźnie zaznacza się bardziej niż obecnie rozwinięty system zbiorników wodnych, obejmujący nie tylko Szczypiorniak i Kowaliki, ale także szereg towarzyszących im mniejszych i większych leśnych stawów. Zbiorniki te znajdowały się, poza centralną częścią kompleksu, także w północno-zachodnim jego fragmencie.

W 1921 r. we wsi Wola Błędowa istniały 43 budynki mieszkalne, a w osadzie leśnej i folwarcznej – łącznie 8. W pierwszej miejscowości przebywały 273 osoby, w tym 136 kobiet, narodowości polskiej i wyznania rzymskokatolickiego. W osadzie folwarcznej spisano 77 mężczyzn i 75 kobiet. Narodowość polską i wyznanie rzymskokatolickie deklarowało 129 osób, narodowość niemiecką i wyznanie ewangelickie – 7 osób; 6 osób było pochodzenia żydowskiego.

Współczesna zabudowa sołectwa ma głównie charakter zagrodowy, choć w sąsiedztwie dawnego PGR-u odnaleźć można także przykład zabudowy szeregowej. Niewielki udział mają obiekty letniskowe i zabudowa jednorodzinna nie związana z rolnictwem. Dominuje zabudowa parterowa z dwu- lub jednospadowym dachem. Najcenniejszy pod względem historyczno-architektonicznym obiekt Woli Błędowej – pałac Enderów, zaprojektowany został w nawiązującym do sztuki antycznej i renesansowej duchu akademizmu. Jest to wzniesiony z cegły, oparty na planie prostokąta, dwukondygnacyjny budynek pokryty płaskim, ukrytym za balustradą dachem. Powierzchnia użytkowa całego obiektu jest równa 520m². Jego dość prostą bryłę urozmaica portyk z wzniesionymi w porządku tokańskim, wtopionymi w ściany ryzalitu, kolumnami oraz zwieńczeniem w postaci trójkątnego frontonu. Nad okazałymi

drzwiami wejściowymi z wyprofilowanymi ościeżami umieszczono supraportę ze stylizowanym snopkiem. Surową sylwetkę fasady przełamuje delikatna balustrada niewielkiego, półkolistego balkonu. Ryzality znajdują się także w tylnej części pałacu (uwagę przykuwają wysokie, wychodzące na rozległy taras okna) oraz przy szczycie wschodnim (planowano w nim urządzenie zimowego ogrodu; na wysokości piętra ma on postać dużego, otoczonego belkowaniem tarasu). W centralnej części budynku znajduje się obszerna, dwukondygnacyjna sala reprezentacyjna, z opartą na belkowanym stropie galerią oraz kominkiem, z której przechodziło się do sali balowej. Znajdująca się w zachodniej części pałacu gospodarcza klatka schodowa połączona była krytym przejściem z dawnym domem poprzedniego właściciela folwarku. Niestety, wyposażenie pałacu nie zachowało się do dnia dzisiejszego. Po 1989 r. obiekt wydzierżawiony został przez rodzinne przedsiębiorstwo z Główna; zamieszkiwało w nim kilka rodzin. Aktualnie pałac nie jest użytkowany, jednakże prowadzone są w nim prace remontowe.

Towarzyszący rezydencji Enderów park, na skutek błędnych działań oraz braku zabiegów pielęgnacyjnych i renowacyjnych, uległ znacznemu przekształceniu i zaniedbaniu. Obecnie zajmuje on powierzchnię 5,2 ha. Aż 10 rosnących w nim najstarszych i najbardziej okazałych drzew, dzięki wpisowi na listę pomników przyrody, objętych zostało prawną ochroną. Towarzyszące pałacowi zadrzewienia otoczone są kamienno-ceglanym parkanem. Mimo interesującej formy architektonicznej, obiekt ten także uległ procesom dekapitalizacji i wymaga natychmiastowych działań remontowych.

Innymi interesującymi budowlami sołectwa Wola Błędowa są wzniesione z cegły w IV ćwierćwieczu XIX w.: oficyna pałacowa – obecnie dobrze zachowany budynek mieszkalny, zaniedbana obora – element dawnego zespołu folwarcznego, oraz zdewastowany budynek gospodarczy. Obiekty te, poza oficyną, na skutek braku działań remontowo-pielęgnacyjnych, są poważnie zagrożone procesami dekapitalizacji. Ich walory mogą być w przyszłości dodatkowo zmniejszone na skutek nieprzemyślanych działań inwestycyjnych względem nich i względem ich bezpośredniego otoczenia.

Grunty należące dawniej do PGR w Woli Błędowej zostały wykupione przez prywatnego inwestora, który adaptował je na profesjonalne pole golfowe. Opuszczone przez społecznie rolnictwo tereny wyposażono w odpowiednią infrastrukturę, wykazując się wielką dbałością o ich estetykę. Między połaciami darni i malowniczymi skupieniami drzew utworzono sztuczne zbiorniki, które dodatkowo podniosły walory krajobrazowe całego obiektu.

W zachodniej części sołectwa, po północnej stronie drogi wiodącej do Koźła, znajduje się murowana kapliczka. W sąsiedztwie dawnych zabudowań folwarcznych wzniesiono drewniany, przydrożny krzyż.

W 2007 r. sołectwo Wola Błędowa zamieszkiwane było przez 274 osoby, w tym 133 kobiety. Współczynnik maskulinizacji lokalnej społeczności wynosi 106/100.

Gospodarka

W sołectwie Wola Błędowa funkcjonuje 70 gospodarstw rolnych, jednakże, mimo, iż cechuje się ono znaczną powierzchnią, nie przekłada się to na zwiększony areał poszczególnych jednostek. Po pierwsze, jak wspomniano wyżej, duży odsetek gruntów zajęty jest przez las; druga przyczyna wiąże się z funkcjonującym dawniej na terenie sołectwa, liczącym ponad 100 ha PGR-em. Obecnie aż 75,4% gospodarstw zajmuje powierzchnię poniżej 3 ha, a 85,2% – nie przekracza 5 ha.

Powierzchnia omawianej jednostki wynosi 1201,3 ha. Dominujący udział w kształtowaniu lokalnej struktury użytkowania ziemi odgrywają tereny leśne, których udział jest równy 59,7% (714,3 ha); pozostałe tereny zadrzewione i zakrzewione zajmują 6,9 ha (0,6 %). Powierzchnia gruntów pod łąkami, pastwiskami i sadami wynosi odpowiednio 28,5 ha, 40,6 ha oraz 22 ha, co daje łącznie udział równy 7,6%. Grunty zabudowane, tj. tereny mieszkaniowe i zabudowane użytki rolne, liczą 17,1 ha (1,5%). Większy fragment sołectwa, zajmujący 21,2 ha (1,8%), przeznaczony został pod tereny rekreacyjno-wypoczynkowe (pole golfowe). Tereny komunikacyjne, na które składają się grunty pod drogami i liniami kolejowymi, mają powierzchnię 22,9 ha i stanowią odpowiednio 1,2% oraz 0,6% powierzchni ogólnej. Pod ciekami i zbiornikami wodnymi znajduje się łącznie 8,2 ha (0,7%). W krajobrazie sołectwa Wola Błędowa wyodrębniają się znaczne połacie terenów ugorowanych, szczególnie w zachodniej jego części. Powierzchnia samych nieużytków jest jednak niewielka – zajmują one jedynie 0,5 ha, co stanowi 0,04% ogólnej powierzchni jednostki.

Większość zlokalizowanych na terenie sołectwa gospodarstw rolnych cechuje się niskim stopniem towarowości. Wyjątek stanowią dwa zlokalizowane we wsi Wola Błędowa podmioty prowadzące działalność odpowiednio na 25 ha i 32 ha. Pierwsze z gospodarstw specjalizuje się w hodowli trzody chlewnej (200 sztuk) oraz produkcji jaj (pogłowie drobiu wynosi 9000 sztuk). Użytkowane przez ten podmiot grunty orne przeznaczone są na uprawę pasz dla zwierząt – obsiewa się je w równym stopniu pszenicą, pszenżytem, owsem oraz kukurydzą. Gospodarstwo to cechuje się wysokim stopniem mechanizacji. Żywiec wieprzowy sprzedawany jest w całości do ubojni w Pabianicach, natomiast jaja skupowane są przez liczne punkty handlu detalicznego zlokalizowane na terenie gminy.

W drugim gospodarstwie grunty orne zajmują 24 ha, 2 ha zajęte są przez sady. Podobnie jak w pierwszym przypadku nastawione jest ono na produkcję jaj oraz mięsa wieprzowego, jednakże w znacznie mniejszej skali (inwentarz żywy liczy 150 sztuk drobiu oraz 35 sztuk

trzody chlewnej). Żywiec wieprzowy kierowany jest do ubojni w Głownie, jaja kupowane są przez okolicznych mieszkańców.

Sołectwo, pomimo swojej wielkości nie cechuje się ponadprzeciętną aktywnością pozarolniczych sektorów gospodarki. W Woli Błędowej funkcjonuje producent bielizny i odzieży damsko-męskiej, zajmujący się także sprzedażą produktów włókienniczych oraz przedsiębiorstwo zajmujące się wytwarzaniem obuwia i dodatków. Na terenie dawnego PGR-u założono, uznawane za jedno z najlepszych w kraju, pole golfowe i klub country. Podmiot funkcjonuje pod nazwą „Golf Palace & Country Club” i zajmuje się udostępnianiem pola do gry, nauką golfa, a także organizacją imprez firmowych oraz turniejów. Przedsiębiorstwo rozpoczęło działalność w 2001 r.; obecnie klub golfowy liczy ponad 100 członków. W sołectwie działają ponadto: oddział przedsiębiorstwa zlokalizowanego w Poznaniu, zajmujący się dystrybucją żywności oraz artykułów przemysłowych, a także świadczeniem usług cateringowych, remontowo-budowlanych, sprzątaniem i czyszczeniem obiektów oraz prowadzeniem działalności związanej z tłumaczeniami i usługami sekretarskimi, a także firma zapewniająca obsługę i naprawę pojazdów samochodowych, pomoc drogową, oferująca sprzątanie i czyszczenie obiektów, usługi ochroniarskie, obsługę nieruchomości oraz wynajem maszyn i urządzeń. We wsi znajduje się także punkt wymiany butli gazowych.

Osią komunikacyjną sołectwa jest biegnąca równoleżnikowo, bitumiczna droga łącząca wsie Koźle i Bratoszewice (krzyżująca się z drogą krajową nr 14), z krótkim odgałęzieniem północnym przy dawnym PGR, przechodzącym w wiodącą do lasu drogę wiejską o nieutwardzonej nawierzchni. Na niewielkim odcinku, wzdłuż południowej granicy omawianego terenu, na długości ok. 750 m, biegnie droga krajowa nr 14, jednakże bezpośredni dostęp do niej mają jedynie nieliczni mieszkańcy południowej części sołectwa. Lokalną sieć komunikacyjną uzupełniają nieutwardzone drogi wiejskie: Trakt Wolisański (z Bratoszewic do Wolisk), Droga Domaradzka (z Bratoszewic do Domaradzyna), droga z Woli Błędowej do Tymianki, liczne dukty leśne w części północnej oraz koncentrycznie ułożone, wymagające utwardzenia, trakty dojazdowe do pól na południu.

W przyszłości przez zachodnią część sołectwa przebiegać będzie około dwukilometrowy fragment autostrady A-1. Zlokalizowane w korytarzu planowanego szlaku komunikacyjnego zabudowania zostały opuszczone i obecnie oczekują na rozbiórkę.

Pomiędzy Wolą Błędową a jej kolonią zlokalizowany jest odcinek normalnotorowej linii kolejowej o długości około 1,7 km. W sołectwie brak jest przystanków komunikacji zbiorowej.

SOŁECTWO WRZASK

(Wrzask, Bronin)

Sołectwo Wrzask położone jest w północno-zachodniej części gminy Stryków. Niewielki odcinek północno-zachodniej granicy sołectwa stanowi jednocześnie granicę pomiędzy gminą Stryków i Zgierz.

W granicach sołectwa znajdują się dwie wiejskie jednostki osadnicze i są nimi Wrzask i Bronin. Pierwsza z wymienionych jest położona we wschodniej, natomiast druga w południowo-wschodniej części sołectwa. Funkcję osi komunikacyjnej pełni droga gminna relacji Osse–Wrzask–Gozdów, wzdłuż której koncentruje się niemal cała zabudowa sołectwa.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba ma charakter równinny. Teren jest nachylony z południa w kierunku północnym. Najwyższy punkt znajduje się na wysokości 139,0 m n.p.m. (w południowo-wschodniej części sołectwa), najniższy na 129,9 m n.p.m. (w części północno-wschodniej). W rzeźbie terenu, w części wschodniej, słabo zaznaczają się dwie dolinki.

Pod względem geomorfologicznym niemal cały obszar jest równiną wód roztopowych zbudowaną z czwartorzędowych piasków, żwirów, mułków stożków napływowych, a w środkowo-wschodniej części z piasków wodnolodowcowych górnych. Nieco inną geomorfologię posiada jedynie wschodnia część wsi Bronin, która jest wysoczyzną morenową płaską zbudowaną z glin zwałowych zlodowacenia plejstocénskiego. Miąższość utworów czwartorzędowych sięga od 30 m (w części zachodniej) do 80–85 m (w części środkowej). Podłoże podczwartorzędowe budują trzeciorzędowe piaski, ily i mułki z wkładkami węgla brunatnego.

Warunki glebowe (określone na podstawie informacji dla wsi Gozdów oraz Wrzask, stanowiących odrębne sołectwa) nie sprzyjają produkcji rolnej. Szacunkowo gleby V i VI klasy bonitacyjnej obejmują ponad 75% ogólnej powierzchni sołectwa. Najlepsza klasa (IIIa) stanowi zaledwie ok. 8%, VI – ok. 26%.

Cały obszar położony jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Środkową część sołectwa przecina dział wodny V rzędu oddzielający zlewnie dopływów Maliny. Omawiany obszar odwadniają trzy bezimienne cieki (dwa z nich biorą początek na zachód od wsi Wrzask, trzeci rozpoczyna swój bieg w rejonie Bronina) oraz gęsta, szczególnie w części zachodniej, sieć rowów melioracyjnych.

Wody podziemne występują na głębokości od 1,1 m (w wsi Wrzask) do 2,1 m (w Broninie). Pierwszy użytkowy poziom wodonośny występuje dopiero na głębokości ok. 45 m.

Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego to ok. 20 m³/h. Główny poziom użytkowy znajduje się w utworach czwartorzędu, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu – w osadach jury górnej.

Działalność człowieka na terenie sołectwa doprowadziła do wykształcenia we wsiach Wrzask i Bronin gleb antropogenicznych. W południowej części sołectwa, w związku z obecnością gruntów łatwo przepuszczalnych (grunty szczególnie podatne na infiltrację zanieczyszczeń), istnieje potencjalne zagrożenie zanieczyszczeniem wód podziemnych.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Prace archeologiczne dotychczas jak dotąd nie dostarczyły żadnych informacji o działalności człowieka na obszarze sołectwa.

Nazwa wsi jest fonetycznym odpowiednikiem dawnego słowa Wrzask. Część mieszkańców nazwę Wrzask wywodzi od pięknie porośniętych wrzosem (jeszcze na początku XIX w.) wydm położonych w pobliżu wsi, na granicy sołectw Bronin i Zagłoba. Pierwsze informacje na temat wsi pochodzą z XVI w. W źródłach wzmiankowane są wieś i folwark Wrzeskj, położone w parafii Koźle, gminie Biała, powiecie brzezińskim. Według Jana Łaskiego w Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej na początku XVI w. łany kmiecy dawały dziesięcinę arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu, plebanowi w Koźlu tylko kołędę (po groszu z łanu), folwarki zaś dawały dziesięcinę plebanowi. W 1576 r. wieś Wrzask stanowił własność Piotra Maczyskiego płacącego tu od ½ łanu kmiecego. Według rejestru poborowego powiatu brzezińskiego wieś Wrzask miała 1½ łanu kmiecego, 2 osadników i ½ łanu bez kmieci.

W 1827 r. na omawianym terenie znajdowało się 10 domów zamieszkałych przez 62 mieszkańców. W XIX w. wieś Wrzask była częścią folwarku umiejscowionego na skrzyżowaniu dróg z Gozdowa i w kierunku wsi Rudno. Zabudowa zagrodowa, w dość naturalny sposób, koncentrowała się wzdłuż głównej drogi łączącej Wrzask z parafią w Koźlu. Przy tej drodze zlokalizowane były czworaki folwarczne (naprzeciwko drewnianego krzyża) oraz prawdopodobnie karczma (usytuowana przy drodze w kierunku Zagłoby), należąca do właścicieli folwarku. Do 1863 r. folwark należał do rodziny Krukowieckich, właścicieli majątku w Osse.

W latach sześćdziesiątych XIX w. krótkotrwałym jego właścicielem był nieznany z imienia i nazwiska żyd, po którym majątek przejął Stanisław Witczak, uczestnik powstania styczniowego. Późniejszymi właścicielami folwarku zostali córka Stanisława Witczaka z mężem Józefem Słabym. Niestety kłopoty finansowe w jakie popadł Józef Słaby doprowadziły do upadku folwarku i stopniowej wyprzedaży majątku. Prawdopodobnie przy współudziale właściciela spłonął piękny drewniany pałacyk, a duża kwota na jaką został ubezpieczony pozwo-

liła na chwilowe wyjście z kłopotów. Drzwi i okna ze spalonego pałacyku wykorzystano do budowy budynków mieszkalnych i gospodarczych. Majątek po Józefie Słabym przejął jego syn Stefan, który ożenił się z córką młynarza z Gozdowa. W późniejszym czasie pomiędzy Stefanem i jego bratem Stanisławem doszło do zatargu. Jego finał był tragiczny dla całej rodziny. Stanisław popełnił samobójstwo (został pochowany na cmentarzu w Koźlu), z kolei Józef Słaby zginął z rąk bandytów, z pomocą młynarza wynajętych przez jego syna Stefana.

W 1893 r. folwark Wrzask posiadał powierzchnię 289 mórg, z czego grunty orne i ogrody zajmowały 205 mórg, łąki 15 mórg, pastwiska 46 mórg, nieużytki 19 mórg. 1 budynek był murowany, 12 drewnianych, stosowany był płodozmian 9-cio i 11-polowy. Pod koniec XIX w. (około 1895 r.) wieś obejmowała powierzchnię 3 mórg włościańskich, liczyła 3 domy i 18 mieszkańców, natomiast folwark liczył 5 domów zamieszkałych przez 35 osób.

W 1921 r. w granicach obecnego sołectwa istniały ogółem 23 budynki mieszkalne, w tym 15 na terenie Wrzasku i 8 w Broninie. Wieś Wrzask zamieszkiwało 107 osób (w tym 52 kobiety) natomiast Bronin – 37 osób (w tym 20 kobiet). Wszyscy mieszkańcy określili swoje wyznanie jako rzymskokatolickie, natomiast narodowość jako polską.

Około 1968 r. budynek folwarku wraz z pomieszczeniami gospodarczymi, w których głównie prowadzono hodowlę bydła oraz niewielkiej ilości owiec zostały rozebrane. Na ich miejscu w latach siedemdziesiątych wzniesiono nowe zabudowania. Obecni ich właściciele do dziś odnajdują pozostałości po dawnych zabudowaniach folwarcznych.

Teren sołectwa i jego najbliższa okolica był areną bitew, jakie rozegrały się w XIX i XX w. W 1863 r. w północno-wschodniej części wsi, w rejonie urokliwego oczka wodnego (przez miejscowych teren ten zwany jest Moczydłami), dokonano pogromu resztek powstańców. W dniach 11–13 września 1939 r. w okolicach Wrzasku trwały działania wojenne w ramach bitwy „Nad Bzurą”.

Wsie Wrzask i Bronin rozwinęły się wzdłuż drogi łączącej Osse z Gozdowem, obecnie jak i w przeszłości, pozostającej na uboczu głównego ruchu komunikacyjnego. Należy podkreślić, że Wrzask jest jednostką osadniczą o znaczenie dłuższej historii, sięgającej prawdopodobnie okresu średniowiecza. Wieś ta rozwijała się głównie w kierunku południowym. Prawdopodobnie w wyniku tego procesu w II połowie XIX w. doszło do ukształtowania się Bronina. Obie wsie cechują się łąkowym układem rozłogów (prostopadłych w stosunku do dawnej drogi do Zagłoby), w których rozwinęła się zabudowa. Na terenie Wrzasku skupia się ona po wschodniej stronie drogi, natomiast Bronina – po stronie zachodniej. Pasmowy układ pól wsi Wrzask przypomina wieś leśno-łąkową z okresu średniowiecza. Reforma agrarna z XIX w. prawdopodobnie zmieniła obszar sołectwa nadając obu wsiom kształt uregulowanej rzędówki.

Wrzask widnieje na mapach z lat 1802–1803. Już wówczas większa część sołectwa była pozbawiona lasu (zajmowały one tylko zachodnią część sołectwa), co może wskazywać na rozwiniętą działalność rolniczą. Wieś posiadała połączenie z Koźlem oraz pośrednio z Gozdowem.

W połowie XIX w. tereny zabudowane koncentrowały się w środkowej części obszaru. W rejonie skrzyżowania dróg Wrzask–Gozdów i Wrzask–Rudno istniał dwór z zabudowaniami folwarcznymi. Tereny w południowej części (obecnego Bronina), choć całkowicie wylesione, to jednak nie były jeszcze zajęte przez zabudowę. Wrzask uzyskał bezpośrednie połączenie z pobliskimi wsiami: Gozdów, Sadówka, Rudno. Zasięg terenów leśnych nie uległ większym zmianom w stosunku do stanu z początku wieku.

Na mapach sprzed II wojny światowej zabudowania dworskie nie są zaznaczone. W południowej części widoczne są zabudowania Bronina. Układ przestrzenny sołectwa był praktycznie identyczny z współczesnym. Zwartą zabudowę cechowała się jedynie północna część Wrzasku, w pozostałej części była ona skupiona. Rozmieszczenie siedlisk było regularne.

Współcześnie zabudowa Wrzasku jak i Bronina ma charakter zagrodowy.

W nielicznych miejscach występuje zabudowa mieszkalna jednorodzinna osób nie związanych już z działalnością rolniczą. Starszą zabudowę wyróżnia się w szczególności Bronin oraz północna część Wrzasku. Obiekty najmłodsze w większości występują w centrum Wrzasku.

Źródła historyczne wskazują, że liczba ludności sołectwa podlegała silnym wahaniam, szczególnie na przełomie XIX i XX w. oraz od 1939 r. Po 1945 r. na omawianym terenie prawdopodobnie nastąpił gwałtowny wzrost liczby ludności.

W efekcie statystyki (niestety niesystematyczne) wskazują, że sołectwo największą liczbę mieszkańców posiadało w II połowie XX w. (w 1827 r. – 62 mieszkańców, w 1895 r. – 53, w 1921 r. – 107, w 1988 r. – 151, w 1996 r. – 133). W 2007 r. sołectwo liczyło zaledwie 77,4% ludności z 1988 r. Ogółem sołectwo zamieszkuje 120 osób (w tym 81 we Wrzasku i 39 w Broninie), z czego 60 stanowią kobiety (39 we Wrzasku i 21 w Broninie). Struktura ludności wg płci we Wrzasku odznacza się przewagą mężczyzn (wskaźnik feminizacji osiąga wartość 92,9/100). Odwrotna sytuacja występuje w pobliskim Broninie, gdzie na 100 mężczyzn przeciętnie przypada ponad 116 kobiet (wartość wskaźnika feminizacji wynosi 116,7/100).

W centrum wsi znajduje się murowana kapliczka pochodząca z lat 1946–1970 oraz drewniany krzyż sprzed I wojny światowej, upamiętniający ofiary cholery.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 68 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa duże i średniej powierzchni. Udział gospodarstw o powierzchni od 5 do 10 ha wynosi 35,3%,

natomiast o powierzchni ponad 10 ha – 23,5%. Gospodarstwa drobne (3–5 ha) obejmują 22,1% ogółu. Pozostałą część stanowią gospodarstwa gospodarujące na areale od 3 do 5 ha.

Powierzchnia sołectwa Wrzask wynosi około 320 hektarów. W strukturze użytkowania ziemi (określonej na podstawie informacji dla wsi Wrzask i Gozdów będących odrębnymi sołectwami) dominują tereny rolne. Grunty orne zajmują około 69,5% powierzchni sołectwa. Wraz z sadami (0,5%), pastwiskami (11,9%) oraz łąkami trwałymi (3,9%) użytki rolne stanowią blisko 86%.

Tereny mieszkalne, łącznie z użytkami rolnymi zabudowanymi obejmują 2,7% powierzchni sołectwa. Tereny komunikacji (drogi, linie kolejowe) stanowią około 2,6%. Rowy to ponad 2,6%, natomiast nieużytki około 0,4%. Powierzchnia lasów wynosi około 34 ha. Mają one postać drobnych skupisk, w których strukturze dominuje brzoza i sosna.

Jedynymi obiektami prowadzącymi pozarolniczą działalność gospodarczą na omawianym terenie są 2 punkty wymiany butli. Oba obiekty są usytuowane przy głównej drodze przebiegającej przez sołectwo, jeden w centrum Wrzasku, drugi na terenie Bronina.

W południowej części wsi Wrzask, po wschodniej stronie drogi do Osse, działalność prowadzi Sołecki Dom Kultury. Został on wybudowany na początku lat siedemdziesiątych przy współudziale mieszkańców sołectwa.

Funkcję osi komunikacyjnej pełni droga gminna relacji Gozdów–Wrzask–Osse o nawierzchni bitumicznej, zaliczona do kategorii dróg dojazdowych. Od niej w kierunku południowo-zachodnim oraz północno-zachodnim odbiegają drogi gruntowe łączące Wrzask z Zagłobą i Rudnem. Pozostałe drogi przebiegające przez omawiany teren to drogi polne lub gospodarskie. W granicach sołectwa brak przystanków komunikacji zbiorowej, najbliższy znajduje się w odległości 2,7 km (w Osse).

* * *

SOŁECTWO WYSKOKI

Sołectwo wyskoki leży w północno-wschodniej części gminy Stryków, bezpośrednio granicząc z miejską i wiejską gminą Głowno. Od wschodu i północnego zachodu otoczone jest ono obszarami leśnymi. W jego granicach znajduje się wieś Wyskoki oraz niewielki przysiółek położony na południe od niej. Przez teren sołectwa z północnego-wschodu na południowo-zachód biegną: linia kolejowa oraz droga krajowa nr 14, łączące Łódź z Warszawą.

Środowisko przyrodnicze

Teren sołectwa ma charakter równinny, łagodnie opadając w kierunku północno-wschodnim. Najwyższy punkt położony jest na wysokości 152,5 m n.p.m. i znajduje się na przecięciu południowo-wschodniego fragmentu granicy jednostki z drogą krajową nr 14. Minimalną wysokością cechuje się punkt wysunięty najbardziej na północ (133,7 m n.p.m.). Monotonna rzeźba omawianego obszaru urozmaicona jest licznymi formami pochodzenia antropogenicznego, koncentrującymi się w północnej jego części. Ich powstanie związane jest z przebiegiem linii kolejowej (nasypy i wkopy) oraz gromadzeniem płynnych nieczystości przemysłowych (groble i wały wokół zbiorników).

Dominującą formą geomorfologiczną omawianego obszaru jest płaska wysoczyzna morenowa zbudowana z glin zwałowych zlodowacenia środkowopolskiego. Wzdłuż linii kolejowej gliny zalegają szerokim pasmem na piaskach wodnolodowcowych dolnych. Utwory te eksploatowane były dawniej w niewielkiej żwirowni. Piaski występują także w części zachodniej (nierozdzielne utwory wodnolodowcowe dolne i górne) oraz południowo-wschodniej (piaski wodnolodowcowe górne na glinach zwałowych). Dna dolin zbudowane są z holocenских namulów.

Omawiana jednostka należy do nielicznej grupy sołectw gminy cechujących się dobrymi warunkami glebowymi. Utwory najlepszych klas zajmują 59% terenu, a łącznie z klasą IV – 80,3%. Udział gleb klas V i VI wynosi odpowiednio 14,8% oraz 4,9%.

Teren sołectwa odwadniany jest w dwóch kierunkach. Większą jego część stanowi fragment zlewni Domaradzkiej Strugi, mającej w północnej części Wysoków obszar źródłowy. Z pozostałego terenu wody spływają równoleżnikowo dwoma, łączącymi się na wschodniej granicy sołectwa ciekami bezpośrednio do rzeki Mrożycy. Topograficzny dział wodny IV rzędu przebiega w sąsiedztwie drogi krajowej nr 14.

W zachodniej części sołectwa, w kilkumetrowym poeksploatacyjnym zagłębieniu terenowym, znajduje się zespół niewielkich oczek wodnych z rozwiniętą roślinnością hydrofilną. Dwa zbiorniki wodne odnaleźć można także w południowej części sołectwa, po zachodniej stronie drogi wiodącej do wsi Kalinów Folwark. Większy z nich towarzyszy ciekowi płynącemu w kierunku Mrożycy, mniejszy leży 150 m na północ.

W południowej części Wysoków zwierciadło pierwszego poziomu wodonośnego zalega stosunkowo głęboko – od 5 do 10 m poniżej poziomu terenu.

W pobliżu granicy z sołectwem Wola Błędowa występują wody zawieszone. Część środkowa cechuje się płytszym zaleganiem wód podziemnych, pojawiających się na głębokości 2–5 m. Najbliżej powierzchni gruntu, do 2 m w głąb, pierwsze zwierciadło wód znajduje się w części północnej sołectwa.

Główny użytkowy poziom wodonośny w Wyskokach związany jest z osadami czwartorzędowymi; utwory górnopaleogeogenowe mają mniejsze znaczenie. Wydajność typowego otworu studziennego na omawianym obszarze to 30–70 m³/h, a w części północnej – od 10 do 30 m³/h. Pierwszy użytkowy poziom wodonośny jest w pełni odizolowany od powierzchni terenu.

Dominująca część gruntów w Wyskokach, poza obszarem źródłowym Domaradzkiej Strugi, cechuje się słabą przepuszczalnością. Mimo to, na skutek lokalizacji odстойników przemysłowych, wody podziemne w części północnej sołectwa uległy degradacji. Przesączające się w głąb gruntu substancje pochodzenia antropogenicznego migrowały w kierunku południowo-zachodnim. Miąższość gruntów zdegradowanych w wyniku oddziaływania tej inwestycji jest równa 2 m.

Niewielkie fragmenty północnej oraz wschodniej części sołectwa zajęte są przez zbiorniki leśne połączone z pobliskimi kompleksami w Woli Błędowej oraz Kalinowie. Sąsiaduje z nimi bezpośrednio system odстойników, w których składowano dawniej odpady poprodukcyjne z zakładów przetwórstwa ziemniaków Solan S.A. w Głownie. Odстойniki nie są wykorzystywane od kilkunastu lat, jednakże nadal stanowią przedmiot wieczystego użytkowania przedsiębiorstwa (teren ten jest własnością Agencji Nieruchomości Rolnych). Powierzchnia pojedynczego zbiornika wynosi średnio ok. 1 ha, a największego, zlokalizowanego w centrum – w przybliżeniu dwukrotnie więcej. Odстойniki ograniczone są wysokimi wałami ziemnymi; ich wnętrza, a także nawierzchnie prowadzących do nich dróg, wyłożone zostały częściowo ażurowymi płytami betonowymi. Teren ten wymaga przeprowadzenia prac rekultywacyjnych, do których zobowiązana jest firma Solan.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Jedynym dotychczasowym znaleziskiem archeologicznym na terenie sołectwa Wyskoki datowane jest na okres rzymski; przypisuje się je kulturze przeworskiej.

Sama wieś także ma długą historię. Źródła podają, iż na początku XVI w. na omawianym terenie istniały jedynie łany kmieci. Przypisana im dziesięcina oddawana była altaryi św. Aleksego w Łęczycy. Plebanowi w Bartoszewicach przeznaczona była należność jedynie z dwóch łanów, zaś proboszcz z Waliszewa otrzymywał wyłącznie kołędę. W 1557 r. należąca do M. Bratoszewskiego wieś Wyskoki liczyła sześć łanów. Znajdowała się w niej karczma oraz 12 osad.

Pod koniec XIX w. na omawianym terenie funkcjonowały dwie odrębne jednostki – wieś i folwark, pozostające w granicach gminy Bratoszewice i przynależące do parafii Waliszew. Wieś Wyskoki liczyła 10 domów i 294 morgi; zamieszkiwało ją 135 osób. Ilość zabudowy mieszkalnej nie zmieniła się od 1827 r., wzrosła natomiast, o 29, liczba mieszkańców. Fol-

wark obejmował 1071 mórg oraz 3 domy. Omawiany teren nadal wchodził wówczas w skład dóbr Bratoszewice.

W roku 1921 wieś liczyła 34 budynki mieszkalne. Przebywało w niej 126 mężczyzn i 145 kobiet. Cała ludność deklarowała narodowość polską i wyznanie rzymskokatolickie.

W 1988 r. Wysoki miały 225 stałych mieszkańców, z których 22% utrzymywało się z rolnictwa. Łączna powierzchnia obrębu spisowego wynosiła 279 ha, z czego 193 ha stanowiły grunty orne, 26 ha – sady, a jedynie 3 ha zajęte były przez użytki zielone. W tym samym czasie 13 ha sołeckich gruntów ornych użytkowanych było w ramach Państwowego Gospodarstwa Rolnego.

Wieś Wysoki cechuje się obecnie jednorodnym, dość zwartym układem zabudowy. Koncentrujące się głównie po północnej stronie drogi siedliska oraz łańcuchowy układ rozłogów wskazują, iż rozwinęła się ona na planie rzędówki. Obserwowany współcześnie układ przestrzenny uległ najprawdopodobniej dość znacznemu przekształceniu na skutek podziałów dziedziczno-sprzedażnych. Około 400 m na południe od głównej wsi zlokalizowany jest znacznie młodszy od niej przysiółek, na który w chwili obecnej składa się siedem działek siedliskowych. Zabudowa tej części sołectwa jest luźno i nieregularnie rozmieszczona po południowej stronie drogi krajowej nr 14 i na wschód od lokalnej drogi wiodącej do Kalinowa.

Na mapach z początku XIX w. tereny wokół siedlisk wsi Wysoki były częściowo wylesione, a więc można przypuszczać, iż na obszarze tym od dawna rozwijało się rolnictwo.

Przed wybuchem II wojny światowej zabudowa wsi ciągnęła się już niemal od głowieńskich lasów aż po Bratoszewice. Siedliska skupiały się głównie po północnej stronie drogi biegnącej równolegle do linii kolejowej.

Obecnie najstarsza zabudowa reprezentowana jest przez pojedyncze obiekty z okresu międzywojennego. Jednym z najciekawszych budynków jest, wzniesiony prawdopodobnie przed II wojną światową, drewniany dom, zlokalizowany pod nr 46. Jest to wyróżniający się pod względem architektoniczno-historycznym dwukondygnacyjny budynek z dwuspadowym dachem. Na uwagę zasługuje jego interesująca forma, szczególnie podstropowe detale wykończeniowe, oraz stolarka okienna. W centralnej części Wysoków, przy skrzyżowaniu, zlokalizowana jest murowana kapliczka przydrożna.

Współcześnie sołectwo Wysoki zamieszkiwane jest przez 207 osób.

W strukturze płci przeważają mężczyźni (współczynnik maskulinizacji wynosi 113/100).

Gospodarka

Łącznie na terenie Wysoków funkcjonuje 61 gospodarstw rolnych, jednakże widoczna jest dominacja jednostek najmniejszych. Areał aż 75,4% gospodarstw nie przekracza 3 ha;

85,2% to jednostki zajmujące do 5 ha. Tylko jedno gospodarstwo cechuje się powierzchnią przekraczającą 30 ha.

Sołectwo zajmuje obszar 284,1 ha, z czego ponad połowa (148,6 ha) to grunty orne. Drugim co do wielkości użytkiem, którego powierzchnia wynosi 44,1 ha (15,5%) są tzw. „tereny różne”, obejmujące grunty pod wspomnianymi wyżej odstożnikami przemysłowymi. W skali sołectwa stosunkowo duży jest areal sadów, wynoszący 41,5 ha (14,5%). Mniejszy udział mają łąki (3,3%), a bardzo mały – pastwiska (0,2%). Lasy zajmują 13,1 ha, co stanowi 4,6% powierzchni ogólnej. Tereny mieszkaniowe i zabudowane użytki rolne liczą odpowiednio 5,1 ha i 3,7 ha, dając łącznie 3,1%. Grunty pod drogami zajmują 9,4 ha (3,3%), pod liniami kolejowymi – 5,5 ha (1,9%), a nieużytki jedynie 0,02 ha (0,01%). Rowy melioracyjne i zbiorniki wodne zajmują powierzchnię niespełna 2 ha, co stanowi 0,6% ogólnej powierzchni sołectwa.

W północnej części Wyskoków, na komunalnej działce o powierzchni 2,178 ha, pozostającej we władaniu Miejskiego Przedsiębiorstwa Oczyszczania w Łodzi prowadzona była do niedawna eksploatacja piasku. Realizowała ją Dyrekcja Okręgowa Dróg Publicznych w Łodzi. Obecnie teren ten, podobnie jak odstożniki zakładów Solan S.A., oczekuje na rekultywację.

Na terenie wsi funkcjonuje 10 podmiotów gospodarczych, co, zważywszy na wielkość sołectwa, daje stosunkowo pozytywny obraz aktywności gospodarczej jej mieszkańców. Niewątpliwie czynnikami stymulującymi rozwój lokalnej przedsiębiorczości jest sąsiedztwo Główna oraz lokalizacja prowadzącej do niego drogi krajowej. Jednym z większych działających w Wyskokach podmiotów gospodarczych jest stacja kontroli i obsługi samochodów „R. Gudaj”, oferująca naprawy gwarancyjne i pogwarancyjne pojazdów marki Fiat i Alfa Romeo. Przedsiębiorstwo to świadczy usługi w zakresie holowania pojazdów samochodowych; w jego ramach działa również myjnia samochodowa. Siedziba firmy zlokalizowana jest po południowej stronie drogi krajowej. W sąsiedztwie stacji kontroli pojazdów, funkcjonuje stacja paliw „Bliska”.

W sołectwie działa także przedsiębiorstwo zajmujące się naprawami pojazdów samochodowych i sprzedażą części zamiennych. Kolejne przedsiębiorstwo – „Bramet”, zajmuje się produkcją wyrobów metalowych i z drutu oraz świadczy usługi związane z transportem drogowym pojazdami uniwersalnymi i wyspecjalizowanymi, a także specjalistycznymi robotami budowlanymi. W Wyskokach prowadzona jest również działalność handlowa artykułami spożywczo-przemysłowymi (2 sklepy), świadczona jest działalność usługowa związana z uprawami rolnymi, znajduje się punkt wymiany butli gazowych oraz siedziba firmy prowadzącej działalność pomocniczą związaną z ubezpieczeniami i funduszami emerytalno-rentowymi. Poza tym we wsi zlokalizowany jest oddział głowieńskiego przedsiębiorstwa zajmującego się

sprzedaż mebli, elektrycznego sprzętu gospodarstwa domowego, materiałów budowlanych i wyposażenia sanitarnego oraz drobnych artykułów metalowych.

Przez obszar sołectwa z południowego-wschodu na północny-zachód biegną równolegle dwie drogi – krajowa nr 14 oraz położony na północ od niej trakt wiejski, przy którym koncentruje się zabudowa Wysoków. Oba ciągi łączą się dzięki przecinającej je prostopadle drodze wiodącej do odstojników i dawnej żwirowni.

We wschodniej części sołectwa od drogi krajowej nr 14 południkowo odbiega lokalna droga wiodąca do Kalinowa Folwarku, Kalinowa Starego oraz Kalinowa Nowego. Sieć dróg dla transportu rolniczego ma charakter koncentryczny; trakty wymagają utwardzenia. Między polami uprawnymi w północnej części wsi a dawnymi stawami hodowlanymi przebiega normalnotorowa linia kolejowa o długości ok. 1,8 km, wzdłuż której ciągnie się szpaler topól. W sołectwie nie zlokalizowano żadnego przystanku komunikacji zbiorowej; najbliższy taki obiekt znajduje się przy drodze krajowej nr 14, w sołectwie Bratoszewice, w pobliżu stacji kontroli i napraw pojazdów.

W północnej części Wysoków, na terenie zajęтым przez system odstojników, rozsiane są liczne, niewielkie, dzikie wysypiska odpadów. Wywożony jest tu przede wszystkim gruz budowlany, ale także fragmenty starych pokryć dachowych i drobne odpady komunalne.

* * *

SOŁECTWO ZAGŁOBA (Zagłoba i Romanów)

Sołectwo Zagłoba położone jest w północno-zachodniej części gminy Stryków. Zachodnia granica sołectwa stanowi jednocześnie granicę pomiędzy gminą Stryków i Zgierz.

W granicach sołectwa znajdują się dwie jednostki osadnicze i są nimi wieś Zagłoba oraz Romanów (obie położone w części środkowo-zachodniej). Funkcję osi komunikacyjnej pełni droga gminna relacji Koźle–Bronin–Zagłoba, w południowym odcinku wyznaczająca granicę z sołectwem Ciołek.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźba obszaru sołectwa ma charakter równinny. Teren jest bardzo łagodnie nachylony z południa na północ. Najwyższy punkt znajduje się na wysokości 137,5 m n.p.m. (w po-

łudniowo-zachodniej części sołectwa), najniższy na 131,8 m n.p.m. (w części północno-wschodniej). Rzeźba terenu cechuje się znaczną monotonią, jedynie północną część sołectwa przecina strumień o charakterze rowu odwadniającego ze słabo wykształconą doliną.

Pod względem geomorfologicznym niemal cały obszar sołectwa jest równiną wód roztopowych zbudowaną z czwartorzędowych piasków, żwirów, mułków stożków napływowych. W północnej i południowo-wschodniej części występują czwartorzędowe piaski eoliczne na wydmach. Miejscami na terenie sołectwa spotykane są namuły den dolinnych zagłębień bezodpływowych.

Miąższość utworów czwartorzędowych w południowo-zachodniej części sołectwa sięga 76 m. Na pokrywę czwartorzędową składają się: piaski, żwiry i mułki stożków napływowych (o miąższości 5 m), osady gliny zwałowej (miąższości 24 m) piaski wodnolodowcowe (35 m) oraz ły i mułki zastoiskowe (3 m). Podłoże podczwartorzędowe budują trzeciorzędowe piaski, ły i mułki o miąższości 12 m. Strop powierzchni mezozoicznej występuje na głębokości 88 m i budują go jurajskie margle, margle mułowcowe i wapienie.

Warunki glebowe nie sprzyjają produkcji rolnej. Szacunkowo udział gleb V i VI klasy bonitacyjnej sięga ponad 70%. Gleby najlepszych klas (IIIa i IIIb) stanowią niespełna 15%, a najgorszej VI ok. 40%.

Cały obszar położony jest w zlewni rzeki Moszczenicy. Na wschód od granic sołectwa przebiega dział wodny V rzędu oddzielający zlewnie dopływów Maliny. Omawiany obszar odwadniają dwa bezimienne ciek: przecinający północną część Zagłoby i jego lewy dopływ, biorący początek na terenie sołectwa Ciołek. Drugiemu z wymienionych towarzyszą dwa zbiorniki wodne, położone w południowej i środkowo-zachodniej części sołectwa.

Wody podziemne występują na głębokości od 1,1 m (w części północnej) do 1,7–1,8 m (w części południowej). Wody pierwszego użytkowego poziomu wodonośnego występują dopiero na głębokości ok. 45 m. Potencjalna wydajność typowego otworu studziennego to 10–20 m³/h. Główny poziom użytkowy znajduje się w utworach czwartorzędu, poziom użytkowy o mniejszym znaczeniu – jury górnej.

Poza wyraźnym zmniejszeniem powierzchni leśnej działalność człowieka na terenie sołectwa nie przyczyniła się do pogorszenia stanu środowiska. Należy jednak zwrócić uwagę na potencjalne zagrożenie związane z obecnością w północnej części gruntów szczególnie podatnych na infiltrację zanieczyszczeń.

Geneza, rozwój przestrzenny i charakterystyka zabudowy wsi

Prace archeologiczne dostarczyły wielu informacji o działalności człowieka na obszarze sołectwa. Na omawianym terenie udokumentowano 9 stanowisk archeologicznych. Datowa-

ne są na: neolit (stanowisko kultury pucharów lejkowatych), epokę brązu (stanowisko kultury łużyckiej oraz stanowisko kultury trzcinieckiej), epokę żelaza (stanowisko kultury łużyckiej) oraz wczesne średniowiecze (stanowisko kultury prapolskiej). Obok stanowisk o bardziej precyzyjnie ustalonej chronologii na terenie Zagłoby stwierdzono występowanie 4 stanowisk datowanych ogólnie na okres pradziejowy. Podczas prowadzonych na terenie wsi Zagłoba i Wrzask prac archeologicznych odnaleziono grzebień i czekan bojowy pochodzące już z ok. 4000 lat. p.n.e.

Do końca XIX w. historia omawianego obszaru związana była z majątkiem w Koźlu. Już na przełomie XVIII i XIX w. w lesie przy wjeździe do Zagłoby od strony wsi Bronin znajdował się folwark stanowiący część dóbr w Koźlu (dobra te obejmowały również wieś oraz folwark Koźle). Według *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego...* pod koniec XIX w. folwark Zagłoba posiadał 430 morgi powierzchni. Po śmierci właścicieli tych terenów oraz dzierżawcy folwarku, grunty wsi zostały przejęte przez Urząd Ziemski. Pierwszą osobą, która kupiła tutaj ziemie był niejaki Polasiński.

W okresie międzywojennym, w 1921 r. w granicach obecnego sołectwa istniało ogółem 17 budynków mieszkalnych, w tym 10 na terenie wsi Zagłoba, 7 w Romanowie. Wieś Zagłoba zamieszkiwało 57 osób (w tym 29 kobiet), Romanów – 38 osób (w tym 20 kobiet). 94 osoby deklarowały wyznanie rzymskokatolickie, 1 ewangelickie (mieszkaniec Romanowa). Wszystkie badane na tym terenie osoby określiły swoją narodowość jako polską.

W dniach 11–13 września 1939 r. w okolicach Zagłoby trwały działania wojenne w ramach bitwy „Nad Bzurą”. W tym rejonie walczył 55 Poznański Pułk Piechoty Armii „Poznań”, dowodzony przez płk W. Wicierzyńskiego. 12 września 1939 r. m. in. z okolic Zagłoby ruszyło natarcie na Niemców skupionych w lesie pludwińskim, w celu odbicia szosy w kierunku Strykowa. Niestety prowadzone walki zakończyły się klęską. Z relacji mieszkańców wynika, iż na terenie wsi Zagłoba dokonywane były egzekucje. Jedna z nich miała miejsce w 1941 r. (żołnierze niemieccy zabili 5 Polaków pochodzących z Zagłoby i okolic). W roku 1945 r. na obszarze Zagłoby krótko stacjonowały wojska radzieckie.

Zagłoba jest osiedlem wiejskim skupionym, cechującym się wyraźnie luźną zabudową, składającym się z 4 przysiółków. Dwa z nich są usytuowane wzdłuż głównej drogi przecinającej sołectwo, spośród pozostałych jeden znajduje się w części północnej, z kolei drugi (Romanów) – w części południowej.

Najstarszym elementem struktury przestrzennej sołectwa jest prawdopodobnie przysiółek położony w środkowej części, przy drodze w kierunku Bronina. Do wybuchu II wojny światowej wykształciły się dwa kolejne, odznaczające się nieco większą zwartością zabudowy. Pierwszy z nich (położony w części północnej) jest typową rzędówką, cechującą się

pasmowym układem pól i zabudową skoncentrowaną po północnej stronie drogi, kolejny (Romanów), formalnie włączony w obszar wsi pod koniec lat osiemdziesiątych XX w., odznacza się zdecydowanie większą nieregularnością rozmieszczenia zabudowy. Najmłodszym elementem struktury przestrzennej sołectwa są zabudowania położone w części południowo-wschodniej.

Na mapach XIX-wiecznych (z początku i z połowy XIX w.) omawiany teren porasta zwarty kompleks leśny. Brak jakichkolwiek terenów zabudowanych. Zagłoba widnieje dopiero na mapach sprzed II wojny światowej (1937 r.). Wieś w tym czasie posiadała bezpośrednie połączenie z pobliskim Gorzewem i Broninem. Rozmieszczenie i zwartość terenów zabudowanych w części zachodniej były praktycznie identyczne ze współczesnym. Wyjątek dotyczył jedynie części południowo-wschodniej, praktycznie pozbawionej zabudowań oraz obszarów leśnych (tereny te zostały wylesione na wniosek Nadleśnictwa Głowno w okresie międzywojennym). Po 1945 r. istotne zmiany dokonały się przede wszystkim w południowo-wschodniej części obszaru. Dotyczyły one przede wszystkim zalesienia występujących tutaj terenów wydumowych oraz pojawienia się zabudowy o charakterze letniskowym.

Współcześnie zabudowa Zagłoby i Romanowa ma charakter zagrodowy.

W części południowo-wschodniej występuje zabudowa mieszkalna jednorodzinna osób nie związanych już z działalnością rolniczą. Obiekty o przedwojennym rodowodzie w większości występują w części środkowej i południowej (tereny wsi Zagłoba i Romanów). Stosunkowo najmłodszą zabudową wyróżnia się w szczególności południowo-wschodnia część sołectwa.

Zagłoba i Romanów są stosunkowo młodymi jednostkami osadniczymi, stąd też okres w którym wsie te charakteryzowały się największą liczbą ludności przypada na lata współczesne. W 1921 r. wsie te zamieszkiwało łącznie 95 osób, co jest wartością niespełna o 14% mniejszą w porównaniu do stanu obecnego. W 2007 r. wsie Zagłoba i Romanów liczyły 110 osób. Obecna struktura ludności wg płci odznacza się wyraźną przewagą kobiet (wskaźnik feminizacji osiąga wartość 112/100).

Na omawianym terenie znajdują się dwa krzyże oba położone w części środkowo-zachodniej, jeden przy głównej drodze sołectwa, drugi – przy drodze w kierunku Rudnej. Na terenie Romanowa znajduje się ponadto kapliczka.

Gospodarka

Łącznie na omawianym terenie znajduje się 29 gospodarstw rolnych. Dominują gospodarstwa małe oraz drobne. Udział gospodarstw o powierzchni od 5 do 10 ha wynosi 34,5%, natomiast o powierzchni od 3 do 5 ha – 31,0%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią 24,1%,

z kolei powierzchniowo najmniejsze (do 3 ha) zaledwie 10,3% wszystkich gospodarstw w sołectwie.

Powierzchnia sołectwa Zagłoba wynosi ok. 234 ha (obliczenia własne).

W strukturze użytkowania ziemi (szacunkowo określonej na podstawie informacji dla wsi Ciołek i Bronin i Zagłoba, położonych w odrębnych sołectwach) dominują lasy oraz grunty orne, łącznie zajmujące ponad 70% powierzchni ogólnej. Wraz z sadami (mniej niż 0,5%), pastwiskami (ok. 15%) użytki rolne stanowią ok. 60% powierzchni omawianego obszaru. Tereny mieszkalne, łącznie z użytkami rolnymi zabudowanymi, stanowią ok. 3% powierzchni sołectwa. Tereny komunikacji obejmują ok. 2%. Rowy melioracyjne i nieużytki zajmują po 0,2%.

Jedynymi obiektami na opisywanym terenie prowadzącymi pozarolniczą działalność gospodarczą są 2 punkty wymiany butli gazowych. Pierwszy z nich znajduje się w części południowo-wschodniej, przy drodze w kierunku Bronina, z kolei drugi zlokalizowany jest w części północnej. W centrum wsi, przy drodze w kierunku Bronina, znajduje się świetlica.

Funkcję osi komunikacyjnych sołectwa pełnią: droga gminna relacji Zagłoba–Bronin o nawierzchni bitumicznej (zaliczona do kategorii dróg dojazdowych) oraz biegnąca wzdłuż zachodniej granicy sołectwa droga gruntowa łącząca Kębliny

z Gorzewem. Od drugiej z wymienionych w kierunku wschodnim odbiegają drogi gruntowe, wzdłuż których koncentruje się zabudowa Romanowa oraz północnej części Zagłoby. Na omawianym terenie brak przystanków komunikacji zbiorowej (najbliższy znajduje się w Koźlu).

* * *

SOŁECTWO ZELGOSZCZ

(Zelgoszcz Stara, Zelgoszcz Kolonia, Zelgoszcz Nowa, Jeziórek)

Sołectwo Zelgoszcz znajduje się w zachodniej części gminy, sąsiadując od zachodu z gminą Zgierz. W jego skład wchodzi wsie i kolonie: Zelgoszcz Stara (w centrum i w zachodniej części sołectwa), Zelgoszcz Kolonia dawna Kielmina Mała (w części zachodniej), Jeziórek (w północno-zachodnim fragmencie sołectwa) oraz Zelgoszcz Nowa (w części wschodniej). Przez teren sołectwa, wzdłuż północnych granic, przebiega autostrada A-2, w części połu-

dniowej znajduje się droga krajowa nr 71 relacji Stryków–Zgierz oraz lokalne drogi łączące sołectwo z Dobrą, Swędowem, Kiełminą i Czaplinkiem (gmina Zgierz). Wzdłuż zachodniej granicy biegnie linia kolejowa Łódź–Łowicz.

Środowisko przyrodnicze

Rzeźbę obszaru w południowej części stanowi równina sandrowa wraz z akumulacyjnymi wzgórzami morenowymi, natomiast w północnym fragmencie wysoczyzna morenowa falista. Na tym terenie można wyróżnić dwa poziomy krawędziowe wysoczyzny: smardzewski (w części południowej) i strykowski (w części północnej). Najwyższy punkt sołectwa położony jest na wysokości 196,3 m n.p.m. na południe od Zelgoszczy Starej, natomiast najniższej położony obszar, o wysokości 157,4 m n.p.m, znajduje się w dolinie bezimiennego cieku w północnej części, na granicy z sołectwem Swędów. W środkowej i północnej części sołectwa znajduje się niewielka dolina rzeczna przepływającego bezimiennego cieku, dopływu Moszczenicy.

Podłoże sołectwa jest zbudowane z piasków i żwirów oraz miejscami glin zwałowych moren czołowych (na południu i w centrum), glin zwałowych (na wschodzie i północno-wschodzie) oraz piasków wodnolodowcowych (na pozostałym obszarze), jedynie w dolinach występują piaski rzeczne. Niemal cały obszar znajduje się na gruntach spoistych zwartych, tylko południowa część leży na gruntach zaburzonych glaciektonicznie. Występujące w sołectwie czwartorzędowe surowce mineralne piaski i żwiry moreny czołowej (w części południowej) oraz gliny zwałowe (w północno-wschodnim fragmencie) mają lokalne znaczenie gospodarcze. Pozostałością po eksploatacji są nie działające dziś dwie żwirownie o powierzchni 1,4 ha i 5,8 ha.

Gleby sołectwa Zelgoszcz zaliczane są do gleb średniej jakości, reprezentowanych przez gleby bielice i pseudobielice. Miejscowo zalegają czarne ziemie, gleby murszowe i gleby brunatne. Warunki glebowe są średnio sprzyjające produkcji rolnej, najlepsze jakościowo gleby III klasy zajmują jedynie 23,7 ha (4,3% powierzchni), dominują gleby klasy IV 276,2 ha (50,2%) i V 207,0 ha (37,6%). VI klasa zajmuje 53,4 ha (9,7%) powierzchni.

Całe sołectwo znajduje się w dorzeczu rzeki Moszczenicy, w części środkowej i północnej znajdują się dwa bezimienne cieki uchodzące do Moszczenicy poza granicami sołectwa. Wody powierzchniowe na terenie sołectwa są reprezentowane także przez 2 niewielkie stawy: pierwszy w Jeziórku oraz drugi w północnej części Zelgoszczy Nowej.

Głębokość pierwszego poziomu wodonośnego na większości obszaru zawiera się pomiędzy 10 a 20 m, natomiast w południowym fragmencie zwierciadło wód jest na poziomie 20–40 m, a w północnym 5–10 pod powierzchnią terenu. Jedynie w dolinkach rzecznych wody gruntowe występują na głębokości od 2 do 5 metrów. We wschodniej, środkowej i północnej

części sołectwa dominują utwory słabo przepuszczalne, zaś na pozostałym obszarze średnio przepuszczalne, wyjątek stanowią niewielkie doliny rzeczne gdzie znajdują się utwory łatwo przepuszczalne. Użytkowy poziom wód gruntowych w części południowej sołectwa występuje dopiero na głębokości 40–80 m, natomiast w części północnej na 20–40 m. Główny poziom użytkowy stanowi jura górna, zaś o mniejszym znaczeniu czwartorzęd.

Na większości obszaru występują gleby podatne na infiltrację zanieczyszczeń do wód podziemnych. Na terenie sołectwa, w południowej części (Zelgoszcz Stara), znajduje się składowisko odpadów komunalnych oraz kilka wyrobisk po eksploatacji kruszywa. Na terenie wsi Zelgoszcz Stara znajduje się pomnik przyrody ożywionej.

Geneza, rozwój przestrzenny i ludnościowy wsi

Osadnictwo na terenie sołectwa ma długą historię, przeprowadzone prace archeologiczne wskazały na ślady pobytu człowieka już w okresie neolitu (w Zelgoszczy Starej) i we wczesnym średniowieczu - kultura prapolska (na terenie Zelgoszczy Nowej). Nazwa wsi wywodzi się od właścicieli rodu Zelgowskich. Pierwsza zachowana wzmianka pochodzi z 1576 r., wówczas występuje pod nazwą Zelgoscza i składała się ze wsi (26 domów i 206 mieszkańców) i dwóch folwarków (4 domy i 21 mieszkańców). W tym okresie wieś stanowiła własność szlachecką należącą do Piotra i Hieronima Zelowskich. Istniała tu karczma i gorzelnia wódki, zaś wieś dawała dziesięcinę kanonii łączyckiej oraz kościołom w Dobrej i Szczawinie. W 1827 r. było tu 19 domów zamieszkałych przez 203 mieszkańców. Podczas powstania styczniowego miała tu miejsce potyczka z wojskami carskim, podczas której zginęło 63 powstańców.

W 1921 r. Zelgoszcz składała się z 2 części – wsi właściwej zwanej Zelgoszcz Stara (29 domów i 201 mieszkańców) i kolonii – Zelgoszcz Nowa (12 domów oraz 130 mieszkańców). W sumie na terenie dzisiejszego sołectwa było 41 domów zamieszkałych przez 331 osób, z tego 172 kobiety. Większość mieszkańców deklarowała wyznanie inne chrześcijańskie (186 osób), natomiast katolickie 128 mieszkańców, zaś ewangelickie 17 osób. Dominowali osadnicy polscy – 317 osób, narodowość niemiecką deklarowało 14 osób.

Wieś swym układem przestrzennym przypomina dziś widlicę, zabudowa półzwarta koncentruje się wzdłuż 3 ulic. Najstarszą część sołectwa stanowi Zelgoszcz Stara zlokalizowana w zachodnim i południowym fragmencie. Zwarta zabudowa zagrodowa występuje tam po obu stronach drogi, podobnie na obszarze Zelgoszczy Kolonii, choć tam jest mniej zwarta. W Zelgoszczy Nowej (wschodni obszar sołectwa) zabudowa zagrodowa ma charakter skupiony i w większości koncentruje się po zachodniej stronie drogi. Na terenie przysiółka Jeziórek występuje rozproszona zabudowa zagrodowa zlokalizowana wyłącznie po południowej stronie drogi.

W sołectwie dominuje zabudowa zagrodowa przeważająca zwłaszcza w części północno-wschodniej i zachodniej, natomiast w części południowo-zachodniej powstała jednorodzinna zabudowa rezydencjonalna.

Obecnie sołectwo zamieszkuje 338 mieszkańców (w 1996 r. – 313), w tym 162 kobiety. Wskaźnik feminizacji osiąga wartość 92/100.

Gospodarka

Łącznie na terenie sołectwa znajduje się 106 gospodarstw rolnych. Przeważają gospodarstwa drobne, udział najmniejszych o powierzchni do 3 ha wynosi blisko 42%, natomiast do powierzchni 5 ha ponad 58%. Gospodarstwa powyżej 10 ha stanowią prawie 8% wszystkich gospodarstw w sołectwie.

Powierzchnia sołectwa Zelgoszcz wynosi 550 ha co sytuuje je jako średniej wielkości w gminie. W strukturze użytkowania ziemi dominują tereny rolne stanowiące około 84% powierzchni sołectwa, lasy zajmują 1,4%, tereny zabudowane 7,4%, natomiast drogi 3%. Najczęściej uprawianymi roślinami są żyto, mieszanki zbożowe, pszenica, pszenżyto oraz ziemniaki. Jest tu kilka gospodarstw wyspecjalizowanych w hodowli zwierząt m. in.: 2 gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka krowiego, 1 w chowie trzody chlewnej, 1 w hodowli byków (kierunek mięsny) i trzody oraz 1 w hodowli bydła (kierunek mleczny) i trzody.

Obok produkcji rolnej na terenie sołectwa funkcjonują przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe. Do niedawna prowadzono eksploatację kruszywa, obecnie funkcjonuje zakład stolarski, firma dziewiarska, przedsiębiorstwo „Marstone” sprzedające kostkę brukową i nagrobki. Poza tym działają tu dwie firmy budowlane: „Kruszbet” oraz Nowhen.

Na terenie sołectwa znajduje się stacja uzdatniania wody.

Bibliografia

Zestawienie obejmuje najważniejsze pozycje wykorzystane przy opracowaniu sołectw gminy Stryków. W spisie nie uwzględniono wszystkich materiałów informacyjnych dostarczonych przez Urząd Miasta i Gminy Stryków oraz informacji zgromadzonych podczas badań terenowych w miesiącach czerwiec–lipiec 2007 r. prowadzonych w ramach ćwiczeń studentów Uniwersytetu Łódzkiego, kierunku „Gospodarka Przestrzenna”, Katedry Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej.

Dąbrowski K., 1994, *Stryków miasto, mieszkańcy, kościół, parafia, duszpasterstwo*, Stryków.

Dwory i pałace okolic Łodzi, 1997, Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Łodzi, Łódź.

Ewidencja Działalności Gospodarczej miasta – gminy Stryków, 2006.

Gminna Ewidencja Zabytków, 2004.

Königlich grosse topographische Vermessungskarte von Südproussen, D. Gilly, 1802–1803, skala zredukowana 1:150 000.

Księga adresowa miasta Łodzi i województwa łódzkiego 1937-39, Wydawnictwo Księgi Adresowej, Łódź.

Księga adresowa Polski wraz z w. m. Gdańskiem dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, 1926/27, 1928, 1929, 1930.

Mapa ewidencyjna gminy, skala 1:5000, Starostwo Powiatowe w Zgierzu.

Mapa hydrogeologiczna Polski, 1988, skala 1:200 000, arkusz Łódź.

Mapa hydrograficzna Polski, 1993, skala 1:50 000, arkusz Główny, Główny Geodeta Kraju.

Mapa sozologiczna Polski, skala 1:50 000, arkusz Główny, Główny Geodeta Kraju.

Mapa topograficzna Królestwa Kongresowego, 1839, skala 1:126 000.

Mapa topograficzna Polski, 1937, skala 1:100 000, arkusz Łódź, Wojskowy Instytut Geograficzny.

Mapa topograficzna Polski, skala 1:25 000, arkusz 112.42, 112.44, Główny Geodeta Kraju.

Miasta polskie w tysiącleciu, 1966, t. II, Zakłady Narodowe im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Narodowy Spis Powszechny, 1970, 1978, 1988, 2002, GUS, Warszawa.

Nowy Kalendarz Domowy na Rok Pański 1829, Warszawa.

Obszary wiejskie i grunty rolnicze w Polsce, Wyniki badań ankietowych w 1988 r., Instytut Planowania i Urządzania Terenów Wiejskich, Akademia Rolnicza we Wrocławiu.

Powszechny Spis Rolny 2002, GUS.

Program rozwoju lokalnego gminy Stryków na lata 2004–2006 z przedłużonym okresem programowania do 2013 r., Załącznik do uchwały nr XXII/256/2005 z dnia 29 stycznia 2005, Stryków.

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, tom II, województwo łódzkie, 1925, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, 1880-1914, nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Warszawa.

Stelmach M., Malina R., Tkocz J., Żukowski B., 1988, *Obszary wiejskie i grunty rolnicze w Polsce. Wyniki badań ankietowych – 1988*, Instytut Planowania i Urządzania Terenów Wiejskich, Akademia Rolnicza we Wrocławiu, Wrocław.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta-gminy Stryków, 1999, Biuro Planowania Przestrzennego województwa łódzkiego, Łódź.

Szczegółowa mapa geologiczna Polski, 1986, skala 1:50 000, arkusz Głowno, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.

Topograficzna Karta Królestwa Polskiego (Mapa Kwatermistrzostwa), 1939, skala 1:126 000, arkusz Łowicz.

Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, woj. łódzkie, 1988, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa.

Zabytkowe cmentarze i mogiły w Polsce, województwo łódzkie, 1996, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa.

Zajączkowski S., Zajączkowski S. M., 1966 – 1970, *Materiały do słownika geograficzno – historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. I, II, Łódź.

Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stryków. Tekst studium – załącznik nr 1 do uchwały rady miejskiej w Strykowie, październik 2005, Łódź.

www.archidiecezja.lodz.pl/~niesulkow (strona rzymskokatolickiej parafii św. Wojciecha w Niesułkowie).

www.bratoszewice.org.pl (strona Stowarzyszenia Przyjaciół Bratoszewic).

www.nawzniesieniach.bajt.net.pl

**ZARYS
MONOGRAFII MIASTA
STRYKÓW**

TOM II

Wstęp

Stryków jest miastem o bogatej, często niedocenianej, przeszłości. Stąd wywodzi się szereg znanych postaci takich jak choćby pierwszy drukarz polskiego pochodzenia Łazarz Andrysowicz czy historyk i kronikarz Maciej Strykowski. To tu powstał jeden z pierwszych ośrodków wytwórczości tekstylnej w Polsce środkowej, w regionie który potem intensywnie rozwijał się dzięki produkcji włókienniczej.

Stryków, przez wiele lat położony w cieniu wielkiego miasta, współcześnie znów staje się miejscem szczególnym na mapie regionu oraz kraju. W jego pobliżu powstaje skrzyżowanie ważnych europejskich tras komunikacyjnych: autostrad A1 i A2. Miasto, wcześniej pełniące funkcje ośrodka peryferyjnego względem Łodzi, uzyskało węzłowe znaczenie w skali Polski. Konsekwencją tego faktu jest wzrost zainteresowania Strykowem ze strony inwestorów i napływ pracowników, znajdujących tu nie tylko miejsce pracy ale i nierzadko nowy dom. Być może historia zatacza koło: tak jak kiedyś sukiennicy przybywali do uprzemysławianego przez Feliksa Czarneckiego Strykowa, tak dziś, w odmiennych już realiach ekonomicznych, przybywają do niego nowi przedsiębiorcy.

Prezentowane opracowanie jest wspólnym przedsięwzięciem Urzędu Miasta-Gminy Stryków oraz pracowników naukowych, położonej „po sąsiedzku”, Katedry Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego.

Z założenia prezentowany tekst powinien być syntetycznym źródłem wiedzy o mieście i gminie. Początkowo planowano przygotowanie opracowania o objętości około dwustu stron maszynopisu, jednak w toku niepełna rocznej pracy zakres merytoryczny, jak i ilość zebranego materiału, pozwoliły na niemal dwukrotne powiększenie tekstu. A przecież i tak mamy świadomość, że tom ten nie wyczerpuje „problematyki strykowskiej” i nie stanowi pełnego kompendium wiedzy o mieście i otaczającym regionie, zwłaszcza w kontekście istniejącego zróżnicowanego środowiska przyrodniczego oraz wielowiekowej i bogatej historii osadnictwa tych terenów. Pomimo tej świadomości, zespół autorski ma satysfakcję, iż włożony trud pozwolił na powstanie opracowania, które na dzień dzisiejszy z całą pewnością stanowi najpełniejsze źródło informacji na temat ziemi strykowskiej.

Z uwagi na zakres przedstawianych zagadnień, obejmujących zarówno problematykę miasta jak i terenów wiejskich, opracowanie podzielone zostało na dwie części. W pierwszej zestawiono najważniejsze informacje dotyczące miasta. Na część tą składa się pięć rozdziałów tematycznych, obejmujących problematykę środowiska przyrodniczego, rozwoju przestrzennego, ludnościowego i gospodarczego miasta, a także zagadnienia wynikające z położenia miasta w szerszym kontekście sieci osadniczej i komunikacyjnej regionu. Wyjątek

stanowi jedynie rozdział pierwszy, obejmujący zagadnienia przyrodnicze na obszarze całej gminy, gdyż problematyka ta ma w wielu wymiarach (np. budowa geologiczna, wielkoobszarowe formy terenu) charakter ponadlokalny, co przy rozbijaniu zagadnień przyrodniczych na miasto i obszary otaczające groziłoby powtarzaniem informacji. Każdy rozdział stanowi zamkniętą tematycznie całość zakończoną zestawieniem najważniejszej bibliografii wykorzystanej przy jego tworzeniu.

Rozwoju Strykowa nie można rozważać w oderwaniu od jego otoczenia. Dlatego też część drugą opracowania, o charakterze leksykonu, stanowi syntetyczny zbiór informacji, w postaci notek monograficznych, o terenach wiejskich gminy Stryków. Ze względów praktycznych, zebrane fakty zdecydowano się przedstawić w podziale na sołectwa, które w większości przypadków pokrywają się z zasięgiem terytorialnym pojedynczych wsi.

Podczas opracowywania zebranych informacji o terenach wiejskich, dążono do ujednolicenia sposobu prezentacji poszczególnych sołectw, w taki jednak sposób by umożliwić podkreślenie indywidualnych cech omawianych jednostek osadniczych. Każde sołectwo zostało opisane według podobnego schematu, na który składa się krótki opis położenia geograficznego i lokalnych warunków naturalnych, rys historyczny wraz z charakterystyką zagadnień ludnościowych oraz opis najważniejszych cech gospodarki. W przypadku części leksykalnej zrezygnowano z każdorazowego podawania źródeł wykorzystanych podczas opracowywania poszczególnych sołectw. Wpłynął na to fakt wykorzystania, w celu uzyskania porównywalnych opisów, podobnych (z pewnymi wyjątkami) pozycji literatury i materiałów źródłowych.

Stryków i otaczający region od czasu założenia miasta nie doczekał się opracowania o charakterze monograficznym. Wśród dotychczas opublikowanych prac stosunkowo najobszerniejsze jest, wydane z okazji 600-lecia lokacji Strykowa, syntetyczne opracowanie ks. Kazimierza Dąbrowskiego, które jednak pomija wiele elementów charakterystycznych dla monografii regionalnej i nie uwzględnia problematyki otaczających miasto terenów wiejskich. Prezentowane opracowanie jest próbą wypełnienia tej luki. Warto przypomnieć rodowitym mieszkańcom (a nowym przybyszom przekazać) najważniejsze fakty z przeszłości oraz współczesnego życia miasta i regionu.

Mamy nadzieję, że publikacja ta spotka się z życzliwym przyjęciem czytelników i będzie dobrze służyć wszystkim członkom społeczności lokalnej zainteresowanym poznaniem swojej „małej ojczyzny”. Opracowanie to powinno także pełnić ważną rolę w promocji Strykowa, kojarzonego dziś przede wszystkim z wyjątkowym położeniem komunikacyjnym w przestrzeni kraju.

Mariusz Lamprecht, Tadeusz Marszał

1. CECHY ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO MIASTA I GMINY STRYKÓW ORAZ JEGO ANTROPOGENICZNE PRZEOBRAŻENIA

Mimo postępującego coraz szybciej rozwoju cywilizacyjnego i narastającego uniezależniania się człowieka od warunków środowiska przyrodniczego, ciągle jeszcze jego elementy wpływają w istotny sposób na rozwój gospodarczy i społeczny poszczególnych regionów. Wyrazem wzajemnych związków zachodzących między środowiskiem przyrodniczym i działalnością człowieka jest zróżnicowane i dynamicznie zmieniające się środowisko geograficzne.

Środowisko przyrodnicze rozumiane jest najczęściej jako część środowiska geograficznego, która powstała wskutek działań sił natury i tworzy zespół wzajemnie powiązanych i oddziałujących na siebie elementów takich jak m. in. budowa geologiczna, warunki klimatyczne, stosunki wodne, gleby, szata roślinna czy świat zwierzęcy. Jego dzisiejszy stan jest wynikiem działania równocześnie dwóch grup czynników. Pierwszą z nich są procesy przyrodnicze, których charakter, miejsce występowania i natężenie zależą od własności poszczególnych biotycznych i abiotycznych elementów środowiska przyrodniczego. Drugą grupę czynników stanowią następstwa działań człowieka, które z kolei zależą od jego wiedzy o zasobach środowiska i potrzebach, których zaspokajanie nierozłącznie wiąże się z korzystaniem z tych zasobów.

Ze względu na swoje położenie, obszar gminy Stryków odznacza się cechami, które wyróżniają go spośród innych jednostek taksonomicznych województwa łódzkiego. Podstawową rolę odgrywa tu zróżnicowanie elementów środowiska przyrodniczego, na które zwracał uwagę, już przed ponad półwieczem w swych licznych pracach, jeden z najwybitniejszych badaczy regionu łódzkiego prof. Jan Dylik (1948, 1953, 1971). Również późniejsze opracowania (m. in. Dylikowa, 1958, 1973; Klatkowa, 1954, 1965, 1972; Jokiel, Maksymiuk, 1993; Turkowska, 1988; Ziomek, Ziomek, 1993) ukazywały specyficzny charakter rzeźby, budowy geologicznej, sieci rzecznej i szaty roślinnej, wskazując na istotne miejsce tych terenów na mapie fizyczno-geograficznej dzisiejszego województwa łódzkiego.

Te odmienności cech środowiska przyrodniczego wynikają z faktu, że omawiany teren jest znaczącą częścią tzw. strefy krawędziowej Wyżyny Łódzkiej, a jednocześnie „pomostu” pomiędzy strefą wyżyn Polski południowej i nizin typowych dla północnych regionów naszego kraju. Na stosunkowo niewielkim obszarze gminy można spotkać zarówno północno-wschodnie fragmenty Wyżyny Łódzkiej (część południowa i środkowa), jak i najbardziej na południe położone strefy nizin (część północna gminy). Według fizyczno-geograficznego

podziału Polski Kondrackiego (1998) przebiega tu odcinkami granica między dwoma dużymi makroregionami: Wzniesieniami Południowomazowieckimi i Niziną Środkowomazowiecką, wśród których występują mniejsze jednostki (mezoregiony) – fragmenty Wyżyny Łódzkiej określanej także jako Wzniesienia Łódzkie oraz Równiny Łowicko-Błońskiej, która zajmuje północną i północno zachodnią część gminy. Różnice wysokości bezwzględnych, osiągające wartości ponad 100 m, powodują bardzo wyraźnie widoczne urozmaicenie krajobrazowe stanowiące jeden z najcenniejszych walorów przyrodniczych gminy i decydujący o jej atrakcyjności.

W rozdziale niniejszym autorzy nie zamierzają przedstawiać szczegółowej analizy poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego omawianego obszaru, lecz pragną zwrócić uwagę na te jego własności, które w przyszłości będą określać i warunkować rozwój społeczno-gospodarczy regionu.

1. Główne cechy budowy geologicznej i zasoby surowców mineralnych

Kształtowanie się budowy geologicznej obszaru gminy przebiegało przez setki tysięcy i milionów lat, przede wszystkim w jurze i kredzie (era mezozoiczna¹) oraz w trzeciorzędzie i czwartorzędzie (era kenozoiczna²). W pierwszych trzech z wymienionych jednostek formowane były struktury tektoniczne i osady tworzące podłoże dzisiejszego terenu gminy. Co prawda nie decydują one bezpośrednio o współczesnym ukształtowaniu powierzchni terenu, jako że nie ma tu wychodni starszych od czwartorzędu, a wyżej położone fragmenty nie nawiązują do struktur antyklinalnych, to jednak miały pośredni wpływ na dzisiejszy krajobraz obszaru gminy.

Typowe dla wyżyn południowej Polski mezozoiczne i trzeciorzędowe elementy tektoniczno-strukturalne, którymi są różnych rozmiarów antykliny³, synkliny⁴, monokliny⁵, zalegają tu głęboko pod grubymi seriami czwartorzędowych skał osadowych powstałych głównie wskutek akumulacyjnej działalności lądolodu skandynawskiego.

Z punktu widzenia tektoniki, analizowany obszar usytuowany jest blisko granicy dwu dużych jednostek: antyklinorium środkowopolskiego i synklinorium szczecińsko-łódzko-mie-

¹ Era mezozoiczna – jednostka czasu w rozwoju Ziemi liczona od 245 mln lat do 65 mln lat temu. Wyróżnia się w niej trzy okresy – trias, jurę oraz kredę, cechujące się bujnym rozkwitem życia organicznego.

² Era kenozoiczna – najmłodsza era w dziejach Ziemi trwająca od 65 mln lat temu do dnia dzisiejszego. Wyróżnia się w niej dwa okresy – trzeciorząd i czwartorzęd.

³ Antyklina – fałd skalny, którego wnętrze (jądro) jest zbudowane z utworów starszych, skrzydła zaś z utworów młodszych.

⁴ Synklina – przeciwieństwo antykliny; fałd, którego jądro jest zbudowane z utworów młodszych, zaś skrzydła z utworów starszych.

⁵ Monoklina – zajmujący rozległy obszar zespół warstw skalnych leżących na sobie w kolejności, w jakich powstały, nachylonych w jedną stronę i pod mniej więcej tym samym, niewielkim kątem.

chowskim (przebiega ona na południowy zachód, w odległości kilkuset metrów od granicy gminy). Brzeziński (1992) podaje, że opisywany teren stanowi część antyklinorium kujawskiego (mniejsza jednostka antyklinorium środkowopolskiego), w obrębie którego można wyróżnić jeszcze dwie mniejsze antykliny: kutnowską, położoną na NW oraz rawską, zajmującą SE część gminy. Oddzielone są one od siebie serią prostopadłych dyslokacji o kierunku SW – NE, które przebiegają od Zelgoszczy przez Smolice, południowe przedmieścia Strykowa do Kalinowa i dalej w kierunku Główna.

Antyklina kutnowska jest zdecydowanie bardziej „urozmaicona”, jako że w tej strefie aktywniejsza była tzw. tektonika salinarna. Leżące pod osadami jury i kredy sole permskie, jako znacznie bardziej plastyczne, podlegały podczas ruchów tektonicznych „wyciskaniu”, co z kolei prowadziło do wytworzenia się diapirów⁶, czyli wysadów, które często przebiegały leżące wyżej serie młodszych osadów (w tym przypadku wapieni, margli i piaskowców jurajskich i kredowych). Tego typu struktury spotyka się w podłożu zachodniej, południowo-zachodniej i północno-zachodniej części gminy, natomiast w części zajętej przez antyklinę rawską, ze względu na jej większą sztywność, struktury tektoniki salinarnej są mniej liczne i nie przebijają serii mezozoicznych. Jednostkom antyklinalnym towarzyszą biegnące równolegle do nich formy synklinalne. Marek (1971) podaje, że mają one przebieg NW – SE, a przykładami ich są m. in. synkliny występujące na linii Koźle-Brzedza-Niesułków-Lipka czy Wola Błędowa-Stary Kalinów.

Wszystkie wspomniane struktury powstawały w trakcie ruchów fałdowych odpowiedzialnych za wyniesienie antyklinorium środkowopolskiego. Jak przypuszcza Pożaryski (1964) fałdowanie, które miało kilka faz, rozpoczęło się jeszcze w jurze środkowej, a zakończyło się w trzeciorzędzie. W mezozoiku procesy te odbywały się przede wszystkim w zbiornikach morskich, czego dowodem są skały powstałe na analizowanym obszarze.

Za najstarsze skały podłoża uznawane są osady piętra oksford⁷ (jura górna), które występują jedynie miejscami przy południowej granicy gminy (okolice Dobieszkowa). Pojawiają się one na głębokościach rzędu 100–110 m i reprezentowane są przez wapień, wapień marglisty i wapień dolomityczny (Brzeziński, 1992). Powszechniej spotyka się w podłożu utwory dwu najmłodszych pięter górnej jury, tzn. kimerydy⁸ i portlandu, które zajmują blisko 90% terenów gminy. Są one zróżnicowane litologicznie, jako że w różnych rejonach gminy są to wapień, wapień marglisty, ale także margle, margle mułowcowe i iły. Rów-

⁶ Diapir – struktura geologiczna przybierająca najczęściej kształt słupa lub grzyba, powstająca gdy starsze, bardziej plastyczne skały przebijają się przez młodsze, bardziej sztywne skały leżące powyżej.

⁷ Oksford – najstarsze piętro późnej jury zapoczątkowane 154 mln lat temu.

⁸ Kimerydy – łańcuchy górskie powstałe w erze mezozoicznej w tzw. fazie kimeryjskiej alpejskich ruchów górotwórczych.

niez głębokość ich występowania jest różna, jako że np. ich strop⁹ w okolicach Strykowa czy Dobieszkowa występuje na wysokości 90-100 m n.p.m., a w rejonie Zelgoszczy czy Kolonii Bratoszewice – 40–45 m n. p. m. Ich miąższości osiągają wartości od kilkuset metrów do ponad 1000 m.

Serie kredowe występują na bardzo niewielkim obszarze w SW części gminy (sołectwa Kiełmina i Zelgoszcz) i reprezentowane są przede wszystkim przez iłowce i mułowce z wkładkami syderytów (Brzeziński, 1992). Podobnie jak serie jurajskie, również i kredowe są zaburzone przez ruchy tektoniczne¹⁰ i izostatyczne¹¹. Pod koniec kredy i w paleogenie (starsza część trzeciorzędu) dominującymi procesami były erozja i denudacja, co spowodowało brak osadów tego wieku. Z kolei młodsza część trzeciorzędu (neogen) reprezentowana jest przez powszechnie występujące piaski, iły i mułki często z wkładkami węgla brunatnego.

Pierwszy z dwu okresów neogenu (miocen) charakteryzował się istnieniem rozległych, ale dość płytkich, szybko zarastających jezior, które z czasem przekształcały się w bagna. Powszechnie towarzyszyły im wyspy oraz znaczne mielizny. W takich warunkach topograficznych, przy równocześnie bujnie rozwijającej się roślinności (lasy mieszane), tworzyły się osady piaszczysto-mułkowe, ilaste oraz węgiel brunatny. Na terenie gminy Stryków skały te występują w podłożu podczwartorzędowym powszechnie, a ich brak stwierdza się jedynie w strefach kulminacji podłoża, tzn. w okolicach Sosnowca i Dobieszkowa. Ich miąższość jest zmienna i zależy od ukształtowania podłoża, na którym występują oraz intensywności procesów erozyjnych, denudacyjnych i glacitektonicznych, którym podlegały. Jak podaje Brzeziński (1986, 1992), w rejonach, gdzie materiały te nie są zaburzone, ich grubość dochodzi do 45–50 m (m. in. okolice Bratoszewic, Woli Błędowej i Strykowa), gdy spotyka się je w obrębie wcięć erozyjnych – nawet do 80 m (np. rejon Osse). Na obszarach występowania struktur glacitektonicznych, jak np. w Kiełminie czy Klęku, są one silnie pofałdowane, a ich miąższość dochodzi do 100 m. Utwory miocenu wykształcone są najczęściej w postaci piasków, iłów i mułków z wkładkami węgla brunatnego. Nieco grubsze serie węglonośne (choć zaburzone glacitektonicznie) występują w odległości kilku km od zachodniej granicy gminy, w okolicach Rogóżna.

W pliocenie – drugiej z jednostek stratygraficznych neogenu – wskutek następujących zmian klimatycznych, doszło do zmian warunków gromadzenia osadów, a co za tym ich charakteru. Zmniejszył się zdecydowanie udział skał pochodzenia organicznego, zwłaszcza przewarstwień i wkładek węgla brunatnego. Utwory pliocenu (głównie mułki, piaski i iły)

⁹ Strop – górna powierzchnia ograniczająca warstwę geologiczną.

¹⁰ Ruchy tektoniczne – wielkoskalowe ruchy skorupy ziemskiej wywoływane przez procesy zachodzące we wnętrzu Ziemi, prowadzące do powstawania łańcuchów górskich.

¹¹ Ruchy izostatyczne – pionowe ruchy fragmentów skorupy ziemskiej dążące do uzyskania równowagi grawitacyjnej.

pierwotnie pokrywały cały analizowany teren, ale obecnie występują jedynie płatami, co jest prawdopodobnie następstwem procesów erozyjnych, które, jak się przypuszcza, silnie „zaatakowały” powierzchnię plioceniową na przełomie trzeciorzędu i czwartorzędu. Miąższość tych osadów jest zróżnicowana i waha się od kilku do nawet 40 m (okolice Woli Błędowej oraz w strukturach glacitektonicznych w Kłęku i Kiełminy).

Szczególną rolę dla obecnego charakteru środowiska przyrodniczego miasta i gminy Stryków odegrał okres czwartorzędu. To w czasie jego trwania powstały kilkudziesięciometrowej miąższości serie osadów tworzące przypowierzchniową budowę geologiczną, ukształtowane zostały główne formy rzeźby, sieć rzeczna oraz gleby. Trwający ponad milion lat okres dzieli się na dwie mniejsze jednostki stratygraficzne: plejstocen (starszy i zdecydowanie dłuższy, bo trwający według różnych autorów od 1 do 1,5 miliona lat) i holocen (młodszy i bardzo krótki – „zaledwie” 10,5 tysiąca lat).

Najważniejszym wydarzeniem w plejstocenie było kilkakrotne nasunięcie się lądolodu skandynawskiego powodujące nie tylko akumulację niesionych materiałów, ale także spiętrzenia skał, które napotykał on na swej drodze. Istotną rolę w zachowaniu się lądolodu odegrało podłoże, które, jak wspomniano wcześniej, tworzyły w zdecydowanej większości osady trzeciorzędowe, leżące z kolei na dość mocno urozmaiconym podłożu mezozoicznym. Jedynie w kilku miejscach, którymi są kulminacje struktur jurajskich, skały trzeciorzędowe nie występują (obszary na zachód od Niesułkowa czy na północny wschód od Warszewic). Taka rzeźba terenu, na którą nasunął się lodowiec, wpłynęła na przebieg akumulacji materiałów, a co za tym idzie na ich charakter oraz miejsca i sposób obecnego zalegania.

Istniejące w podłożu podczwartorzędowym formy wypukłe, stały się „przeszkodami” dla nasuwającego się od północy i północnego zachodu lądolodu, co przyczyniło się do utworzenia w tych strefach zaburzeń zalegających tu osadów. Powstałe w ten sposób struktury glacitektoniczne, zbudowane zarówno ze skał podłoża, jak i osadów lodowcowych, występują przede wszystkim w południowej części badanego obszaru. Szczególnie dużo tych zaburzeń stwierdza się w okolicach Kiełminy, Kłęku czy Zelgoszcy, gdzie wyciśnięcia osadów trzeciorzędowych powodują zaleganie ich już na głębokości kilku – kilkunastu metrów od powierzchni terenu. Deformacje te mają najczęściej postać diapirów, choć opracowania Brzezińskiego (1986, 1992) potwierdziły także występowanie, w obrębie osadów plejstoceniowych, kier¹² trzeciorzędowych. Struktury te zbudowane przede wszystkim z ilów, mułków oraz piasków osiągają różne grubości (od 1 do 14 metrów), a stwierdzone zostały na głębokości kilkudziesięciu metrów pod powierzchnią terenu. (m. in. w okolicach Sierzni – 24,5–28,5 m

¹² Kra lodowcowa – wielki płat skały wyrwany z podłoża i przeniesiony przez lodowiec na inne miejsce, często na bardzo dużą odległość.

zaś na północ od Bogini – 38–52 m). Niekiedy można spotkać także kry, które tworzą starsze osady plejstoceny w obrębie serii młodszych, a przykładem tego może być porwak¹³ gliny zwałowej pochodzącej z zlodowacenia południowopolskiego, występujący w obrębie serii piaszczystej określanej na stadiu maksymalny zlodowacenia środkowopolskiego (na północny zachód od Bogini). Jak podaje wspomniany autor, należy przypuszczać, że struktury te tworzyły się podczas każdego ze zlodowaceń, które wystąpiły na analizowanym obszarze i jest bardzo prawdopodobne, że są znacznie bardziej powszechne niż wskazują na to nieliczne odsłonięcia czy wiercenia. Ich występowanie wiązać należy z obszarami zaburzeń glaciektonicznych¹⁴ lub ich sąsiedztwa, a więc z południowymi i środkowymi częściami gminy.

Podczas plejstocenu, na co wskazuje m. in. Baraniecka (1975), miały tu również miejsce ruchy neotektoniczne podłoża czwartorzędowego. Autorka stwierdza, że można wyróżnić co najmniej ich dwie fazy: kujawską (podczas interglacjału kromerskiego) oraz mazowiecką (w czasie interglacjału mazowieckiego). Za przyczynę ich wystąpienia uważa się niejednakowe obciążenie terenu podczas okresów zimnych (glacjałów) i ciepłych (interglacjałów). W okresach ociepleń, wraz z wycofywaniem się lądolodu, następowało zmniejszenie nacisku wywieranego na podłoże, co z kolei powodowało jego odkształcenia. Z kolei podczas glacjałów nasuwający się lodowiec nie tylko wywoływał wspomniane wyżej zaburzenia glaciektoniczne, ale także oddziałował swym ciężarem, powodując ruchy obniżające.

Jak stwierdza Klajnert (1998), lądolód nasunął się tu trzykrotnie, choć największe znaczenie miał dla analizowanego obszaru jego ostatni pobyt podczas zlodowacenia warciańskiego (około 150–180 tysięcy lat temu). Działalność lądolodu została zapisana nie tylko w postaci omówionych wcześniej zaburzeń glaciektonicznych, ale przede wszystkim osadów polodowcowych. Miąższość wszystkich utworów czwartorzędowych jest bardzo zmienna i zależna od ukształtowania podłoża i występowania zaburzeń glaciektonicznych. Najmniejsza jest zdecydowanie w części północnej obszaru, gdzie osiąga wartości 20–30 m. oraz w strefie tektonicznych wypiętrzeń osadów trzeciorzędowych spowodowanych działalnością lądolodu. Najgrubszą pokrywę czwartorzędu (60–100 m) spotyka się w południowej i południowo zachodniej części gminy.

Oprócz zmiennej grubości osady czwartorzędowe charakteryzują się także znacznym zróżnicowaniem litologicznym, co wynika z odmiennych warunków ich tworzenia. Powstały one nie tylko w różnym czasie i miejscu, ale także kształtowane były przez wiele odmiennych procesów geologicznych.

¹³ Porwak lodowcowy – blok lub płat skalny wyrwany z podłoża przez lodowiec i przeniesiony w inne miejsce; bardzo duże porwaki nazywane są krami lodowcowymi.

¹⁴ Zaburzenia glaciektoniczne – deformacje podłoża lodowca i składanych przezeń osadów spowodowane naciskiem lodu i / lub jego tarcieniem o podłoże.

Najstarszymi utworami plejstocеныskimi występującymi na terenie gminy są osady glacialne¹⁵ i glacialfluwialne¹⁶ powstałe podczas zlodowacenia południowopolskiego. Występują one powszechnie, choć ich grubości, w większości miejsc gdzie zostały stwierdzone, nie są znaczne i wynoszą najczęściej kilka metrów. Znacznie większe miąższości ich spotyka się w strefie obniżen podłoża podczwartorzędowego oraz zaburzeń glacictektonicznych (np. okolice Warszewic – 35 m czy Strykowa – około 15 m). Nigdzie nie budują obecnej powierzchni terenu i występują zwykle kilkadziesiąt metrów pod tą powierzchnią. Wykształcone są najczęściej w postaci jednego, rzadko dwu poziomów glin zwałowych oraz piasków i żwirów glacialfluwialnych (rzadziej).

Południowopolskie gliny zwałowe w regionie strykowskim reprezentują typowe cechy tego typu osadu spotykanego na terenie całego województwa łódzkiego. Podobnie jak na innych obszarach, również i na analizowanym terenie, odznaczają się one szarym i brunatno szarym zabarwieniem, są zbite i często zawierają warstewki ilów i mułków, a ich wyżej położone pokłady posiadają zwykle zwiększony udział węglanu wapnia (Brzeziński, 1992; Nalewajko, 1982). Ich miąższości są zwykle niewielkie i wynoszą kilka metrów, choć miejscami mogą dochodzić do 10–15 m. Odpowiadające wiekowo glinom zwałowym osady glacialfluwialne i fluwialne¹⁷ stwierdzono w okolicach Strykowa, Warszewic i Niesułkowa. Powstały one w tzw. interstadiale¹⁸ zlodowacenia południowopolskiego, czyli okresie cieplejszym, który sprzyjał funkcjonowaniu wód płynących. To one właśnie były odpowiedzialne za zdeponowanie drobno- i średnioziarnistych piasków, czasami z domieszkami żwirów, o miąższości kilku metrów.

Ciepły okres, który nastąpił po wycofaniu lądolodu południowopolskiego, zwany interglacjałem mazowieckim lub wielkim, cechował się dużą aktywnością tektoniczną. To wówczas miały miejsce wspomniane wcześniej neotektoniczne, wznoszące ruchy podłoża powodujące częściowe zaburzenia leżących wyżej osadów. Podnoszenie się obszaru skutkowało wzmożonymi procesami erozyjnymi¹⁹ i denudacyjnymi²⁰, co z kolei powodowało niszczenie, a w konsekwencji niezachowanie się pierwotnych ilości osadów poprzedniego glacialu. Funkcjonujące wówczas wody rzeczne pogłębiały i poszerzały stare doliny, ale także tworzyły nowe.

¹⁵ Osady glacialne – osady związane z lodowcem i jego działalnością.

¹⁶ Osady glacialfluwialne – osady naniesione przez wody pochodzące z topnienia lodowca.

¹⁷ Osady fluwialne – osady związane z rzeką i jej działalnością.

¹⁸ Interstadial – jednostka podziału historii Ziemi plejstocenu odpowiadająca ociepleniu między dwoma stadiałami. Stadial – jednostka podziału historii Ziemi plejstocenu (jednej z epok czwartorzędu) odpowiadająca okresowi powiększenia obszaru zajętego przez lodowiec i przyrostowi jego objętości, a następnie cofania się czoła lądolodu na odległość powyżej 100 km.

¹⁹ Erozia – mechaniczne niszczenie podłoża przez czynniki uwarunkowane klimatem (rzeki, morza, lodowce, wiatr) za pomocą transportowanego materiału skalnego.

²⁰ Denudacja – przemieszczanie materiału skalnego zachodzące na skutek oddziaływania siły ciężkości; denudacja przyczynia się do wyrównywania i stopniowego obniżania powierzchni Ziemi.

Równocześnie na wyżej położonych terenach działała denudacja, która odpowiedzialna jest za wyrównywanie i łagodzenie form rzeźby polodowcowej poprzedniego zlodowacenia. Na terenie gminy osady z tego czasu praktycznie nie zachowały się, choć ich występowanie stwierdzono przy północno-wschodniej granicy, już na terenie gminy Głowno. Są to piaski i żwiry rzeczne występujące w głębokim wcięciu erozyjnym (Brzeziński, 1992).

Jak już wspomniano, największą rolę dla przypowierzchniowej budowy geologicznej, dzisiejszej rzeźby terenu oraz cech krajobrazu odegrało zlodowacenie środkowopolskie. Współczesną powierzchnię terenu miasta i gminy Stryków budują osady glacialne i glaci-fluwalne zdeponowane właśnie w tym okresie. Najczęściej, w trakcie trwania tego glacjału wyróżnia się co najmniej dwa jego stadia: maksymalne i warciańskie (nazywane też mazowiecko-podlaskim), choć spotkać można opracowania, w których autorzy sugerują więcej takich jednostek.

Osady stadium maksymalnego reprezentowane są przez dwie główne grupy skał: gliny zwałowe oraz utwory piaszczyste pochodzenia glaci-fluwalnego. Pierwsze z nich spotyka się prawie na terenie całej gminy, przy czym głębokość ich zalegania jest bardzo różna i waha się od 5–10 metrów pod powierzchnią (np. okolice Klęku, Kiełminy czy na północ od Strykowa) do 35–40 metrów w rejonie Zelgoszczy, Smolic czy Dobieszkowa. Ich miąższości są również zróżnicowane, przy czym na większości obszaru wynoszą 5–15 m, rzadko przekraczając 30 m (np. okolice Strykowa). Osady glaci-fluwalne z tego okresu reprezentowane są przez piaski, piaski ze żwirami oraz mułki. Występują one równie powszechnie jak gliny zwałowe, a na ich brak natrafiono jedynie w środkowej części terenu (okolice Strykowa, Kolonii Bratoszewice

i Woli Błędowej). Grubość tych serii jest większa niż glin, jako że średnio wynosi około 30–40 m, a w okolicach Klęku, Dobieszkowa i Starego Imielnika nawet 60–70 m (Brzeziński, 1986, 1992). Po ustąpieniu lodowca stadium maksymalnego, podobnie jak we wszystkich okresach ociepleń w plejstocenie (okres interstadialny), następuje wzmożona denudacja i erozja, powodujące z jednej strony niszczenie nagromadzonych poprzednio osadów, a z drugiej – powstawanie głębokich rozcięć wywołanych przez zdecydowanie intensywniejsze i dynamicznie płynące rzeki (przykład takiego rozcięcia sięgającego prawie 20 m w dolinie Moszczenicy koło Swędowa podaje m. in. Brzeziński).

Zdecydowanie najważniejszym okresem w historii geologicznej analizowanego terenu jest stadium warciańskie zlodowacenia środkowopolskiego (część autorów, w tym twórczyni tej koncepcji Klatkova – 1972, 1982, podnoszą rangę tego okresu nazywając go nie stadium, ale osobnym zlodowaceniem). Łądołód skandynawski, który wówczas nasunął się z północy został najprawdopodobniej zatrzymany w okolicach Łodzi na nieco dłużej. Przyczyną tego była z jednej strony jego słabsza dynamika, ale, co podkreśla się przede wszystkim, duże na-

gromadzenie osadów w rejonie strefy krawędziowej Wyż. Łódzkiej. W wyniku jego topienia podczas stagnacji, a następnie w czasie wycofywania się, deponowane były na analizowanym obszarze gliny morenowe, glacialne osady piaszczysto-żwirowe oraz glacyfluwialne serie pasków, żwirów, a niekiedy mułków. Te właśnie osady budują w ogromnej większości dzisiejszą powierzchnię gminy. Również w tym okresie kształtują się główne zarysy dzisiejszej rzeźby terenu oraz tworzy się – zbliżony do współczesnego – kierunek płynięcia wód rzecznych. Ten ostatni proces, wywołany podczas wycofywania się lodowca, przejawia się odpływem wód Mrogi, Moszczenicy i Bzury w kierunku zachodnim i północno zachodnim.

Jak wspomniano, podstawową rolę w budowie geologicznej powierzchniowych warstw opisywanego obszaru odgrywają osady lodowcowe i wodnolodowcowe. Pierwszą z grup reprezentują gliny morenowe występujące mniejszymi lub większymi płatami na całym terenie gminy, zajmując około 35–40% jej powierzchni. Największe ich skupienie występuje w części centralnej tzn. w okolicach Strykowa, Bratoszewic, Osse, Pludwin, Sosnowca i Sierżni. Ich miąższość nie jest duża, gdyż waha się od 1,5 do 10 metrów, czasami osiągając wartości kilkunastometrowe (m. in. niedaleko Niesułkowa –15–16 m). Są to utwory typowe dla obszarów regionu łódzkiego, o barwie jasnobrązowej, czasami szarobrązowej, zwykle spiaszczone, w górnych częściach najczęściej odwapnione (konsekwencje wietrzenia), natomiast na głębokości 1–1,5 metra od swego stropu wykazujące koncentrację węglanu wapnia (Nalewajko, 1982). W wielu miejscach gliny przykryte są seriami piasków i żwirów pochodzenia glacialnego, które są często piaskami gliniastymi, różnoziarnistymi, często z gładzikami kilkunastocentymetrowej średnicy, a ich miąższość tylko miejscami przekracza 2 metry. Spotkać je można w okolicach Niesułkowa, Dobieszkowa i Kalinowa.

Drugą grupę osadów tworzą utwory glacyfluwialne wykształcone przede wszystkim w postaci piasków, rzadziej żwirów. Podobnie jak gliny morenowe, zajmują one około 40% analizowanego terenu. Są to najczęściej piaski różnoziarniste z przewarstwieniami żwirów, rzadziej mułków, a ich miąższości wynoszą zwykle od 5 do 10 metrów. Zalegają na powierzchni głównie w środkowej (okolice Rokitnicy, Niesułkowa, Koźła), zachodniej (rejon Anielina, Swędówka, Dobrej) oraz wschodniej części gminy (Lipka, Kalinów, Niesułków Kolonia). Ten typ genetyczny osadów buduje także niewielkie pagórki w Smolicach, Sosnowcu oraz przy południowo wschodnich granicach Strykowa uznawane przez Brzezińskiego (1986,1992) za formy kemowe. Ostatnim typem osadów warciańskich są piaski, żwiry i gliny tworzące na południowym zachodzie i południu gminy formy określane jako moreny czołowe. Piaski i żwiry są często zaglinione i warstwowane, miejscami zawierają dużą domieszkę gładzków, a nawet gładów. Spotkać je można w południowej i południowo zachodniej części obszaru (okolice Zelgoszczy, Kiełminy, Dobrej Nowiny, Starego Imielnika i Dobieszkowa).

Z kolejnego ocieplenia (interglacjał eemski) nie zachowały się na terenie gminy prawie żadne osady, poza niewielkiej grubości warstwą (kilkadziesiąt centymetrów) mułków organicznych występujących niewielkimi płatami przy północnej granicy obszaru. Zwykle osadzały się one w niewielkich zagłębieniach powstających po wytopieniu się brył martwego lodu z stadium warciańskiego, a obecnie występują na głębokości 2–4 metrów pod obecną powierzchnią terenu.

Podczas ostatniego zlodowacenia, które wystąpiło na terenie Polski (północnopolskie lub vistulian) lądolód nie dotarł na omawiany obszar, jako że jego strefa czołowa znajdowała się wówczas kilkadziesiąt kilometrów na północ. Z tego okresu pochodzą dwa typy osadów, z których pierwszy reprezentowany jest przez piaski średnio- i drobnoziarniste, rzadziej żwiry i mułki rzeczne, osadzające się w vistulianie w dolinach ówczesnych rzek. Ich miąższości są różne i wahają się od około 2–3 metrów w dolinie Moszczenicy koło Bartolina i Ług do ponad 10 metrów w tej samej dolinie w okolicach Strykowa, Swędowa i Smolic. Drugim osadem z tego okresu są piaski drobnoziarniste, dość często pylaste, tworzące rozległe stożki napływowe i występujące powszechnie w północnej części gminy (okolice Bronina, Wrzasku, Ciołka, Zagłoby, Gozdowa i Woli Błędowskiej). W ich obrębie spotyka się także miejscami wkładki mułków i piasków gliniastych (Brzeziński, 1992). Zajmują około 15% powierzchni gminy.

Najmłodszy okres czwartorzędu, holocen, charakteryzował się wyraźną odmiennością klimatyczną w stosunku do poprzedzającego go plejstocenu. W jego pierwszej części nastąpiło wzmożenie procesów erozyjnych w dolinach rzek, co powodowało niszczenie złożonych tam wcześniej osadów i pogłębianie się istniejących oraz tworzenie nowych form. Nieco później zaczęły dominować procesy akumulacyjne odpowiedzialne za nagromadzenie się w dnach dolin i na terasach zalewowych piasków i utworów piaszczysto-mułkowych, zaś w obniżeniach, przy braku lub bardzo niewielkim przepływie tworzyły się torfy. Wspomniane piaski rzeczne i namuły występują na całych odcinkach den dolin Moszczenicy i Mrożycy, położonych na terenie gminy. Dwa niewielkie płaty torfów, o powierzchniach rzędu 10 tysięcy m² zalegają w dnie doliny Moszczenicy pod Smolicami i Swędowem.

Ostatnią grupę osadów stanowią utwory eoliczne utworzone wskutek akumulacji piasków i pyłów przez wiatr, zarówno podczas zlodowacenia północnopolskiego jak i holocenu. Występują one jako pokrywy eoliczne w okolicach Wolisk, Zagłoby, a nieco mniejsze – w rejonie Strykowa i Cesarki. Piaski eoliczne były także gromadzone w formach wydmych, które ukształtowały się w okolicach Wrzasku, Bronina i Wolic. Osiągają one tu miąższości kilkumetrowe, a jak można sądzić po ich kształcie tworzone były przez wiatry wiejące z północnego zachodu i zachodu.

Omówione wyżej skały stanowią potencjalne zasoby surowców mineralnych dla gospodarczego wykorzystania przez człowieka. O tym czy określone utwory mogą być w praktyce zagospodarowane zależy od wielu czynników, zarówno przyrodniczych, jak i ekonomicznych czy technicznych. W przypadku gminy Stryków ta pierwsza grupa decyduje o prawdziwości stwierdzenia, że nie jest ona zasobna w surowce mineralne. Na jej terenie nie występują istotne dla gospodarki surowce energetyczne, rudne i chemiczne.

Podstawową grupę skał, które mogą być tu wykorzystywane w skali lokalnej stanowią surowce skalne. Należą do nich przede wszystkim gliny morenowe oraz piaski i żwiry, głównie glacifluwalne, a także – w znacznie mniejszych ilościach – mułki z łąkami oraz torfy.

Pierwsze z nich są dość zróżnicowane pod względem litofacjalnymi²¹ granulometrycznym²². Często zawierają większe ilości żwirów i głazików, a także węglanu wapnia (często określanego jako margiel), co powoduje ich znacznie zmniejszone możliwości wykorzystania. Zwłaszcza zawartość związków wapnia – znacznie mniejsza w stropowych partiach glin i wyraźnie zwiększona na głębokościach rzędu 1,5–2,0 m (często w postaci konkrecji²³ wapiennych) – powoduje ograniczone możliwości wykorzystania tego materiału. Ze względu na obniżone właściwości technologiczne gliny, można z niej jedynie produkować na potrzeby lokalne tzw. cegłę pełną. Ten produkt wytwarzany był na terenie dzisiejszej gminy Stryków już przed II wojną światową, o czym świadczą obecnie zrehabilitowane niewielkie wyrobiska cegielniane w południowo zachodniej części Strykowa. Obecnie zasoby gliny morenowej zostały udokumentowane w dwu złożach, z których pierwsze usytuowane jest w północno wschodniej części gminy (złoże „Kalinów”) i zajmuje powierzchnię około 5,8 ha posiadając zasoby w ilości nieco ponad 84 tys. m³. Drugie złożę występuje na południowy zachód od Strykowa (okolice Sosnowca) zajmując powierzchnię 4,5 ha przy udokumentowanych zasobach blisko 170 tys. m³ (Wysmyk, 2004). Obszarami, które mogłyby być ponadto perspektywicznymi rejonami pozyskiwania tego surowca są okolice wsi Krucica, Osse i Bronin, gdzie skały te występują bardzo płytko pod powierzchnią terenu, a jednocześnie ich miąższości przekraczają 5 metrów. Ostatnio szczegółowo było rozpoznawane niewielkie złożę „Kielmińska” (powierzchnia – około 1 ha).

Piaski i żwiry lodowcowe i wodnolodowcowe, zwane często w budownictwie kruszywami, występują tu równie często jak gliny morenowe. Niestety, podobnie jak poprzednio opisane utwory, mogą one zaspokajać jedynie potrzeby gospodarki lokalnej. Najlepsze jako-

²¹ Zróżnicowanie litofacjalne – zróżnicowanie nagromadzenia osadu wyróżnione na podstawie cech litologicznych osadu tj. jego składu mineralogicznego, tekstury, struktury, wielkości i kształtu ziaren oraz barwy.

²² Zróżnicowanie granulometryczne – zróżnicowanie pod względem wielkości ziaren i ich rozkładu w osadzie.

²³ Konkrecja – kuliste, soczewkowate, bochenkowate lub gruzłowate skupienie mineralne w skale osadowej, różniące się od niej składem mineralnym i budową.

ściowo są plejstocenijskie piaski i żwiry glacyfluwialne i fluwialne, jako że posiadają zwykle niewielkie domieszki frakcji pylastej czy ilastej, a ich miąższość dochodzi nawet do 80 metrów. Przeszkodami w ich powszechnej eksploatacji są: zbyt głębokie zaleganie (często leżą pod warciańskimi glinami morenowymi, a niekiedy także pod pokładem glin ze stadiału maksymalnego) oraz zaburzenia glacytektoniczne. W okresie powojennym istniało kilka miejsc eksploatacji tych osadów, a jedną z największych była żwirownia przy południowej granicy gminy (okolice Bogini). Drugą grupę kruszyw stanowią piaski i żwiry tworzące formy kemowe, które występują głównie w środkowej, zachodniej i południowo zachodniej części analizowanego obszaru. Znaczna część tych osadów została już wyeksploatowana, zarówno w okresie międzywojennym, jak i po II wojnie światowej, a wydobywanie koncentrowało się przede wszystkim w okolicach Niesułkowa, Zelgoszczy i Smolic. Część żwirowni została zrehabilitowana, a niektóre, w których procesy rekultywacji nie zostały przeprowadzone, stanowią odnawiające się co pewien czas tzw. dzikie wysypiska odpadów. Kilka – kilkanaście lat temu opracowane zostały dokumentacje trzech obszarów złożowych piasków i żwirów polodowcowych. Dwie z nich dotyczą okolic Zelgoszczy i dokumentują obecnie eksploatowane złoża „Zelgoszcz I” o zasobach blisko 850 tys. ton oraz złoża „Zelgoszcz” – dotąd nieeksploatowane, o zasobach rzędu 110–115 tys. t surowca. Trzecia z dokumentacji dotyczy nieeksploatowanego złoża piasków i żwirów polodowcowych w północno środkowej części gminy (okolice wsi Koźle). Surowiec występuje tu na powierzchni ponad 2,5 ha i jest go około 350 tys. t. Oprócz wspomnianych obszarów należy wymienić okolice Kiełminy, gdzie surowiec występuje na powierzchni blisko 2 ha oraz trzy niewielkie złoża w okolicach Tymianki o łącznej wielkości 6 ha.

Pozostałe dwa potencjalne surowce mineralne to: ropy i mułki oraz torfy. Pierwsze z nich stanowią jedno z najatrakcyjniejszych utworów na terenie gminy. Niestety, ponieważ spotyka się je w obrębie struktur glacytektonicznych, średnio na głębokości 5–10 metrów pod powierzchnią terenu, a także często – zwłaszcza w obrębie synklinalnych fragmentów tych struktur – dopiero pod nakładem o grubości ponad 20 metrów, złoża nie spełniają kryteriów geologiczno-górnictwowych i tym samym praktycznie jego eksploatacja na skalę przemysłową jest nieopłacalna. Z kolei torfy, ze względu na niewielką grubość pokładów (0,5–2,0 m), zawartość w ich obrębie włądek mułków, niewielkie rozmiary ewentualnych pól eksploatacyjnych oraz znaczne zabagnienie terenu (dna lub terasy zalewowe doliny Moszczenicy) również nie nadają się do wydobywania na skalę przemysłową. Mogą one znaleźć jedynie zastosowanie jako surowiec wykorzystywany na potrzeby lokalnych rolników i ogrodników.

Cechy występujących na danym terenie skał stanowią jeden z ważniejszych czynników warunkujących działania inwestycyjne, zwłaszcza w zakresie różnego rodzaju budownictwa

(mieszkaniowe, przemysłowe, drogowe, itd.). Obszar gminy Stryków jest pod tym względem dość zróżnicowany. Podstawą do szczegółowej analizy warunków realizacji wspomnianych inwestycji muszą być dokumentacje geologiczno-inżynierskie. Stopień pokrycia nimi analizowanego obszaru jest, w porównaniu z innymi jednostkami administracyjnymi województwa łódzkiego, niezły, choć opracowania te dotyczą przede wszystkim Strykowa i najbliższych okolic oraz terenów, przez które przebiegają lub będą przebiegać odcinki autostrad A 1 i A 2. Pozostałe fragmenty gminy nie posiadają niestety szczegółowych opracowań tego typu, co w wielu miejscach może stanowić barierę przy podejmowaniu właściwych decyzji lokalizacyjnych.

Z punktu widzenia posadowienia obiektów grunty występujące na terenie gminy Stryków są zróżnicowane. Najlepsze warunki występują na obszarach zbudowanych z glin morenowych, a także piasków i żwirów glacyfluwialnych, ale tylko w przypadku, gdy nie są one zaburzone glacytektonicznie oraz gdy poziom wód podziemnych spotyka się głębiej niż 2 metry pod powierzchnią terenu. Nieco gorsze pod tym względem są strefy występowania gruntów słabonośnych czyli piasków, mułków i żwirów budujących stożki napływowe spotykane głównie w północnej części gminy oraz wyścielające najczęściej dna zagłębień bezodpływowych (część południowa gminy). Podobne cechy mają osady fluwialne spotykane w wielu odcinkach teras nadzalewowych dolin rzecznych. Grunty tej grupy mogą nadawać się do bezpośredniego posadowienia, ale po uprzednim dokonaniu zabiegów odwadniających. Najgorszymi skałami dla budownictwa są występujące w dnach dolin Moszczenicy, Mrogi i ich dopływów rzeczne osady piaszczysto-mułkowe, zawierające często znaczne domieszki materiału organicznego, a ponadto odznaczające się płytkim zaleganiem pierwszego poziomu wód podziemnych (zwykle 0,5–1,5 m).

2. Ukształtowanie powierzchni terenu

Rzeźba terenu miasta i gminy Stryków jest przykładem ukształtowania poligenicznego, co oznacza, że w jej tworzeniu brały udział liczne procesy morfogenetyczne. Następstwem ich działań jest znaczne zróżnicowanie wysokościowe, a także krajobrazowe. Różnice wysokości bezwzględnych osiągają tu prawie 120 metrów. Zdecydowanie najwyższymi są fragmenty południowe i południowo zachodnie gminy, położone na północnych i północno wschodnich krańcach Wzniesień Łódzkich zwanych także Wyżyną Łódzką. Najwyżej położonym miejscem na terenie gminy jest punkt we wsi Dobra Nowiny, którego wysokość bezwzględna osiąga wartość 243,3 m n.p.m., natomiast najniższe miejsca – o wysokościach rzędu 123–124 m n.p.m. - występują na północy (okolice Pludwin, Gozdowa i Wysoków) i są południowo zachodnimi fragmentami Równiny Łowicko-Błońskiej (Kondracki, 1998).

Najbardziej charakterystyczną cechą ukształtowania powierzchni analizowanego obszaru jest występowanie – począwszy od południa ku północy – położonych coraz niżej, równinnych lub falistych poziomów, oddzielonych od siebie wyraźnie zarysowanymi w krajobrazie stokami. Ich geneza nie jest ostatecznie wyjaśniona, ale najprawdopodobniej główną rolę odegrał tu lądolód skandynawski podczas ostatniego pobytu na tym obszarze, tzn. w trakcie zlodowacenia warciańskiego. Jak stwierdzają Klatkowa (1972) i Klajnert (1998), nasuwające się od północy masy lodu napotkały w okolicach Łodzi na występujący w podłożu próg mezozoiczny o przebiegu SE–NW, który przyczynił się najprawdopodobniej do rozdzielenia lądolodu na dwa oddzielone od siebie loby: działający na zachód i południowy zachód od Łodzi lob Widawki oraz występujący na wschód i południowy wschód od miasta – lob Rawki. To właśnie ten drugi tworzył w środkowym plejstocenie główne zręby dzisiejszej rzeźby analizowanego obszaru. Jego działalność polegała przede wszystkim na etapowo przebiegającym spiętrzaniu, ale także wyrównywaniu osadów podłoża, jak i tych, które sam naniósł, co w konsekwencji doprowadziło do utworzenia wspomnianych poziomów.

Na terenie gminy Stryków występują wszystkie stopnie (poziomy) wyróżnione przez Klatkową (1965, 1972). Najwyżej położonym jest poziom określany jako szczytowa powierzchnia Wzniesień Łódzkich (wysokości w granicach 230–280 m n.p.m.) spotykany na analizowanym obszarze na jego południowo zachodnich krańcach (okolice Dobrej Nowiny, Starego Imielnika). Charakteryzuje go silne rozczłonkowanie spowodowane występowaniem w jego części stokowej licznych, choć niewielkich dolinek rzecznych i niecek. To tutaj spotyka się największe deniwelacje, co powoduje, że jest to najbardziej malownicza krajobrazowo część gminy. Kolejnym stopniem, występującym na północ od poprzedniego, jest poziom smardzewicki. Zajmuje znacznie większy obszar na południu gminy i rozciąga się od Kiełminy i Dobrej na zachodzie, przez Orzechówek, Michałówek, Ługi, aż po Bartolin i Warszawice na wschodzie. Jest on podobnie jak szczytowa część Wzniesień Łódzkich porożcinany na płaty wysoczyznowe przez doliny rzeczne. Jego powierzchnia jest lekko nachylona w kierunku północnym i leży na wysokościach 185–210 m n.p.m. Trzecim z poziomów jest poziom zwany strykowskim występujący na wysokościach 165–180 m n.p.m. Zajmuje on zdecydowanie największą powierzchnię i podobnie jak poprzedni rozciąga się równoleżnikowo, przy czym jest nieco węższy na zachodzie w okolicach Zelgoszczy i Sosnowca (około 1,5–2 km szerokości), zaś rozszerza się w środkowej i wschodniej części gminy (w okolicach Strykowa, Niesułkowa, Bratoszewic od 4 do 8 km). Ostatnie dwa poziomy, katarzynowski i Woli Mąkolskiej, są wyraźnie różne od poprzednich. Pierwszy z nich, położony w północnej części gminy, występuje na wysokościach 140–160 m n.p.m. charakteryzuje się stosunkowo niewielkimi różnicami wysokości i rozciągnięty jest znacznie słabiej zaznaczonymi w morfologii dolinami rzecznyymi.

Ostatni z poziomów występuje tylko w niewielkich fragmentach w północno zachodniej części obszaru (okolice Wrzasku i Zagłoby) i reprezentowany jest przez mało urozmaiconą równinę o niewielkim nachyleniu w kierunku północnym. Najwyższe wysokości kształtują się w granicach 130–135 m n.p.m. i w stronę pradoliny zmniejszają się do znacznie poniżej 130 m n.p.m. Cechą charakterystyczną tego fragmentu gminy są bardzo małe deniwelacje terenu, na którym jedynym urozmaiceniem są niewielkie, pojedyncze formy wydmy o kształcie parabolicznym, których wysokości nie przekraczają zwykle 4 metrów. Występują one na zachód od Bronina i na północny wschód od Zagłoby. Oprócz tego obszaru wydmy występują także na terenie uroczyska w okolicach Woli Błędowej. Poziom Woli Mąkolskiej zdecydowanie odbiega genezą, jak i utworami go budującymi od poprzednich poziomów. Zbudowany jest głównie z piasków, które tworzą tu rozległe i płaskie stożki napływowe, które zostały następnie zrównane przez działanie wód roztopowych. Nawiązują one do obszarów pradoliny warszawsko-berlińskiej występującej kilkanaście kilometrów na północ.

Na wspomnianych wyżej poziomach dominującymi formami terenu są formy glacialne i glacifluwalne. Do pierwszej z tych grup należy zaliczyć przede wszystkim dwa rodzaje wysoczyzn morenowych (Brzeziński, 1992), z których jedna jest bardziej urozmaicona, falista, o wysokościach względnych rzędu 3–5 metrów i występuje płatami głównie w obrębie poziomu smardzewskiego w okolicach Zelgoszczy, Strykowa, Dobrej i Niesułkowa Kolonii, zaś druga, płaska, o wysokościach względnych do 2 metrów spotykana jest przede wszystkim na poziomie strykowskim w rejonie Strykowa, Wysoków, Ossego i Woli Błędowskiej.

Drugą grupę form glacialnych reprezentują wzgórza morenowe. Spotyka się je w okolicach Dobieszkowa, Kiełminy, Zelgoszczy i Dobrej zwykle jako pojedyncze wyniesienia o wysokościach rzędu kilkunastu, rzadziej 20 i więcej metrów oraz zróżnicowanym nachyleniu stoków (najczęściej 7–100). Zbudowane są one głównie z piasków i żwirów z cienkimi przewarstwieniami glin lub mułków oraz niekiedy znaczną zawartością głazików. Dawniej określano je jako pagóry moreny czołowej powstałe w trakcie nasuwania się lądolodu warciańskiego, ale wydaje się, że bardziej prawdopodobną jest koncepcja wyjaśniająca ich tworzenie podczas stagnacji mas lodowcowych i wytapiania się materiału morenowego, niekiedy w miejscach występowania starszych form terenu.

Formy glacifluwalne reprezentowane są tu przez omówione już wcześniej równiny wód roztopowych, a także przez równiny sandrowe i pagórki kemowe. Nieco większe fragmenty stożków sandrowych zachowały się przede wszystkim w centralnej części gminy, na północ od Strykowa, Niesułkowa, Bratoszewic, a także w okolicach Anielina. Na terenach południowo zachodnich są one znacznie mniejsze i spotyka się je znacznie rzadziej (najczęściej występują w sąsiedztwie pagórów morenowych). Pagórki kemowe są nieliczne i niewielkie,

a ich wysokości nie przekraczają 15 metrów. Zbudowane są z osadów piaszczysto-żwirowych z wkładkami mułków i otulone są zwykle gliną morenową. Występują w okolicach Strykowa, Smolic, Zelgoszczy i Niesułkowa, a osady je budujące były, zarówno w okresie międzywojennym, jak i po II wojnie światowej, przedmiotem eksploatacji, co spowodowało, że większość z nich nie prezentuje już typowego dla kemów kształtu i wielkości.

Jak wspomniano w podrozdziale dotyczącym budowy geologicznej, podczas ostatniego zlodowacenia skandynawskiego (vistulian albo północnopolskie) cały teren gminy Stryków znalazł się w strefie działania procesów peryglacjalnych. W warunkach mroźnego klimatu istniejąca dotąd rzeźba terenu uległa przemodelowaniu przez intensywnie przebiegającą erozję i denudację. Doprowadziły one do łagodzenia i wydłużania stoków wysoczyznowych i dolinnych, a w miejscach szczególnie intensywnej działalności – do rozcinania i rozczłonkowania stref morenowych (Dylik, 1953; Klajnert, 1998). Wskutek działania procesów spłukiwania i kongeliflukcji²⁴ (spływy mas w warunkach istnienia wieloletniej zmarzliny) powstawały całe systemy niecek i niewielkich dolin denudacyjnych, a przenoszony nimi przez wody materiał skalny gromadzony był u podnóża stoków lub w dnach dolin budując, widoczne dzisiaj miejscami, terasy nadzalewowe (Klatkova, 1965, 1972). Efekty działań procesów peryglacjalnych widoczne są na całym obszarze gminy, ale szczególnie w jej południowej części gminy, głównie w sołectwach Stary Imielnik, Dobieszków, Ługi, Kiełmina i Dobra.

W okresie holocenu (ostatnie 10 tys. lat) dominującymi procesami morfogenetycznymi była działalność erozyjna i akumulacyjna rzek, procesy eoliczne oraz morfologiczna działalność człowieka. W następstwie holocenijskiej erozji i akumulacji fluwialnej kształtowana była dzisiejsza sieć dolinna. Oprócz dużych dolin Moszczenicy (środkowa i zachodnia część obszaru) i Mrogi (część wschodnia), które biegną generalnie południkowo, uformowane zostały mniejsze formy dolinne o przebiegu równoleżnikowym (m.in. doliny Strugi Dobieszkowskiej czyli Młynówki, Kiełmiczanki, Borchówki czy Grzmiącej). Te dwie pierwsze tworzą w swych górnych i środkowych odcinkach malownicze przełomy rozcinając formy glacialne i stoki stopni. Procesy holocenijskie w dolinach rzecznych spowodowały także przemodelowanie polegające m. in. na poszerzeniu, podwyższeniu ich den oraz zatarciu krawędzi dolnych. W tym też czasie kilkakrotnie do dolin rzecznych wkraczały wydmy powodując ich przegradzanie, a co za tym idzie meandrowanie cieków i podtopienia w dnach. Efekty tych procesów widoczne są m. in. w dolinach Moszczenicy koło Cesarki i w dolinie Strugi Dobieszkowskiej (Kamiński, 1993).

Również w holocenie, około 2500–3000 lat temu, rozpoczęła się na terenie dzisiejszej gminy Stryków działalność człowieka, która doprowadziła do wytworzenia nowych i czę-

²⁴ Kongeliflukcja – spływanie odmarzniętej, nasyconej wodą powierzchniowej warstwy gruntu po przemarzniętym podłożu.

ściowego przekształcenia już istniejących form terenu. Miejscami, które jako pierwsze zajmował człowiek były terasy nadzalewowe dolin. Jak podaje Kamiński (1993), w epoce żelaza nastąpiło wyraźne podniesienie się poziomu wód w dolinach rzecznych, co należy wiązać z wylesianiem dolin i obszarów wysoczyznowych. W następnych okresach rozwój dolin rzecznych był jeszcze silniej związany z coraz intensywniejszą działalnością człowieka, czego dowodem mogą być znalezione w dolinie Moszczenicy ślady funkcjonowania w średniowieczu co najmniej dwóch kuźnic, w których wytapiano żelazo przy wykorzystaniu koła wodnego. Również w wiekach XVI, XVII i XVIII w dolinach rzek nadal rozwijało się hutnictwo i młynarstwo, co skutkowało kolejnymi zakłóceniami procesów erozji i akumulacji fluwialnej. W efekcie w przebiegu dolin można wyróżnić występujące na przemian odcinki prostolinijne z licznymi łachami oraz fragmenty, w których dominuje meandrowanie i erozja. Współcześnie, wskutek likwidacji większości młynów, koryta rzeczne wyprostowały się, a rzeki wzmogły erozję, co prowadzi z kolei do przesuszenia łąk i gruntów ornych występujących na terasach zalewowych.

Działalność morfogenetyczna człowieka przyczyniła się także do powstawania i rozwoju parowów, które bardzo licznie występują w południowej części gminy. Są to wyraźnie wcięte w podłoże, podłużne zagłębienia o kilkumetrowej głębokości i kilkudziesięciu – kilkusetmetrowej długości, dość stromych stokach i płaskim, szerokim dnie. Powstawały one wskutek silnej erozji dużych ilości wód powstałych przy gwałtownych roztopach grubej pokrywy śnieżnej lub rzadkich, ale bardzo ulewnych opadach. Często u ich wylotów spotyka się stożki napływowe, powstałe wskutek akumulacyjnej działalności tych epizodycznych wód. Przy powstawaniu parowów pośrednią rolę odegrały działania człowieka powodujące deforestację obszaru. Wiek tych form pokrywa się z procesem pojawienia się i rozwoju osadnictwa na badanym obszarze. Według badań Twardego (1995) wykorzystujących datowania osadów organicznych wiążących się z parowami, można stwierdzić, że procesy erozyjne odpowiedzialne za ich tworzenie nasiliły się między V i XVI w., co należy niewątpliwie wiązać z wylesianiami terenów wysoczyznowych przez człowieka.

Kolejnymi formami rzeźby, przy tworzeniu których rola człowieka była bardzo duża są tzw. rozcięcia drogowe. Są to podobne do parowów wydłużone formy wklęsłe, które powstały wskutek działalności erozji liniowej wspomaganej przez mechaniczne niszczenie podłoża wywołane ruchem pojazdów kołowych po nie utwardzonych drogach polnych. Działanie pojazdów powoduje zdzieranie pokrywy trawiastej i odsłonięcie podłoża skalnego (najczęściej piaszczystego lub gliniastego). Rozcięcia drogowe często biegną po stokach ukośnie i jeśli występujące w ich dnach drogi przestają być używane, a procesy erozyjne trwają nadal, to zaczynają się one upodabniać do parowów. W południowej części gminy można spotkać sze-

reg wyraźnie wykształconych rozcięć drogowych, zwłaszcza w okolicach Imielnika Starego, Dobrej, Kielminy i Dobieszkowa.

Trzecią grupę antropogenicznych form terenu stanowią tzw. wysokie miedze. Są to strome skarpy o wysokościach przekraczających nierzadko 1 metr, występujące na granicach użytków rolnych. Spotyka się je głównie w południowych sołectwach gminy, zwłaszcza na obszarach, gdzie od lat prowadzona była gospodarka rolna. Powtarzana corocznie, na dość stromo nachylonych stokach orka, przy takim samym układzie pól uprawnych, przyspieszała naturalne spłukiwanie osadów budujących powierzchnię terenu, a użycie maszyn rolniczych dodatkowo ułatwiało grawitacyjne przemieszczanie gleby. Procesy te kończyły się przy granicy uprawianego pola, co powodowało z czasem wytworzenie się wspomnianych wysokich miedz.

Wspomniane już badania Twardego (1995, 1996) potwierdzają istotną rolę antropogenicznej działalności człowieka w tworzeniu tych form. Jak stwierdza cytowany autor, efektywność procesów stokowych na obszarach, gdzie stosuje się orkę pługiem obracalnym, może być nawet 40-krotnie silniejsza w porównaniu z naturalnym (bez ingerencji ludzkiej) spłukiwaniem. W pierwszym przypadku stok obniża się w tempie około 0,62 cm/rok, podczas gdy na tym samym stoku bez prowadzonej orki wartość ta wynosi zaledwie 0,016 cm/rok. Przy wspomnianym udziale człowieka, na powstanie miedzy o wysokości 1 metra potrzeba około 150–160 lat. Poziomowa rzeźba obszarów uprawnych, na których pola oddzielone są od siebie wysokimi miedzami zmniejsza erozję gleb, a jednocześnie ogranicza przenoszenie materiału ze stoków na terasy i dna dolinne.

Znaczne zróżnicowanie rzeźby terenu gminy wiąże się, jak wspomniano wcześniej, z wieloma procesami, które są odpowiedzialne za takie jej uformowanie. To właśnie ukształtowanie powierzchni decyduje o niezwykle atrakcyjnym krajobrazie gminy, zwłaszcza w jej południowej części, gdzie, jak w pigułce, występują obok form erozyjnej i akumulacyjnej działalności lodowca skandynawskiego i jego wód, także niezwykle malownicze, głęboko wcięte doliny rzeczne, stromościenne parowy, wcięcia drogowe czy wysokie miedze. Dzięki walorom krajobrazowo-przyrodniczym tereny te są niezwykle cennym fragmentem regionu łódzkiego, nie tylko dla ludzi chcących tu wypoczywać, ale przede wszystkim dla tych, którzy powinni traktować go jako miejsce szeroko rozumianej edukacji środowiskowej. Z drugiej strony owa niezwykła atrakcyjność krajobrazowa oraz bliskie sąsiedztwo Łodzi powodują zagrożenia dla tych terenów związane ze znacznym wzrostem antropopresji. Dlatego też władze samorządowe powinny być szczególnie uczulone na wszelkie przyszłe działania inwestycyjne, zwłaszcza na terenie sołectw położonych w południowej części gminy.

3. Warunki klimatyczne

Gmina Stryków, według regionalizacji klimatycznej W. Sokołowicza, położona jest w Regionie Środkowopolskim, w strefie pośredniej między wpływami kontynentalnymi i oceanicznymi (Leszczycki, 1973–1978). Mimo, iż centralne położenie sprzyja napływowi mas powietrza różnego pochodzenia, rozkład głównych ośrodków barycznych znad Oceanu Atlantyckiego oraz Azji sprzyja równoleżnikowej cyrkulacji powietrza. Dominujący udział

w kształtowaniu lokalnej pogody mają masy wilgotnego powietrza polarnomorskiego, napływającego nad teren województwa z zachodu (Mortimer-Szymczak, 1981). Mniejszą rolę odgrywa napływ powietrza polarnokontynentalnego ze wschodu lub południowo-wschodu. Sporadycznie obserwowane są masy powietrza arktycznego - głównie wiosną, oraz zwrotnikowego - najczęściej na początku roku. Zaznaczająca się wiosną cyrkulacja południkowa przyczynia się do nawrotów okresów chłodnych (Dubaniewicz, 1974).

Największą częstotliwością na omawianym terenie cechują się wiatry zachodnie, południowo-zachodnie, wschodnie oraz południowo-wschodnie, rzadziej północno-zachodnie. Najrzadsze są wiatry wiejące z północy oraz z północnego-wschodu. Istotnym czynnikiem modyfikującym kierunki napływu powietrza nad gminę jest specyficzne ukształtowanie jej terenu, związane ze strefą krawędziową Wzniesień Łódzkich. Warunki topograficzne wpływają na zwiększenie częstotliwości wiatrów północnych i południowych kosztem wiatrów zachodnich, ale także na zmniejszenie ich prędkości.

Maksymalne prędkości wiatrów obserwuje się w miesiącach zimowych oraz wiosennych; najszybciej wieją wiatry z sektorów: zachodniego oraz południowo-zachodniego. Wiatry północne cechują się mniejszymi prędkościami, jednakże w okresie wiosenno-zimowym są one odbierane jako uciążliwe (Mortimer-Szymczak, 1981).

Średnie sumy dzienne usłonecznienia rzeczywistego, a więc ilość godzin słonecznych w ciągu doby wynoszą dla badanego terenu 4,2 godziny – od około 1 godziny w grudniu do 7,4 godziny w czerwcu. Zachmurzenie, mierzone w skali 0° (brak zachmurzenia) – 10° (pełne zachmurzenie), nie jest znacząco zróżnicowane na terenie gminy Stryków i wynosi średnio 6,5°. Najmniejsze pokrycie nieba obserwuje się od sierpnia do września (5,5°). Największe wartości osiąga ono w okresie od listopada do lutego, z maksimum w grudniu (około 8°), co jest zjawiskiem typowym dla kraju i wiąże się ze zwiększoną częstotliwością przemieszczania się frontów atmosferycznych. Liczba dni pogodnych z zachmurzeniem poniżej 2o waha się w przedziale od 30 do 40, z czego większość przypada na okres od września do października (Klimatyczny atlas Polski, 1973). Dobowe zmiany stopnia pokrycia nieba są najbardziej wyraźne w półroczu ciepłym (od kwietnia do września); największe zachmurzenie obserwuje się wówczas około południa, a najmniejsze – w nocy. W pozostałym okresie przebieg ten ce-

chuje się mniejszym zróżnicowaniem. Od jesieni do wczesnej wiosny maksymalne pokrycie nieba notowane jest w godzinach porannych, stopniowo zmniejszając się z upływem dnia (Dubaniewicz, 1974). Ciśnienie atmosferyczne w gminie kształtuje się średnio na poziomie 1015–1016 mb. Minimalne wartości obserwuje się w maju (poniżej 1015 mb), zaś maksymalne – w listopadzie (około 1018 mb).

Roczny przebieg temperatur powietrza oraz wielkość i rozkład opadów atmosferycznych na omawianym terenie są typowe dla obszaru Polski Centralnej. Ze względu na zróżnicowanie ukształtowania terenu północnej i południowej części gminy Stryków, obie cechy wykazują lokalne odchylenia. Średnia roczna temperatura powietrza kształtuje się na poziomie 7,5°C; maksymalne wartości notuje się w lipcu a minimalne – w styczniu (Tab.1). Liczba dni gorących, z temperaturą $\geq 25^{\circ}\text{C}$ wynosi około 35, a dni upalnych ($\geq 30^{\circ}\text{C}$) – od 4 do 5. Mroźnych jest zazwyczaj 40–45 dni, a bardzo mroźnych, z temperaturą maksymalną poniżej -10°C , jedynie od 2 do 3 dni.

Termiczne pory roku²⁵ rozpoczynają się na badanym terenie odpowiednio: między 6 a 11 marca – przedwiośnie, między 31 marca a 1 kwietnia – wiosna, między 25 kwietnia a 30 kwietnia – przedlecie, ok. 30 maja – lato; 7 września – polecie, między 2 a 7 października – jesień, między 1 a 7 listopada – przedzimie i między 6 a 11 grudnia – zima (Klimatyczny atlas Polski, 1973). Okres wegetacyjny trwa na omawianym terenie około 215 dni (Kurowski, 1998).

Tabela 1. Roczny przebieg temperatury powietrza i opadów atmosferycznych w gminie Stryków²⁶.

Okres	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok
Temperatura powietrza	–2,1	–1,6	2,9	7,8	14,0	15,7	17,7	17,5	13,2	9,1	2,8	–0,2	8,0
Opady	33	34	31	38	68	82	90	76	57	44	52	40	645

Źródło: opracowanie własne.

Średnie sumy opadów atmosferycznych w półroczu chłodnym – od listopada do kwietnia – kształtują się w granicach 200–225 mm, zaś w półroczu ciepłym – od 350 do 400 mm (*Klimatyczny atlas Polski, 1973*). Największe wartości opadu obserwuje się w południowej części gminy Stryków, co związane jest z lokalną specyfiką ukształtowania powierzchni. Wilgotne masy powietrza napotykając połodowcowe wzniesienia pozostawiają rocznie około 650 mm opadu, podczas gdy część północna gminy otrzymuje około 100 mm opadu mniej. Udział

²⁵ Termiczne pory roku wyznaczone są przez progowe wartości temperatury powietrza. W podziale Romera (1949) przyjmuje się sześć pór roku: temperaturze poniżej i równej 0°C odpowiada zima, od 0 do 5°C – przedwiośnie, do 15°C – wiosna, równej i powyżej 15°C – lato, od 15 do 5°C – jesień, zaś między 10 a 5°C – przedzimie (Starkel, 1999). W *Klimatycznym atlasie Polski (1973)* wyróżniono dodatkowo przedlecie i polecie z temperaturą graniczną 10°C .

²⁶ Temperatury podano dla stacji meteorologicznej Łódź-Lublinek w wieloleciu 1971–2000, zaś średnie sumy dla stacji opadowej w Bratoszewicach obejmują dane z lat 1961–1981.

opadów stałych w sumie rocznej wynosi średnio od 12 do 14% (*Studium Uwarunkowań...*). Na opisywanym obszarze obserwuje się około 100 dni z opadem równym i przekraczającym 1 mm, z czego opady duże, równe co najmniej 10 mm, trwają około 12,5 dnia.

Średnia liczba dni z opadem śnieżnym w gminie Stryków przekracza 40 dni w części centralno-zachodniej; na pozostałym obszarze utrzymując się poniżej tej wartości. Kilkakrotnie pojawiająca się i zanikająca pokrywa śnieżna zalega łącznie przez ok. 120 dni w ciągu roku, a jej średnia grubość w półroczu chłodnym przekracza 5 cm. Maksymalne wysokości opadu notowane są dla lutego (powyżej 10 cm). Pierwsza pokrywa śnieżna pojawia się zazwyczaj po 6 grudnia, a ostatnia – przed 31 marca.

Wilgotność względna, a więc stosunek prężności pary wodnej²⁷ znajdującej się aktualnie w powietrzu w danej temperaturze do prężności pary wodnej nasyconej w tej samej temperaturze (Woś, 2000), kształtuje się średnio na poziomie 80%, przy czym wartości wyższe obserwuje się na północy gminy. Największa wilgotność obserwowana jest w półroczu chłodnym, najniższa w maju i czerwcu.

Średnio w ciągu roku na terenie gminy obserwuje się od 15 do 20 dni z burzą, z maksimum w lipcu – ok. 5 dni. Dane dotyczące częstotliwości pozostałych zjawisk meteorologicznych podane są dla pobliskiej Łodzi (stacja Lublinek) i wynoszą odpowiednio: grad – ok. 2 dni; mgła około 46 dni (z maksimum w okresie od września do lutego), rosa – 53 dni (maksimum od kwietnia do października), szron – 29 (najczęściej od marca do kwietnia i od października do listopada), szadź – 3,5 (pojawia się w styczniu i w lutym), gołoledź – 2,6 dni w roku (od grudnia do lutego) (*Klimatyczny atlas Polski*, 1973). Z kolei liczba dni z zawieją i zamiecią śnieżną w roku waha się od 2 do 4, co jest wartością zbliżoną do średniej dla całego kraju.

Bioklimat gminy Stryków ma charakter słabo bodźcowy. Biorąc pod uwagę jego lecznicze walory, należy podkreślić fakt, iż pogody niekorzystne w gminie Stryków pojawiają się rzadko – w kwietniu, lipcu i październiku dotyczą one poniżej 10% obserwacji; nieco częściej (20–30%) zaznaczają się one w styczniu. Z kolei pogody sprzyjające klimatoterapii związane są z półroczem ciepłym, jednak obszar gminy Stryków nie wyróżnia się pod tym względem na tle kraju. Lokalne stany pogodowe mają właściwości oszczędzające wiosną i latem, jednakże silnie obciążają organizm ludzki zimą.

Jeżeli chodzi o wpływ klimatu na działalność rolniczą, lokalne warunki generalnie sprzyjają jej rozwojowi. Bonitacja klimatyczna dla rolnictwa w Polsce przydziela omawianej jednostce w 100-punktowej skali wartości między 92, w południowo-zachodnim fragmencie gminy, a 94 w pozostałej części. Gleby, w porównaniu z pozostałymi obszarami kraju, ogrze-

²⁷ Prężność pary wodnej – cząstkowe ciśnienie wywierane przez parę wodną w powietrzu.

wają się stosunkowo szybko, osiągając temperaturę 3°C już między 20 a 25 marca, zaś równą 10°C – między 25 a 30 kwietnia (Kozłowski, 1994). Prace polowe rozpoczynają się w gminie zwykle około 20 marca i trwają średnio 247 dni. Temperatury półroczą ciepłego są stosunkowo wysokie, co umożliwia prowadzenie upraw wybranych roślin ciepłolubnych.

Zimy są umiarkowanie ostre, jednakże czynnikiem, który negatywnie wpływa na trwałość upraw ozimych jest pokrywa śnieżna. Jej częste zanikanie negatywnie oddziałuje na niektóre gatunki pszenicy oraz jęczmienia. Okres bezprzymrozkowy trwa około 140 dni (*Aneks do mapy glebowo-rolniczej*, 1981). Przymrozki wiosenne pojawiają się sporadycznie, między 26 kwietnia a 5 maja. Najniższa temperatura powietrza w maju, zaobserwowana w dziesięcioleciu 1950–1959, wyniosła –4,1°C, zaś średnia temperatur minimalnych dla całego miesiąca to –0,6°C. Równie rzadkie co przymrozki wiosenne są przymrozki jesienne; dotyczą one z reguły okresu od 6 do 15 października.

Ciągi dni bezopadowych nie są częstym zjawiskiem i dotyczą raczej okresu od września do października, susze rzadziej pojawiają się w sierpniu. Długotrwały brak opadów atmosferycznych we wczesnym okresie lata dotyka obszar gminy Stryków w mniejszym stopniu niż pozostałe rejony Polski Środkowej. Susze pod koniec lata i na początku jesieni obserwowane są z nie częściej niż w innych obszarach województwa (Kozłowski, 1994).

W okresie zbiorów częstotliwość pojawiania się dni dżdżystych oraz z opadami równymi bądź przekraczającymi 10 mm na dobę utrzymuje się na średnim poziomie – od około 20 do 50%. Największa ilość opadów nadmiernych notowana jest w lipcu.

Gmina Stryków, leżąc w pobliżu większych ośrodków miejskich, szczególnie Łodzi, narażona jest na zwiększony dopływ zanieczyszczeń powietrza. Najbliżej w stosunku do niej zlokalizowanymi dużymi, punktowymi źródłami zanieczyszczeń w 2005 r. były: Zespół Elektrociepłowni S.A w Łodzi (emisja równoważna 12131 Mg/rok), Energetyka Boruta Sp. z o.o. w Zgierzu (569 Mg/rok) oraz zakłady Solan S.A w Głownie (175 Mg/rok). Cały powiat zgierski, w którego granicach znajduje się gmina Stryków, cechuje się średnim na tle całego województwa udziałem emisji technologicznej i energetycznej, która wiąże się głównie z silnie zurbanizowanymi i uprzemysłowionymi terenami Zgierza oraz sąsiedniej Łodzi. Wśród związków chemicznych dostarczanych z zakładów przemysłowych do atmosfery na terenie powiatu największy udział mają dwutlenki siarki (706 Mg/rok) i azotu (301 Mg/rok), tlenek węgla (428 Mg/rok) oraz pyły (256 Mg/rok). Zauważalna jest redukcja ilości wymienionych substancji w porównaniu do roku ubiegłego – odpowiednio o 32,1%; 6,8%; 16,2% i 21%. W przypadku komunikacyjnych zanieczyszczeń liniowych dominują pyły, mniejsze zaś znaczenie mają dwutlenek siarki i tlenek węgla oraz dwutlenek azotu. Powiat Zgierski cechuje się zwiększoną emisją powierzchniową, związaną z lokalnymi kotłowniami węglowymi i pa-

leniskami domowymi. Szczególnie silnie zaznacza się to zjawisko w silnie zabudowanych i słabo przewietrzanych obszarach (*Raport o stanie środowiska...*, 2005 i 2006).

Gmina Stryków cechuje się korzystnymi warunkami klimatycznymi, sprzyjającymi rozwojowi działalności rolniczej. Zagrożające produkcji pierwszego sektora gospodarki zjawiska pogodowe – susze, gwałtowne ulewy czy silne przymrozki wiosenne – nie pojawiają się częściej niż na obszarach otaczających. Charakterystyczną cechą omawianego obszaru jest równoleżnikowe zróżnicowanie warunków termicznych i opadowych, wywołane specyficznym ukształtowaniem terenu. Bliskość dużych ośrodków miejskich z rozwiniętym przemysłem, wzmożony ruch samochodowy oraz emisja z lokalnych kotłowni węglowych i palenisk domowych negatywnie wpływa na jakość powietrza atmosferycznego w gminie.

4. Wody powierzchniowe i podziemne

Spośród elementów środowiska przyrodniczego najbardziej dynamicznymi, a jednocześnie bardzo narażonymi na procesy antropopresji są, obok powietrza atmosferycznego, wody powierzchniowe i podziemne. Sieć rzeczna na analizowanym terenie kształtowała się począwszy od schyłku zlodowacenia warciańskiego aż po dzień dzisiejszy. Na przemian działające procesy erozji i akumulacji doprowadziły do współczesnego wyglądu dolin rzecznych, które jak wspomniano w poprzednim rozdziale, są bardzo zróżnicowane.

W południowej części gminy są one zwykle głęboko wcięte, w wielu miejscach spotyka się w nich erozyjne podcięcia, a ich spadki często wynoszą 3–4 ‰ i więcej. Gęstość sieci dolinnej i rzecznej jest tu zdecydowanie mniejsza niż na pozostałym obszarze i waha się w granicach 0,2–0,3 km/1km² powierzchni. W północnej części gminy doliny są znacznie mniej wyraziste, mają charakter bardziej płaskodennych form o znacznie mniejszym nachyleniu dna (zwykle poniżej 2 ‰), za to ich gęstość jest dwu-, trzykrotnie większa.

Teren miasta i gminy Stryków w całości leży w dorzeczu Wisły, a odwadniany jest przez dwie główne rzeki III rzędu – Moszczenicę wraz z dopływami oraz Mroęgę z jej głównym dopływem Mrożycą. Dział wodny oddzielający zlewnie tych dwu najważniejszych cieków biegnie południkowo przez środek gminy.

Moszczenica, prawy dopływ Bzury, jest największą rzeką na analizowanym obszarze. Jej źródła znajdują się w okolicach Plichtowa położonego około 3 km na południe od granicy gminy. Górny odcinek, przebiegający w strefie wysoczyznowej Wyżyny Łódzkiej, charakteryzuje się spadkami rzędu 4–5 ‰, natomiast kiedy pokonuje on pierwszy stopień krawędziowy i wpływa kolejno na poziomy smardzewicki i strykowski spadki znacznie zmniejszają się. Początkowy fragment – od źródeł do Strykowa – jest przykładem typowej rzeki wyżynnej i ma przebieg południkowy, zaś po „minięciu” miasta rzeka płynie w wyprostowanym i ure-

gulowanym korycie ku północnemu zachodowi. Jak stwierdza Maksymiuk (1998), badania stanów wód prowadzone w oparciu o dane wodowskazu w Strykowie do roku 1960 (później zaniechano dalszych obserwacji) wskazują na dużą zmienność stanów ekstremalnych, wynoszącą ponad 220 cm. Najwyższe stany rejestrowano zwykle w lipcu lub wczesną wiosną (marzec), zaś najniższe – w grudniu i styczniu (minimum opadów) lub w czerwcu i lipcu (zdarzające się suche lata). Do lat 70. stany brzegowe Moszczenicy w rejonie Strykowa były prawie co roku przekraczane, co skutkowało poważnym zagrożeniem podtopieniami niżej położonych terenów osadniczych i rolnych.

Po przeprowadzeniu prac regulacyjnych wezbrania Moszczenicy występują znacznie rzadziej, a ich natężenie zależy od charakteru i ilości opadów nawałnych (okresy letnie) oraz grubości i tempa topnienia pokrywy śnieżnej w okresie wczesnowiosennym (Wysmyk, 2004). Średnie odpływy jednostkowe wynoszą tu zwykle około $5 \text{ dm}^3/\text{sek.}/\text{km}^2$ (Maksymiuk, 1998). Głównymi dopływami Moszczenicy na terenie gminy są: Struga Dobieszkowska zwana też Młynówką lub ciekim z Imielnika, prowadząca wody przez cały rok, ale dopiero od Imielnika Starego (w górnym biegu jest ciekim okresowym), Kiełmiczanka, określana często jako ciek spod Dobrej oraz kilka niewielkich cieków, których nazwy wiążą się z miejscowościami, przy których zlokalizowane są ich początkowe odcinki (ciek spod Anielina, Rokitnicy, Tymianki, Zagłoby i Lipy).

Drugą – po Moszczenicy – rzeką analizowanego obszaru jest Mrożyca będąca lewobrzeżnym dopływem Mrogi. Jej ustrój jest bardzo podobny do Moszczenicy. Odwadnia ona wschodnie części gminy, a jej najważniejszym dopływem lewostronnym jest ciek spod Bratoszewic. W północnej części gminy układ sieci rzecznej jest zupełnie inny. Jak wspomniano wcześniej, charakter dolin rzecznych, ich spadki, jak i gęstość są odmienne. Wody powierzchniowe są odprowadzane do Maliny i Strugi Domaradzkiej, których doliny są znacznie szersze, a w ich dnach spotyka się podmokłości (znacznie płytsze występowanie wód podziemnych). Część odcinków rzek, m. in. Moszczenicy, Maliny czy Strugi Domaradzkiej zostało w ostatnich latach uregulowanych, co powoduje mniejsze zagrożenia podtopieniami.

Powierzchniowe obiekty hydrograficzne są tu reprezentowane przez niewielkie zbiorniki o łącznej powierzchni blisko 42 ha (*Plan...*, 2005). Ich funkcje są zróżnicowane, ale głównie wykorzystywane są do hodowli ryb lub jako zbiorniki rekreacyjne (tab. 2).

Tabela 2. Zbiorniki wodne na terenie miasta i gminy Stryków.

Nazwa zbiornika	Miejscowość	Powierzchnia (w ha)	Pojemność (w tys. m ³)	Uwagi
Zbiornik retencyjny	Stryków	12,30	222	Zbiornik retencyjny napełniany wodami Moszczenicy. Użytkownikiem jest Polski Związek Wędkarski Koło w Strykowie oraz Liga Ochrony Przyrody. Wykorzystywany także do celów rekreacyjnych
Zbiornik wodny	Wola Błędowa	11,10	126	–
Zbiornik wodny	Cesarka	5,47	116	Zbiornik rekreacyjny utworzony na Moszczenicy
Staw	Wola Błędowa–Bratoszewice	4,28	64	–
Zbiornik wodny	Niesułków	4,10	57	Trzy stawy rybne na Mrożący
Zbiorniki wodne	Dobieszków	2,32	35	Dwa zbiorniki wodne utworzone na Strudze Dobieszkowskiej: zbiornik retencyjny – użytkownik ołectwo Dobieszków oraz staw rybny
Stawy	Bratoszewice	2,09	38	–
Zbiornik retencyjny	Dobra	1,05	16	Zbiornik retencyjny – użytkownik Sołectwo Dobra

Źródło: *Plan rozwoju lokalnego...*, 2008

Podobnie jak w większości gmin środkowej Polski, również na analizowanym obszarze niezbędne jest znaczne zwiększenie ilości retencjonowanej wody. W *Programie Małej Retencji Wodnej Województwa Łódzkiego* zalecono tu budowę 13 zbiorników wodnych o powierzchniach od 1 do 29 ha. Największe z nich mają powstać w Swędowie (29 ha), Smolicach (15,6 ha), Woli Błędowej (11,9 ha), Ługach (7,9 ha) i Warszewicach (6,3 ha). Pozostałe, już znacznie mniejsze (poniżej 5 ha), mają być utworzone m. in. w Niesułkowie, Kiełminie, Żelgoszczy i Gozdowie (Wysmyk, 2004).

W strefie krawędziowej Wyżyny Łódzkiej (południowa część gminy), a zwłaszcza wzdłuż doliny Strugi Dobieszkowskiej, występuje znaczne nagromadzenie źródeł i wycieków. Ich koncentrację daje się zaobserwować zwłaszcza u podnóży dwu poziomów morfologicznych: smardzewskiego i strykowskiego. Te punktowe obiekty hydrograficzne wypływają z osadów czwartorzędowych i w Polsce środkowej należą do unikatowych, jako że podobne wypływy spotyka się jedynie na pojezierzach. Ich wydajność jest zróżnicowana i waha się od 1 do 15 dm³/sek., ale ze względu na fakt zasilania większości z nich wodami poziomu międzymorenowego cechuje je duża stabilność wydajności. Poza walorami przyrodniczymi powodujący-

mi, że są obiektem zainteresowania naukowców, odgrywają także istotną rolę w regulowaniu stosunków wodnych, która polega na drenowaniu zbiorników wód podziemnych, co z kolei stabilizuje odpływy rzeczne, zapobiega tworzeniu się podmokłości i ułatwia prowadzenie gospodarki rolnej (Maksymiuk, 1998; Moniewski, 2004).

Wody podziemne na omawianym obszarze występują w czterech piętrach wodonośnych: czwartorzędowym, trzeciorzędowym, dolnokredowym i górnójurajskim, przy czym wody pozyskiwane są głównie z tego pierwszego. Pierwsze zwierciadło wód podziemnych (piętro czwartorzędowe) występuje na obszarze gminy na różnych głębokościach i wykazuje wyraźny związek z rzeźbą terenu. Najpłycej (0–2 m p.p.t.) spotkać je można w dolinach rzecznych oraz płatami na poziomie katarzynowskim i Woli Mąkolskiej (w okolicach Zagłoby, Wrzasku, Ciołka i Woli Błedowej). Głębokość zalegania zwierciadła zwiększa się w części środkowej, a zwłaszcza południowej, oraz wykazuje tendencję do wzrostu w miarę oddalania się od dolin rzecznych ku wyżej położonym partiom wysoczyznowym. Na tych terenach występuje ono w granicach 2–20 m p.p.t. Najgłębiej można na nie natrafić w szczytowych partiach pagórów morenowych i kemów (np. na północ od Kiełminy – ponad 20 m p.p.t.).

W osadach czwartorzędowych, oprócz występujących tylko miejscami wód zaskórnych, wyróżniono dwa poziomy użytkowe. Pierwszy z nich, związany z glacyfluwalnymi osadami piaszczystymi i żwirowymi zalegającymi pod warciańskimi glinami morenowymi, jest w miarę ciągły i odznacza się lokalnie napiętym zwierciadłem (wznios do około 20 m). Spotyka się go na głębokościach kilku metrów, a w dnach dolin rzecznych oraz w północnej części gminy zwykle nie głębiej niż 1,5 metra. Drugi z poziomów czwartorzędowych związany jest z osadami glacyfluwalnymi i fluwialnymi zalegającymi pod gliną stadium maksymalnego i występuje najczęściej na głębokości 30–90 m p.p.t., choć w dolinie Moszczenicy można go spotkać już na głębokości 5–10 metrów. Zwykle jego zwierciadło jest także napięte, a wartość wzniosu waha się od 25 do nawet 40 metrów. Oba poziomy czwartorzędowe są głównymi źródłami zaopatrzenia w wodę podziemną społeczeństwa gminy.

Drugim pod względem znaczenia piętrzem wodonośnym jest piętro jurajskie, w którym wody występują w marglach i wapieniach na głębokościach 100–200 m. Można go spotkać na całym terenie, za wyjątkiem fragmentów na południu i wschodzie gminy. Wody górnójurajskie są wysokiej jakości (zwykle klasa I a i I b), wymagają tylko czasami nieznacznego uzdatnienia i są m. in. ujmowane na potrzeby Strykowa.

Pozostałe dwa piętra odgrywają marginalną rolę, jako że wody trzeciorzędowe, występujące w piaskach mioceńskich, spotyka się fragmentami jedynie w północno-wschodniej części gminy (okolice Wyskoków), zaś wody kredowe, związane przede wszystkim z Niecką Łódzką, występują przy południowo zachodniej granicy omawianego obszaru.

Jednym z najważniejszych problemów związanych zwłaszcza z wodami powierzchniowymi jest ich jakość. Ponadnormatywne zanieczyszczenie większości cieków na terenie gminy wiąże się z zrzutami ścieków komunalnych i przemysłowych (głównie z terenu Strykowa i obszarów większej koncentracji zabudowy letniskowej w okolicach Klęku, Dobrej, Dobrej Nowiny czy Dobieszkowa) oraz zdegradowanych jakościowo wód z gospodarstw rolnych, przede wszystkim na terenach wiejskich, które zostały w ostatnich latach zwodociągowane, co skutkuje kilkakrotnym zwiększeniem ilości ścieków, a to z kolei, przy braku sieci kanalizacyjnej, powoduje wzrost ilości zużytych wód kierowanych do gruntu. Niemalą rolę odgrywają także zanieczyszczenia pochodzące ze spływu powierzchniowego na terenach o dużym udziale gruntów ornych, które zawierają niekiedy znaczne ilości związków fosforu i azotu wchodzących w skład nawozów mineralnych i pestycydów stosowanych na tych obszarach.

Do najbardziej zanieczyszczonych cieków należą m. in. Moszczenica (zwłaszcza na odcinku poniżej Warszewic), Mrożyca (poniżej Kalinowa) oraz Struga Dobieszkowska., mimo że ta ostatnia płynie w większości swego biegu przez teren rezerwatu. Większość rzek, poza swymi górnymi odcinkami, prowadzi wody pozaklasowe, nie odpowiadające normom.

Zagrożenie zanieczyszczeniami dotyczy także wód podziemnych. Najbardziej narażonymi są obszary den dolinnych oraz równiny akumulacyjne zlokalizowane na północy gminy, gdzie wody podziemne występują na niewielkich głębokościach (cienka warstwa filtracyjna) oraz te, które zbudowane są w przypowierzchniowej części z utworów o wysokich wartościach współczynnika przepuszczalności (piaski, piaski ze żwirami i mułki). Lepsza sytuacja w tym zakresie jest na terenach zbudowanych z osadów o znacznie słabszej przepuszczalności (gliny, piaski gliniaste i ły).

5. Gleby

Skałami macierzystymi pokrywy glebowej miasta i gminy Stryków są w głównej mierze piaski i żwiry wodnolodowcowe. Gleby wytworzyły się także na glinach zwałowych, wodnolodowcowych utworach pyłowych, aluwialach²⁸ i deluwialach²⁹ oraz na podłożu organogenicznym (*Aneks do mapy...*, 1981). Zmiana składu mechanicznego gleby występuje płytko lub średnio głęboko – od 50 do 100 cm poniżej poziomu terenu. Dominującymi utworami powierzchniowymi są gleby bielcowe i pseudobielcowe (klasy bonitacyjne od IIIa do IVb) oraz wylugowane i kwaśne gleby brunatne (IIIa i IIIb, rzadko IVa). Mniejszymi płacami zalegają czarne ziemie zdegradowane (klasy V, IVb, IVa, rzadziej VI gruntów ornych oraz V i VI

²⁸ Aluwia – osady naniesione przez wody rzeczne.

²⁹ Deluwia – osady powstałe w wyniku wypłukiwania przez wody deszczowe najdrobniejszych cząstek mineralnych i osadzania ich w niższych partiach i u podnóży stoków.

użytków zielonych), najmniejsze powierzchnie zajęte są przez gleby mułowo-torfowe i torfowo-mułowe, torfowe (klasa IV i V użytków zielonych) i murszowo-torfowe, murszowate (klasy IV–VI użytków zielonych) i murszowo-mineralne (klasy IV–VI użytków zielonych) oraz mady klas identycznych z glebami murszowatymi. Struktura pokrywy glebowej miasta i gminy stryków według klas bonitacyjnych przedstawiona jest w tab. 3. Gleby III i IV klasy bonitacyjnej oraz gleby hydromorficzne³⁰ podlegają na terenie gminy ochronie (Mapa glebo-rolnicza, 1986; *Studium Uwarunkowań...*).

Tabela 3. Gleby gminy Stryków według klas bonitacyjnych.

Klasa	Powierzchnia w ha			Udział %		
	gmina	miasto	tereny wiejskie	gmina	miasto	tereny wiejskie
IIIa	203	10	193	1,59	1,59	1,57
IIIb	593	41	552	4,60	6,54	4,50
IVa	1931	60	1871	14,98	9,57	15,26
IVb	2931	94	2837	22,74	14,99	23,14
V	5355	279	5076	41,55	44,50	41,40
VI	1870	143	1727	14,51	22,81	14,08
VIz	4	–	4	0,05	0,00	0,05
Razem	12887	627	12260	100	100	100

Źródło: U M-G Stryków.

Najlepsze gleby orne gminy Stryków zaliczane są do kompleksu pszennego dobrego, jednakże występują one jedynie wyspowo w północnej jej części, obejmując 2% ogółu gruntów ornych. W klasie tej znalazły się czarne ziemie zdegradowane i gleby szare wytworzone z glin i piasków gliniastych mocnych, płytko zalegających na glinach (trzy płaty wokół wsi Osse i po jednym na północ od Koźła i Woli Błędowej) oraz gleby brunatne wylugowane i kwaśne, których skałami macierzystymi są pylaste gliny (na południowy-wschód od Bratoszewic) i pylaste piaski gliniaste mocne (na północ od miejscowości Kalinów Folwark). Na wschód od Kalinowa Starego zalega jeden płat zaliczanych do kompleksu pszennego dobrego gleb bielcowych i pseudobielcowych. Utwory te także wykształciły się z płytko zalegających pylastych piasków gliniastych mocnych.

³⁰ Gleby hydromorficzne – gleby tworzące się w warunkach trwałego lub okresowego nadmiernego uwilgotnienia.

Sześciokrotnie większą powierzchnię gruntów ornych zajmuje kompleks żytni bardzo dobry. Odnaleźć go można w postaci dużych płątów otaczających wyżej wspomniane utwory kompleksu pszennego dobrego (analogiczne typy genetyczne gleb) oraz w południowej części omawianego obszaru. Na południu gminy występują gleby bielcowe i pseudobielcowe powstałe z pylastych piasków gliniastych, mocnych i lekkich, płytko zalegających na glinach średnich (na południowy-wschód od wsi Nowe Moskule, w miejscowościach Zelgoszcz Nowa, Sosnowiec Dolny i Górny, dwa płąty rozciągające się od Smolic po zachodnią część miasta i z południowej części Strykowa do Warszewic Dużych oraz dwa płąty między Lipką, Kazimierzowem i Niesułkowem,), a także miejscowo, na północny-wschód od Zelgoszczy Starej, na glinach. Skałą macierzystą wspomnianych utworów są również pyły zwykłe, pod którymi znajdują się gliny średnie (Imielnik Nowy, między Michałowkiem a Imielnikiem Starym). Do kompleksu pszenno-żytniego zaliczono także trzy płąty gleb brunatnych wylugowanych i brunatnych kwaśnych wytworzonych na pyłach zwykłych (na północ od Dobrej oraz Michałówka) oraz pylastych piaskach gliniastych mocnych (na południowy-zachód od Smolic), pod którymi płytko leżą gliny średnie.

Typami genetycznymi znacznej części występujących w gminie utworów kompleksu żytniego dobrego (24% powierzchni gruntów ornych) są gleby brunatne wylugowane i brunatne kwaśne. Są one rozproszone na całym omawianym obszarze, jednak największe ich połacie znajdują się w części południowo-zachodniej (od rzeki Młynówki po linię kolejową relacji Łódź–Warszawa), gdzie skałą macierzystą w głównej mierze są pyły zwykłe zalegające na piaskach luźnych, piaskach gliniastych lekkich, sporadycznie także na glinach. Wypowo gleby brunatne wytworzyły się z pylastych piasków gliniastych mocnych i lekkich, leżących na piaskach słabo-gliniastych (między Dobrą a Dobrą Nowinami) oraz glinach (Sosnowiec Pieńki). Im bliżej Strykowa oraz wschodniej granicy gminy, tym więcej wśród skał macierzystych pylastych piasków gliniastych lekkich i mocnych, pod którymi zalegają gliny (Lipka, od Anielina po południowo-wschodnią część miasta, na północ od Nowostawów Górnych, między Kalinowem a Bratoszewicami, w południowej i środkowej części sołectwa Wola Błędowa i dalej wzdłuż linii kolejowej – od wsi po granicę gminy), piaski luźne (na południowy-wschód i północny-zachód od Sierżni, sześć płątów zlokalizowanych między Anielinem, Kolonią Niesułkowem oraz Niesułkowem) oraz pyły zwykłe (od północnej części Strykowa po Brzedzę). Miejscowo, na południe i północny-wschód od Sierżni, na północ od Nowostawów Górnych oraz na wschód od Bratoszewic, gleby wytworzyły się z pyłów zwykłych.

W północno-zachodniej części omawianego obszaru utwory kompleksu żytniego dobrego występują wypowo i zajmują niewielkie powierzchnie. Są to głównie czarne ziemie zdegra-

dowane i gleby szare ze skałami macierzystymi w postaci zalegających na glinach piasków gliniastych lekkich. Spotkać je można między Wolą Błędową a Kolonią Koźle, na zachód od Koźla oraz w Krucicy; dwa płaty znajdują się w sołectwie Pludwiny.

W otoczeniu gleb kompleksów pszenno dobrego i pszenno-żytniego wokół miejscowości Osse w pokrywie glebowej występują także gleby bielcowe i pseudobielcowe oraz gleby brunatne wyługowane i kwaśne wytworzone z piasków gliniastych lekkich (odpowiednio na pyłach zwykłych oraz glinach).

Największy odsetek gruntów ornych gminy, sięgający 41%, należy do kompleksu żytniego słabego. Utwory zaliczane do tej klasy są równomiernie rozmieszczone i zalegają na znacznych powierzchniach – są to przede wszystkim gleby brunatne kwaśne i wyługowane. W południowej części gminy dominującą skałą macierzystą są pylaste piaski gliniaste lekkie, rzadziej mocne, zalegające na utworach piaszczystych. Największe płaty gleb tej grupy otaczają wieś Dobra Nowiny, ciągną się od Tymianki przez Stryków i Nowostawy Górne aż do terenów zalesionych w sołectwie Kalinów, oraz od Sosnowca Dolnego do środkowo-zachodniego fragmentu granicy gminy. Gleby brunatne powstały także na bazie piasków słabogliniastych, pod którymi leżą piaski luźne (Anielin Swędowski, Kolonia Osse oraz obszar między Wolą Błędową a Tymianką Małą). Na pozostałym obszarze przeważają gleby bielcowe i pseudobielcowe powstałe z osadów piaszczystych, pod którymi leżą pyły zwykłe. Największe ich pokrywy rozciągają się między Broninem a Gozdowem oraz szerokim pasmem – wzdłuż drogi z Koźla do Woli Mąkolskiej. Na północny-zachód od wsi Wrzask oraz wzdłuż południowo-zachodniej granicy lasów błędowskich występują mniejsze płaty zdegradowanych czarnych ziem i gleb szarych, których skałą macierzystą są piaski słabogliniaste przykrywające piaski luźne.

Kompleks żytnio-łubinowy wiąże się przede wszystkim z glebami brunatnymi kwaśnymi oraz zdegradowanymi i zajmuje 14% powierzchni gruntów ornych. Skałami macierzystymi w tym przypadku są głównie luźne piaski. Utwory tego rodzaju występują w Dobrej Nowiny, na południe od Dobrej, na wschód od Moszczenicy – między wsiami Przydatki i Warszewice Duże, na zachód od Niesułkowa, między Niesułkowem a Nowostawami Górnymi oraz na południowy-wschód od zabudowy miejskiej w Strykowie.

Ciągną się one także wzdłuż Mrożycy i Między Koźlem a Wolą Błędową. Sześć mniejszych płatów otacza od południa i zachodu miejscowość Osse, a cztery kolejne układają się wzdłuż granicy gminy od Zagłoby po Gozdów. Na niewielkiej powierzchni w północno-zachodnim skraju omawianego obszaru na luźnych piaskach wykształciły się gleby murszowo-mineralne i murszowate, zaś we wschodniej części sołectwa Sadówka – bielcowe i pseudobielcowe.

Utwory kompleksu zbożowo-pastewnego mocnego, jedne z najmniej przydatnych dla rolnictwa, zajmują niewielką powierzchnię 1% gruntów ornych. Występując jedynie w czterech płatach w południowej części gminy, obejmują one zdegradowane czarne ziemie oraz gleby szare. We wsi Lipka, na zachód od Sierzni oraz w Sosnowcu Górnym skałami macierzystymi tych utworów są pylaste piaski gliniaste mocne, zaś między Sosnowcem Dolnym a Sosnowcem Pieńkami – również pylaste gliny lekkie. Za wyjątkiem okolic Sierzni, gdzie w podłożu płytko zalega glina, osady piaszczyste spoczywają na glinach średnich.

Najmniej wartościowe dla rolnictwa gleby, zaliczane do kompleksu zbożowo-pastewnego słabego, obejmują 5% powierzchni gruntów ornych gminy. Są to czarne ziemie zdegradowane i gleby szare oraz gleby murszowo-mineralne i murszowate. Utwory pierwszego typu spotkać można na południe od Imielnika Starego, gdzie wykształciły się z pyłów zwykłych leżących na piaskach słabo-gliniastych. Między Anielinem i Kolonią Niesułków, Smolicami i Zelgoszczą Starą, w Warszewicach, Swędowie i Anielinie Swędowskim, na północny-zachód od Rokitnicy i Krucicy, na niewielkich powierzchniach w sołectwach Bratoszewice i Wola Błędowa oraz w pięciu płatach na linii Bronów-Gozdów, gleby te powstały z piasków gliniastych lekkich i słabo-gliniastych. W strefie spągowej wymienionych utworów zalegają gliny, pyły zwykłe oraz osady piaszczyste. W dwóch dużych płatach rozciągających się od Zagłoby po Ciołek na piaskach słabo-gliniastych, których podłożem są piaski luźne, wykształciły się gleby murszowo-mineralne i murszowate.

W obniżeniach terenu, szczególnie wzdłuż dolin większych cieków, ciągną się długie, wąskie pasma użytków zielonych średnich. Są to najczęściej czarne ziemie zdegradowane i mady, w minimalnym stopniu także gleby murszowo mineralne i murszowate. Czarne ziemie pod trwałymi użytkami zielonymi wytworzyły się przede wszystkim z pylastych piasków gliniastych lekkich (od Sierzni po Warszewice Duże, na południowy-zachód od Smolic, od północno-zachodniej granicy Strykowa po Tymiankę Małą, a także na niewielkich powierzchniach w okolicach Rokitnicy i Woli Błędowej). Typową dla omawianych utworów skałą macierzystą są także pyły zwykłe, zalegające na południe od Lipki oraz Imielnika Starego, a także w północno-wschodniej części miasta. Na południe od wsi Ciołek, na wschód od Pludwin i Sadówki Nowej, na północny-zachód od Kolonii Bratoszewice, a także w południowo-zachodniej części Bratoszewic czarne ziemie wytworzyły się na piaskach słabo-gliniastych. Mady trwałych użytków zielonych powstały z piasków luźnych (jeden płat układający się południkowo od Krucicy po granicę gminy oraz drugi, otaczający łukiem od północy i zachodu Kolonię Osse), pylastych piasków gliniastych lekkich (wzdłuż rzeki Mroźnicy od Niesułkowa Kolonii po tereny zalesione sołectwa Kalinów) oraz pyłów zwykłych (między Kłękiem a Orzechówkiem). Z kolei skałami macierzystymi wspomnianego kompleksu w przypadku

gleb murszowo-mineralnych i murszowatych są piaski luźne i słabo-gliniaste. Na terenie gminy odnaleźć można jedynie trzy niewielkie ich płyty – rozciągający się między zbiornikiem Kowaliki a południową granicą kompleksu leśnego sołectwa Wola Błędowa, we wschodnim krańcu sołectwa Pludwiny oraz na północ od Kolonii Koźle.

W dolinie Moszczenicy, od Smolic po Cesarkę, zalegają gleby torfowe i murszowo-torfowe.

Pokrywa glebowa gminy Stryków cechuje się średnim udziałem słabych i bardzo słabych użytków zielonych; obejmują one niemal 1/3 powierzchni ogółu użytków zielonych. W południowej i centralnej części omawianego obszaru do kompleksu tego należą towarzyszące rzekom Młynówce i Moszczenicy oraz, na niewielkim odcinku – Mroźnicy, gleby mułowo-torfowe i torfowo-mułowe. W dolinie Moszczenicy, między Smolicami Górnymi a Swędówkiem oraz wzdłuż jej dopływu płynącego z okolic Zelgoszczy Nowej występują wytworzone z pyłów zwykłych mady. W strefie ujściowej wspomnianego cieku niewielkim płatem zalegają gleby torfowe i torfowo-murszowe. W północnej części gminy w klasie użytków słabych i bardzo słabych znalazły się także gleby murszowo-mineralne i murszowate, powstałe z piasków luźnych, oraz czarne ziemie zdegradowane i gleby szare, których skałą macierzystą są piaski słabo-gliniaste. Gleby pierwszego typu występują w sąsiedztwie zbiornika wodnego Szczypiorniak oraz na północ od wsi Kolonia Bratoszewice. Czarne ziemie i gleby szare zajmują niewielkie powierzchnie we wschodniej części sołectw Pludwiny i Sadówka, a także między Kolonią Wola Błędowa a błędowskim lasem towarzyszą południkowo płynącemu ciekowi. Warunki glebowe gminy Stryków nie należą do szczególnie sprzyjających rozwojowi rolnictwa. Najlepsze utwory występują niewielkimi płatami w północnej i zachodniej części omawianego obszaru – są to przede wszystkim czarne ziemie i gleby brunatne. Dominujący udział w pokrywie glebowej mają gleby bielcowe i psudobielcowe oraz słabej jakości gleby brunatne. Gleby w gminie cechują się znacznym zakwaszeniem i niedostateczną zasobnością w pierwiastki takie jak fosfor, potas i magnez, przy jednoczesnym niskim skażeniu metalami ciężkimi.

6. Flora i fauna

Obszar gminy Stryków według podziału geobotanicznego leży w Łódzko-Piotrkowskim okręgu krainy Północnych Wysoczyzn Brzeźnych, która z kolei wchodzi w skład poddziału Pasa Wyżyn Środkowych działu Bałtyckiego (Szafer, Zarzycki, 1972).

Z uwagi na znaczący stopień antropogenicznego przekształcenia omawianego obszaru, występowanie roślinności naturalnej ma charakter marginalny. Dawniej tereny gminy porośnięte były żyznymi lasami liściastymi – grabowo-lipowo-dębowymi (grądami), dębowo-

jodłowymi, bukowo-jodłowymi, bukowymi oraz jodłowymi. Żwirowe pagórki i piaski pylastych zajmowały świetliste dąbrowy. Zbiorowiskami typowymi dla dolin rzecznych były olsy – bagienne lasy olszowe, oraz łęgi jesionowo-olszowe. Część obecnego sołectwa Wola Błędowa prawdopodobnie zajęty był przez mieszany las dębowo-sosnowy i bory sosnowe.

Współcześnie istotną rolę w kształtowaniu szaty roślinnej odgrywa związana z gospodarką rolną flora segetalna³¹ oraz ruderalna³², towarzysząca osiedlom ludzkim i szlakom komunikacyjnym. Charakterystycznymi gatunkami dla pierwszej grupy są na terenach uboższych palusznik nitkowaty, sporek polny i chwastnica jednostronna, zaś na żyzniejszych obszarach – żóltlica drobnokwiatowa i włośnica sina oraz szczawik żółty i komosa wielonasienna. Uprawom zbożowym towarzyszą m. in.: chaber bławatek, mak polny i wyka czteronasienna. Coraz częściej spotykanymi gatunkami są także miotła zbożowa oraz tomka oścista. Do najczęściej spotykanych przedstawicieli flory ruderalnej należą: pokrzywa żegawka i pospolita, śláz zaniedbany, serdecznik pospolity oraz łopian większy (Mortimer-Szymczak, 1981).

Do rzadkich pozostałości skupisk naturalnej flory należy objęty ochroną prawną od 1990 roku rezerwat leśny Struga Dobieszkowska. Przypuszcza się, iż jego współczesny krajobraz jest odzwierciedleniem warunków, jakie panowały na obszarze Polski Środkowej jeszcze na początku XIX wieku. Rezerwat obejmuje 37,65-hektarowy fragment doliny rzeki Młynówki – Strugi Dobieszkowskiej (fot. 1), której źródła położone są w rejonie największych deniwelacji na terenie strefy krawędziowej Wzniesień Łódzkich. Duże spadki terenu sprawiają, iż Struga Dobieszkowska - lewobrzeżny dopływ Moszczenicy, wykazuje cechy typowe dla cieków wyżynnych. Uznawana jest ona za ostatnią rzekę Wzniesień Łódzkich, która zachowała naturalny charakter. Wody w jej górnym odcinku zaliczane są do pierwszej klasy czystości; wzdłuż meandrującego cieku rozrzucone są liczne nisze źródłiskowe, przybierające postać malowniczych basenów o kamienistym podłożu (fot. 2). Rezerwat obejmuje 3-kilometrowy odcinek rzeki, która od źródeł do ujścia liczy około 4,2 km. Na uwagę zasługują zbiegające do doliny i otoczone cennymi zbiorowiskami roślinnymi jary oraz parowy. O wyjątkowości szaty roślinnej rezerwatu stanowią zbiorowiska leśne – bagienne lasy olszowe, przystrumykowy łęg jesionowo-olszowy, las liściasty dębowo-grabowo-lipowy (grąd) oraz mieszany bór sosnowo-dębowy. Wiek niektórych dębów szypułkowych przekracza nawet 125 lat, a średnica pni – 1 m. W drzewostanie odnaleźć można również dorodne okazy wiązków szypułkowych, olsz czarnych, klonów oraz lip drobnolistnych. Dendroflora omawianego obszaru cechuje się

³¹ Roślinność segetalna – roślinność synantropijna (zajmująca siedliska będące pod wpływem stałej ingerencji człowieka) rozwijająca się na polach uprawnych.

³² Roślinność ruderalna – roślinność synantropijna towarzysząca osiedlom ludzkim, zakładom przemysłowym i szlakom komunikacyjnym.

dużym bogactwem – stwierdzono na nim obecność 56 gatunków drzew i krzewów. Łącznie w rezerwacie występuje 260 gatunków roślin naczyniowych (Kurowski, 1996).

W podszycie wspomnianego wyżej łągu strumykowego rośnie dziki bez czarny, trzmielina zwyczajna i czeremcha zwyczajna. Wczesną wiosną w runie tego zbiorowiska pojawia się knieć błotna (kaczyniec), ziarnopłon wiosenny i bluszcz kurdybanek; w późniejszym czasie na pierwszy plan wysuwają się inne gatunki takie jak podagrycznik zwyczajny, trybula leśna wiązówka zwyczajna, wietlica samcza i wszechobecna pokrzywa zwyczajna z towarzyszącą jej często przytulią czepną. W podszycie olsów, obok czeremchy, występuje porzeczek czerwony. Florę naczyniową grądów reprezentują z kolei szczawik zajęczy, zawilec, fiołek leśny, konwalijka dwulistna, narecznica samcza, kokoryczka wielokwiatowa i gajowiec duży oraz gatunki podszytowe – leszczyna, bez czarny, dzika jabłoń, trzmielina zwyczajna, kalina koralowa i inne. Gatunkami typowymi dla runa rosnącego na terenie rezerwatu boru są: borówka czarna, możylinek trójnerwowy i śmiałek pogięty; w wyższym piętrze lasu pojawia się kruszyna.

Spośród pozostałych zbiorowisk florystycznych Strugi Dobieszkowskiej na uwagę zasługują zajmujące niewielkie powierzchnie trawiaste szuwary (mozgowe i trzcinowe), łąki ostrożeńcowo-rdestowe oraz zarośla ziołoroślowe, w których pojawiają się: wiązówka błotna i zwyczajna, sitowie leśne, kuklik zwisły, szczaw tępolistny, mozga trzcinowa, gwiazdnica gajowa, śmiałek darniowy, podagrycznik pospolity, bodziszek błotny, a w miejscach bardziej wilgotnych – knieć błotna, pępawa błotna i jaskier rozłogowy. Wśród bytujących w rezerwacie interesujących gatunków zwierząt wymienić należy minoga strumieniowego, ślimaki – winniczka i wstężyka, rzekotkę drzewną oraz zimorodka i kwiczoła. Cennymi ostojami fauny, w których pojawiają się również interesujące gatunki roślinne, są zlokalizowane na granicy rezerwatu stawy. Na ich powierzchni w porze letniej pojawia się rzęsa wodna oraz spirodela wielokorzeniowa; brzegi zbiorników porasta m. in. turzyca prosowata i zastrzona, skrzyp bagienny, sit rozpierzchły i szczaw lancetowaty.

W dalszej odległości od zwierciadła wody odnaleźć można gatunki takie jak jasnota purpurowa, mięta długolistna, wiązówka zwyczajna, jaskier rozłogowy czy rzeżucha łąkowa, a także reprezentantów flory trawiastej – kupkówkę zwyczajną, kłosówkę wełnistą i życicę trwałą (Andrzejewski, Kurowski, 2002).

Stabilność i obserwowane współcześnie wokół Strugi Dobieszkowskiej procesy naturalizacji ekosystemów narażone są na postępującą antropopresję. Główne zagrożenia tego obszaru związane są z sąsiedztwem sztucznego zbiornika wodnego w sąsiedniej Kolonii Dobieszków – w porze letniej na terenie rezerwatu obserwuje się wzmożoną penetrację, której skutkiem jest postępujące zaśmiecenie. Inne, nie mniejsze niebezpieczeństwo związane jest z przedostającymi się do wód Strugi Dobieszkowskiej zanieczyszczeniami (Kurowski, 1996).

Cenne zbiorowiska flory odnaleźć można również na innych terenach podmokłych oraz łąkach, szczególnie na fragmentach towarzyszących ciekom i zbiornikom wodnym.

Na uwagę zasługuje roślinność hydrofilna torfowiska położonego na południe od Imielnika Starego, a także zarośla łąkowe i szuwarowe związane z dopływem Moszczenicy między Anielinem a Warszewicami oraz ujściem Kiełmiczanki (*Studium Uwarunkowań...*).

Fot. 1. Fragment chronionej doliny rzeki Młynówki. Źródło: I. Pielesiak

Fot. 2. Jedna z nisz źródłkowych Młynówki. Źródło: I. Pielesiak

Według regionalizacji przyrodniczo-leśnej opracowanej w 1990 r. pod kierunkiem T. Trampler, obszar gminy Stryków znajduje się w Krainie VI. Małopolskiej, Dzielnicy Łódzko-Opoczyńskiej, na granicy Mezuregionu Sieradzko-Łódzkiego oraz Piotrkowsko-Opoczyńskiego (Turowski, 2006). Z północnego-zachodu na południowy-wschód przebiegają przez niego granice zasięgu występowania jodły pospolitej i świerka pospolitego (Kurowski, 1998).

Lasy gminy Stryków zarządzane są przez dwa nadleśnictwa. Część południowo-wschodnia, obejmująca obszar o powierzchni 373,91 ha, administrowana jest przez Nadleśnictwo Brzeziny. Współczynnik lesistości dla tego fragmentu gminy kształtuje się na poziomie 9,4%. Dominującą rolę odgrywają Lasy Skarbu Państwa (233,08 ha). Pozostała część zadrzewień gminy, obejmująca 1423,57ha, podlega zarządowi Nadleśnictwa Grotniki, co daje lesistość bliską 13%. Lasy stanowiące własność Skarbu Państwa zajmują powierzchnię 1226,57 ha. Według danych GUS na 2006 rok, udział terenów zalesionych w powierzchni terenów większych gminy oraz miasta wynosi odpowiednio 11,8% i 0,4%, co nie jest dużą wartością w po-

równaniu do analogicznego wskaźnika dla powiatu zgierskiego (18,5%), jak i województwa łódzkiego (20,8%). Zalesienia koncentrują się w północno-wschodniej części omawianego obszaru – w sołectwach Wola Błędowa i Kalinów, oraz w części południowej – w sołectwach Ługi, Dobieszków oraz Imielnik. Pozostałe, niewielkie tereny zadrzewień są nierównomier- nie rozproszone na terenie całej gminy. Największe fragmenty odnaleźć można w sołectwach Bratoszewice, Warszawice, Tymianka i Zagłoba.

Największy, położony w sołectwie Wola Błędowa, kompleks leśny gminy cechuje się wyjątkowym zróżnicowaniem³³. Na mozaice siedlisk odnaleźć można zwarte skupienia sosny zwyczajnej, dębu bezszypułkowego, brzozy brodawkowej oraz olchy czarnej, w przekroju wiekowym od kilku do ponad 100 lat. Poszczególne skupienia gatunkowe przeplatają się na terenie całego kompleksu, jednak większe połacie około 50-letnich sosnowych i ponad 80-letnich drzewostanów dębowych zlokalizowane są w jego południowo-wschodniej czę- ści. Dominującym typem siedliskowym³⁴ w sołectwie Wola Błędowa jest związany z dość żyznymi i dobrze uwilgotnionymi siedliskami lasu mieszanego świeżego, w którym dominu- je dąb oraz sosna. Miejscami na siedlisku tym występuje świetlista dąbrowa – z domieszką sosny, brzozy brodawkowatej, osiki, lipy i grabu. Zespół ten cechuje się stosunkowo małym zwarcie- m warstwy drzew i krzewów – podrostów lipy, leszczyny, trzmieliny, co powoduje, iż dociera do niego duża ilość światła. Znacznie mniejsza powierzchnia zajęta jest przez ciągną- cy się wzdłuż obrzeży kompleksu las świeży – żyzne lub bardzo żyzne siedlisko, w którym nie uwidaczniają się wyraźnie wpływy wód gruntowych. Porasta je przede wszystkim grąd – wielogatunkowy las liściasty, którego drzewostan budują dąb szypułkowy, grab zwyczajny, lipa drobnolistna oraz inne, mniej liczne domieszki gatunkowe. Zespół ten cechuje się dobrze rozwiniętym podszytem, w którym dominuje leszczyna. W runie spotyka się głównie zioła, trawy i turzyce. Centrum kompleksu zajęte jest przez bór mieszany świeży, będący umiarko- wanie ubogim siedliskiem o stosunkowo dobrym uwilgotnieniu.

W drzewostanie dominuje sosna oraz dąb bezszypułkowy; w skład podszytu wchodzi do- datkowo kruszyna, leszczyna i jarzębina. W runie przeważają trawy; odnaleźć w nim można także borówki – czernicę i brusznicę, konwalie i inne. Formacji tej towarzyszą mniejsze frag- menty boru świeżego – siedliska umiarkowanie ubogiego i słabo uwilgotnionego, porośnię- tego zazwyczaj borem sosnowym świeżym. W zespole tym warstwa krzewów jest zazwyczaj

³³ Informacje dotyczące składu gatunkowego i typów siedliskowych zbiorowisk leśnych gminy pochodzą z map prze- glądowych siedliskowych i drzewostanów, zaś charakterystyka zespołów leśnych oparta została na pracy Matuszkiewicza (2001), po uprzednich badaniach terenowych.

³⁴ W typologii siedliskowej lasów bierze się pod uwagę żyzność siedlisk i ich potencjalną naturalną zdolność produkcyj- ną. Analizie podlegają stosunki wodne i żyzność gleb; pod uwagę bierze się jakość i skład gatunkowy samego drzewostanu oraz gatunki występującej w niższych partiach lasu roślinności zielnej krzewistej (Matuszkiewicz, 2001).

słabo zwarta; tworzą ją gatunki drzewostanu (sosna, brzoza brodawkowa), a także kruszyna, jarzębina, dąb i inne. W runie spotyka się najczęściej borówki, wrzosi i wąskolistne trawy. Na południe od zbiorników Szczypiorniak i Kowaliki znajdują się dwa niewielkie płaty olsu – siedliska nadmiernie uwilgotnionego, lecz cechującego się dużą żyznością. W całej gminie na zalesionych terenach ciągnących się wzdłuż cieków spotyka się olsy jesionowe, zajmujące siedliska żyzne, bagienne, z ruchomym, płytko zalegającym zwierciadłem wód gruntowych. Zwartą powierzchnię tego typu odnaleźć można na podmokłym terenie pomiędzy głównym obszarem zalesionym a dawnym PGR-em w Woli Błędowej. Zbiorowiska olsowe tworzą bardzo charakterystyczny element krajobrazu, w którym pomiędzy terenami podtopionymi „wyrastają” kępy porośnięte olszą czarną oraz krzewami kruszyny, jarzębiny, czarnej porzeczki, rzadziej czeremchy. W najniższych partiach pojawiają się zazwyczaj gatunki takie jak konwalijka dwulistna, szczawik zajęczy, narecznica krótkoostna i samcza oraz borówka czernica.

Kompleks leśny w Kalinowie cechuje się z dużą monotonią gatunkową, drzewa liczą na tym obszarze średnio 57 lat. Zdecydowanie dominuje sosna, niewielki jest udział skupisk brzozowych i olszowych, które zlokalizowane są na jego obrzeżach i w części południowej. W centrum obszaru znajdują się ponadto dwa niewielkie fragmenty zasiedlone przez świerki. Wśród typów siedliskowych lasu w sołectwie Kalinów przeważają lasy mieszane świeże. Stosunkowo duży jest udział borów mieszanych świeżych, mniejszy zaś – lasów świeżych. Jedynie niewielki płat na obrzeżach lasu, położony na północny-wschód od wsi Kalinów Folwark, zajęty jest przez bór suchy, będący siedliskiem skrajnie ubogim i cechującym się niedostatecznym uwilgotnieniem. Zespół ten cechuje się monotonią gatunkową drzewostanu; jego runo, podobnie jak podszyt, jest bardzo rzadkie. W najniższym piętrze rosną głównie trawy i krzewinki z borówką brusznicą na czele; powszechne jest występowanie porostów – głównie chrobotków.

Podobny skupisku kalinowskiemu brak różnicowania gatunkowego wykazuje kompleks ciągnący się wzdłuż granic gminy w pobliżu wsi Stary Imielnik oraz Kolonia Dobieszków. W jego składzie dominuje sosna, marginalny jest udział olchy; jedynie w południowej części pojawiają się cztery większe płaty brzeziny z towarzyszącym im niewielkim fragmentem dąbrowy. Drzewostan liczy na tym obszarze średnio 65 lat, choć jak wspomniano wyżej, spotyka się w nim ponad 100-letnie okazy. Dominującym typem siedliskowym jest las mieszany świeży, jednakże w sąsiedztwie zachodniej granicy zadrzewień większy jest udział lasów świeżych. Wzdłuż Strugi Dobieszkowskiej ciągnie się ols jesionowy. Niewielkie fragmenty w części północno-zachodniej zajęte są przez ols i las wilgotny – żyzne lub bardzo żyzne siedlisko pozostające pod dość silnym wpływem wód gruntowych, na którym dominującym zespołem leśnym jest grąd. W części południowej z kolei wypowo występuje las mieszany

wilgotny, siedlisko stosunkowo żyzne i na ogół korzystnie uwilgotnione, oraz bór mieszany świeży.

Pozostałe, niewielkie obszary zalesione to w większości przypadków skupienia około 50-letniej sosny, z niewielkim udziałem brzezin. Związane są one przede wszystkim z lasami mieszanymi świeżymi, w mniejszym zaś stopniu z borami mieszanymi świeżymi. Lasy brzozowe mają często charakter pionierskich zbiorowisk wtórnych z żarnowcem miotlastym i roślinnością trawiastą, zajmujących opuszczone tereny porolne; na terenie gminy spotkać je można w okolicach miejscowości Wrzask oraz Zagłoba. Zbiorowiska brzoź pojawiają się głównie na potencjalnych siedliskach dąbrowy świetlistej, boru mieszanego i lasu bukowo-jodłowego. Równie charakterystycznym elementem krajobrazu są, zajmujące pozbawione pierwotnej szaty roślinnej piaski wydmowe, zarośla jałowcowe ze szczotlichą siwą oraz wrzosami. Obie formacje świadczą jednakże o degradacji siedlisk i erozji gleb obszaru, który zasiedlają (Mortimer-Szymczak, 1981). W drzewostanach gminy, oprócz wymienionych, pospolitych gatunków, pojawia się także klon polny, jesion wyniosły, a także czereśnia (Turowski, 2006).

Drzewostany zlokalizowane na terenie gminy narażone są na negatywne oddziaływanie zarówno czynników abiotycznych, jak organizmów żywych. Jednym z pierwszoplanowych zagrożeń procesów wegetacyjnych jest niedobór, ale także nadmiar wilgoci. Pierwszy z nich zaznaczył się szczególnie podczas susz z lat 1990–1994 oraz z 2003 roku, w czasie których znacznemu obniżeniu uległo zwierciadło wód gruntowych. Ubytki na terenach leśnych wywoływane są także gwałtownymi wiatrami oraz intensywnymi opadami śniegu, prowadzącymi do pojawienia się okiści. W obu wymienionych przypadkach dochodzi do obłamywania gałęzi, co z kolei zmniejsza odporność drzewostanu na ataki szkodników, a nawet - do łamania pni lub wrywania całych drzew. Kolejnym czynnikiem pogarszającym kondycję drzewostanów są wczesne oraz późne przymrozki.

Główne zagrożenia związane ze światem organicznym są skutkiem oddziaływania szkodników owadzych, pasożytniczych grzybów oraz ssaków roślinożernych. W strykowskich lasach żerują liczne szkodniki glebowe, niszczące systemy korzeniowe drzew i krzewów. Największe znaczenie mają w tej grupie pędraki chrabąszczy: majowego i kasztanowca, guniaka czerwczyka, ogrodnicy niszczylistki i listnika zmiennobarwnego, gąsienice rolnic oraz larwy sprzążkowatych. Dojrzałe drzewostany sosnowe atakowane są przez osnuję gwiaździstą, zwiśsaka borowca, barczatkę sosnowkę oraz boreczniki. Kondycję młodników pogarszają skośnik tuzinek oraz zwyczajowo towarzysząca mu zwójka sosnoweczka, rzadziej smolik znaczony. Sosny na ubogich siedliskach narażone są także na żerowanie korowca sosnowego. Zbiorowiska mieszane oraz drzewa liściaste, szczególnie dęby, buki, klony, jawory i lipy, okresowo atakowane są przez piędziki.

W ostatnich latach drzewostany w gminie Stryków nie ucierpiały znacząco na skutek zerowania owadów, głównie na skutek prowadzenia racjonalnej gospodarki leśnej opierającej się na półnaturalnych zasadach hodowli lasu. Zakładane przez leśników uprawy mają charakter wielogatunkowy. Domieszki gatunkowe otoczone są szczególną opieką, unika się także nadmiernego przerzedzenia lasów. Kolejnym czynnikiem przyczyniającym się do poprawienia zdrowotności zbiorowisk leśnych w ostatnich latach jest zmniejszona ilość zanieczyszczeń powietrza emitowanych przez sektor przemysłowy³⁵ – drzewa są mniej podatne na ataki szkodników owadzych. Dostrzegalna jest m. in. poprawa kondycji jodły, która obecnie cechuje się większą odpornością na ataki gryzoni oraz smolika jodłowca. Gorzej prezentuje się sytuacja zanikających drzewostanów jesionowych oraz olchowych, a także świerkowych, w których zaznacza się intensywne obumieranie starych okazów.

Zagrożenia i zniszczenia związane z grzybami pasożytniczymi dotyczą przede wszystkim terenów leśnych, które dawniej użytkowane były rolniczo. Obszary te objęte są ekspansją huby korzeniowej oraz opieńki miodowej, zaś w przypadku starszych drzewostanów sosnowych – huby sosnowej. W szkółkach oraz uprawach pojawiają się zgorzel siewek, mączniak dębu oraz osutka sosnowa. Także na terenach upraw leśnych oraz w młodnikach, szkody wywoływane są przez roślinożerne ssaki. Zwierzęta najczęściej zgryzają młode pędy; niektóre także – w tym jelenie i łosie, spałują, czyli odzierają z drzew korę i łyko w poszukiwaniu składników pokarmowych. Spałowanie dotyczy przede wszystkim sosny, jednakże zaznaczyć się może również w przypadku drzew takich jak świerk, jodła, dąb czy jesion.

Trzecia grupa zagrożeń drzewostanów na terenie gminy, ale także i zamieszkującej je fauny, związana jest z działalnością człowieka. Wśród czynników antropogenicznych, poza wspomnianą wcześniej emisją zanieczyszczeń do atmosfery, wymienić należy zanieczyszczanie wód, nieprawidłową gospodarkę odpadami, pożary oraz rozwój infrastruktury drogowej. W ostatnim przypadku chodzi przede wszystkim o budowę autostrad A1 i A2, które szczególnie negatywnie oddziaływać będą na ekosystemy leśnictwa Wola Błędowa. Zagrożenia pożarowe wywoływane są w większości przypadków na skutek nieostrożnego zachowania osób dorosłych; dość częstą przyczyną pożog są umyślne podpalenia. Pojawianie się człowieka w lesie wiąże się również z innymi szkodami – intensywną eksploatacją runa, zadeptywaniem lasu, kradzieżami drewna, niszczeniem dróg leśnych przez ruch samocho-

³⁵ Dotyczy to szczególnie zanieczyszczeń emitowanych przez zakłady przemysłowe zlokalizowane w Łodzi, Zgierzu, Ozorkowie oraz Głownie, zwłaszcza przez podmioty związane z branżą chemiczną oraz energetyczną. Na skutek zamknięcia wielu z nich oraz dzięki zmianom w procesach technologicznych, dostawa szkodliwych związków do atmosfery uległa znacznemu obniżeniu, co z kolei pozytywnie odbiło się na kondycji lasów. Skutki wywołane działalnością przemysłu były jednak na tyle negatywne, iż drzewostany w gminie zaliczone zostały w 1994 r. do II strefy uszkodzeń i uznane za lasy ochronne (*Plan Urządzenia Lasu...*, 2005).

dowy i konny oraz dewastacją elementów zagospodarowania związanych m. in. z turystyką. Negatywnym zjawiskiem, utrudniającym migracje zwierząt, jest także tzw. „grodzenie lasu”, a więc wznoszenie ogrodzeń przez właścicieli zlokalizowanych na ich terenie działek rekreacyjnych oraz sąsiadujących z drzewostanami siedlisk. Poza ograniczaniem swobodnego przemieszczania się fauny, działania te przyczyniają się do trwałego zeszpecenia krajobrazu, szczególnie w przypadku zastosowania ogrodzeń z elementów prefabrykowanych (*Plan Urządzenia Lasu...*, 2004 i 2005).

Do szczególnie cennych pod względem przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym zakątków gminy Stryków należy fragment znajdujący się w granicach powołanego w 31 grudnia 1996 r. Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich (PKWŁ). Cały park obejmuje obszar o powierzchni 10.747 ha, a jego otulina – 3020 ha. W granicach gminy znajduje się północna część PKWŁ o powierzchni 1933,1 ha (18%), rozciągająca się między Klękem, Dobrą i Imielnikiem. Liczący 1014,3 ha (33,6%) obszar w okolicach Sierzni i Warszewic objęty jest otuliną parku. Łącznie Najcenniejszymi walorami PKWŁ są fragmenty naturalnej szaty roślinnej ze starymi, zabytkowymi drzewami, unikatowy w skali Polski Środkowej krajobraz polodowcowy, czyste rzeki i malownicze źródłiska, bogata fauna oraz liczne obiekty dziedzictwa kulturowego³⁶. W granicach PKWŁ znajduje się wyżej wspomniany rezerwat przyrody – Struga Dobieszkowska.

Na terenach gminy znajdujących się w granicach PKWŁ i jego otuliny dominuje krajobraz rolniczy (tab. 4.). Omawiany obszar wyróżnia się bogatą, słabo przekształconą w wyniku działalności człowieka siecią hydrograficzną. Łączna długość rzek płynących w granicach PKWŁ na terenie gminy wynosi 15,4 km, zaś w jego otulinie – 1,8 km (Kurowski, 1998).

Tabela 4. Użytkowanie ziemi na terenie PKWŁ w obrębie gminy Stryków.

	Grunty rolnicze		Lasy		Użytki zielone		Obszary zurbanizowane		Drogi		Wody	
	ha	%*	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Park	1498,5	23,5	318,7	8,7	51,1	19,8	37,1	11,0	14,0	24,3	13,7	29,8
Otulina	925,3	35,2	40,2	22,5	26,7	26,0	17,6	19,1	2,5	18,5	2,0	35,1
Łącznie	2423,8	26,9	358,9	9,3	77,8	21,6	54,7	12,8	16,5	23,2	15,7	30,4

Źródło: opracowanie na podstawie J. K. Kurowskiego (1998).

* Udział w ogólnej powierzchni.

³⁶ Na terenie gminy najcenniejszymi obiektami dziedzictwa kulturowego PKWŁ są obiekty zlokalizowane we wsi Dobra (murowany kościół rzymsko-katolicki pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i św. Doroty oraz plebania z początku XX wieku; murowany kościół mariawicki z początku XX wieku), Klęk (park pałacowy z końca XIX wieku), Kolonia Niesułków (drewniany kościół rzymsko-katolicki pod wezwaniem św. Wojciecha z XVIII w.) oraz Kolonia Dobieszków (dwór z drugiej połowy XIX wieku oraz park wiejski) (*Synteza planu ochrony...*).

Wyjątkową różnorodność florystyczną PKWŁ przypisuje się specyficznemu położeniu na skraju trzech wysokiej rangi jednostek podziału geobotanicznego – Działu Wyżyn Południowopolskich, Działu Brandenbursko-Wielkopolskiego oraz Działu Mazowiecko-Poleskiego. Dotychczas na terenie całego Parku stwierdzono występowanie 700 gatunków flory naczyniowej, jednakże przypuszcza się, iż liczba ta jest większa (Klajnert *et al.*, 1999).

Na terenie PKWŁ występuje wiele cennych, dziko rosnących gatunków roślin, m. in. barwinek pospolity, storczyk szerokolistny, bobrek trójlistkowy, goździk kropkowany, kocanka piaskowa, konwalia majowa, kruszyna zwyczajna, pierwiosnka lekarska, porzeczka czarna oraz przytulia wonna. Na terenie gminy Stryków, w granicach PKWŁ oraz jego otuliny, zlokalizowanych jest kilka ważnych siedlisk chronionych gatunków roślin nasiennych, paprotników, mszaków oraz grzybów. Największa ilość cennych okazów flory skupiona jest w rezerwacie Struga Dobieszkowska oraz na terenach bezpośrednio z nim sąsiadujących, gdzie znajdują się najważniejsze siedliska widłaka goździstego oraz jałowcowatego, mokradłosza kończystego, nibybrodawkowca czystego, rokitnika pospolitego, a także szmaciaka gałęzistego. W dolinie Moszczenicy powyżej Strykowa siedliska posiada bluszcz pospolity, a w okolicach Starego Imielnika prawdopodobnie występuje owadożerna rosziczka okrągłolistna (*Synteza planu ochrony...*).

Urozmaicona rzeźba terenu PKWŁ, szczególnie znaczne nachylenie stoków, w połączeniu z długim okresem zalegania pokrywy śnieżnej uważane są za czynniki sprzyjające rozwojowi sportów zimowych – głównie narciarstwa biegowego i zjazdowego. Jednakże z powodu braku odpowiedniego zagospodarowania turystycznego, preferowana jest turystyka piesza i rowerowa (Klajnert *et al.*, 1999). Z bytnością człowieka na terenie Parku wiążą się jednak poważne zagrożenia, przede wszystkim w związku z nieuregulowaną gospodarką wodno-ściekową na terenach zurbanizowanych (szczególnie w sąsiedztwie rezerwatu Struga Dobieszkowska) oraz istnieniem licznych nielegalnych składowisk odpadów (okolice wsi Klęk, Dobieszków, Przydatki oraz Sosnowca–Pieniek). Bezpośrednim skutkiem braku odpowiednich rozwiązań w tej dziedzinie jest zanieczyszczenie i skażenie cieków, powierzchniowych zbiorników wodnych, wód podziemnych, a także pokrywy glebowej. Nie mniej uciążliwa dla przyrody i krajobrazu tego obszaru jest niekontrolowana urbanizacja, nadmierna penetracja turystyczna oraz nielegalne pozyskiwanie zasobów przyrody. Zagrożenia związane z przekształcaniem gruntów rolnych z podziałem na działki, prowadzącym do zmian w przeznaczeniu terenu na budowlany, zaznaczają się na całym objętym granicą PKWŁ obszarze gminy. Z kolei wiążące się z rozwojem osadnictwa wygradzanie terenów rolnych i działek, które w efekcie blokuje korytarze ekologiczne, dotyczy w szczególności wsi Klęk, Nowe Moskule, Wilanów, Stary i Nowy Imielnik, Dobra, Dobra Nowiny, Orzechówek, Dobieszków oraz dolin Mrożycy

i Moszczenicy. W okolicach wsi Nowe Moskule oraz Wilanów walory krajobrazowe PKWiL zdegradowane są przebiegiem elektroenergetycznych linii przesyłowych. W przyszłości również negatywnie na lokalną przyrodę i krajobraz oddziaływać będzie przecinająca Park na odcinku 6 km autostrada A1 wraz z towarzyszącą jej infrastrukturą. Obecnie do obszarów wrażliwych w związku z negatywnym oddziaływaniem motoryzacji (hałas i spaliny) zalicza się tereny wzdłuż drogi nr 14, okolice wsi Klęk, Kiełmna, Witanówek, Orzechówek oraz otoczenie rezerwatu Struga Dobieszkowska (Kurowski, 1998; *Synteza planu ochrony...*).

W zachodniej części Parku, na terenie gminy Stryków, na szczególną uwagę zasługuje zlokalizowany w południowo-zachodniej części gminy zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Panorama Dobra-Nowiny” (fot. 3), w którym podziwiać można urozmaiconą rzeźbę uroczyska Skotniki, tradycyjną zabudowę wiejską Dobrej, malownicze pola uprawne w dorzeczu Kiełmiczanki oraz park w Klęku (Kurowski, 1998).

Poza wymienionym, na omawianym terenie proponuje się powołanie zespołów przyrodniczo-krajobrazowych Niesułkowa nad Mrożycą, Doliny Dolnej Mrożycy oraz Bagien i Stawów koło Woli Błędowej (*Zmiana Studium Uwarunkowań...*). W okolicy Niesułkowa na uwagę zasługuje urozmaicona rzeźba doliny Mrożycy z cenną roślinnością łąkową, szuwarową oraz wodną. Roztaczający się wokół miejscowości krajobraz z kompleksem stawów i zabytkowym kościołem cechuje się wyjątkową malowniczością. Postuluje się, aby „Niesułków nad Mrożycą” oraz „Panorama Dobra-Nowiny” uznane zostały za rezerwaty przyrody (*Synteza planu ochrony...*).

Według informacji udostępnionych przez Urząd Miasta i Gminy Stryków (stan na 2007 rok), 85 wyróżniających się znaczną wielkością i sędziwym wiekiem drzew uznanych zostało za pomniki przyrody. Wśród gatunków zaliczonych do tej grupy znalazły się zlokalizowane głównie w zabytkowych parkach i na cmentarzach lipy drobnolistne, dęby szypułkowe, kasztanowce zwyczajne, klony pospolite i jawory, wiąz szypułkowy, topole czarne i białe, a także pojedyncze okazy buka pospolitego i jesionu wyniosłego. Najwięcej okazów chronionych odnaleźć można w miejscowości Osse (24), Kolonii Niesułków (13), Woli Błędowej (10), Klęku (9), Bratoszewicach oraz Kolonii Dobieszków (po 8). W Dobrej rosną cztery okazy drzew pomnikowych; pojedyncze obiekty znajdują się także w Strykowie oraz we wsiach Smolice i Zelgoszcz. W Bratoszewicach ochroną objęto ponadto aleję 151 dębów bezszypułkowych, a w Niesułkowie Kolonii – grupę 7 lip drobnolistnych. Wskazane jest poszerzenie listy drzew pomnikowych o kolejne okazy: zlokalizowane na terenie PKWiL – w Dobieszkowie (lipa drobnolistna i cztery dęby szypułkowe), Ługach (dąb szypułkowy) i Klęku (sosna czarna, sosna wejmutka, klon zwyczajny i trzy lipy drobnolistne), a także w Smolicach (dwie topole czarne) oraz Zelgoszczy (topola czarna) (Wysmyk, 2004).

Kolejną cenną ostoją strykowskią przyrody, obejmującą powierzchnię 21,66 ha, są postulowane użytki ekologiczne: „Torfowisko Imielnik”, „Źródła w Dobrej”, „Stawy pod Warszawicami”, „Bagno w Ługach”, „Dolna Kiełmiczanka”, „Źródła Dobra-Poduchowne” oraz „Źródła Cieków Parcele koło Niesułka”. Są to szczególnie cenne zespoły roślinne – wilgotne łąki, zarośla szuwarowe i bagienne olszyny porastające obszary źródliskowe, doliny cieków, bagna i torfowisko. Są to jednocześnie miejsca żerowania i rozrodu rzadkich zwierząt (Wysmyk, 2004; *Synteza planu ochrony...*).

W 1985 roku powołano na terenie gminy cztery tzw. parki wiejskie – w Dobieszkowie, Klęku, Osse i Woli Błędowej. Zachowany w niewielkim stopniu park z dość bogatym drzewostanem (w tym 13 pomnikami przyrody) znajduje się także w miejscowości Niesułów Kolonia, jednakże w chwili obecnej nie jest on objęty ochroną. Park w Dobieszkowie obejmuje powierzchnię 6,9 ha; zachowała się w nim aleja lip krymskich; sześć drzew uznanych zostało za pomniki przyrody. W Klęku, na obszarze 13 ha na uwagę zasługują: lipowa i topolowa aleja oraz dziewięć drzew pomnikowych. W parku rosną dęby, buki, jawory i wiązy oraz drzewa egzotyczne. W Osse, na 7,7 ha znajduje się aleja i szpalery drzew z 24 pomnikami przyrody, a w Woli Błędowej (5,2 ha) – jesiony, topole białe i czarne olchy z 10 okazami pomnikowymi (*Studium Uwarunkowań...*,). Z kolei zlokalizowany w Bratoszewicach, towarzyszący dawnej rezydencji park objęty jest ochroną jako obiekt zabytkowy wpisany do rejestru (*Plan ogólny zagospodarowania...*, 1990).

Fot. 3. Panorama „Dobra-Nowiny” – Źródło: I. Pielesiak

Wspomniane obiekty w Woli Błędowej oraz w Bratoszewicach założone zostały na żyznych pogrądowych siedliskach, dzięki czemu ich runa cechują się niezwykle bogactwem florystycznym. Można w nich spotkać m. in. zakwitające przed pojawieniem się liści na drzewach geofity – zawilca gajowego, ziarnopłon wiosenny, kokorycz pełną, zdrojówkę rutewkowatą, oraz ich sukcesorów – gwiazdnicę wielokwiatową, perlówkę zwisłą i przytulię Schultesa (Mortimer-Szymczak, 1981).

Fauna gminy Stryków również cechuje się znacznym bogactwem gatunkowym. Na zalesionych terenach i w ich bezpośrednim sąsiedztwie pojawia się zwierzyna łowna, której reprezentantami są: daniel, sarna, dzik, zajęc szarak, kuropatwa, bażant oraz lis (Mortimer-Szymczak, 1981). Na omawianym obszarze występują także gatunki takie jak: nornica ruda, ryjówki: malutka i aksamitna, kret, jeź wschodni, wiewiórka, gacek brunatny, borsuk, łasica oraz kuna domowa. Reprezentantami licznej gromady ptaków są wróbel i mazurek, szczygieł, dymówka i oknówka, sierpówka, sroka, kawka, szpak, kukułka, słowik szary, piecuszek, trznadel, sójka, strumieniówka, paszkot, świergotki: polny i łąkowy, zniczek, pójdzka, mucholówki: mała i żałobna, i inne (Turowski, 2006; *Synteza planu ochrony...*). Otwarte tereny gminy, zdominowane przez działalność rolniczą, cechują się większym ubóstwem fauny. W gromadzie ssaków występujących na obszarach zajętych przez rolnictwo spotyka się m. in. nornika polnego, mysz polną i badylarkę. Spośród pospolicie występujących na terenach otwartych ptaków wymienić można skowronka polnego, potrzęsacza i świergotka polnego; na obszarach podmokłych żeruje bocian biały (Mortimer-Szymczak, 1981).

Na terenach gminy objętych granicą PKWŁ oraz jego otuliny, poza wspomnianymi wyżej, stwierdzono występowanie wielu gatunków fauny podlegających ścisłej ochronie. Dość powszechnie na omawianym terenie występuje traszka zwyczajna, ropucha szara, rzekotka drzewna, grzebiuszka ziemna, żaba jeziorkowa, wodna i trawna. W okolicach Warszewic zanotowano jedyne jak dotąd stanowisko ropuchy paskówki. Reprezentantami gromady ptaków są: pojawiający się w dolinie Moszczenicy perkozy, gniazdujące w okolicach wsi Ługi błotniak stawowy i koło Dobrej – srokosz, a także powszechniej spotykane – pliszka siwa, wilga, rudzik, kos, czubotka, sosnówka, pełzacz ogrodowy, kwiczoł, śpiewak, puszczyk, jastrząb, myszołów.

Poza bardziej popularnymi ssakami chronionymi jak jeź, kret czy ryjówki, pojawiają się na tym terenie gatunki takie jak rzęsorek rzeczny, nocek Natterera (w okolicach Niesułka), Brandta (w kompleksie leśnym domieszkowa; bardzo rzadki gatunek) oraz rudy (nad wodami stawów w Niesułkowie i Dobieszkowie).

Szczególnie cenne pod względem faunistycznym tereny, zaproponowane do zakwalifikowania jako Obszary Specjalnej Ochrony oraz Specjalny Obszar Ochrony w ramach Euro-

pejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000³⁷, znajdują się na terenie sołectwa Wola Błędowa. Są to dwa zbiorniki wodne – Szczypiorniak i Kowaliki oraz otaczające je łągi wierzbowe, olszowe i jesionowe o łącznej powierzchni 120,5 ha (zwierciadło wody zajmuje około 10 ha). Z uwagi na specyficzne położenie, obszar ten jest rzadziej penetrowany przez ludność, dzięki czemu bytująca tu fauna, szczególnie ptactwo wodno-błotne, ma dobre warunki rozwojowe. Najcenniejszymi, objętymi ścisłą ochroną prawną gatunkami zwierząt są ptaki: bąk, orzeł bielik i błotniak stawowy oraz płazy – traszka grzebieniasta i kumak nizinny (Uchwała Nr IV/24/2007). Na terenie sołectwa odnotowano także obecność bociana czarnego (Turowski., 2006). Spośród innych ważnych gatunków zaobserwowano na omawianym terenie ropuchę szarą – największą ropuchę żyjącą w Polsce, żabę moczarową, żabę jeziorkową, żabę wodną – hybrydogenetycznego mieszańca żaby śmieszki i żaby jeziorowej, a także żabę trawną oraz traszkę zwyczajną. Trwałość tego cennego ekosystemu jest zagrożona szczególnie w przypadku ingerowania w lokalne stosunki wodne. Zmiany poziomu zwierciadła wody w jeziorach, osuszanie terenów przyległych czy nieodpowiednio prowadzona gospodarka leśna to dla niego największe potencjalne niebezpieczeństwa (Uchwała Nr IV/24/2007).

Szata roślinna i świat zwierzęcy gminy Stryków nie wyróżniają się szczególnie na tle Polski Środkowej. Środowisko przyrodnicze cechuje się znacznym stopniem przeobrażenia, głównie na skutek ekspansji działalności rolniczej. Największe kompleksy leśne, stanowiące jednocześnie ostoje rzadziej spotykanych gatunków zwierząt, rozciągają się w północnej i północno-wschodniej oraz południowo-zachodniej części jednostki. Większe zróżnicowanie flory i fauny dotyczy również obszarów towarzyszących rzekom – przede wszystkim Moszczenicy, Mrożycy i Młynówce, powierzchniowym zbiornikom wodnym oraz pozostałym terenom podmokłym.

Postępująca, często niekontrolowana urbanizacja oraz intensywny rozwój rolnictwa w gminie doprowadziły do zaburzenia równowagi wielu cennych ekosystemów. Aby zapobiec degradacji nielicznych pozostałości obszarów o stosunkowo niskim stopniu przekształcenia, na terenie gminy zastosowano różnorodne formy ochrony przyrody ożywionej i nieożywionej (rezerwat przyrody, pomniki przyrody, użytki ekologiczne) oraz związanego z nią krajobrazu kulturowego (park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu). Najcenniejsze pod tym względem tereny gminy zlokalizowane są przede wszystkim w jej południowej części i objęte są granicami Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich.

³⁷ Celem tworzenia Specjalnych Obszarów Ochrony jest utrzymanie określonych typów siedlisk przyrodniczych (tj. utrzymywanie lub powiększanie ich zasięgu oraz zachowanie specyficznej struktury i funkcji umożliwiających dalsze trwanie) oraz populacji wybranych gatunków w określonym stanie ochrony (M. Makomaska-Juchiewicz, J. Perzanowska). Na obszarach Specjalnej Ochrony (OSO) w zróżnicowanym stopniu, zależnym od rodzaju lokalnie występującej awifauny oraz od typu krajobrazu naturalnego, chroni się przestrzeń życiową wybranych gatunków ptaków (M. Gromadzki *et al.*).

Bibliografia

- Andrzejewski H., Kurowski J. K., 2002, *Ścieżka edukacyjna w Uroczysku Dobieszków koło Strykowa*, Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej w Łodzi, Łódź.
- Aneks do mapy glebowo-rolniczej w skali 1:5000, Gmina Stryków, 1981, Wojewódzkie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Łodzi, Łódź.
- Baraniecka M. D., 1975, *Zależność wykształcenia osadów czwartorzędowych od struktur i dynamiki podłoża w środkowej części Niżu Polskiego*, Biul. Instyt. Geolog. nr 288. Warszawa.
- Brzeziński H., 1986, Szczegółowa Mapa Geologiczna Polski 1:50 000 – ark. Główny (591), Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Brzeziński H., 1992, Objasnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski 1:50 000 – ark. Główny (591), Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Burchard J., Nalewajko J., 1999, *Środowisko geograficzne i jego ochrona*, [w:] *Ziemia Łódzka. Regiony*, praca zbior. pod red. A. Dębskiej – Adamczyk, Wyd. Marrow, Łódź.
- Burchard J., Nalewajko J., 2000, *Indywidualność środowiska przyrodniczego województwa łódzkiego i jego antropogeniczne przeobrażenia*, [w:] *Województwo łódzkie na tle przemian administracyjnych Polski. Wosiemdziesiątą rocznicę utworzenia województwa*, praca zbiorowa pod red. M. Sobczyńskiego i W. Michalskiego, PTG – Oddział w Łodzi, RCSS – Biuro Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Łódź.
- Dubaniewicz H., 1974, *Klimat województwa łódzkiego*, Acta Geogr. Lodz, nr. 34, Łódź.
- Dylik J., 1948, *Ukształtowanie powierzchni i podział na krainy podłódzkiego obszaru*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 1, Łódź.
- Dylik J., 1953, *O peryglacjalnym charakterze rzeźby środkowej Polski*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 4, Łódź.
- Dylik J., 1971, *Województwo ze stolicą bez antenatów*, Wyd. ŁTN, Łódź.
- Dylikowa A., 1958, *Próba wyróżnienia faz rozwoju wydm w okolicach Łodzi*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 8, Łódź.
- Dylikowa A., 1973, *Geografia Polski. Krainy geograficzne*, PZWS, Warszawa.
- Gromadzki M., Gromadzka J., Sikora A., Wieloch M., *Zakres ochrony ptaków i zasady gospodarowania na obszarach proponowanych do objęcia ochroną jako obszary specjalnej ochrony, powołane w ramach systemu*, Natura 2000 w Polsce, Zakład Ornitologii PAN (www.mos.gov.pl/natura2000).
- Jokiel P., 2004, *Zasoby wodne środkowej Polski na progu XXI wieku*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jokiel P., Maksymiuk Z., 1993, Mapa hydrograficzna w skali 1:50 000 z komentarzem. Ark. Główny. Przeds. „Gepol” Poznań, Główny Geodeta Kraju, Warszawa.
- Kamiński J., 1993, *Późnoplejstocenska i holocenska transformacja doliny Moszczenicy*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 64, Łódź.
- Klajnert Z., 1998, *Środowisko geograficzne. Budowa geologiczna i rzeźba terenu*, [w:] *Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich*, praca zbiorowa pod red. J. Kurowskiego, Eko-Wynik, Łódź.
- Klajnert Z., Twardy J., Włodarczyk B., 1999, *Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich – rzeźba, walory przyrodnicze, zagospodarowanie turystyczne*, [w:] *Nauki geograficzne a edukacja społeczeństwa*, Tom 2, Region Łódzki, materiały XLVIII Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Łódź 9–11 września 1999.
- Klatkova H., 1954, *Niecki korazyjne w okolicach Łodzi*, Biuletyn Perygl. nr 1, Łódź.

- Klatkova H., 1965, *Niecki i doliny denudacyjne w okolicach Łodzi*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 19, Łódź.
- Klatkova H., 1972, *Paleogeografia Wyżyny Łódzkiej i obszarów sąsiednich podczas zlodowacenia Warciańskiego*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 28, Łódź.
- Klatkova H., 1982, *Utwory ablacyjne w regionie łódzkim*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 45, Łódź
- Klimatyczny atlas Polski*, 1973, IMiGW, PPWK, Warszawa.
- Kondracki J., 1998, *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Nauk. PWN, Łódź.
- Kozłowski S. (red.), 1994, *Atlas zasobów, walorów i zagrożeń środowiska geograficznego Polski*, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kurowski J. K., 1996, *Rezerваты regionu łódzkiego*, ZO Ligi Ochrony Przyrody, EKO-WYNIK, Łódź.
- Kurowski J.K. (red.), 1998, *Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich. Monografia*, WFOŚiGW w Łodzi, EKO-WYNIK, Łódź.
- Leszczycki S. (red.), 1973–1978, *Narodowy Atlas Polski*, Wyd. IG PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J., *Ogólne zalecenia dla ochrony typów siedlisk oraz gatunków zwierząt (poza ptakami) i roślin wymienionych w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej, przewidywane na terenach Specjalnych Obszarów Ochrony sieci Natura 2000 w Polsce* (www.mos.gov.pl/natura2000).
- Maksymiuk Z., 1998, *Środowisko geograficzne. Wody*, [w:] *Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich*, praca zbiorowa pod red. J. Kurowskiego, Eko-Wynik, Łódź
- Mapa glebowo-rolnicza w skali 1: 50 000. Województwo miejskie łódzkie, 1986, Instytut Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, Wojewódzkie Biuro Geodezji w Łodzi, Łódź.
- Mapa przeglądowa drzewostanów Nadleśnictwa Brzeziny w skali 1:25 000, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Łodzi, stan na 01.01.2004 r.
- Mapa przeglądowa drzewostanów Nadleśnictwa Grotniki w skali 1:25 000, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Łodzi, stan na 01.01.2004 r.
- Mapa przeglądowa siedlisk Nadleśnictwa Brzeziny w skali 1:25 000, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Łodzi, stan na 01.01.2004 r.
- Mapa przeglądowa siedlisk Nadleśnictwa Grotniki w skali 1:25 000, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Łodzi, stan na 01.01.2004 r.
- Marek S., 1971, *Charakterystyka lokalnych form strukturalnych. Ropo- i gazonośność wału kujawskiego i obszarów przyległych na tle budowy geologicznej*, Cz.1. *Budowa geologiczna*, praca zbior. pod red. S. Marka, Prac. Geostrukt. Inst. Geolog., Warszawa.
- Matuszkiewicz J. M., 2001, *Zespoły leśne Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Moniewski P., 2004, *Źródła okolic Łodzi*, Acta Geogr. Lodz. nr 87, ŁTN, Łódź.
- Mortimer-Szymczak H. (red.), 1981, *Województwo miejskie łódzkie. Monografia. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju*, UŁ, UMŁ, Łódź.
- Nalewajko J., 1982, *Zróżnicowanie litofacjalne warciańskich glin morenowych w regionie łódzkim*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 44, Łódź.
- Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego gminy Stryków, Część II – stan istniejący, 1990 – Biuro Programowania i Projektowania Rozwoju Łodzi, Łódź.

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Stryków na lata 2004–2006 z przedłużonym okresem programowania do 2013 roku, 2004, Załącznik do uchwały XXII/256/2005 z dnia 29 stycznia 2005 r., Urząd Miasta i Gminy Stryków, Stryków.

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Stryków na lata 2007–2013, Załącznik do Uchwały nr XXVII/190/2008 Rady Miejskiej w Strykowie z dnia 13 listopada 2008 r., Urząd Miasta-Gminy Stryków, Stryków 2008.

Plan Urządzenia Lasu sporządzony na lata 2003–2012 dla Nadleśnictwa Brzeziny w Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Łodzi na podstawie stanu lasu w dniu 1 stycznia 2003 r. Ogólny opis lasów Nadleśnictwa (elaborat) – 2004 – Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej Oddział w Warszawie, Wydział Produkcyjny w Łodzi, Łódź.

Plan Urządzenia Lasu sporządzony dla Nadleśnictwa Grotniki w Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Łodzi na podstawie stanu lasu w dniu 1 stycznia 2004 r. Ogólny opis lasów Nadleśnictwa (elaborat), 2005, Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej Oddział w Warszawie, Wydział Produkcyjny w Łodzi, Łódź.

Požaryski W., 1964, *Zarys tektoniki paleozoiku i mezozoiku Nizy Polskiego*, Kwart. Geolog. T. 8, nr 1, Warszawa.

Raport o stanie środowiska w województwie łódzkim w 2004 roku, 2005, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Łódź.

Raport o stanie środowiska w województwie łódzkim w 2005 roku, 2006, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Łódź.

Starkel J. (red.), 1999, *Geografia Polski. Środowisko przyrodnicze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Stryków.

Synteza planu ochrony Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich, Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego, nr 231, poz. 2162.

Szafer W., Zarzycki K. (red.), 1972, *Szata roślinna Polski*, t. II, PWN, Warszawa.

Turkowska K., 1988, *Rozwój dolin rzecznych na Wyżynie Łódzkiej w późnym czwartorzędzie*, Acta Geogr. Univ. Lodz. nr 57, Łódź.

Turowski W. (red.), 2006, *Lasy Polski. Kraina VI Małopolska. 1. Dzielnica Łódzko-Opoczyńska*, Konsorcjum Edukacyjne – Sigma Media, Sulechów.

Twardy J., 1995, *Dynamika denudacji holoceniowej w strefie krawędziowej Wyżyny Łódzkiej*, Acta Geogr. Lodz. nr 69, ŁTN, Łódź.

Twardy J., 1996, *Wyniki badań tempa denudacji agrotechnicznej stoków użytkowanych rolniczo na przykładzie strefy krawędziowej Wyżyny Łódzkiej*, [w:] Ogólnopolskie Sympozjum Naukowe „Ochrona agrosystemów zagrożonych erozją”, Puławy.

Uchwała Nr IV/24/2007 Rady Miejskiej w Strykowie z dnia 31 stycznia 2007 r. w sprawie wpisania obszarów Szczypiorniak i Kowaliki położonych na terenie gminy Stryków do Obszarów Specjalnej Ochrony (OSO) i Specjalnego Obszaru Ochrony (SOO) w ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000, Urząd Miasta i Gminy Stryków.

Woś A., 2000, *Meteorologia dla geografów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Wysmyk B., 2004, *Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Stryków*, Opracowanie ekofizjograficzne, Łódź.

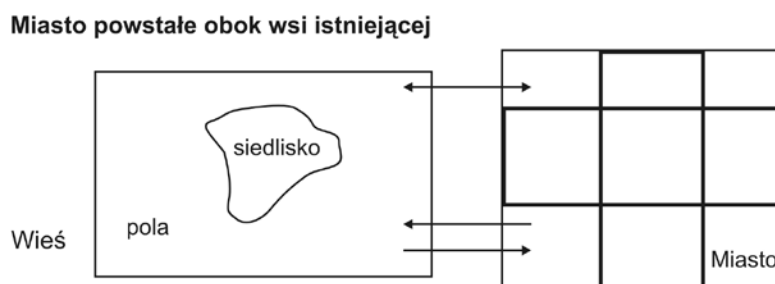
Ziomek J., Ziomek J., 1993, *Budowa geologiczna i zasoby surowców mineralnych*, [w:] *Środowisko Geograficzne Polski Środkowej*, praca zbiorowa pod red. S. Pączki, Wyd. UŁ., Łódź.

2. ROZWÓJ I STRUKTURA PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNA STRYKOWA¹

2.1. Rozwój przestrzenny miasta

Stryków przeżywał okresy świetności i rozwoju gospodarczego, jak i klęsk żywiołowych (pożary) i zniszczeń wojennych. W ciągu wieków kolejne zmiany zabudowy przebiegały w nim jednak w sposób ewolucyjny, bez zrywania ciągłości i tradycji w zakresie skali budynków, materiału budowlanego czy wyrazu architektonicznego.

Stryków należy do ośrodków miejskich powstałych obok istniejącej wsi (ryc. 1). Plany tego typu miejscowości do chwili obecnej, w większości, mają zachowaną geometryczną formę, z prostokątną siecią uliczną, nawiązującą do dawnej głównej drogi komunikacyjnej. Podstawowe funkcje rolnicze zachowane były we wsi macierzystej, która mogła stanowić również pewnego rodzaju zaplecze żywnościowe dla nowo powstałego miasta, przynajmniej w pierwszym okresie jego funkcjonowania. Jednocześnie zaś, istniejąca już wieś mogła stać się czasowym schronieniem ludności napływającej w okresie budowy nowego ośrodka. Należy jednak zauważyć, iż niezależnie od istnienia funkcji rolniczych w „starej wsi” mogła ona występować także (choć w niepełnej postaci) w nowo powstałym mieście, gdzie łączona była z funkcjami nierolniczymi. W tym wypadku nie posiadały one wspomnianych stodoł i budynków inwentarskich na terenie działki miejskiej, lecz grupując je, tworzyły albo tzw. ulice, albo „dzielnice stodołniane” (widoczne w planie Strykowa), zlokalizowane w pewnym oddaleniu od zabudowy mieszkalnej miasteczka. W przypadku zakładania miast z dala od macierzystej wsi, wybór miejsca padał przeważnie na jakieś stare targowisko lub miejsce odpowiadające budowie, gdzie rozwijano plan z prostokątnym układem ulic, z rynkiem w centrum i blokami zabudowy wokół.

Ryc. 1. Schemat powstawania miasta obok wsi istniejącej.

Źródło: M. Kulesza, 2001, *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

¹ Opracowanie na podstawie: dwutygodnika *Gazeta Strykowska*, nr 4, wrzesień 1992 r. s. 6–, *Miasta polskie w tysiącleciu*, tom II, Zakłady Narodowe im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966 r. s. 79–80, danych archiwalnych: Akta miasta Strykowa – Gospodarka w II połowie XX w.; Miejska Rada Narodowa i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Strykowie – Statystyka ewidencji ludności, 1790 r., 1800–1850 r., 1950 r.

Charakterystyczną cechą ośrodków powstałych obok wsi jest niepowtarzalność rozwiązań ich planu, uwarunkowana przede wszystkim przez indywidualne warunki rozwoju i właściwości terenu. Do tego typu ośrodków zaliczyć można osiedla, u których genezy leżała wieś placowa o rozplanowaniu owalnicowym lub zbliżonym do owalnicy jak ma to miejsce w przypadku Strykowa (por. ryc. 4) (Kulesza, 2001).

Przed nadaniem praw miejskich istniał już w Strykowie kościół parafialny, który po powstaniu nowo lokowanego miasta znalazł się poza jego obszarem. Sugeruje to, że początkowo niecałe terytorium wsi znalazło się w granicach nowo utworzonego miasta. Trudno też jednoznacznie stwierdzić, czy później zostało do niego włączone. Uważa się, iż przypuszczalnymi relikdami dawnego targowiska wiejskiego są fragmenty układu położone obecnie w zachodniej części Strykowa w okolicach starego rynku. Pierwotnie był on najpierw ośrodkiem wsi, a następnie powstałego miasta (Kulesza, 2001).

W XIV w. Stryków leżał na drodze z ziemi łęczyckiej do rawskiej. Stanowił ważny węzeł komunikacyjny, łączący Mazowsze z południową Wielkopolską i Śląskiem. Stryków był wówczas miastem średniej wielkości. Z powodu braku zachowanych map, dotyczących tego okresu, jak również dokumentów, podających ściśle dane, trudno jest określić obszar dawnego Strykowa. W przybliżeniu miasto liczyło wówczas 1600–1800 mórg. Rozwijało się jako ośrodek dóbr szlacheckich, które według danych z XVI w. składały się z miasta, fortalicji i około 10 wsi. W latach 1520, 1543 i 1563 miasto nawiedziły pożary. Podniesienie się po klęsce, jaką było zniszczenie w pożodze większości materii miejskiej ułatwiły przyznane Strykowowi zwolnienia z opłat na rzecz króla.

W XVI w. Stryków posiadał kościół parafialny murowany oraz szkołę początkową. Miejscowość tworzyło 159 domostw i 1230 mórg ziemi należącej do mieszczan.

Klęski z czasów najazdu szwedzkiego spowodowały upadek Strykowa. Miasto zaczęło się odradzać dopiero w drugiej połowie XVIII w. Nastąpił wówczas znaczny przyrost ludności. Miasto nabrało charakteru ośrodka handlowego, uwidaczniającego się również w jego zagospodarowaniu przestrzennym w postaci placów handlowych. W 1784 r. w Strykowie było 92 drewnianych domów. W 1820 r. liczyło 51 łąnów. Role, łąki, ogrody i domy były własnością dziedzica, który nadawał je mieszczanom. W opisie z roku 1860 znaleźć można następującą notatkę: *Dawnych akt pomiarowych brak. Granice miasta nie zmieniły się. Poza miastem chrześcijanie mają gruntu ornego miary nowopolskiej: włók 28, mórg 27, prętów kwadratów 265. Nie ma map i rejestrów gruntów i siedzib.*

Miasto zaczęło się odradzać dzięki F. Czarneckiemu, który próbował ze Strykowa uczynić ośrodek produkcji tekstylnej. Do początku XIX w. Stryków skupiony był po jego obecnej zachodniej stronie. Wcześniej, w drugiej połowie XVIII w. zauważalny był tylko niewielki

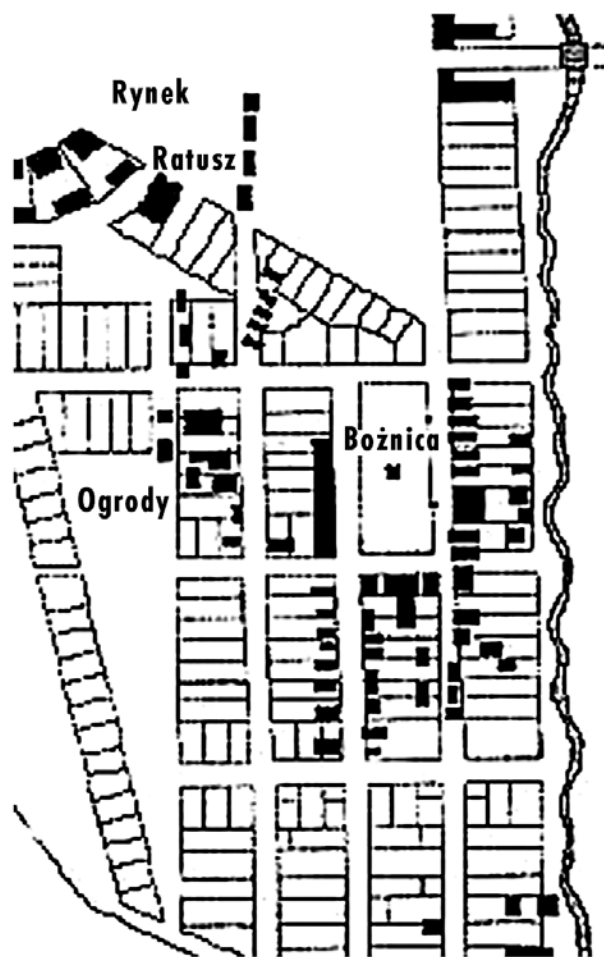
rozwój w kierunku wschodnim, ku drodze do Warszawy. Tu usytuowany został również nowy kościół. Miasto posiadało również tzw. „dzielnice stodołną”, charakterystyczną dla ośrodków powstałych obok istniejącej wsi.

Trakt warszawski miał być centralną osią miasta, po obu stronach miał nastąpić rozwój zabudowań. W kierunku południowym planowano komunikację tym traktem aż do Wrocławia i Frankfurtu. Drugą ważną drogą, przechodzącą przez Stryków był, ciągnący się w kierunku południowo-wschodnim trakt do Brzeziny, przedłużający się dalej w kierunku wschodnim do Rawy Mazowieckiej, a na południe do Tomaszowa Mazowieckiego.

Mimo korzystnych warunków do rozwoju gospodarczego i przestrzennego miasta, Stryków pozostał osiedlem rzemieślniczo-rolniczym, skupiającym ponadto paru kupców. Kwitł głównie handel bydłem, końmi i trzodą. Czasem handlowano też wełną i chmielem. W tym czasie przewyższał liczbą ludności Brzeziny, Łódź i Zgierz.

Na przełomie XVIII i XIX w. Stryków stał się, biorąc pod uwagę układ przestrzenny, jednym z najnowocześnie rozplanowanych i zabudowanych miast. Zlecone przez Feliksa Czarneckiego plany rozbudowy miasta, zaowocowały specyficzną strukturą przestrzenną Strykowa. Projekt rozplanowania Strykowa wykonał J. Sadkowski *stosownie do lokalności i układów dziedzica*.

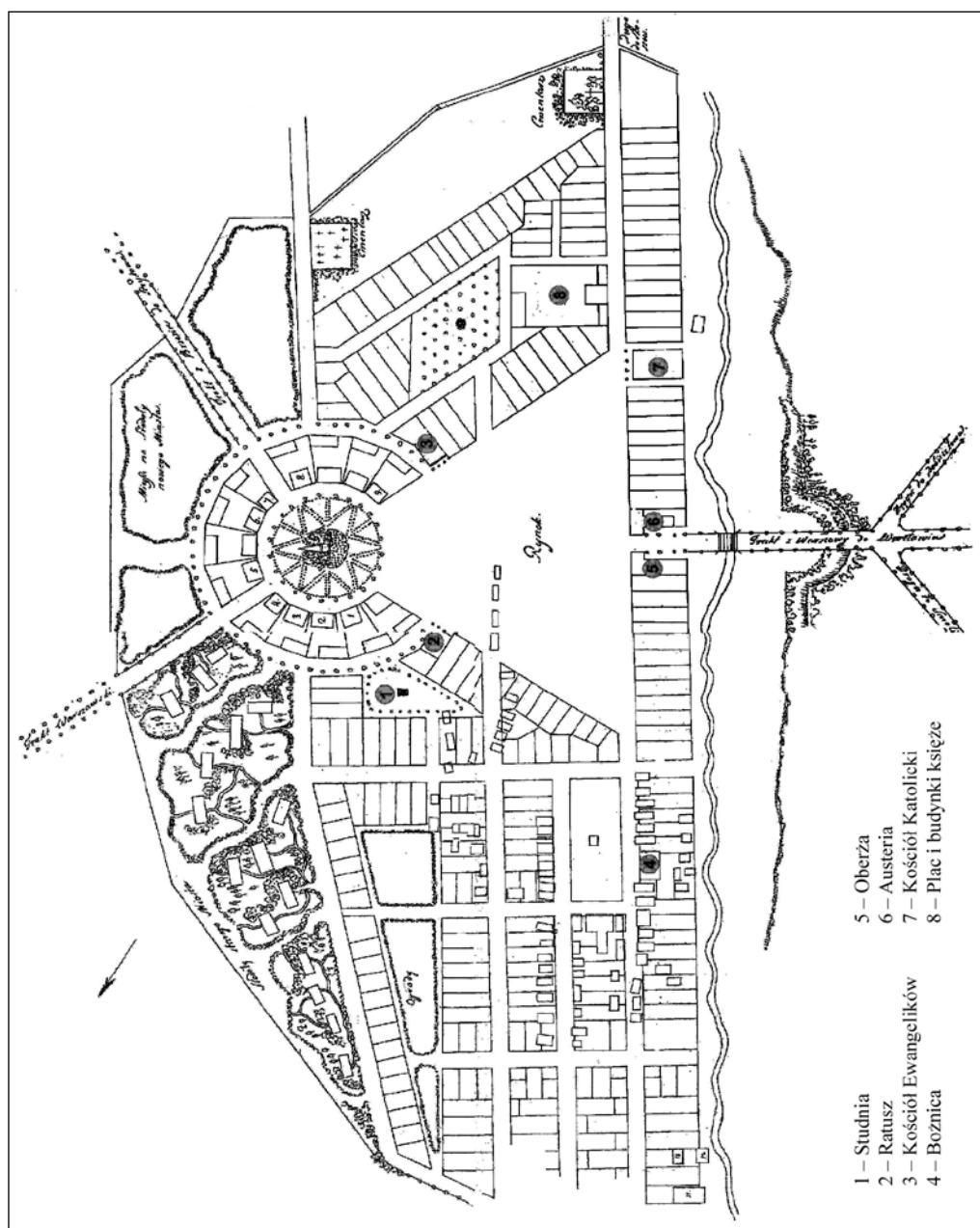
Strukturę miasta tworzyły dwa zasadnicze elementy: Stare i Nowe Miasto. Były to dwie współgrające ze sobą składowe o całkowicie odmiennej strukturze. Część zachodnią stanowiło Stare Miasto z prostokątnym rynkiem, część wschodnią natomiast promieniste Nowe Miasto. Stare Miasto, posiadało pochodzący jeszcze z okresu lokacji, prostokątny rynek. Granicę zwartej zabudowy dawnego Strykowa wyznaczała od południa rzeczka Moszczenica (ryc. 2), od wschodu ulica Łukasiewicza oraz, obecnie już częściowo zabudowana, przestrzeń między ulicami Stryjowską a Stodołnianą. Ta ostatnia najprawdopodobniej stanowiła północną krawędź terenu zwartej zabudowy. Kraniec miasta prawdopodobnie wyznaczała od strony zachodniej linia biegnąca między miejscem, gdzie zbiegają się dzisiejsze ulice Kościuszki i Kolejowa, a ulicą Stodołnianą.

Ryc. 2. Stryków. Odrys planu miasta z 1809 roku (kolorem czarnym oznaczone są zabudowania starego miasta).

Źródło: M. Kulesza, 2001, *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Nowe Miasto, było przykładem awangardowej XIX-wiecznej myśli urbanistycznej. Układ zaprojektowano z trójkątnym rynkiem i z promienistym układem dróg. Na szczycie rynku zaplanowano *okrag w którym jurysdykcje kraiove się odbywaią*. Zaprojektowano tu również mieszkania dla urzędników (ryc. 3). We wschodniej pierzei rynku umiejscowiono Kościół Ewangelików, zaś w zachodniej znalazł się ratusz miejski. Kościół katolicki znalazł się w południowym narożniku rynku, zaś Bożnica przy ulicy odchodzącej z zachodniego narożnika. W miejscu, gdzie trakt prowadzący z Warszawy do Wrocławia „wchodził” w nową strukturę miejską zaplanowano lokalizację oberży oraz austerii. W południowo-wschodniej części miasta zarezerwowano miejsce na stodoły Nowego Miasta. Cmentarze zlokalizowano na skraju struktury Nowego Miasta, na południe od zabudowań. Od południowo-zachodu do nowego rynku przylegały zabudowania Nowego Miasta. Od starych struktur miejskich oddzielał je pas stodoł starego Strykowa.

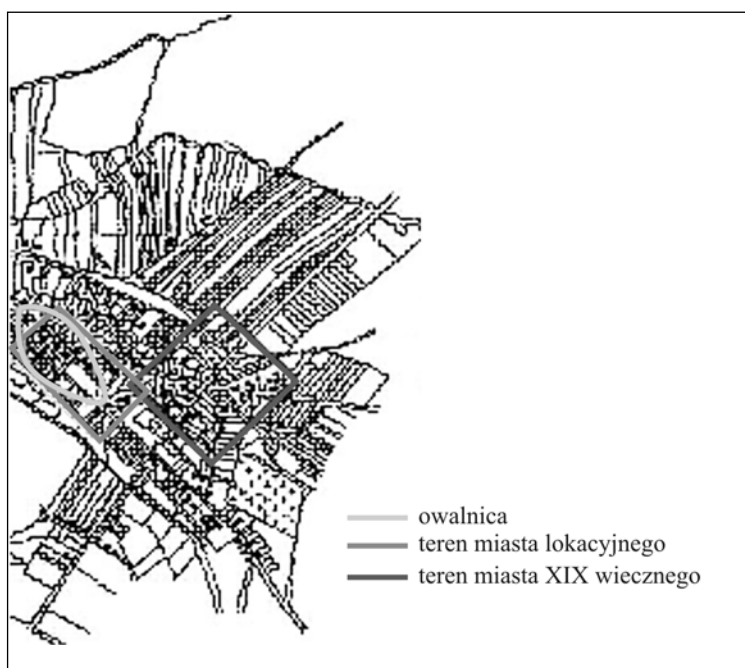

Ryc. 3. Projekt „nowego miasta” według J. Sadkowskiego.

Źródło: *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta – gminy*. Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego, Łódź 1999.

Ciekawostką jest uwzględnienie w planie ochrony przeciwpożarowej. Miedzy nowo wzniesionymi domami w centrum zaplanowano dziesięciolokciowe ustępy drzewem zasadzone, mające utrudniać rozwijanie się pożarów.

Układ ten, choć nie w pełni zrealizowany, jest nadal czytelny w strukturze przestrzennej współczesnego Strykowa. Jest on podkreślony trzema dominantami wzdłuż głównej osi, którą stanowi droga Łódź–Warszawa dzieląca symetrycznie trójkątny Nowy Rynek (ryc. 4). Niestety wyburzenia zdekapitalizowanej tkanki miejskiej, skutkujące przerwami w ciągłości zabudowy, stopniowo je zacierają (Milewska, Turczyn, 2005).

Ryc. 4. Stryków. Odrys planu współczesnego z zaznaczeniem: owalnicy, terenu miasta lokacyjnego, obszaru miasta XIX-wiecznego.

Źródło: M. Kulesza, 2001, *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Większość domów w Strykowie nawet jeszcze w drugiej połowie XIX w. była zbudowana z drewna i panowała w nich duża ciasnota². W 1859 r. Stryków, będący własnością Matuszewskich, liczył 151 parterowych domów rozmieszczonych przy 2 rynkach i 7 ulicach.

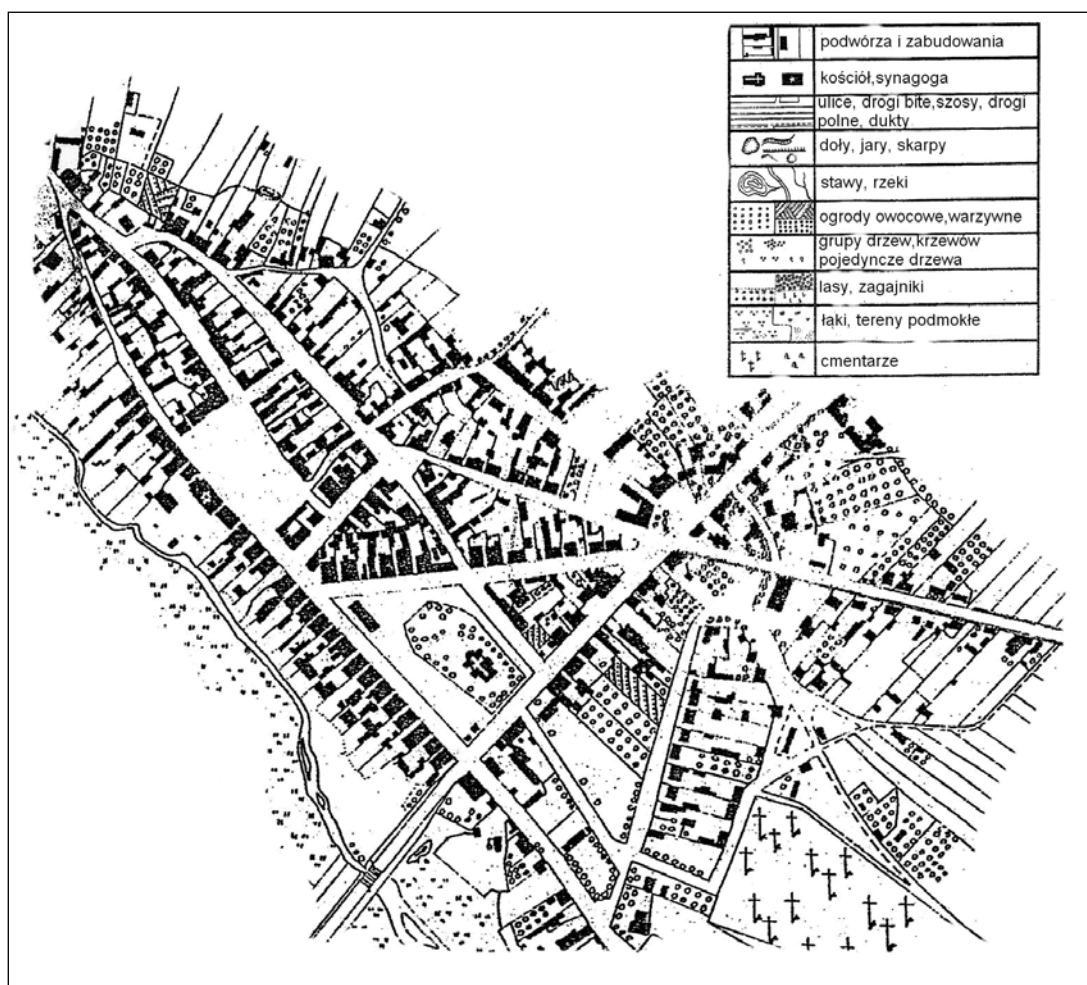
W 1866 r. Stryków został wcielony do gminy Dobra. Miasto obejmowało swym zasięgiem 1230 mórg. Dobra strykowski w 1875 r. składały się z folwarków: Tymianka, Lipie, Smolice, Cesarka, miasta Stryków. Rozłogi miały powierzchnie 2197 mórg, w tym grunty orne i ogrody zajmowały 1372 morgi, łąki 132 morgi, pastwiska 17 mórg, wody – 7, lasy – 566. W osadach znajdowało się 20 mórg, nieużytki to 49 mórg. W mieście było wówczas 10 budynków murowanych i 48 drewnianych. Znajdowały się tu też dwa młyny. Tymianka liczyła sobie 8 mórg i 7 osad, Smolice-Sosnowiec 705 mórg i 65 osad. Powierzchnia miasta w tym okresie wynosiła ok. 900 ha, to jest około 1614 mórg. Miasto rozszerzyło swoje granice, rozbudowując się głównie na zachód w kierunku stacji kolejowej oraz przyłączając tereny leżące na południowy-wschód od rzeki Moszczenicy.

W 1903 r. Stryków uzyskał połączenie normalnotorowe z Warszawą i Łodzią, a następnie wąskotorowe z Krośniewicami. Stacja początkowo umiejscowiona była w polu, między gruntami ornymi w oddaleniu od zabudowy. Dopiero częściowo w okresie dwudziestolecia,

² Np. w 1864 r. w Strykowie było jedynie 148 domów. Średnia liczba mieszkańców przypadająca na jeden dom wynosiła blisko 18 osób.

a głównie po drugiej wojnie światowej nastąpiła rozbudowa miasta w kierunku stacji. Główną arterią miasta była wówczas szosa pierwszej klasy, biegnąca z Łodzi do Warszawy oraz w kierunku Brzezin. Poza tym z miasta w wielu kierunkach wychodziło szereg dróg polnych do pobliskich wiosek.

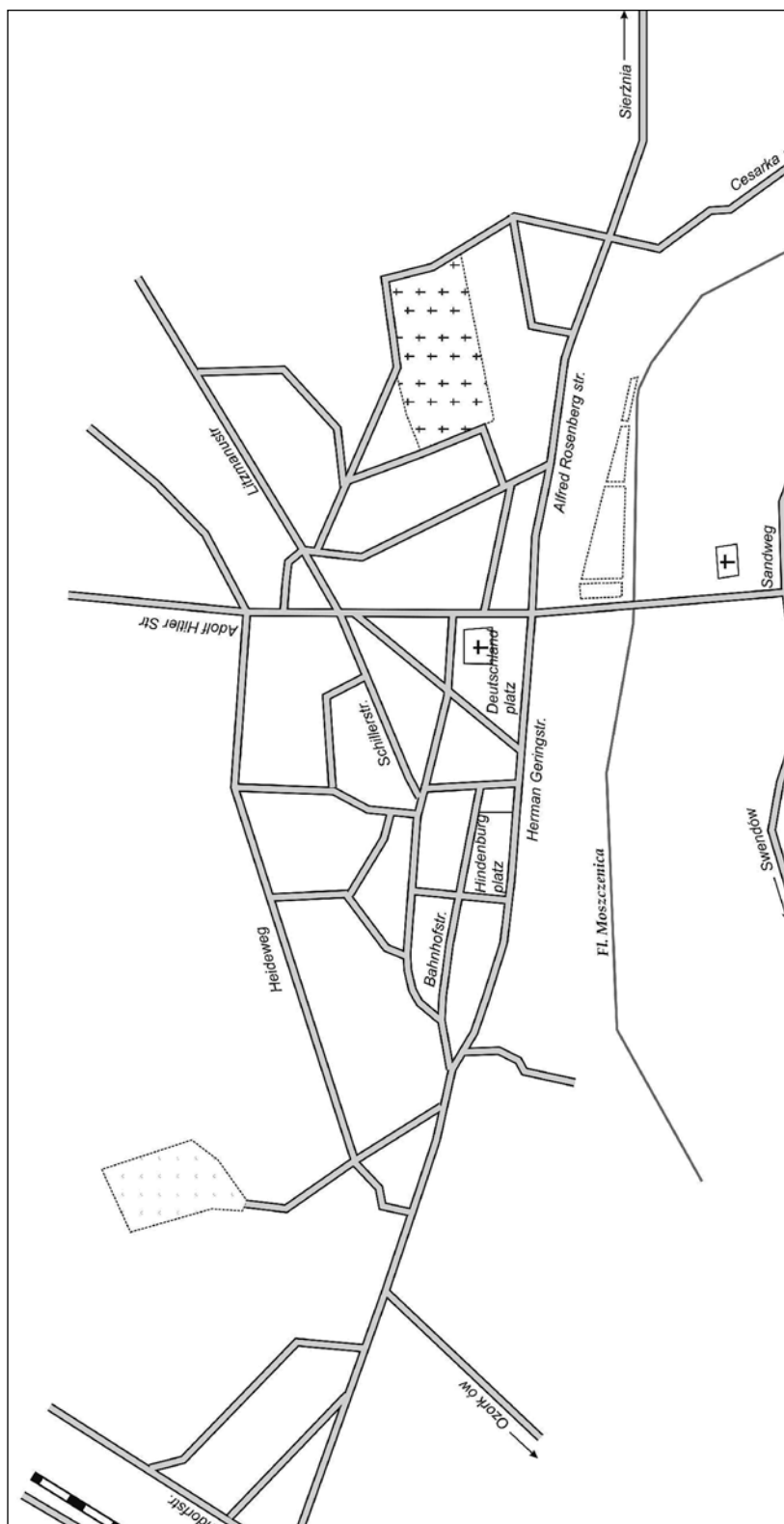
Na podstawie zachowanego planu miasta z 1934 r. można prześledzić zmiany jakie zaszły w rozplanowaniu miasta na przestrzeni ponad 120 lat (ryc. 5). Nadal widoczny jest zarys trójkątnego rynku, jednak on sam przecięty został drogą Łódź–Warszawa oraz drogami do niej prostopadłymi. Widoczne wyraźnie jest również zabudowywanie trójkątnego rynku. W jego obrębie umiejscowiono nie tylko gmach kościoła, ale również szereg domów mieszkalnych. Właściwie całkowitemu zatarciu uległa południowo-wschodnia część kolistego placu wieńczącego pierwotnie rynek. Sam plac też został częściowo zabudowany. Nie widać natomiast większych zmian w zagospodarowaniu starszej części Strykowa. Jego układ wydaje się wiec trwały, niepoddający się przemianom urbanistycznym. Miasto rozbudowało się na zachód od drogi warszawskiej. Taki stan jest widoczny do chwili obecnej w strukturze miasta.

Ryc. 5. Plan miasta z 1934 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie planu archiwalnego.

W czasie II wojny światowej przemianowano większość ulic w mieście, nadając im nazwy powiązane z osobami ważnymi dla Trzeciej Rzeszy, lub niemieckojęzyczne odpowiedniki dawnych nazw (ryc. 6).

Ryc. 6. Schemat sieci drogowej miasta z okresu II wojny światowej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie planu archiwalnego.

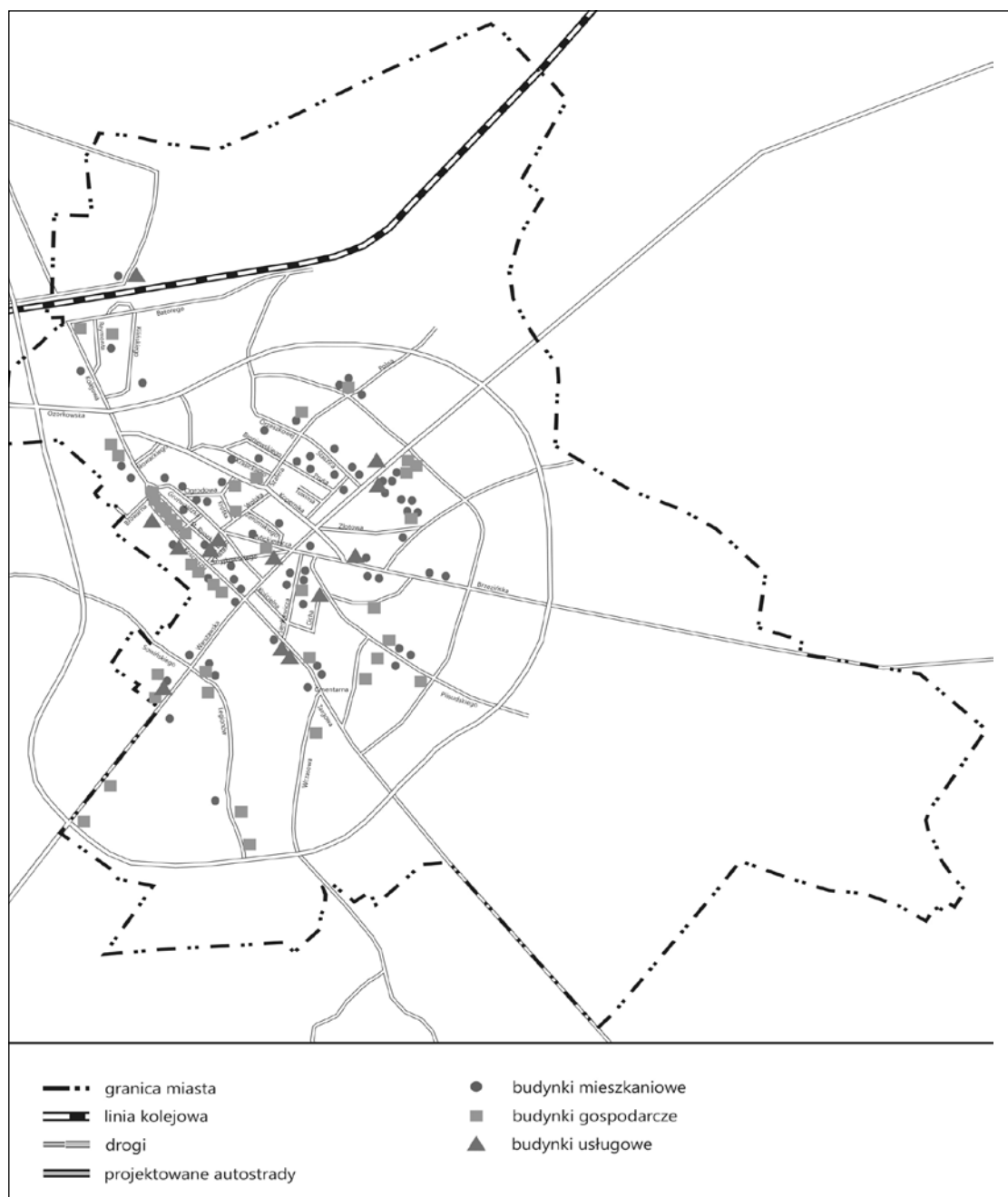
W drugiej połowie XX w. na terenie miasta powoli odbudowywano zniszczone budynki, liczba ludności stopniowo wzrastała, pojawiały się szanse na przeprowadzanie nowych inwestycji. Poprawiły się także warunki mieszkaniowe. W 1950 r. na terenie Strykowa istniało około 317 budynków mieszkalnych. Liczba izb wynosiła około 1830 r. Aż 60% stanowiły budynki 2-izbowe, 20% przypadało na 1-izbowe, i drugie tyle na 3 i więcej izbowe. Przeciętna wielkość izby szacowano na około 15 m² i 37 m³. Zabudowa mieszkaniowa w dominującej części składała się z budynków parterowych, 1-kondygnacyjnych (95%), murowanych (75%), krytych papą (90%). Zabudowa mieszkaniowa zaczęła rozwijać się po wschodniej i zachodniej stronie drogi Łódź–Warszawa, uzupełniając istniejące struktury oraz zajmując nowe tereny położone wokół terenów już zainwestowanych, otaczając miasto lokacyjne i XIX-wieczne. Po zachodniej stronie miasta wzniesiono osiedle domków jednorodzinnych, w zabudowie szeregowej i zbliźniaczonej. Teren ten domknięto od północy realizując osiedle z zabudową blokową. Również w starej części Strykowa wybudowano bloki mieszkalne. Natomiast na obszarze położonym na południe od drogi nr 14 rozwinęła się zabudowa jednorodzinna wolnostojąca.

Od połowy lat dziewięćdziesiątych do końca XX w. zauważalny był w Strykowie wzrost liczby wydawanych pozwoleń na budowę. Proces ten utrzymał się do 2000 r., po czym zaznaczył się trend odwrotny. Było to spowodowane m. in. pogarszającą się sytuacją gospodarczą, częstymi zmianami w prawie i zmniejszeniem podaży atrakcyjnych działek. W ostatnich latach przeważają inwestycje o funkcji mieszkaniowej (52%), kolejne miejsce zajmują inwestycje o charakterze gospodarczym (23%), pozostałą część stanowią inwestycje w infrastrukturę techniczną (10%) i budynki usługowe (9%) oraz budynki o funkcji mieszanej: mieszkaniowo-gospodarczej lub mieszkaniowo-usługowej (odpowiednio: 2 i 4%).

Budynki o funkcji mieszkaniowej powstają obecnie na terenie całego miasta, tworząc swego rodzaju pierścień oplatający istniejącą już zabudowę, jest to widoczne głównie w jego północnej i wschodniej części na obszarze wyznaczonym przez władze miasta jako strefa nowej zabudowy mieszkaniowej. Znaczna liczba inwestycji o tym charakterze koncentruje się również w ścisłym centrum Strykowa. Są to nowe domy budowane na wolnych działkach, a także rozbudowy istniejących już domów. Sporadycznie ze względu na niewielką powierzchnię działki dochodzi do budowy drugiego budynku mieszkalnego w obrębie tej samej działki.

Nowe budynki o funkcjach gospodarczych (garaże, wiaty, budynki składowe, inwentarzone, warsztaty) są również rozproszone na obszarze całego miasta (ryc. 7). Jedynym miejscem ich większej koncentracji jest ul. Kościuszki, której mieszkańcy podjęli decyzję o budowie zespołu garaży. Ani jedna inwestycja nie powstała w strefie gospodarczej.

Nowe budynki o charakterze usługowym zlokalizowane są głównie w centrum miasta oraz wzdłuż tras wylotowych. Wynika to z rodzaju świadczonych usług i dążenia do zapewnienia klientom jak najlepszego dostępu do usług.

Ryc. 7. Rozmieszczenie inwestycji budowlanych w przestrzeni Strykowa.

Źródło: opracowanie własne.

Zachodzące po II wojnie światowej zmiany pomniejszyły społeczno-gospodarcze znaczenie śródmiejskiej części Strykowa. W zakresie funkcji egzogenicznych centralna część miasta została zdominowana przez przemysłowe dzielnice peryferyjne. W tym też okresie powstała większość zakładów budowlanych Strykowa.

2.2. Struktura przestrzenno-funkcjonalna miasta

Stryków obejmuje swoimi granicami administracyjnymi 463 ha. Struktura użytkowania ziemi wskazuje na stosunkowo niewielki udział terenów związanych z gospodarką typu miejskiego. Około 34% zajmują tereny zainwestowane. Wśród nich największy udział mają tereny mieszkaniowe (około 43%), zaś udział terenów usługowych to około 13%. Kolejne pozycje w grupie obszarów zainwestowanych zajmują tereny sportu i rekreacji oraz tereny komunikacyjne.

Wśród terenów nie zainwestowanych (66% powierzchni miasta) dominują użytki rolne, które stanowią 68% oraz lasy i zadrzewienia (z udziałem około 31%). W obrębie użytków rolnych około 27% stanowią podmokłe często łąki i pastwiska zlokalizowane w dolinie Moszczenicy. Nie nadają się one pod zabudowę mieszkaniową. Rzeczywistą rezerwę budowlaną miasta stanowią tereny zajmowane przez grunty orne i sady.

2.2.1. Tereny mieszkaniowe

Wielkość terenów mieszkaniowych zależy od liczby mieszkańców, ich genezy, stopnia zagospodarowania oraz warunków fizjograficznych, w jakich położony jest Stryków. Analogicznie jak ma to miejsce w innych ośrodkach osadniczych, w Strykowie dzielnice mieszkaniowe mają tendencje do „wyodrębniania się”, tworząc swoiste kompleksy. Różnią się one między sobą m. in. poziomą i pionową intensywnością zabudowy, fizjonomią, udziałem funkcji towarzyszących.

W obrębie strefy śródmiejskiej występuje zjawisko powiązania funkcji mieszkaniowej z usługowo-handlową. W wyższych, kilkukondygnacyjnych domach, parterowe pomieszczenia zajmują sklepy. Intensywność zabudowy, zarówno pionowa jak i pozioma jest stosunkowo duża. Niewielkie działki cechują się znacznym stopniem wypełnienia. Budynki tworzą zwarte pierzeje stojąc frontem do ulicy. Strefę buduje zabudowa stara, głównie pochodząca z okresu po II wojnie światowej.

Dookoła dzielnicy śródmiejskiej ciągnie się strefa zewnętrzna, której są ulice zabudowane w sposób mniej zwarty. W strefie tej pojawiają się także zabudowania gospodarcze o charakterze rolniczym. Strefa ta obejmuje najstarszy Stryków. Współcześnie część centralna tej dzielnicy została uzupełniona niestety zabudową blokową.

Po stronie zachodniej tego zwartego, prawie prostokątnego, pasa terenów mieszkaniowych rozwijają się, wzdłuż drogi do Ozorkowa, tereny zabudowy jednorodzinnej (bliźniaczej i szeregowej), wzbogaconej w północnych krańcach miasta kolejnym osiedlem zabudowy blokowej. Obszar ten oddzielony jest od centrum i nie leży w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Odznacza się mniejszą gęstością zaludnienia, większym odsetkiem terenów zielonych w ob-

rębie osiedli mieszkaniowych i większą powierzchnią mieszkania przypadającą na osobę. Wielorodzinna zabudowa mieszkaniowa, zwłaszcza z lat sześćdziesiątych w postaci grupy wolno stojących, 2–4-kondygnacyjnych bloków, niezharmonizowanych skalą i charakterem z istniejącymi w otoczeniu układami jest szczególnie niekorzystna dla krajobrazu Strykowa (Kachniarz, 1993).

Na południe od drogi nr 14 rozwinęło się wolnostojące budownictwo jednorodzinne. Im dalej na wschód, wzdłuż drogi do Brzezin, zabudowa jest bardziej rozproszona i nieregularna.

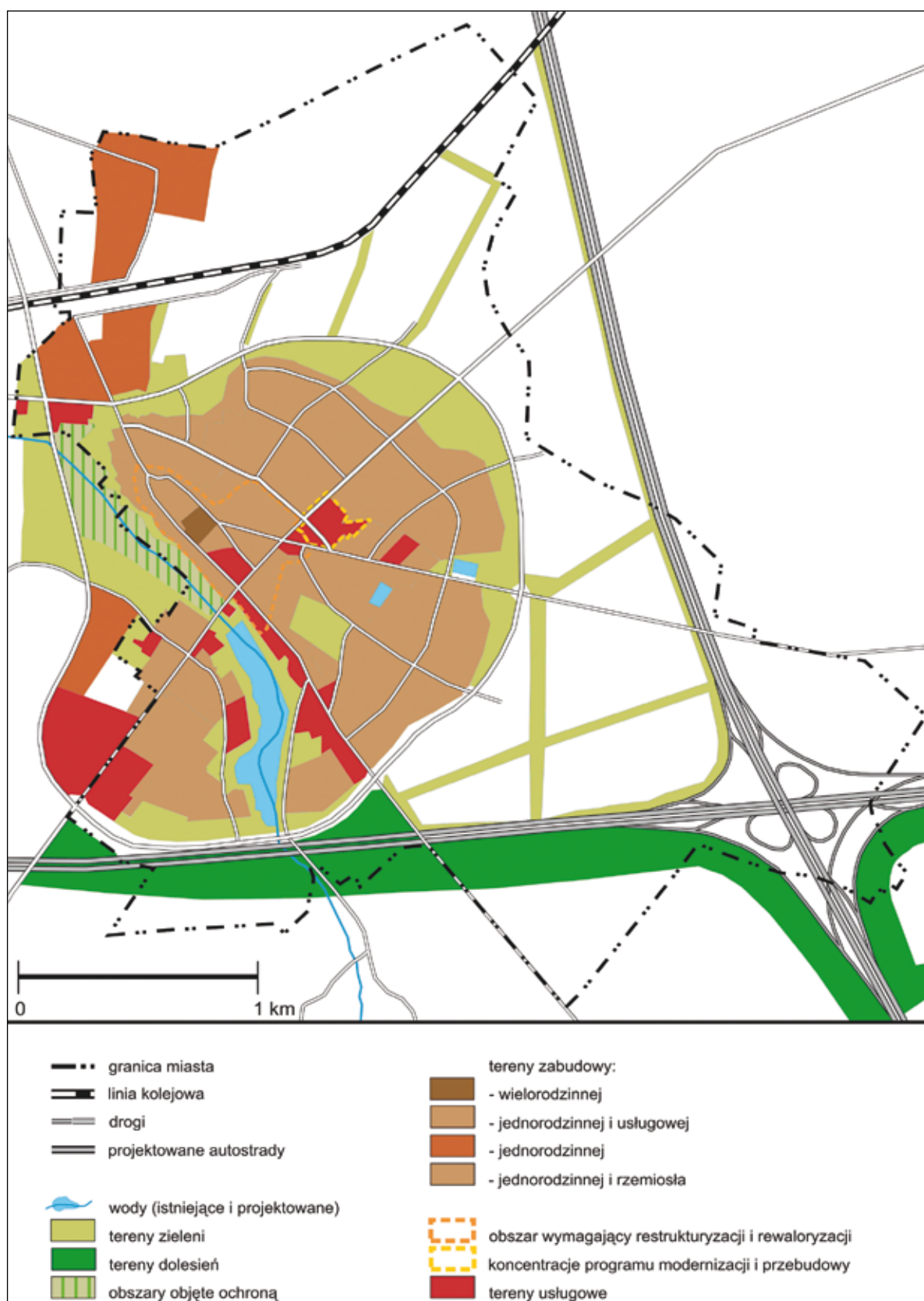
Kontynuację istniejącej zabudowy, z nawiązaniem do istniejących stref fizjonomicznych, zakłada także przyjęte przez władze lokalne *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego* (ryc. 8).

W strukturze wieku budynków mieszczących się w granicach administracyjnych Strykowa najliczniejszą grupę stanowią budynki wybudowane w latach 1945–1970 (prawie 25%). Był to okres dominacji budownictwa mieszkaniowego, reprezentowanego przede wszystkim przez domy jednorodzinne, powstające w zasadzie na terenie całego miasta, w procesie jego odbudowy po zniszczeniach wojennych. Około 19% ogółu budynków w Strykowie wybudowanych zostało w latach 1971–1978. 1/5 wszystkich budynków mieszkalnych Strykowa stanowią obiekty wybudowane w latach 1979–1988. W grupie tej znajdują się zarówno budynki jednorodzinne, wznoszone we wszystkich dzielnicach miasta, jak również wielorodzinne. Budownictwo najnowsze, powstałe po 1989 r. to niecałe 11% ogółu zabudowy mieszkaniowej Strykowa. Nowe budownictwo mieszkaniowe lokalizowane jest w zasadzie głównie na terenach zewnętrznych w stosunku do tych, które zajęte są już pod zabudowę mieszkaniową, jak również na wolnych działkach na terenach już zabudowanych, zagęszczając w ten sposób zabudowę. Na obszarze śródmiejskim nowa zabudowa mieszkaniowa jest w miarę równomiernie rozproszona.

W strukturze własnościowej budynków mieszkalnych, zdecydowanie dominują budynki należące do osób fizycznych. Na dalszych miejscach, biorąc pod uwagę udział w strukturze własnościowej, lokują się zasoby gminne i spółdzielcze. Jest to sytuacja typowa dla większości małych miast. Mieszkania indywidualne charakteryzują się jednocześnie znacznie lepszymi parametrami technicznymi niż mieszkania wznoszone przez innych inwestorów (Milewska, Ogrodowczyk, w druku).

Znamienny jest fakt, że w Strykowie znajduje się 40 mieszkań społecznych czynszowych. Zostały one wzniesione przy ul. Targowej 25/27, przez Towarzystwo Budownictwa Społecznego w Zgierzu³ i zasiedlone w styczniu 2005 r.

³ TBS w Zgierzu prócz wznoszenia budynków mieszkalnych na terenie samego Zgierza i w Strykowie, buduje także osiedle mieszkaniowe na 63 lokale mieszkalne w trzech budynkach wielorodzinnych w Łodzi, przy ul. Wojewódzkiego (Olechów) oraz osiedle mieszkaniowe na 39 mieszkań w jednym budynku wielorodzinnym w Aleksandrowie Łódzkim, przy ul. Piłsudskiego i Legionowej.

Ryc. 8. Rozmieszczenie w przestrzeni miejskiej Strykowa terenów mieszkaniowych – proponowany układ docelowy.

Źródło: K. Milewska, M. Turczyn, 2005, *Uwarunkowania rozwoju i struktura nowych inwestycji budowlanych na obszarze małego miasta aglomeracji łódzkiej – przykład Strykowa*, [w:] *Małe miasta a rozwój lokalny*, Katowice.

Najwięcej budynków będących własnością miasta pochodzi z lat 1918–1944 (81 obiektów). Drugim okresem wzmożonej działalności inwestorskiej miast są lata 1945–1970 – czyli okres powojennej odbudowy. Budynki spółdzielcze powstawały w Strykowie głównie w latach 1971–1988 (Milewska, Ogródowczyk, w druku). Budownictwo indywidualne zdecydowanie zdominowało okres po przekształceniach ustrojowych.

Najlepsze warunki mieszkaniowe, pod względem powierzchni użytkowej mieszkania przypadającej na 1 mieszkańca cechują budynki najnowsze, wybudowane w latach 1989–2002 (tab. 1). Wartość tego wskaźnika wzrasta sukcesywnie wraz z malejącym wiekiem budynków, podobnie jak przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania. Przeciętna liczba osób przypadająca na jedną izbę najwyższa jest w budynkach z lat 1918–1944. Natomiast tendencję wzrostową zauważyć można w przypadku analizy przeciętnej liczby izb w mieszkaniu wraz ze spadkiem wieku budynków.

Najgorszymi warunkami mieszkaniowymi cechują się mieszkania komunalne – mają najmniejszą powierzchnię użytkową przypadającą na 1 osobę, najmniejszą powierzchnię użytkową jednego mieszkania, niemal najniższą (z wyjątkiem mieszkań należących do Skarbu Państwa) przeciętną liczbę izb w mieszkaniu oraz niemal największe zagęszczenie mieszkań. Lepiej sytuacja wygląda w budynkach spółdzielczych oraz będących własnością zakładów pracy. Natomiast najlepsza jest sytuacja w budynkach będących własnością osób fizycznych (tab. 1).

Nieliczne budynki mieszkalne są w złym i bardzo złym stanie technicznym. W niektórych przypadkach zakazano przeprowadzenia prac remontowych i przeznaczono je do rozbioru. Przede wszystkim dotyczy to zabudowy zlokalizowanej w bliskim sąsiedztwie autostrady A-2.

Złym stanem technicznym wyróżniają się także pojedyncze domy położone w centrum miasta. Tu należy wymienić: drewniany, przedwojenny dom przy ulicy Kolejowej 70, budynki znajdujące się przy ul. Kolejowej 72, Kościuszki 3, 59, Grunwaldzkiej 2, 23, 26, 34, 35, Wolskiej 1, Kopernika 3, 9, Warszawskiej 47, Sienkiewicza 18 i na Pl. Łukasińskiego 27. (tab. 1).

Tabela 1. Powierzchnia użytkowa mieszkań w budynkach według okresu budowy w 2002 r.

Okres powstania budynku mieszkalnego	Powierzchnia użytkowa mieszkań (m ² /os)	Przeciętna pow. użytkowa mieszkania (m ²)	Przeciętna liczba osób na izbę	Przeciętna liczba izb w mieszkaniu
wg wieku zasobów				
przed 1918	19,2	46,9	0,92	2,64
1918–1944	21,0	50,0	0,86	2,76
1945–1970	20,5	59,6	0,90	3,23
1971–1978	21,6	64,3	0,80	3,74
1979–1988	24,1	78,8	0,80	4,10
1989–2002	33,7	114,0	0,68	4,93
w tym 2001–2002	37,8	136,9	0,67	5,40
w budowie	30,8	106,6	0,88	3,92
nie ustalono	20,0	60,0	1,00	3,00
wg własności zasobów				
osób fizycznych	26,3	79,1	0,87	3,86
spółdzielni mieszkaniowych	17,5	47,7	0,82	3,35
gminy	14,4	38,4	1,16	2,28
zakładów pracy	17,6	47,4	0,91	2,77
pozostałych podmiotów	23,5	57,0	0,65	3,00
ogółem	23,1	67,6	0,82	3,55

Źródło: K. Milewska, A. Ogródowczyk, *Gospodarka mieszkaniowa w małych miastach województwa łódzkiego* – wybrane przykłady (w druku).

Mimo że nie zapewniają odpowiednich warunków mieszkaniowych i często stanowią zagrożenie zawaleniem, nie są przeznaczone do rozbiórki. Władze gminy nie narzuciły żadnego postępowania, co do ich przeznaczenia oraz w stosunku do działek, które zajmują. W kilku przypadkach zaplanowano zmianę funkcji przestrzeni, którą zajmują budynki mieszkalne. Przy ulicy Targowej 12 ze względu na bliskie położenie przy placu targowym, rynek ma być powiększony o działkę, na której znajduje się dom przeznaczony do wyburzenia. Przy ul. Kolejowej 61, na placu, na którym stoją teraz praktycznie już ruiny domu drewnianego ma powstać plac zabaw dla dzieci.

2.2.2. Tereny usługowe

W przestrzeni miasta tereny usługowe zlokalizowane są w sposób nieciągły. Ich skupiska pojawiają się w centralnej części miasta (ryc. 9). Wśród powierzchni zajmowanych przez usługi dominują tereny zajmowane przez szkolnictwo, służbę zdrowia, administrację, zlokalizowane częściowo wewnątrz, a częściowo peryferyjnie w stosunku do terenów mieszkaniowych.

Największy udział mają usługi związane z handlem (przede wszystkim sklepy różnych branż). Drugie miejsce zajmuje rzemiosło, w tym również usługowe. Przewyższyło ono pod względem liczby podmiotów świadczących usługi budowlane, instalatorstwo elektryczne oraz ślusarstwo, stolarstwo itp. Istotne znaczenie biorąc pod uwagę liczbę usługodawców mają usługi transportowe, przede wszystkim transport ciężarowy oraz przewóz osób. Należy zwrócić także uwagę na rozwój prywatnych usług medycznych. Powstały prywatne gabinety lekarskie, przeważnie z zakresu usług interny, stomatologii, pediatrii oraz ginekologii.

Oddzielną grupą są nowe formy działalności gospodarczej, które rozwinęły się na początku lat dziewięćdziesiątych (biura rachunkowe i handlowe, konsultingowe itp.). Nieco mniejszy udział w ogólnej liczbie podmiotów usługowych ma działalność wielobranżowa, łącząca najczęściej produkcję z działalnością handlową, a najmniejsza jest działalność gospodarcza w dziedzinie gastronomii.

Na ogół usługi lokalizowane są w już istniejącej zabudowie – budynkach mieszkalnych i gospodarczych, rzadziej w specjalnie wybudowanych do tego celu obiektach. Na terenie Strykowa zjawisko połączenia funkcji mieszkaniowej i usługowej zachodzi głównie w śródmieściu, gdzie usługi lokalizowane są w parterach zabudowy dwukondygnacyjnej.

Dużo mniejszy udział w centralnej części miasta mają budynki monofunkcyjne, pełniące wyłącznie funkcję usługową. Nowe budynki o charakterze usługowym zlokalizowane są głównie wzdłuż tras wylotowych. Wynika to z rodzaju świadczonych usług oraz dobrej dostępności dla klientów. Są to w większości sklepy różnych branż, apteki, zakłady fryzjerskie, kosmetyczne wybudowane w realiach gospodarki rynkowej po 1989 r., a także budynki administracji miejskiej.

Usługi zlokalizowane na obszarach peryferyjnych w stosunku do śródmiejskiej dzielnicy Strykowa zajmują zazwyczaj budynki gospodarcze w zabudowie zagrodowej, w bliskim sąsiedztwie domów mieszkalnych. Są to przede wszystkim warsztaty i myjnie samochodowe, oraz firmy świadczące usługi wulkanizacyjne, a także prywatne zakłady usług medycznych, głównie z zakresu stomatologii.

Skrzyżowanie autostrad sprawiło, że w Strykowie powstały szczególne sprzyjające warunki dla rozwoju działalności z zakresu logistyki transportu – serwisu oraz spedycji. Już obecnie zlokalizowało tu swoje obiekty szereg firm logistycznych, m.in. General Logistics Systems Poland Sp. z o. o., Raben Łódź Sp. z o. o. Zaplanowane przez władze lokalne układy przestrzenne i funkcyjne pod usługi logistyczne wyrażają dążenie do jak najlepszego wykorzystania położenia i powiązań komunikacyjnych poszczególnych terenów. Są też wyrazem chęci możliwie największego ograniczenia barier rozwojowych i sytuacji konfliktowych.

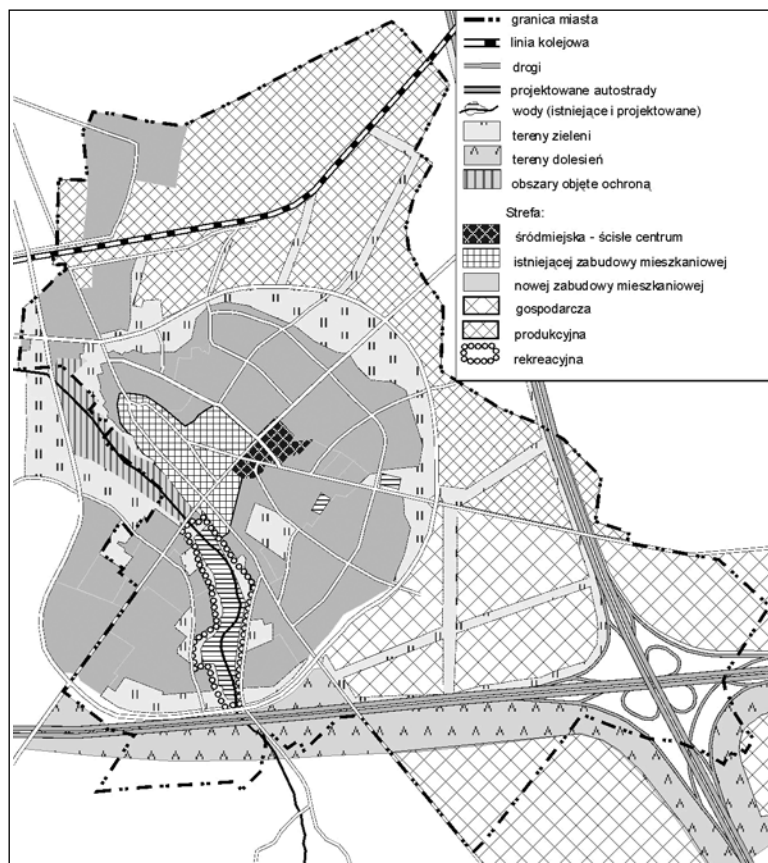
Ryc. 9. Rozmieszczenie w przestrzeni miejskiej Strykowa punktów usługowych na tle sieci drogowej.
Źródło: opracowanie własne.

2.2.3. Tereny produkcyjne

Tereny produkcyjne Strykowa obejmują przestrzeń zajęte przez przemysł i budownictwo. Miasto posiada niewielkie powierzchniowo tereny produkcyjne zajmowane głównie przez zakłady przemysłu farmaceutycznego i odzieżowego oraz budownictwa. W Strykowie tereny przemysłowe znajdują się na peryferiach i otaczają miasto głównie od strony północnej i wschodniej. Duże znaczenie w ich lokalizacji odgrywa przede wszystkim położenie komunikacyjne. Względ na konieczność transportu surowców niezbędnych w procesie produkcji a także gotowych wyrobów dyktuje potrzebę dobrych i tanich powiązań komunikacyjnych dla tego typu przedsiębiorstw.

W przestrzeni miejskiej Strykowa wyodrębniają się trzy większe i jedno mniejsze zgrupowanie terenów produkcyjnych. Największe powierzchniowo obejmują zakłady farmaceutyczne i budowlane. Zlokalizowane są one na peryferiach miasta w sąsiedztwie stacji kolejowej.

wej w północnej części miasta oraz w południowo-wschodniej części miasta, przy drodze 708 prowadzącej do Brzezin. Kolejne obszary terenów produkcyjnych związane są z zakładami produkcji obuwniczej oraz spożywczej (piekarnie) (ryc. 10).

Ryc. 10. Rozmieszczenie terenów produkcyjnych w przestrzeni miejskiej – układ postulowany.
Źródło: K. Milewska, M. Turczyn, 2005, *Uwarunkowania rozwoju i struktura nowych inwestycji budowlanych na obszarze małego miasta aglomeracji łódzkiej – przykład Strykowa*, [w:] *Małe miasta a rozwój lokalny*, Katowice.

Mimo niskiego udziału terenów produkcyjnych zabudowa przemysłowa na terenie Strykowa jest dość zróżnicowana. Obejmuje zabudowę pawilonową, wiaty, szopy, zadaszenia, hale produkcyjne i magazynowo-składowe, na ogół jednokondygnacyjne oraz budynki administracji przemysłowej. Wśród niej wyróżnia się zwłaszcza zabudowa pawilonowa nowej generacji związana z przemysłem farmaceutycznym (Lek S.A.). Odznacza się ona wysokim poziomem architektonicznym i nowoczesnymi rozwiązaniami technicznymi. Obiekt jest czterokondygnacyjny, ze znaczną częścią oszkloną i dużym placem porośniętym zielenią. To zwiększa jego walory estetyczne, w przeciwieństwie do innych zabudowań produkcyjnych pochodzących sprzed 1989 r.

Na zabudowę zakładów budowlanych składają się głównie: hale produkcyjne i składowo-magazynowe, zadaszenia a także towarzyszące im budynki administracyjne. Są to najczęściej budynki jednokondygnacyjne.

2.2.4. Tereny komunikacyjne

Korzystne położenie komunikacyjne jest jednym z głównych czynników wpływających na strukturę rodzajową inwestycji (rozmieszczenie centrów logistycznych, obiektów usługowych, rozbudowa infrastruktury technicznej), a także na duże zainteresowanie inwestorów zarówno osób fizycznych jak i międzynarodowych koncernów.

Tereny komunikacyjne stanowią ośnowę współczesnego układu przestrzennego Strykowa. Ich rozwój następował pod wpływem ogólnego rozwoju miasta oraz postępujących zmian w technice komunikacji. Układ dróg w granicach Strykowa można uznać za dobry, chociaż zastrzeżenia budzą jednak ich parametry techniczne (zniszczona nawierzchnia, nieprzystosowanie nawierzchni do ruchu pojazdów, nienormatywne szerokości jezdni, brak segregacji ruchu pieszego i kołowego, zły stan obiektów mostowych).

Budowa skrzyżowania autostrad w pobliżu miasta zwiększy ruch pojazdów, głównie samochodów o dużej ładowności. Niestety wzrost ilości pojazdów poruszających się po drogach nie znalazł odzwierciedlenia w tempie modernizacji sieci drogowej, która obecnie ulega szybkiej degradacji. Najważniejszym zadaniem staje się budowa obwodnicy Strykowa, budowa dróg gminnych, dróg dojazdowych do terenów przeznaczonych pod działalność gospodarczą i do gruntów rolnych. Te ostatnie także muszą być modernizowane, ponieważ sprzęt rolniczy poruszający się po nich również przyczynił się do ich dewastacji (*Studium...*).

Problemem staje się także brak miejsc parkingowych. W Strykowie parkingi miejskie są niewielkich rozmiarów. Prócz tych znajdujących się w centrum miasta istnieją także parkingi o większej powierzchni, wzdłuż drogi nr 14, głównie w jej południowo-zachodniej części.

W części północnej miasta wyraźnie zaznaczają się tereny kolejowe. Stan techniczny torów kolejowych jest bardzo zły i wymaga natychmiastowej modernizacji. Obecnie dworzec PKP jest nieczynny, a liczba zatrzymujących się na nim pociągów systematycznie spada.

2.2.5. Tereny zieleni i rekreacji

W Strykowie strefa rekreacji obejmuje głównie okolice istniejącego zbiornika wodnego oraz dolinę rzeki Moszczenicy.

Główną atrakcją turystyczno-rekreacyjną miasta stanowi zalew o powierzchni 12,30 ha wraz z plażą i strzeżonym kąpieliskiem z możliwością wypożyczenia sprzętu pływającego. Zbiornik ten został także utworzony w celu hodowli ryb. Władze miasta mają w planach podjęcie kompleksowych prac planistycznych kierunkujących przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne na rozwój funkcji rekreacyjno-letniskowej ze szczególnym uwzględnieniem obszarów przeznaczonych pod inwestycje sportu rekreacji. Przede wszystkim ma to

się przejawiać w wydobywaniu walorów przyrodniczych oraz dostępności, a także zapobieganiu chaotycznemu rozwojowi funkcji letniskowej, uniemożliwiającej zapewnienie odpowiednich standardów. Przewidziano tu rozbudowę istniejącego zaplecza turystycznego w centrum rekreacyjne „Moszczenica”, a także lokalizację bulwaru spacerowego i wyznaczenie systemu ścieżek rowerowych wokół zbiornika oraz prowadzących do centrum miasta i kompleksów mieszkaniowych.

Należy wspomnieć, iż w centrum miasta terenów zieleni i rekreacji, poza kwiatnikami i drobnymi skwerami, właściwie brak. Dopiero w osiedlach mieszkaniowych występuje zieleni osiedlowa znaczących rozmiarów, a w bliskim sąsiedztwie zbiornika wodnego ogródki działkowe.

W Strykowie funkcjonuje Ośrodek Kultury i Rekreacji, wokół którego skupiona jest przede wszystkim działalność kulturalna świadczona dla mieszkańców oraz Miejska Biblioteka Publiczna posiadająca na terenach wiejskich 5 filii. OKiR m.in. prowadzi, zajmuje się także organizowaniem zajęć sportowych. Na terenie gminy działa także Miejski Klub Sportowy „Zjednoczeni”, który posiada własne boisko sportowe w środkowo-wschodniej części Strykowa, przy ulicy Brzezińskiej. Dużą atrakcją dla mieszkańców Strykowa i nie tylko są zawody motocrossowe. Tor motocrossowy w Strykowie posiada homologację do organizowania zawodów na szczeblu ogólnopolskim. Położony jest przy drodze krajowej nr 14, w południowej części miasta. Długość toru wynosi 1710 m (*Studium...*).

W ostatnich latach zauważalny jest konflikt interesów pomiędzy działalnością turystyczną a inwestycjami usługowo-logistycznymi. Konieczność ochrony środowiska i zachowania przyjaznych warunków przyrodniczych zapoczątkowana przez ustanowienie Parku Krajobrazowego ściera się z niszczącymi skutkami budowy autostrad.

2.3. Główne jednostki funkcjonalne w przestrzeni Strykowa

W toku prac planistycznych władz lokalnych miasta, obszary miejskie poddano waloryzacji przestrzennej pod względem istniejącego zainwestowania i użytkowania terenów, biorąc pod uwagę: stan zabudowy oraz uporządkowania urbanistycznego przestrzeni, wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, obsługę komunikacyjną, warunki ekologiczne i zdrowotne oraz atrakcyjność położenia w stosunku do otaczających kompleksów przyrodniczych, warunków kulturowych, a także istniejących i potencjalnych centrów handlowo-usługowych. Przeprowadzona analiza struktury użytkowania przestrzeni miejskiej Strykowa pozwoliła wydzielić w przestrzeni miasta strefy funkcjonalne.

Centralna strefa mieszkaniowo-usługowa obejmuje miasto w części środkowej oraz tereny funkcjonalnie z nim związane. W strukturze użytkowania gruntów dominują tu tereny

mieszkaniowe i usługowe. Wyróżniono w tej części Strykowa trzy strefy funkcjonalne, pomimo że w niewielkim stopniu różnią się strukturą użytkowania gruntów, to jednak zaznaczają się między nimi znaczące różnice pod względem fizjonomii zabudowy i morfologii.

Staromiejska strefa mieszkaniowo-usługowa obejmuje najstarszy Stryków. Pełni głównie funkcję mieszkaniową i usługową. Zabudowa całej strefy jest zwarta, lecz niska (do 2–3 kondygnacji). Pod względem urbanistycznym strefa staromiejska uległa znacznym przekształceniom, zwłaszcza w XX w.

Zachodnia strefa mieszkaniowo-usługowa i północna strefa mieszkaniowa rozwinęły się na dawnych rozłogach miejskich. Są to w zasadzie strefy dwufunkcyjne; udział terenów rolnych i produkcyjnych nie występuje w ogóle lub jest nieistotnie niewielki. Rozwinęły się tutaj, o stosunkowo luźnej zabudowie, osiedla domków jednorodzinnych.

Dodatkowo w części zachodnio-północnej strefy mieszkaniowej powstało osiedle bloków 2- i 4-piętrowych.

Omówione strefy stanowią rdzeń obszaru miejskiego Strykowa, który otoczony jest peryferyjnymi strefami mieszkaniowymi, rekreacyjnymi, produkcyjnymi, usługowymi i rolnymi.

Od południa Stryków otoczony jest strefą rekreacyjno-usługowo-mieszkaniową. W jej północnej części powstała zabudowa blokowa. Część terenów stanowi tu rezerwę budowlaną w postaci głównie gruntów ornych oraz suchych łąk i pastwisk. Od wschodu Stryków otaczają tereny rolne z zaznaczoną działalnością produkcyjną. Na północy tereny zajmowane są przez kolej, wokół której duże areale wolnych gruntów doprowadziły do rozwoju głównie działalności produkcyjnej.

W obrębie peryferyjnej strefy rolno-leśnej Strykowa można wyróżnić różnej wielkości podstrefy: północną strefę rolną, południowo-wschodnią strefę rolną zachodnią strefę rolną (gdzie zlokalizowano miejską oczyszczalnię ścieków).

Władze lokalne miasta mają na uwadze, że obecnie kompleksowe i całościowe rozwiązania projektowe, zwłaszcza dotyczące problemów inwestycyjnych mogą stać się decydującym argumentem przy wyborze miejsca realizacji nowych przedsięwzięć przez inwestorów.

Przeprowadzona analiza pozwoliła na wyodrębnienie możliwie homogenicznych struktur przestrzennych. Na jej podstawie oraz kierując się przewidywaniami co do dalszego kształtowania się sytuacji gospodarczej ustalono strefy funkcjonalno-przestrzenne obrazujące najbardziej, zdaniem władz lokalnych, pożądaną docelową strukturę miejską.

Za strategiczny cel rozwoju uznano umacnianie i rozwijanie obecnie pełnionych funkcji. Uwagę zwrócono także na pełny dostęp mieszkańców i podmiotów gospodarczych do infrastruktury technicznej oraz zachowywanie, ochronę i wzbogacanie walorów środowiska przyrodniczego (Milewska, Ogrodowczyk, w druku).

2.4. Zabytki i cmentarze zlokalizowane w Strykowie

Historia miasta Stryków sięga drugiej połowy XIV w. jednak najstarsze zabytki, które się zachowały do dnia dzisiejszego pochodzą dopiero z XVIII w. Wpływ na to miały liczne wydarzenia w przeszłości miasta, które zostało zniszczone przez najazd szwedzki i liczne pożary. Spośród obiektów, które przetrwały część utraciła ponadto swój pierwotny styl na skutek przebudowy i rozbudowy.

Na szczególną uwagę w Strykowie zasługuje stanowisko archeologiczne, zawierające pozostałości siedziby obronnej datowanej na XVI–XVIII w. Obiekt określany mianem zamku, lub fortalicji wzmiankowany jest w źródłach od początku XVI w. Dopiero w 1997 r. w wyniku badań archeologicznych udało się określić jego lokalizację. Założenie obronne leży na południowy-zachód od obecnego Strykowa. Kopiec ma podstawę okręgu o średnicy około 40–45 m i wysokość około 1 m. Od zachodu otacza go kanał melioracyjny, usytuowany prawdopodobnie w miejscu dawnej fosy. Na powierzchni kopca odkryto ceramikę naczyniową, fragmenty kafli piecowych i cegieł, grudki zaprawy wapiennej, wstępnie oszacowane na XVI–XVIII w.

W toku dalszych prac na odcinku kilku metrów odsłonięto prawdopodobnie fragment zwałonego pomostu nad fosą, lub relikt umocnień przedpiersia nasypu kopca. W innych wykopach znaleziono fragmenty kamiennych bruków, które mogą być pozostałością kamiennej okładziny stoku kopca. Wysunięto z tego wniosek, że kopiec mógł być na planie czworoboku. W jego centrum odsłonięto fragmenty trzech obiektów. Pierwszy z odkrytych obiektów wzniesiono z kamieni eratycznych na zaprawie glinianej, wykorzystując także tzw. cegłę palcówkę. Obiekt ten jest najprawdopodobniej budowlą z XVII w. Odkryto także fragment podpiwniczenia z brukowaną podłogą, oraz jak się wydaje, trzy kamienne stopnie zejścia od strony wschodniej. Odsłonięte fragmenty nie pozwalają niestety na pełną rekonstrukcję planu założenia. Odkryto także, że obiekt ten przecina starszy obiekt, usytuowany na południe od pierwszego. Była to drewniana budowla na planie kwadratu o boku 5 m, a znalezione reliktu to pozostałości spągowej partii podpiwniczenia. Budowla ta prawdopodobnie została zniszczona w czasie pożaru w drugiej połowie XV w. Odsłonięto także ślady trzeciego obiektu, drewnianego. Datowany okres jego funkcjonowania to koniec druga połowa XV w. początek XVI w.

Funkcjonowanie tego założenia określa się na czas między połową XV w., a przełomem wieków XVII i XVIII. Za fundatora pierwszego obiektu uważa się rodzinę Strykowskich herbu Leliwa, lub ród Kurozwęckich. Być może istnieje jeszcze nie odkryta, starsza siedziba właścicieli Strykowa, datowana na co najmniej XIV w. Ostatnia budowla została opuszczona dopiero na przełomie XVII i XVIII w. W roku 1812, Niemcewicz widział wał dawnego zamczku, co jest ostatnią znaną informacją o tej budowli (www.zamkilodzkie.pl).

Do obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz do ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków należą m.in. dwa obiekty sakralne z początku XX w.

Kościół parafialny św. Marcina, murowany, wzniesiony w latach 1907–1914. Kościół ma dwa wczesnobarokowe boczne ołtarze z połowy XVII w. Znajdują się tu także dwa krucyfiksy z XVII i XVIII/XIX w i ambona w kształcie łodzi. Kościół mariawicki p.w. św. Anny wzniesiony w 1907 r. Obok niego do wybudowano w 1908 r. dom mariawicki, Zabytkowy ratusz miejski z początku XX w., jest obecnie zajęty przez szkołę, natomiast ceglany dworzec kolejowy z pierwszego dwudziestopięciolecia XX w., obecnie nie jest użytkowany.

Na uwagę zasługują także domy z przełomu XVII i XIX w. (tab. 2).

Na północny zachód od centrum Strykowa, znajdują się pozostałości po cmentarzu żydowskim, na którym ostatni pochówek został przeprowadzony w 1946 r. Na ulicy Cmentarnej i Cichej znajduje się cmentarz ewangelicko-augsburski – założony w 1918 r. – z kilkunastoma grobami protestanckimi, w większości niemieckimi, sprzed 1945 r. oraz cmentarz parafii rzymskokatolickiej, na którym znajdują się: obelisk ku czci powstańców 1863 r., a także groby żołnierskie z I i II wojny światowej. Przy ul. Legionów zlokalizowany jest natomiast datowany na 1907 r. cmentarz starokatolicki mariawitów.

* * *

Biorąc pod uwagę obecną strukturę przestrzenno-funkcjonalną miasta można wysunąć następujące wnioski dotyczące dalszych kierunków działań w sferze planowania i gospodarki przestrzennej. Szczególnej troski wymagają wolne tereny położone w obrębie lub w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów zainwestowania miejskiego. Ich zagospodarowanie powinno następować w pewnej kolejności, uwzględniającej zasadę zwartości przestrzennej miasta. W pierwszej kolejności powinno następować zagospodarowanie klinów gruntów ornych wnikających w strefy już zainwestowane. Dopiero w drugiej kolejności pod zabudowę można przeznaczyć tereny szczególnie dogodne dla budownictwa, a leżące na peryferiach miasta. Takie postępowanie powinno przyczynić się do zwiększenia zwartości przestrzeni miejskiej. W warunkach rozwoju jakościowego występuje szczególnie wysoki stopień determinacji warunków kształtowania przestrzennego również w odniesieniu do nowych elementów rozwoju. Co istotne, w procesie tego rozwoju nie nastąpi znaczna zmiana istniejących struktur przestrzennych, gdyż są one względnie trwałe. Możliwe będą tylko ograniczone, porządkujące korekty poprawiające warunki funkcjonowania lub akcentujące wartości uznane za ważne z historycznego czy architektonicznego punktu widzenia.

Wewnątrz miasta szczególnej uwagi wymagają zespoły staromiejskie. Powinny być one traktowane, jako główny element kompozycji przestrzeni miejskiej. Głównym kierunkiem działalności jest tu porządkowanie staromiejskiej zabudowy mieszkaniowej i usługowej.

Względnie prosta zdaje się być możliwość wypełnienia wolnych miejsc wśród zabudowy istniejącej pod warunkiem odpowiedniego zharmonizowania formy nowych budynków z otoczeniem.

Tabela. 2. Budynki mieszkalne wpisane do rejestru zabytków

Adres	Material	Datowanie	Stan zachowania	Funkcja	Własność
Grunwaldzka 2a	drewno	koniec XIX w.	dobry	mieszkalna	prywatna
Kolejowa 61	drewno	I poł. XX w.	dobry	mieszkalna	prywatna
Kolejowa 70	drewno	I poł. XX w.	zły	mieszkalna	prywatna
Kościuszki 1a	drewno	II poł. XIX w.	zły	inna	prywatna
Kościuszki 3a	drewno	II poł. XIX w.	b. zły	nie użytkowany	prywatna
Kościuszki 11	cegła	II poł. XIX w.	dobry	mieszkalna	prywatna
Kościuszki 37a	mieszana	koniec XIX w.	dobry	mieszkalna	prywatna
Kościuszki 43	mieszana	koniec XIX w.	dobry	mieszkalna	prywatna
Łukasińskiego 27	drewno	koniec XIX w.	zły	mieszkalno-handlowa	prywatna
Mickiewicza 1	mieszana	(współcześnie przebudowany)	dobry	mieszkalna	prywatna
Mickiewicza 3	drewno	I poł. XIX w.	zły	mieszkalna	prywatna
Mickiewicza 9	drewno	koniec XIX w.	dobry	mieszkalna	prywatna
Mickiewicza 13	mieszana	początek XX w.	dobry	mieszkalna	prywatna
Targowa 15	cegła	I kwartał XX w.	dobry	wmieszkalna	prywatna
Warszawska 27	cegła	początek XX w.	dobry	nie użytkowany	prywatna
Warszawska 30	drewno	koniec XIX	zły	mieszkalna	prywatna

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WKZ.

Istotnym i trudnym do rozwiązania problemem staje się w coraz większym stopniu sprawa istniejącej zabudowy. W Strykowie zarysowują się niejako dwa typy tego problemu, zależne od charakteru zabudowy. Zabudowa historyczna o wartościach kulturowych powinna być zachowana, wymaga ona jednak gruntowej rewaloryzacji, wysoce kosztownej wobec znacznego zniszczenia. Dawna zabudowa mieszkaniowa o niskich standardach technicznych i użytkowych, bezwartościowa pod względem kulturowym, może być usuwana, zwalniając miejsce dla zabudowy nowej. Wspólnym aspektem obu rozwiązań jest to, że właścicielami lub użytkownikami budynków są zazwyczaj ludzie nie posiadający środków na inwestycje. Rozwiązanie tego problemu zależy od tego, czy pojawią się warunki sprzyjające inwestowaniu na obszarach staromiejskich (czy będzie to interesujące i opłacalne na tyle, aby przyciągnąć inwestorów gotowych ponieść dodatkowe koszty inwestowania wynikające z konieczności rekonstrukcji istniejących budynków lub ich rozebrania). Niemale znaczenie może mieć odpowiednia preferencyjna polityka podatkowa samorządów lokalnych.

Bibliografia

Akta miasta Strykowa – Gospodarka w II połowie XX wieku.

Architektura i urbanistyka w Polsce w latach 1918–1978, 1989, Polska Akademia Nauk, Warszawa.

Dwutygodnik *Gazeta Strykowska*, nr 4, wrzesień 1992 r.

Kachniarz T., 1993, *Zagospodarowanie przestrzenne małych miast*, IGPIK, Warszawa.

Kulesza M., 2001, *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Liszewski S. (red.), 2001, *Zarys monografii województwa łódzkiego*, ŁTN, Łódź.

Maczak A., 1999, *Studia nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta Łódź*.

Maczak A., 1997, *Studia nad strukturą przestrzenno-funkcjonalną miasta Toruń*.

Miasta polskie w tysiącleciu, tom II, 1966, Zakłady Narodowe im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.

Miejska Rada Narodowa i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Strykowie – *Statystyka ewidencji ludności, 1790 r. 1800 – 1850 r. 1950 r.*

Milewska K., Ogrodowczyk A., *Gospodarka mieszkaniowa w małych miastach województwa łódzkiego – wybrane przykłady*. (w druku).

Milewska K., Turczyn M., 2005, *Uwarunkowania rozwoju i struktura nowych inwestycji budowlanych na obszarze małego miasta aglomeracji łódzkiej – przykład Strykowa*, [w:] *Małe miasta a rozwój lokalny*, Katowice.

Olczak D., 2007, *Struktura przestrzenno-funkcjonalna miasta Stryków*, praca licencjacka, UŁ, Łódź.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Stryków, 1994, Stryków.

www.strykow.pl

www.zamkilodzkie.pl

3. ROZWÓJ I STRUKTURA SPOŁECZNO- -DEMOGRAFICZNA LUDNOŚCI STRYKOWA. WARUNKI BYTU MIESZKAŃCÓW MIASTA

3.1. Rozwój ludnościowy, zmiany struktury społecznej i narodowościowej

Obszar, na którym położone jest miasto Stryków znajduje się na pograniczu dwóch wielkich regionów historyczno-geograficznych – Wielkopolski i Mazowsza. Od średniowiecza po okres rozbiorów stanowił południową część Ziemi Łęczyckiej, związaną z Wielkopolską.

Ślady pobytu człowieka na terenie Strykowa oraz okolicznych miejscowości¹ sięgają okresu późnego paleolitu (10000–8000 p.n.e.), mezolitu (lata 8000–4800 p.n.e.) i neolitu (lata 5200–1900 p.n.e.). W epoce brązu (lata 1800–700 p.n.e.) doszło do stałego zasiedlenia ziem znajdujących się obecnie w granicach miasta, odnaleziono tu pozostałości osad i cmentarzysk zaliczanych do kultury łużyckiej. Dość dużo śladów bytności ówczesnych mieszkańców zachowało się z okresu rzymskiego (200 p.n.e.–375 n.e.). Z tego okresu (kultura przeworska) pochodzą m.in. odnalezione w Strykowie rzymskie monety. Na obszarze Polski środkowej panowały wówczas korzystne warunki do rozwoju osadnictwa, sprzyjał temu dość ciepły klimat, niski poziom wód ograniczał zagrożenia powodziowe. W okolicach Strykowa atrakcją dla osadnictwa stanowiła dość gęsta sieć niewielkich dolin rzecznych. Najlepszymi miejscami do rozwoju osad były stoki ponad terasą zalewową, ponieważ nie zagrażała im powódź, a dostęp do wody był łatwy. Na terenach pomiędzy dolinami, po wcześniejszym wykarczowaniu lasu możliwa była uprawa roślin (Stupnicka, Baranowski, 2006).

W średniowieczu okolice Strykowa były słabo zaludnione², przede wszystkim ze względu na gęste lasy porastające Wysoczyznę Łódzką, jedynie doliny rzek pozostawały naturalnymi korytarzami komunikacyjnymi, wzdłuż których rozwijało się osadnictwo. Istniejąca wówczas na terenie dzisiejszego Strykowa mała osada, zaliczana do kultury staropolskiej, dała początek późniejszemu miastu.

Istotnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi Strykowa było jego położenie na skrzyżowaniu szlaków handlowych łączących Ruś z Pomorzem Gdańskim oraz Mazowsze ze Śląskiem i Południową Wielkopolską. W skali lokalnej te trakty handlowe łączyły miasta: Brzeziny i Rawę Mazowiecką z Łęczycą oraz Zgierz z Łowiczem. W XV wieku ukształtowała się

¹ Świadczyć o tym wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych m. in. w: Strykowie (kultura janisławicka), Woli Błędowej (wielokulturowa), Żelgoszczy (kultura ceramiki sznurowej) i Rokitnicy-Brzedza (kultura pucharów lejkatych).

² Jednak w okresie późnego średniowiecza istniały osady m. in. w Dobrej, Orzechówku, Tymiancie i Woli Błędowej.

droga relacji Stryków–Sobota (Rosin, Borkowski, 1981). Dzięki skrzyżowaniu ww. szlaków Stryków stał się wówczas ważnym węzłem komunikacyjnym w regionie.

Pierwsza, zachowana pisemna wzmianka o Strykowie pochodzi z 1387 r., jednak już w 1394 r. król Władysław Jagiełło nadał mu prawa miejskie (Turczyn, Milewska, 2005). Niestety brak jest danych dotyczących liczby mieszkańców Strykowa w XIV i XV w. W pierwszym okresie istnienia Stryków rozwijał się powoli, ale dość równomiernie, wykorzystując walory położenia komunikacyjnego, które sprzyjało to wymianie towarowej i bogaceniu się mieszczan. Podstawą ówczesnej gospodarki był handel. Poza tym mieszkańcy zajmowali się rzemiosłem (zwłaszcza produkcją sukna), którego wyroby były przeznaczone na lokalny rynek zbytu.

Jedne z pierwszych informacji o liczbie mieszkańców pochodzą z XVI w., wówczas Stryków liczył 2593 mieszkańców i zajmował powierzchnię około 6 łanów (16,8 ha=1 łan) (*Słownik geograficzny* ...). Dawało to dość dużą gęstość zaludnienia ponad 2500 os./km².

Tragicznym wydarzeniem w dziejach miasta był pożar w 1520 r., który zahamował na kilka lat ludnościowy i gospodarczy rozwój miasta. Dzięki staraniom ówczesnych właścicieli, król Zygmunt I uwolnił miasto na 2 lata od daniny na rzecz Skarbu Państwa oraz na 15 lat od podatków. Umożliwiło to poprawę sytuacji bytowej i ekonomicznej mieszczan i ponowny rozwój handlu oraz rzemiosła po zaistniałych zniszczeniach. Stryków, jako ośrodek dóbr szlacheckich, w dalszym ciągu rozwijał się przede wszystkim dzięki korzystnemu położeniu na skrzyżowaniu szlaków handlowych. O randze Strykowa w tych latach może świadczyć fakt, iż było to trzecie pod względem liczby ludności miasto w regionie, tylko Rzgów i Pabianice były większe.

Rozwój ludnościowy i gospodarczy w XV i XVI w. przerwały wydarzenia polityczne II połowy XVII w. Po najeździe Szwedów w 1656 r. liczba ludności spadła 10-krotnie do 297 osób, w kolejnych latach postępował dalszy ubytek ludności i w 1675 r. zarejestrowano tu jedynie 269 mieszkańców (por. ryc. 2). Od II połowy XVII w. przez ponad 100 lat handel i rzemiosło w Strykowie oraz okolicznych miejscowościach niemal zamarło i głównym źródłem utrzymania resztki mieszczan pozostało rolnictwo. Często miejscową ludność nawiedzały epidemie, zmniejszając i tak niski przyrost naturalny. Dopełnieniem nieszczęść był kolejny pożar w 1726 r., który zniszczył większą część istniejącej zabudowy mieszkalnej oraz warsztaty ostatnich sukienników. Kolejnym czynnikiem, który negatywnie wpłynął na rozwój ludnościowy Strykowa i okolicznych wsi, były folwarki masowo zakładane w wiekach XVI i XVII³. W wyniku rosnących obciążeń podatkowych sytuacja bytowa miejscowych

³ Na terenie dzisiejszej gminy znajdowało się dużo średnich i małych obszarowo szlacheckich majątków, po których pozostałością są zespoły dworskie i pałacowe m. in. w Bratoszewicach, Dobieszkowie, Klęku, Ossem i Woli Błędowej.

chłopów stawała się coraz gorsza co zmniejszało ich siłę nabywczą i w rezultacie prowadziło do ograniczenia rynku zbytu strykowskiich rzemieślników.

W połowie XVIII w. nastąpiło odrodzenie miasta, początkowo dzięki ponownemu rozwojowi handlu. W tym okresie w Strykowie zachodziły także zmiany w strukturze narodowościowej mieszkańców, ponieważ zaczynała się tu osiedlać na większą skalę ludność żydowska, która w 1775 r. stanowiła już około 65%, zaś w 1784 r. około 75% z 725 mieszkańców miasta. Drugim, ważnym czynnikiem kształtującym rozwój ludnościowy miasta było sprowadzenie z Leszna i Poznania niemieckich sukienników w 1790 r. oraz utworzenie w nim manufaktury sukienniczej.

Szybki rozwój miasta należy wiązać z jego ówczesnym właścicielem Feliksem Czarneckim, który dzięki zainwestowanym funduszom doprowadził m. in. do, krótkotrwałego wprowadzenia, rozwoju Strykowa jako ośrodka produkcji tekstylnej.

W efekcie na przełomie XVIII i XIX w. w dalszym ciągu wzrastała liczba mieszkańców miasta, w 1793 r. było tu już 1047 osób mieszkających w 110 domach.

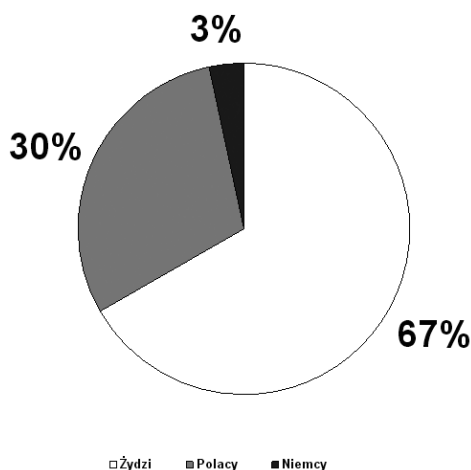
W 1806 r. Żydzi stanowili wciąż większość mieszkańców (800 z 1250, zaś w 1809 r. – 868 z 1248 mieszkańców). Ówczesny skład narodowościowy mieszkańców Strykowa był typowy dla wielu miast Polski Środkowej, tzn. przeważali Żydzi, w mniejszości byli Polacy oraz Niemcy. W sąsiednich wsiach, znajdujących się wówczas poza miastem, również zaczął zmieniać się skład narodowościowy mieszkańców, od połowy XVIII w. zaczęto zakładać wsie olęderskie. Poza ludnością niemieckojęzyczną we wsiach osiedlali się także Żydzi.

W 1827 r. Żydzi stanowili blisko 66% (1332 z 2022) mieszkańców. W tym czasie Stryków był większym miastem od Łodzi, Zgierza i Brzezin. Wówczas miastu przybyła kolejna funkcja – sądownicza. Przeniesiono tu z Brzezin sąd pokoju, który działał w Strykowie do 1857 r. W kolejnych dekadach następował dalszy wzrost liczby mieszczan, jednak nie tak dynamiczny, jak w Łodzi czy Zgierzu. W 1858 r. Stryków zamieszkiwało 2613 osób zasiedlających 171 domów, w tym 1744 mieszkańców stanowiła ludność żydowska, zaś 88 niemiecka (Dąbrowski K., 1994).

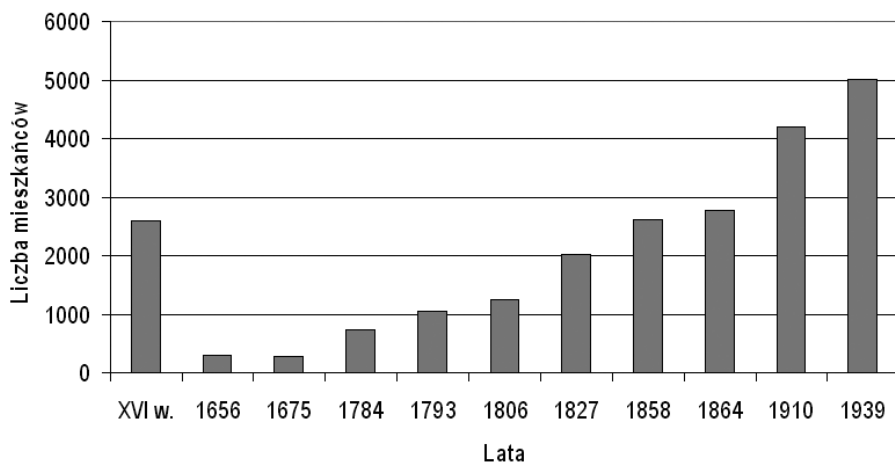
Od połowy lat pięćdziesiątych widoczne jest zahamowanie wzrostu liczby ludności – od 1857 r. do 1900 r. przyrost rzeczywisty w Strykowie wynosił tylko 49 osób. Przyczyniły się do tego m. in. dwa pożary, wyraźna stagnacja handlu, a przede wszystkim dynamiczny rozwój miast sąsiednich – Łodzi i Zgierza.

W II połowie XIX w. w mieście panowała bardzo trudna sytuacja lokalowa, np. w 1864 roku mieszkały tu 2763 osoby, a na jeden dom przypadało około 18 osób (Dąbrowski, 1994). Przypieczętowaniem upadku Strykowa było odebranie mu praw miejskich dekretem carskim w 1869 r. i wcielenie do gminy Dobra.

Na początku XX w. ponownie nastąpił szybszy wzrost liczby mieszkańców, dzięki ożywieniu gospodarczemu spowodowanemu m. in. budową połączenia kolejowego w 1903 r. ze Zgierzem i Łowiczem oraz wąskotorowego z Krośniewicami. W 1910 r. Stryków liczył już 4200 osób (ryc. 2). Przed I wojną światową w Strykowie otworzono pierwszą miejską bibliotekę, zaś od 1908 r. aż do wybuchu II wojny światowej funkcjonowała społeczna szkoła siostr ze Zgromadzenia Mariawitek.

Ryc. 1. Skład narodowościowy mieszkańców Strykowa w połowie XIX w.
Źródło: opracowanie autora.

Ryc. 2. Zmiany liczby mieszkańców Strykowa od XVI w. do II wojny światowej.
Źródło: opracowanie autora.

Działania wojenne nie przyniosły miastu poważniejszych strat ludnościowych i materialnych. Po zakończeniu I wojny światowej następował powolny wzrost liczby mieszkańców. W 1923 r. Stryków odzyskał prawa miejskie. Budowa nowej drogi w 1935 r., która połączyła Łódź ze Strykowem, zaowocowała wzrostem powiązań komunikacyjnych między tymi miastami.

Pod względem narodowościowym w okresie międzywojennym zaznaczyła się przewaga ludności żydowskiej i niemieckiej, która stanowiła 2/5 wszystkich mieszkańców ówczesnego województwa łódzkiego. W przypadku Strykowa udział Żydów był jeszcze większy i wynosił aż 62% (Dąbrowski, 1994). Tuż przed wybuchem II wojny światowej Stryków liczył blisko 5000 mieszkańców – najwięcej w swojej historii.

Jednym z najtragiczniejszych okresów w rozwoju ludnościowym miasta była II wojna światowa. Po przegranej kampanii wrześniowej część polskich jeńców wojennych przetrzymywano na plebanii kościoła p.w. św. Marcina. Już w październiku i listopadzie rozpoczęto wywłaszczać kupców i pozbywać się inteligencji. W dniach 7–10 listopada 1939 r. miały miejsce masowe aresztowania, zaś w lutym 1940 r. przeprowadzono „łapankę”, efektem której było zatrzymanie 100 osób i przewiezienie ich do obozu w Łodzi. W tym samym roku, przy ulicy Kościuszki, rozpoczęto tworzenie getta, w którym zgromadzono około 2000 Żydów zamieszkujących Stryków, inne okoliczne miasta oraz wsie. W 1942 r. podjęto decyzję o likwidacji getta, zaś zgromadzona ludność trafiła do obozów w Łodzi i Oświęcimiu.

W okresie okupacji aresztowano również kolejnych księży z miejscowej parafii, których przewożono do obozów koncentracyjnych. Podobny los spotkał Siostry Służebniczki, które usunięto z domu zakonnego i wywieziono do obozu w Bojanowie. Działania okupanta dotknęły również sferę oświaty i kultury – wszystkie polskie książki z bibliotek i szkół zostały skonfiskowane i zniszczone, a polskie szkoły zamknięto.

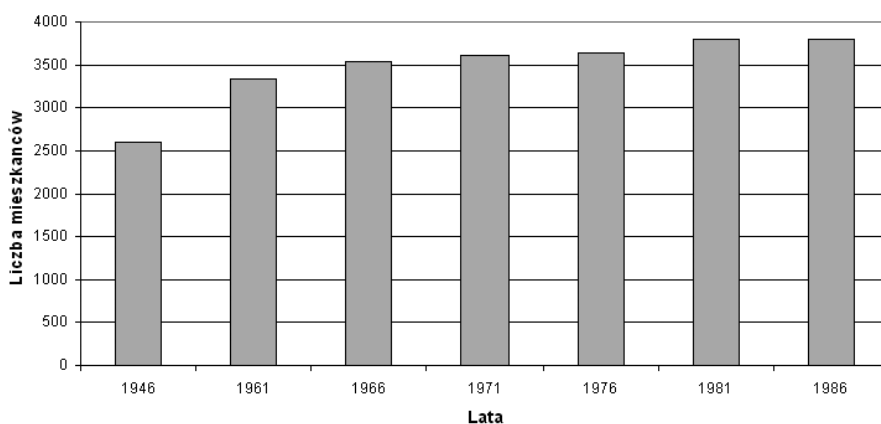
W wyniku II wojny światowej Stryków stracił 45% ludności i w 1946 r. liczył 2603 mieszkańców. Pod koniec lat czterdziestych i w latach pięćdziesiątych XX w. liczba mieszkańców Strykowa dość szybko rosła, głównie dzięki wysokiemu przyrostowi naturalnemu oraz dodatniemu saldu migracji. Od końca lat pięćdziesiątych liczba ludności Strykowa rosła wolniej osiągając w 1961 r. – 3337, zaś w 1966 r. – 3534 mieszkańców. W okresie PRL-u miasto miało charakter robotniczy i stopniowo stawało się „sypialnią” dla osób pracujących w Łodzi, Zgierzu lub innych miastach aglomeracji łódzkiej.

W 1970 r. miasto Stryków zamieszkiwało 3608 osób (tyle co obecnie), w tym 1720 mężczyzn i 1888 kobiet. Współczynnik feminizacji kształtował się na poziomie 110/100. W strukturze wieku ludności miasta osoby mające mniej niż 18 lat stanowiły 30,6% ogółu, w wieku 18–29 lat – 19,6%, 30–59 lat – 36%, a osoby powyżej 60 roku życia – 13,8%. Ponad połowa mieszkańców (50,8%) należała do grupy aktywnej zawodowo (w tym 41,9% to osoby czynne zawodowo poza rolnictwem, a 8,9% w rolnictwie). Na 100 osób czynnych zawodowo przypadało 97 osób zawodowo biernych. Wśród 2720 mieszkańców powyżej 15 roku życia zaledwie 0,7% stanowiły osoby z wykształceniem wyższym, 10,7% z wykształceniem średnim, a 58,9% z wykształceniem podstawowym i zasadniczym. Ludność tworzyła łącznie 1121

gospodarstw domowych, w tym gospodarstwa jednoosobowe stanowiły 14,6%, dwuosobowe – 22,4%, 3–4-osobowe – 44,3%, a 5 i więcej -osobowe – 18,7%. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym wynosiła 3,19.

Okresem największego powojennego wzrostu liczby mieszkańców, poza latami pięćdziesiątymi, była II połowa lat siedemdziesiątych i lata osiemdziesiąte. W 1976 r. Stryków liczył 3643 mieszkańców i zajmował powierzchnię 8,15 km², co dawało gęstość zaludnienia 444 os./km². Przyrost rzeczywisty liczby mieszkańców był głównie efektem wysokiego przyrostu naturalnego. W 1978 r. liczba ludności miasta Stryków wyniosła 3658 osób (w tym 1773 mężczyzn i 1885 kobiet). Wartość współczynnika feminizacji zmniejszyła się – na 100 mężczyzn przypadało 106 kobiet. Struktura wieku ludności kształtowała się następująco: ludność poniżej 18 roku życia stanowiła 25,4% ogółu, w wieku 18–29 lat – 23,1%, 30–59 lat – 37,6%, natomiast osoby w wieku 60 lat i więcej – 13,9%. 51,8% mieszkańców miasta należało do grupy czynnej zawodowo (w tym 44,7% poza rolnictwem i 7,1% w rolnictwie). Na 100 osób czynnych zawodowo przypadały 93 osoby biernie zawodowo. Wśród 2883 osób w wieku 15 lat i więcej 1,5% miało wykształcenie wyższe, 16,4% średnie, a 66,8% podstawowe i zasadnicze zawodowe. Mieszkańcy tworzyli łącznie 1249 gospodarstw domowych, w tym 16,2% stanowiły gospodarstwa jednoosobowe, 24% – dwuosobowe, 49,2% – 3–4-osobowe, 10,6% – 5 i więcej -osobowe. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym wynosiła 2,93.

W 1981 r. było tu zameldowanych 3803, zaś w 1986 r. 3802 mieszkańców, co dawało ponad 466 os./km².

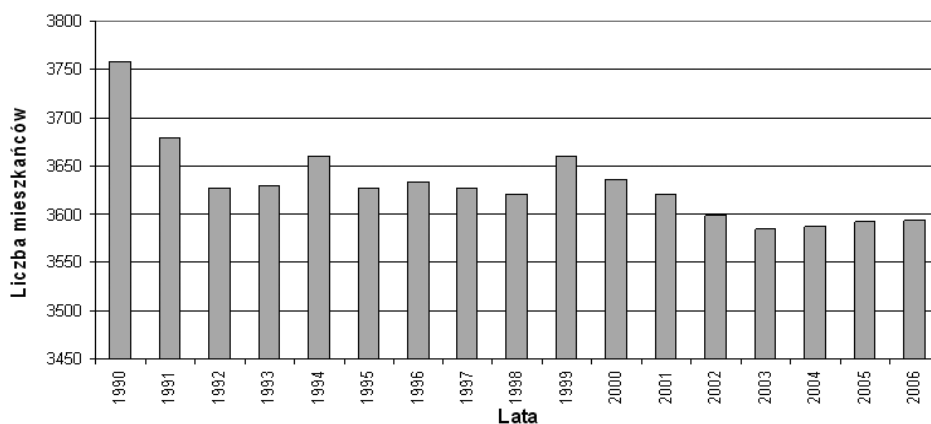

Ryc. 3. Zmiany liczby mieszkańców Strykowa w latach 1946–1986.

Źródło: opracowanie autora na podstawie roczników statystycznych GUS.

W latach osiemdziesiątych przyrost naturalny był nadal wysoki, zwłaszcza w pierwszej połowie tej dekady, jednak powoli zaczynał maleć. Saldo migracji w tym okresie kształtowało się różnie, osiągając na zmianę wartości dodatnie i ujemne (np. w 1981 r. –22, w 1986 r. +34). Pod koniec lat osiemdziesiątych dość wyraźnie zmalała wielkość salda migracji.

W 1988 r. Stryków zamieszkiwało 3819 osób (104,4% w stosunku do roku 1978), w tym 1853 mężczyzn i 1966 kobiet. Współczynnik feminizacji był na tym samym poziomie jak w poprzedniej dekadzie. W strukturze wieku mieszkańcy przed 18 rokiem życia stanowili 26% ogółu, w wieku 18–29 lat – 15,2%, 30–59 lat – 42,5%, zaś po 60-tym roku życia – 16,3%. Połowa mieszkańców miasta (50,7%) należała do grupy aktywnej zawodowo (w tym 44% poza rolnictwem i 6,7% w rolnictwie). Na 100 osób czynnych zawodowo przypadało 97 osób zawodowo biernych. Wśród 3010 osób mających ukończone przynajmniej 15 lat 2,8% posiadało wykształcenie wyższe, 22,5% – średnie, 20,1% – zasadnicze zawodowe, 45,2% – podstawowe. Ludność na terenie miasta tworzyła w sumie 1355 gospodarstw domowych, w tym 21,1% stanowiły gospodarstwa jednoosobowe, 22,6% – dwuosobowe, 47,7% – 3–4 – osobowe, 8,6% – 5 i więcej -osobowe. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym wynosiła 2,81.

Ryc. 4. Zmiany liczby mieszkańców Strykowa od 1990 do 2006 r.

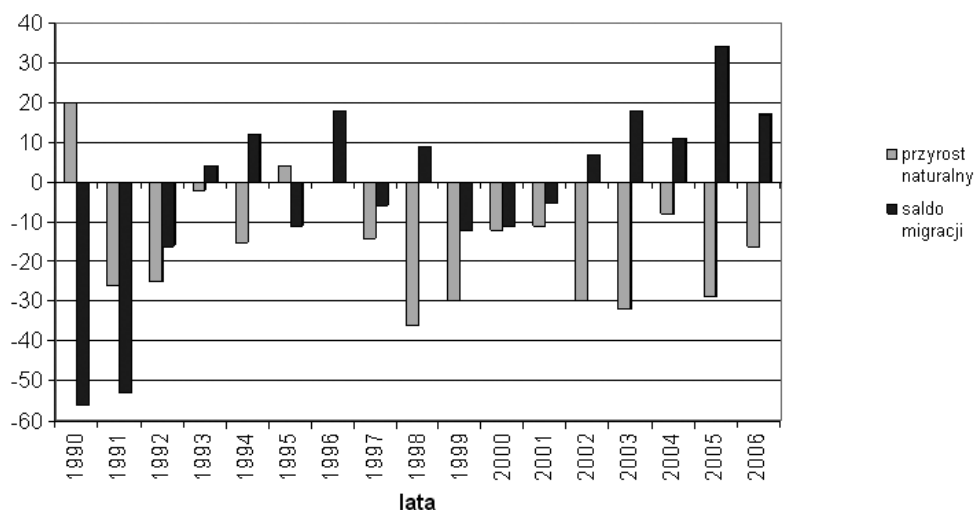
Źródło: opracowanie autora na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Od 1990 do 2003 r. w Strykowie następował stały ubytek liczby mieszkańców, szczególnie wysoki na początku lat dziewięćdziesiątych oraz na przełomie wieków. Wpływ na to miały nakładające się na siebie ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji.

W ostatnich 17 latach, z nielicznymi wyjątkami, w Strykowie notuje się ujemne wartości przyrostu naturalnego (ryc. 5). Ma na to wpływ wejście w okres rozrodczy roczników pochodzących z niżu demograficznego oraz zmiana modelu rodziny z wielodzietnego na taki w którym preferowane jest jedno dziecko. Średni wskaźnik przyrostu naturalnego w tym okresie wyniósł około –5‰.

Początek lat dziewięćdziesiątych na terenie Strykowa cechował się dość wysokim ujemnym saldem migracji, wpływ na to miała zła sytuacja lokalnej gospodarki zaznaczająca się m. in. likwidacją wielu miejsc pracy w samym Strykowie oraz innych miastach aglomeracji

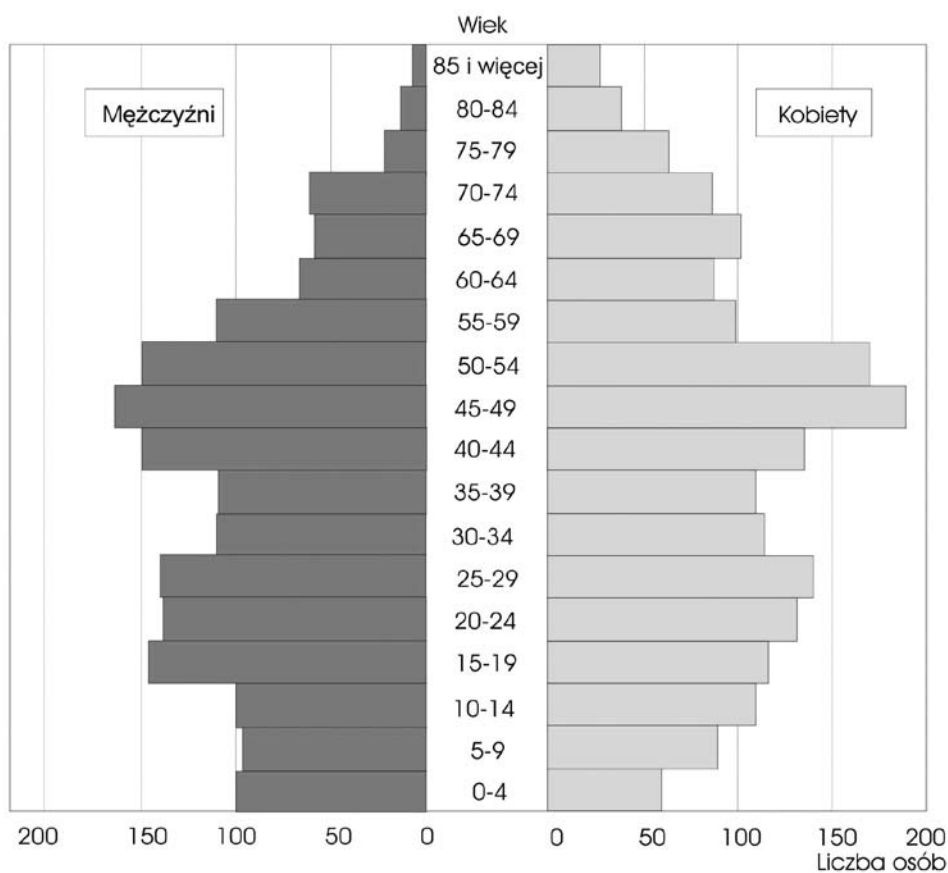
łódzkiej. Sytuacja zmieniła się w połowie lat dziewięćdziesiątych, kiedy na terenie miasta i gminy, w wyniku procesów deglomeracyjnych, rozpoczął się napływ ludności pochodzącej przede wszystkim z Łodzi. Atrakcyjne położenie przyrodnicze i łatwa możliwość dojazdu do pracy w Łodzi lub Zgierzu, a także plan budowy skrzyżowania autostrad w pobliżu miasta, stały się istotnymi czynnikami przyciągającymi inwestorów budujących tu nowe domy. Od 2002 r. widoczne jest rosnące w mieście dodatnie saldo migracji (przy utrzymującym się ujemnym przyroście naturalnym), dzięki któremu przyrost rzeczywisty w ostatnich 3 latach jest dodatni.

Ryc. 5. Zmiany przyrostu naturalnego i salda migracji w Strykowie od 1990 do 2006 r.
Źródło: opracowanie autora na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Struktura ludności miasta według wieku ekonomicznego wskazuje 18,2% udział mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym, 66,3% w wieku produkcyjnym oraz 15,5% w wieku poprodukcyjnym (2007 r.). W ostatnich latach widoczny jest coraz mniejszy udział osób najmłodszych, przy powiększającej się grupie mieszkańców w wieku produkcyjnym, natomiast udział ludności najstarszej praktycznie nie zmienia się.

Biorąc pod uwagę wewnętrzne podziały miasta należy zauważyć, że ponad 1/3 jego ludności zamieszkuje (w 2007 r.) na terenie Osiedla Centrum, a po około ¼ mieszka w Osiedlach Wchód i Mikołaja Kopernika-Zacisze. Najmniej liczni są mieszkańcy Osiedla im. Stefana Batorego, stanowiący 13,3% ogółu mieszkańców miasta. Najwięcej ludności młodej, poniżej 18 roku życia, zamieszkuje na terenie osiedli Wschód (20,2%) oraz Mikołaja Kopernika – Zacisze (19,1%). Wymienione obszary charakteryzuje również najwyższy udział ludności w wieku produkcyjnym (odpowiednio 67,2% oraz 68,5%). Największym udziałem ludności starszej (kobiet powyżej 60 lat i mężczyzn powyżej 65 lat) cechuje się osiedle im. Stefana Batorego (23,8% ogółu mieszkańców osiedla).

Ryc. 6. Piramida wieku ludności Strykowa w 2006 r.

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych UMiG w Strykowie.

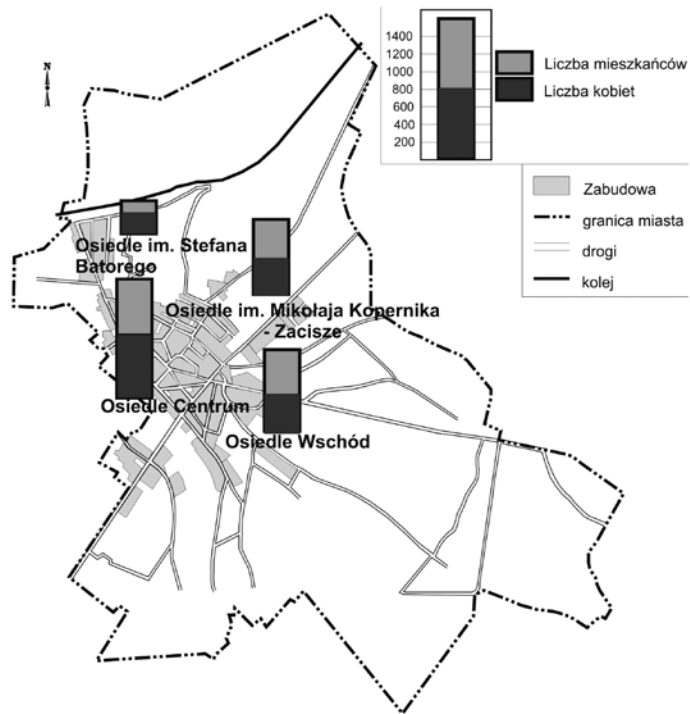
Tabela 1. Demograficzna charakterystyka miasta według podziału na dzielnice w 2007 r.

Miasto (wg podziału na dzielnice)	Liczba ludno- ści	W tym kobiet	W wieku				
			przedpro- dukcyj- nym	produkcyjnym		poprodukcyjnym	
				kobiety	mężczyź- ni	kobiety	mężczyźni
Osiedle Centrum	1357	718	235	440	458	172	52
Osiedle im. Stefa- na Batorego	479	251	73	139	153	39	75
Osiedle im. M. Kopernika-Zacisze	841	432	161	289	287	67	37
Osiedle Centrum	915	465	185	290	325	82	33
Razem	3592	1866	654	1158	1223	360	197

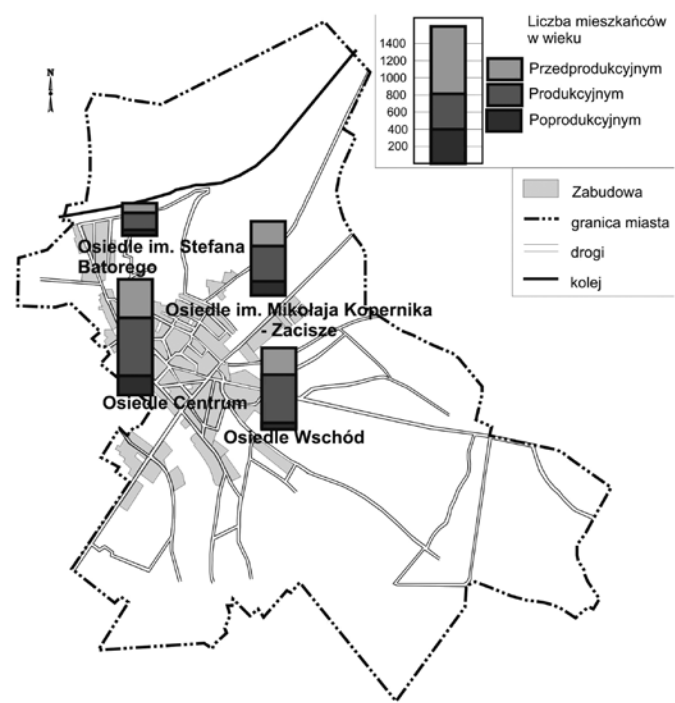
Źródło: dane UMiG w Strykowie.

W 2002 r. miasto zamieszkiwało 3599 osób, w tym około 60% od urodzenia, natomiast ok. 27% sprowadziło się tu przed 1988 r., a ok. 13% w ostatnich 19 latach. Na terenie miasta Stryków znajdowało się 1350 gospodarstw domowych, w tym po 24% stanowiły gospodar-

stwa jedno-, dwu- i trzyosobowe, 21% gospodarstwa czteroosobowe, a 7 % – 5 i więcej osobowe. Wśród 3599 mieszkańców miasta zaledwie 18 osób deklarowało narodowość inną niż polska.

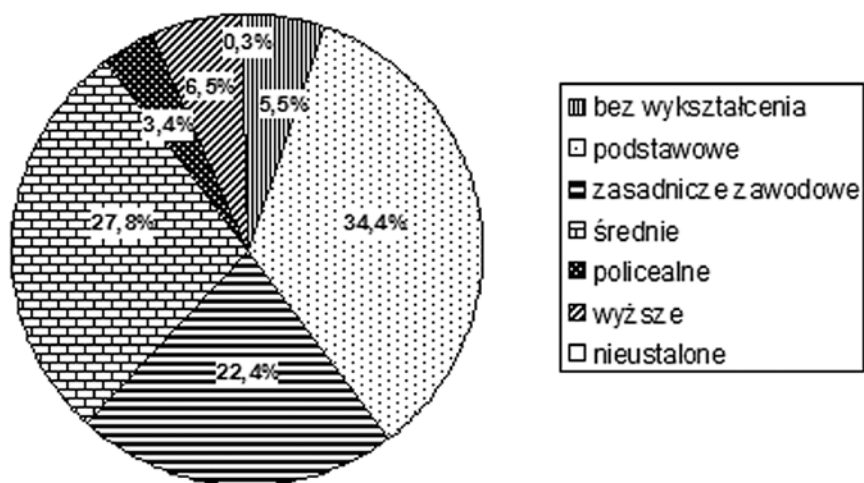

Ryc. 7. Liczba mieszkańców miasta Stryków według podziału na dzielnice w 2007 r.
Źródło: opracowanie autora na podstawie danych UMiG w Strykowie.

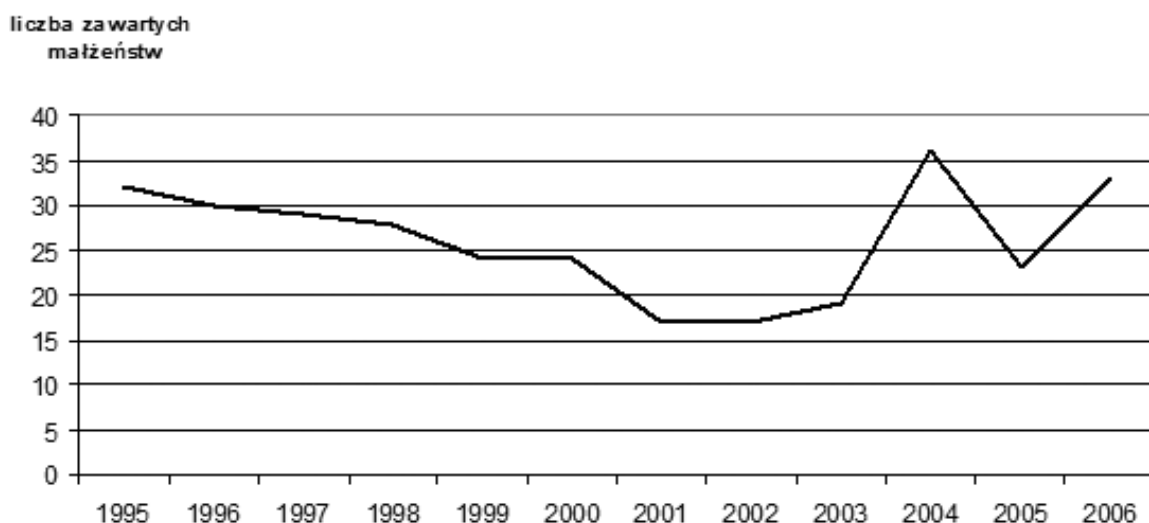
Ryc. 8. Liczba mieszkańców Strykowa według wieku i podziału miasta na dzielnice w 2007 r.
Źródło: opracowanie autora na podstawie danych UMiG w Strykowie.

W strukturze wykształcenia ludności w wieku 13 lat i więcej (3141 osób) przeważali mieszkańcy posiadający jedynie wykształcenie podstawowe (1082 osoby, głównie mężczyźni w starszym wieku). Liczne są również grupy mieszkańców z wykształceniem średnim (872 osoby, w tym 249 z wykształceniem ogólnokształcącym i 623 z zawodowym) i zasadniczym zawodowym (705 osób). Ze 106 Strykowian z wykształceniem wyższym ponad 2/3 ma 20–29 lat (uogólniając, pokolenia młodsze są lepiej wykształcone). W grupie tej przeważają kobiety (są generalnie lepiej wykształcone niż mężczyźni). Poziom wykształcenia mieszkańców miasta stale podnosi się, dzięki wzrostowi aktywności edukacyjnej społeczeństwa i podnoszeniu kwalifikacji zawodowych oraz napływowi dobrze wykształconych, zamożnych emigrantów z aglomeracji łódzkiej. Proces ten należy wiązać także z rozwojem gospodarczym gminy, zainicjowanym m.in. budową systemu autostrad i powstawaniem nowych inwestycji.

Ryc. 9. Struktura wykształcenia ludności Strykowa w 2002 r.
Źródło: dane NSP 2002.

Biorąc pod uwagę liczbę zawieranych małżeństw, zaobserwować można było wyraźną tendencję spadkową w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Od 2002 r. ten trend uległ odwróceniu (ryc. 10). Obecnie 55,2% populacji kobiet i 60,7% mężczyzn na terenie miasta pozostaje w małżeństwie. Udział osób rozwiedzionych wynosi ogółem 4,4%, natomiast wdów i wdowców 11,7% (stan na 2002 r.). W 2007 r. (stan na 28 marca) liczba mieszkańców Strykowa mających prawo legalnie zawierać związki małżeńskie wynosiła 2996 osób (w tym 1392 mężczyzn i 1604 kobiet).

Ryc. 10. Liczba zawieranych związków małżeńskich w Strykowie w latach 1995–2006.
Źródło: opracowanie autora na podstawie danych USC w Strykowie.

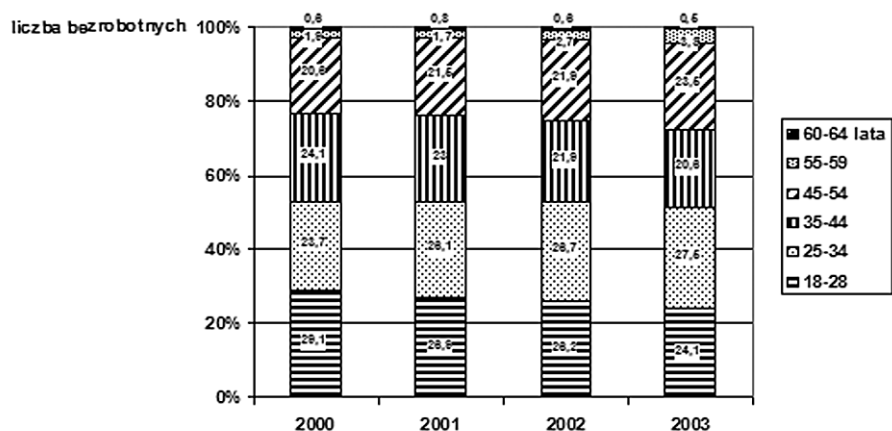
Tabela. 2. Ludność miasta Strykowa według stanu cywilnego i płci (stan na 2002 r.).

Stan cywilny	kobiety		mężczyźni		ogółem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Kawaler/panna	339	21,1	453	31,5	792	26,1
Żonaty/zamężna	885	55,2	872	60,7	1757	57,8
Rozwiedziony/rozwiedziona	67	4,2	67	4,7	134	4,4
Wdowiec/wdowa	312	19,5	45	3,1	357	11,7
Razem	1603	100	1437	100	3040	100

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych GUS.

Głównym źródłem utrzymania mieszkańców Strykowa jest praca najemna poza rolnictwem (59,2% w 2002 r.). 464 osoby czerpią główny dochód z pracy na własny rachunek, w tym tylko 76 (2,1%) z pracy w swoim gospodarstwie rolnym. Aż 1454 mieszkańców (ponad 40%) utrzymuje się głównie ze źródeł niezarobkowych – emerytur i rent.

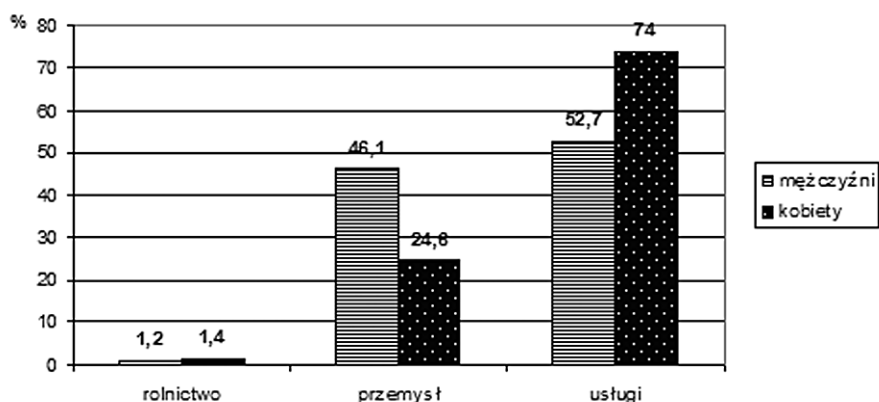
W strukturze zatrudnienia mieszkańców zdecydowanie dominują osoby pracujące w różnego rodzaju działalnościach usługowych. W tej grupie wyraźnie przeważają kobiety stanowiące 74% w stosunku do 53% mężczyzn zatrudnionych w usługach. W II sektorze gospodarki większość (46%) stanowią mężczyźni, kobiety pracujące w przemyśle to niespełna 25%. Spośród wszystkich aktywnych zawodowo w Strykowie zaledwie 1,3% zatrudniona jest w sektorze rolniczym (są to głównie mężczyźni).

Ryc. 11. Bezrobotni w Strykowie według wieku w latach 2000–2003.

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych PUP w Zgierzu, filia w Strykowie.

Największym problemem społeczno-ekonomicznym na terenie miasta jest utrzymywanie się dużego bezrobocia – niepokojące jest zwłaszcza występowanie wysokiego bezrobocia wśród ludzi w młodym wieku (do 34 lat) oraz zjawisko bezrobocia długofalowego.

Ryc. 12. Struktura zatrudnienia ludności miasta Stryków według płci (stan na 2003 r.).

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych PUP, filia w Strykowie.

W ostatnich kilku latach najwięcej bezrobotnych było zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w 2002 r. (425 osób). Natomiast od 2003 r. można zauważyć tendencję spadkową w liczbie osób bezrobotnych (do najniższej wartości w 2006 r.).

Tabela 4. Bezrobocie w Strykowie w latach 2000–2006.

Rok	Ogółem	W tym					
		kobiety	absolwenci	zwolnieni z przyczyn dotyczących zakładu	z prawem do zasiłku	w wieku 18-44 lata	zarejestrowani 12 miesięcy i dłużej
2000	394	194	37	17	68	287	201
2001	410	198	39	29	89	285	215
2002	425	198	16	39	98	289	228
2003	404	198	10	16	71	265	194
2004	399	174	brak	10	94	249	176
2005	392	179	17	7	86	247	184
2006	317	149	13	5	73	184	166

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych PUP filia w Strykowie.

3.2. Struktura wyznaniowa

Od początku powstania parafii strykowskiej w połowie XIV w. aż do połowy XVIII w. jedynym wyznaniem na terenie dzisiejszej gminy był katolicyzm. Pierwszy drewniany kościół parafialny p.w. św. Michała, ufundowany przez rodzinę Strykowskiów powstał jeszcze przed lokacją miasta w 1350 r. Na początku XV w. wybudowano nowy kościół parafialny p.w. Bożego Ciała i św. Marcina. Przetrwał on do 1762 r., kiedy to na jego miejscu powstał nowy p.w. św. Marcina, dzięki funduszom Feliksa Czarnieckiego. Świątynia ta przetrwała do początku XX wieku. W 1915 r. powstała plebania, a w 1936 r. dobudowano wieżę. W okresie II wojny światowej kościół służył jako skład papieru (Dąbrowski, 1994).

Inne wyznania pojawiły się tu stosunkowo późno, dopiero w drugiej połowie XVIII w. Napływ osadników, w pierwszej kolejności żydowskich, później niemieckich zmienił dość istotnie strukturę wyznaniową (Wierzbowski, 2004). Od tego momentu do końca XIX w., Stryków zdominowały 3 wyznania – mojżeszowe, katolicyzm i ewangelicyzm.

Pod koniec XIX w. w Strykowie oraz okolicznych wsiach rozpoczęli działalność mariawici, początkowo w ramach kościoła rzymskokatolickiego. Jednym z czynników powstania Mariawityzmu była chęć reformy Kościoła katolickiego, poprzez podniesienie standardów moralności duchowieństwa oraz efektywniejszą pracę duszpasterską. Ówczesni księża, zwykle słabo wykształceni, częściej dbali o własne dobra niż poświęcali się opiece nad swoimi parafianami. Prowadziło to, zwłaszcza na wsiach, do szerzenia się różnego rodzaju zabobonów i stopniowego odejścia wiernych od zasad moralnych. Środkiem do odnowienia życia

moralnego miało być pogłębienie kultu eucharystycznego i maryjnego. Za główną założycielkę i duchową opiekunkę Kościoła Mariawickiego uznaje się siostrę Felicję Kozłowską, która stworzyła w Płocku w 1893 r. wspólnotę religijną zwaną Zgromadzeniem Kapłanów Mariawitów⁴ (Podgórski, 1998).

Drugim z założycieli tego odłamu katolicyzmu był ks. Jan Kowalski, który w latach 1903–1905 został proboszczem w parafii Niesułków, sąsiadującej ze Strykowem. Dość szybko Mariawitom udało się pozyskiwać nowych wyznawców, m. in. dzięki aktywnej społecznej działalności (organizowanie przytułków, ochronek, domów opieki, szkół oraz zakładów produkcyjnych). To wszystko wobec braku jakichkolwiek działań ze strony ówczesnego katolickiego proboszcza doprowadziło do masowego przejścia mieszkańców Strykowa i okolicznych wsi na nowe wyznanie.

W 1903 r. podjęto starania o zalegalizowanie zakonu, jednak to spotkało się z odmową ze strony katolickich biskupów i przyczyniło się do rosnącego konfliktu pomiędzy mariawitami a katolikami. Efektem tego było wymówienie przez mariawitów posłuszeństwa władzom kościoła rzymskokatolickiego i krwawe walki o kościoły w parafiach wiejskich⁵. W 1906 r., kiedy władze carskie zalegalizowały to wyznanie i nadały mu ochronę prawną, parafia strykowska uległa mariawityzmowi aż w 90%. Zwieńczeniem okresu rozkwitu działalności mariawickiej było wybudowanie w 1907 r. w Strykowie kościoła. Mariawici trwale ślady swej misyjnej działalności pozostawili również poza Strykowem – we wsiach Smolice, Sosnowiec i Rokitnica wybudowano przydomowe kapliczki. W 1935 r. doszło do rozłamu wewnątrz mariawitów na Kościół Starokatolicki Mariawitów i Kościół Katolicki Mariawitów.

W 1938 r. w Strykowie było 952 mariawitów, jednak w wyniku strat wojennych ich liczba znacząco spadła i w 1946 r. zostało tu tylko 539 mariawickich parafian.

W kolejnych dekadach po kilkanaście osób rocznie przechodziło na wyznanie rzymskokatolickie. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych liczba parafian mariawickich praktycznie była stała i wynosiła około 1500 osób. W połowie lat dziewięćdziesiątych w Strykowie było około 800 wyznawców mariawityzmu i dziś jest to jeden z ważniejszych ośrodków tego wyznania na terenie kraju. Obecnie parafia strykowska podlega diecezji śląsko-lódzkiej⁶.

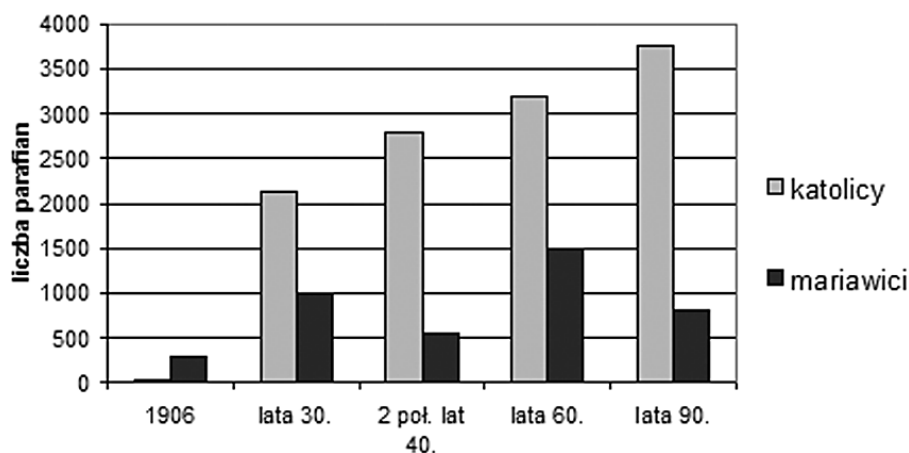
Początek XX w. był szczególnie trudnym okresem dla rzymskokatolickiej parafii strykowskiej. Aktywna działalność mariawitów przy biernej postawie proboszcza katolickiego doprowadziła do masowego odejścia wiernych na stronę mariawicką. W 1906 r. było tu jedynie 27 katolików należących do ww. parafii. Po wymianie proboszczów liczba katolików

⁴ Wspólnota ta miała żyć według reguły św. Franciszka i otaczać szczególnym kultem Jezusa Eucharystycznego oraz Matkę Boską nieustającej pomocy.

⁵ Wówczas utworzono 5 diecezji: warszawską (do niej należał Stryków), płocką, łódzką, podlaską i wileńską.

⁶ Poza tym na terenie gminy są zlokalizowane parafie w Dobrej i Lipce.

szybko zaczęła wzrastać – w latach 1907–1926 z mariawityzmu na wyznanie rzymskokatolickie przeszło 539 osób, dodatkowo napływ nowych katolickich osadników przyczynił się powiększenia liczby parafian, których tuż przed wybuchem I wojny światowej było około 2000. W okresie międzywojennym na terenie parafii strykowskiej powstał zakon Sióstr Służebniczek Starowiejskich, którego inicjatorem był bp. Wincenty Tymieniecki. Do ich ważniejszych zadań należy zaliczyć prowadzenie ochronki (w latach 1925–1932) dla sierot i półsierot oraz Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, Akcji Katolickiej, a także kursów kroju i szycia, pracowni haftu. W tym czasie istniały tu różne organizacje i stowarzyszenia wyznaniowe, m. in. Bractwo Różańcowe, Apostolstwo Modlitwy, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, Bractwo Światła, Związek Ministrantów i Krucjata Eucharystyczna skupiająca 274 osoby. W 1938 r. liczba wyznawców Kościoła rzymskokatolickiego wyniosła 1923.

Ryc. 13. Zmiany liczby parafian katolickich i mariawickich w XX w.
Źródło: opracowanie autora na podstawie Dąbrowski K., 1994.

Rok przed wybuchem II wojny światowej najliczniejszą grupę stanowili wierni wyznaniu mojżeszowemu (2200 osób), poza tym należy także odnotować obecność 250 ewangelików. Przedwojenny Stryków, podobnie jak inne miasta regionu, posiadał zróżnicowaną strukturę wyznaniową, w tym przypadku prowadzącą do konfliktów wewnątrz lokalnej społeczności.

W 1945 r. wśród mieszkańców Strykowa zdecydowanie dominowali członkowie kościoła rzymskokatolickiego (2660 osób). Innymi licznymi wyznaniem byli również mariawici (686) i ewangelicy (116). Ponadto na terenie miasta mieszkało także 22 Żydów, 4 wyznawców prawosławia i 2 członków kościoła greckokatolickiego.

W okresie powojennym widoczny jest systematyczny wzrost liczby parafian wyznania rzymskokatolickiego – w 1947 r. było to około 2800 osób, w 1967 r. 3183, w 1977 r. 3600, zaś w 1987 r. 3764. Po II wojnie światowej do Strykowa wróciły Siostry Służebniczki, pracując jako katechetki, organizując „Oazy” i wspomagając rodziny wielodzietne. Do najważniej-

szych bractw i stowarzyszeń okresu powojennego należy zaliczyć: III Zakon, 16 Kółek Różańcowych, Caritas, Krucjatę Eucharystyczną, zaś obecnie działa Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (Dąbrowski, 1994). Miasto i gmina Stryków podlegają Archidiecezji Łódzkiej i dekanatowi strykowskiemu⁷.

3.3. Warunki bytu mieszkańców

Warunki bytu określa się najczęściej jako wszelkie dobra, urządzenia i instytucje, które służą zaspokojeniu potrzeb ludności (zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych). Potrzeby te mają głównie charakter bytowy, socjalny, oświatowy, czy kulturalny (zalicza się do nich najczęściej wyżywienie, osłonę, ochronę zdrowia, wykształcenie, rekreację i zabezpieczenie społeczne). Istotny jest także stan środowiska naturalnego i zagospodarowania terenu oraz stosunków społecznych, które również określają warunki egzystencji mieszkańców danego obszaru.

Współczesnym zagrożeniem środowiska przyrodniczego, mającym także wpływ na zdrowotne warunki życia mieszkańców Strykowa, jest przede wszystkim zanieczyszczenie wynikające z bardzo dużego natężenia ruchu samochodowego oraz hałas (powodowany przez samochody, zwłaszcza ciężarowe). Innym problemem jest przenikanie szkodliwych substancji do gleby przez nieszczelne szamba, istnienie wysypiska śmieci (zostało zrehabilitowane) oraz indywidualne ogrzewanie domków jednorodzinnych powodujące lokalne zanieczyszczenie powietrza. Władze miasta zmierzają do poprawy warunków bytu mieszkańców poprzez: plany zmniejszenia ruchu samochodowego (dzięki budowie obwodnicy Strykowa), rozbudowę miejskiej kanalizacji i oczyszczalni przydomowych, wymianę i instalowanie centralnego ogrzewania w domkach jednorodzinnych.

Na poziom życia mieszkańców miasta wpływa również stan bezpieczeństwa publicznego, za który odpowiadają Komenda Powiatowa Policji i Komisariat Policji w Strykowie oraz Powiatowa Komenda Państwowej Straży Pożarnej i Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza PPSP w Strykowie. Bezpieczeństwo publiczne jest jednym z zadań własnych gminnych jednostek samorządowych. Miasto wydaje się być dobrze przygotowane na wypadek różnych zagrożeń – utworzono całodobowe Centrum Reagowania Kryzysowego, w piwnicach urzędu miasta zgromadzone są liczne narzędzia oraz worki z piaskiem, łózka, nosze, leki, spiwory.

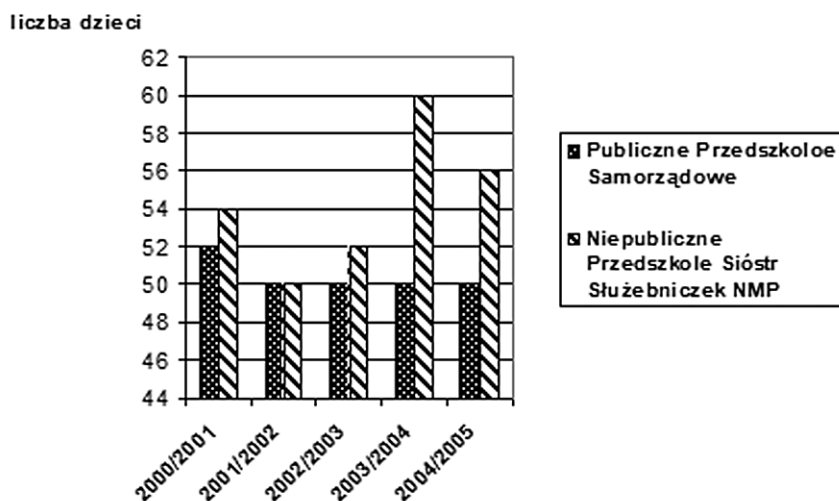
Na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wpływa poziom przestępczości w miejscu zamieszkania. W 2006 r. w Strykowie odnotowano około 800 zgłoszeń na policję. Najczęściej zgłaszano drobne kradzieże i zakłócanie porządku, często przez osoby znajdujące się

⁷ Na terenie dekanatu Strykowskiego znajduje się 7 parafii: św. Augustyna w Bratoszewicach, św. Jana Chrzciciela i św. Doroty w Dobrej, św. Marcina w Strykowie, św. Szczepana w Koźlu, św. Wojciecha w Niesułkowie, św. Apostołów Piotra i Pawła w Białej oraz św. Stanisława biskupa i męczennika w Smardzewie.

pod wpływem alkoholu. Alkoholizm jest głównym problemem społecznym na terenie miasta Stryków. Gminny Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych uchwalony przez władze gminne obejmuje przeciwdziałanie przemocy w rodzinie poprzez pomoc prawną i psychospołeczną, profilaktykę i edukację dzieci i młodzieży, wspomaganie instytucji działających na rzecz rozwiązywania problemów alkoholowych. W mieście istnieje Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Jej zadaniem jest pomoc osobom nadużywającym alkoholu i ich rodzinom. W ramach działalności Komisji funkcjonuje Punkt Konsultacyjny i Poradnia Odwykowa, która prowadzi zajęcia terapeutyczne i konsultacje indywidualne dla osób uzależnionych. Z pomocy udzielanej przez tę placówkę korzysta przeciętnie 12–15 osób. Średnio w miesiącu odbywa się około 75 indywidualnych sesji terapeutycznych. Organizowane są też grupy terapeutyczne liczące zazwyczaj 6–8 osób. Średnio w miesiącu odbywa się około 10 takich spotkań. Skuteczność terapii wynosi około 40% (terapię uznaje się za skuteczną, gdy abstynencja pacjenta trwa dłużej niż rok) i jest to wynik porównywalny ze średnią krajową. W placówce utworzono również świetlicę, z której korzystają dzieci z rodzin z problemem alkoholowym (obecnie uczęszcza tu 12 dzieci). Komisja współpracuje również ze szkołami, w których funkcjonują pełnomocnicy do spraw rozwiązywania problemów uzależnień. Wspólnie z Komisją organizują oni konkursy dla młodzieży o tematyce zapobiegania uzależnieniom, a także programy profilaktyczne i terapeutyczne dla dzieci z grup ryzyka (obozy i inne formy wypoczynku).

Na terenie miasta znajdują się 2 placówki szkolne. Pierwszą z nich stanowi Zespół Szkół nr 1 w Strykowie, w którym mieści się Gimnazjum nr 1 i Szkoła Podstawowa nr 2 (powstała w 1967 r.), której rejon obejmuje część miasta Strykowa oraz wsie Sosnowiec, Sosnowiec Górny, Sosnowiec Dolny, Sosnowiec Cesarka, Warszawice, Smolice, Dobieszków, Dobieszków Kozice, Imielnik Stary, Ługi, Swędów, Swędówek, Anielin, Tymianka, Tymianka-Lipa. Zespół szkół wyposażony jest w niepełnowymiarową salę gimnastyczną, bibliotekę i salę komputerową. Szkoła zatrudnia 40 nauczycieli i uczęszcza do niej 400 uczniów. Drugą placówką oświatową jest Szkoła Podstawowa nr 1 im. Władysława Jagiełły, której rejon obejmuje pozostałą część miasta Strykowa i część wsi Rokitnica. Budynek, w którym działa szkoła, powstał jeszcze przed II wojną światową, natomiast zajęcia odbywają się w niej od 1945 r. Szkoła wyposażona jest w niepełnowymiarową salę gimnastyczną, bibliotekę, 10 sal lekcyjnych i 2 sale komputerowe.

Przy każdej ze szkół działają oddziały przedszkolne, do których łącznie uczęszcza około 60 dzieci. W Strykowie funkcjonują również inne przedszkola: Publiczne Przedszkole Samorządowe i Niepubliczne Przedszkole Sióstr Służebniczek NMP.

Ryc. 14. Liczba dzieci w przedszkolach na terenie miasta Stryków.
Źródło: opracowanie autora na podstawie danych UM-G w Strykowie.

W Strykowie zlokalizowana jest również Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna, o księgozbiorze liczącym ponad 20 tys. woluminów, co stawia ją na drugim miejscu pod względem wyposażenia bibliotek powiatu zgierskiego. Na placówkę przypada ponad 3,5 tys. czytelników. Wskaźnik liczby woluminów przypadających na 1000 mieszkańców miasta (ponad 5,6 tys.) jest najwyższy spośród wszystkich miast powiatu zgierskiego. Zlokalizowany w Strykowie Miejski Dom Kultury wyposażony jest w salę widowiskową o powierzchni około 112 m², posiadającą 150 miejsc. Promocją kultury zajmuje się również Centrum Oświaty, Kultury i Sportu w Strykowie.

W Strykowie mieszczą się również placówki ochrony zdrowia. Od 1990 r. działa Publiczna Przychodnia Rejonowa, obejmująca opieką mieszkańców miasta oraz wsi Swędów, Smolice, Osse, Ciołek, Tymianka, Lipka, Warszawice, Cesarka, Anielin Swędowski, Koźle, Krucice i Zagłoba, zaś w zakresie leczenia specjalistycznego mieszkańców całej gminy i miasta. Świadczone są tu usługi podstawowe i specjalistyczne w tym: okulistyczne, laryngologiczne, dermatologiczne, stomatologiczne, ginekologiczne, neurologiczne, chirurgiczne oraz pediatryczne.

W Przychodni działa również przychodnia rehabilitacyjna. Placówka zatrudnia 8 lekarzy. W 2005 r. powstał Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej. Jest to nowoczesna placówka spełniająca wymogi Unii Europejskiej. Zatrudnia 12 lekarzy specjalistów i wyposażona jest w nowoczesny sprzęt medyczny. W przychodni zarejestrowanych jest 3200 pacjentów – część z nich przeniosła się tu z przychodni rejonowej, gdyż nowa placówka również wykonuje swe usługi nieodpłatnie – ma podpisaną umowę z Narodowym Funduszem Zdrowia. Ponadto na terenie miasta działają prywatne gabinety lekarskie i stomatologiczne, laboratorium analiz

medycznych oraz 4 apteki. Liczebność personelu medycznego w mieście w ostatnich kilkunastu latach nieznacznie wzrosła. Od 1990 r. na terenie Strykowa pracowało średnio 4 lekarzy oraz 10 pielęgniarek. Wskaźnik zaspokojenia potrzeb medycznych mieszkańców miasta sytuuje je na średniej pozycji w granicach powiatu zgierskiego – liczba lekarzy na 10 tys. mieszkańców (13,8) jest niższa niż w Zgierzu i Głownie, podobnie wygląda sytuacja pod względem liczby pielęgniarek (27,6 na 10 tys. mieszkańców). Powodem nienajlepszej pozycji Strykowa w takim rankingu jest fakt, iż w mieście tym nie ma większych placówek ochrony zdrowia, w tym szpitali. Liczba lekarzy dentystów na 10 tys. mieszkańców (5,5) jest korzystniejsza niż w innych miastach powiatu, z wyjątkiem Zgierza.

Z pomocy opieki społecznej korzysta 220 mieszkańców miasta Strykowa, zamieszkujących głównie stare centrum miasta (ulice: Kościuszki, Mickiewicza, Batorego, Warszawska). Pomoc oferowana przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Strykowie obejmuje: zasiłki celowe (jednorazowe) na odzież, żywność, opał, leki, remonty, itp.; zasiłki okresowe (ok. 5 miesięcy) na potrzeby bytowe; zasiłki stałe przeznaczone dla kobiet w wieku powyżej 60 lat i mężczyzn powyżej 65 lat oraz osób powyżej 18 roku życia z ustalonym stopniem niepełnosprawności (w stopniu umiarkowanym lub znacznym); pomoc rzeczową; opiekę dla potrzebujących w domach pomocy społecznej; usługi opiekuńcze (2 godziny dziennie) – robienie zakupów, sprzątanie, przynoszenie obiadów osobom potrzebującym pomocy. Ponadto MOPS realizuje program „Posiłek dla potrzebujących” (dotowany przez gminę i władze krajowe) gwarantujący 1 gorący posiłek dziennie dla dzieci w szkołach oraz pomoc finansową na cele żywnościowe dla dorosłych.

W Strykowie mieszczą się również siedziby kilku partii działających obecnie na polskiej scenie politycznej (PO, SLD, Samoobrona, PSL) oraz organizacje społeczne, w tym 2 promujące sport: Miejski Klub Sportowy „Zjednoczeni” (Pl. Łukasieńskiego 4), Ludowy Uczniowski Klub Sportowy „Dwójka” (ul. Targowa 21), Klub Ekologiczny „Terra” (ul. Targowa 21), Stowarzyszenie Klubu Abstynenckiego „Przyszłość” w Strykowie.

Do instytucji działających na rzecz mieszkańców miasta oraz wpływających na jakość życia także poprzez fakt ich lokalizacji na tym terenie należą: Urząd Miasta – Gminy Stryków, Urząd Pocztowy Poczty Polskiej, Bank Spółdzielczy, Bank Śląski S.A., Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Komisariat Policji, Powiatowy Urząd Pracy, Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza Państwowej Straży Pożarnej.

Bibliografia

- Dąbrowski K., 1994, *Stryków miasto, mieszkańcy, kościół, parafia, duszpasterstwo*.
- Narodowy Spis Powszechny, 1970, 1978, 1988, 2002, GUS, Warszawa.
- Plan rozwoju lokalnego gminy Stryków, UMiG w Strykowie, 2004.
- Podgórski R., 1998, *Kościół Starokatolicki Mariawitów*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków.
- Rosin R., Borkowski J., 1981, *Rozwój terytorialno-administracyjny* [w:] *Województwo Miejskie Łódzkie monografia*, Uniwersytet Łódzki, Urząd Miasta Łodzi, Łódź.
- Straszewicz L., 1967, *Województwo łódzkie zarys geograficzno-ekonomiczny*, PWN, Warszawa.
- Stupnicka E., Baranowski T., 2006, *Wpływ czynników klimatycznych na procesy osadnicze w dolinach rzek Środkowej Polski w okresie rzymskim i wczesnym średniowieczu* w *Archeologia Polski*, PAN, Warszawa.
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta-Gminy Stryków*.
- Sulimierski F., 1880, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XI, Warszawa.
- Turczyn M., Milewska K., 2005, *Uwarunkowania rozwoju i struktura nowych inwestycji budowlanych na obszarze małego miasta aglomeracji łódzkiej – przykład Strykowa* [w:] Krystian Heffner (red.), *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, Katowice.
- Wierzbowski M., 2004, *Korzenie gminy Zgierz*.

4. ROZWÓJ GOSPODARCZY MIASTA

4.1. Początki rozwoju Strykowa

Rozwój gospodarczy Strykowa jako ośrodka miejskiego rozpoczął się w końcu średnio-wiecza. Był to okres, który przyniósł większości polskich ziem znaczny rozwój gospodarki, przejawiający się we wzroście gęstości zaludnienia, powstaniu licznych nowych miast oraz rozwoju rzemiosła i handlu.

Rozwojowi działalności gospodarczej sprzyjało zwłaszcza wprowadzenie zachodniego prawa miejskiego. Stryków, wzmiankowany w 1349 r. jako osada wiejska (Dąbrowski, 1994), został lokowany na prawie niemieckim w 1394, obok wsi o tej samej nazwie, dzięki staraniom ówczesnego właściciela, podskarbiego łęczyckiego Deresława. Władysław Jagiełło podnosząc rangę Strykowa „commutata villa in oppidum”¹ nadał jego właścicielowi prawo do pobierania grobelnego za przeprawę przez Moszczenicę w wysokości 4 denarów od wozu i 3 denarów od koni i bydła.

Nadanie osadzie przywilejów miejskich przyczyniło się do jej rozwoju gospodarczego. Stryków, określany w późniejszych dokumentach jako Strigkow lub Strejków, już w połowie piętnastego wieku był miastem średniej wielkości o czym może świadczyć liczba 6 żołnierzy pieszych wystawionych przez miasto na wojnę pruską w 1459 r. Rozwój miasta hamowały powtarzające się pożary. Z ich powodu Stryków zostaje przez kolejnych władców zwolniony z różnych opłat. W 1520 r. Zygmunt I na prośbę Jarosława Łaskiego uwalnia miasto od czopowego² na 2 lata oraz z innych opłat na lat 15. Zwolnienie od opłat Stryków uzyskał ponownie w 1543 r. (Zygmunt I) oraz w 1563 r. (Zygmunt August) (*Słownik Królestwa...*). Pomiędzy tymi wydarzeniami (w 1535 r.) Zygmunt I nadał miastu uprawnienia do odbywania jarmarków, w dniu 26 lipca (na św. Annę).

Zapewne, jak w większości polskich miast w tym okresie, liczba cechów w Strykowie zwiększała się wraz z postępującą specjalizacją zawodową. Część działalności służyła nie tylko potrzebom własnym mieszkańców miast ale także zaspokojeniu potrzeb okolicznych chłopów, którzy do początku XVII w. znajdowali się w stanie względnego dobrobytu (*Miasta polskie...*, 1965). W Strykowie jak w innych podobnych ośrodkach, dominowały zawody nie wymagające większych nakładów inwestycyjnych, a tym samym dostępne dla uboższych

¹ „commutata villa in oppidum” (łac.) - zamiana wsi w miasteczko.

² Czopowe – wprowadzony w Polsce, w drugiej połowie XV w., podatek płacony przez mieszczan od wyrobu, importu oraz sprzedaży piwa, wódki, miodu i, począwszy od 1629, wina. Wysokość czopowego, stanowiącego pierwowzór akcyzy, wyznaczono na 1/8 wyważonego waru dla browarów oraz na 1/18 sumy sprzedaży dla szynkarzy. W wyjątkowych sytuacjach wysokość czopowego zwiększana była dwukrotnie (in dublo). Dochody z czopowego, stanowiące w szczytowym okresie ok. 1/3 dochodów państwa, początkowo wpłacane były skarbu państwa, począwszy od 1658 zasilają skarby wojskowych. Czopowe na terenach Królestwa Polskiego oraz zaboru pruskiego utrzymało się aż do początków XIX w.

mieszczan. Jak podaje registr poborowy z 1575 r. w mieście było 2 garncarzy, 6 szewców, 6 krawców, 13 piekarzy i 2 bednarzy. Wykonywano także zawody wymagające wysokiego przygotowania technicznego (5 kuśnierzy, 3 kowali). W 1576 r. w mieście pracowało 45 rzemieślników, w tym 13 sukienników. Wymienianych jest także kilku kupców a także 5 karczem, do miasta należało 60 łanów ziemi. Z pewnością produkowano gorzałkę bowiem wnoszono opłaty od bań gorzałczanych. Jednak czopowe było stosunkowo niskie (w 1578 r. wynosiło 61 florenów podczas gdy w sąsiednich Brzezinach 732 floreny a w sławnym z piwa Piątku aż 2585 florenów).

Oprócz tego w registrach z 1576 r. wymieniani są dwaj prasołowie (sprzedawcy soli), sprzedawca chleba oraz dwóch innych „przekupniów roznoszących towar” (*Słownik Królestwa...*). Ponadto opłaty wносиło 3 rzeźników, 2 komorników oraz 5 rybaków, których obecność może świadczyć o zasobności okolicznych wód.

Z pewnością funkcjonowały młyny – z zachowanych informacji wiadomo, iż w 1576 r. Maskowski (rodzina właścicieli Strykowa) wносиł opłaty od młyna o 2 kołach, a Spicymierska od drugiego młyna (Pawiński, 1883). Dokumenty poborców podają, że miasto w 1576 roku płaciło według dawnej stopy poboru 5,5 grzywny, zaś według nowej 11,5 grzywny. Jednocześnie znajduje się w nich zapis, iż z powodu pożaru miasto dało jedynie 8 florenów i 24 grosze.

Wpływ na średniowieczny rozwój miasta miało dogodne położenie nad rzeką Moszczenicą na skrzyżowaniu dróg ze Zgierza do Łowicza oraz z Łęczycy do Rawy Mazowieckiej. Stryków stanowił tym samym ważny węzeł komunikacyjny, łączący Mazowsze z południową Wielkopolską i Śląskiem. Jak zauważają autorzy *Słownika Królestwa Polskiego...* „Przy wzmagającym się zaludnieniu ziemi łęczyckiej i rawskiej, Stryków, jako stacya na drodze łączącej te dwie ziemie, stał się targowiskiem a następnie i miastem”. Takie położenie pozwalało miastu dość dobrze funkcjonować jako lokalny ośrodek handlu i rzemiosła. Był to także ośrodek dóbr szlacheckich, na który według danych z XVI w. składało się miasto, fortalicja oraz dość dobre zaplecze własne w postaci około 10 wsi.

Niewątpliwie na ówczesną gospodarkę miasta hamujący wpływ miało sąsiedztwo, konkurencyjnych dla Strykowa, Brzezin, które należały wówczas do najlepiej rozwiniętych ośrodków gospodarczych w regionie³.

Kłęski z czasów najazdu szwedzkiego spowodowały znaczny spadek stanu zaludnienia Strykowa a także upadek gospodarczy miasta, pogłębiony pożarem w 1726 r. Zmniejszyła się

³ Podstawowym elementem zapewniającym Brzezinom rozwój była produkcja sukiennicza. W XVI stuleciu czynnych było w tym mieście ponad 300 warsztatów i mimo ich upadku w II połowie XVII w. Brzeziny słynęły w Polsce jako ośrodek sukieniczy do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej. Drugą gałęzią przemysłową miasta było piwowarstwo, na wysokim poziomie stał także handel brzeziński, brzezińscy kupcy brali udział w handlu krajowym i zagranicznym (*Miasta polskie...*, 1967).

wówczas liczba rzemieślników a podstawą utrzymania ludności stało się rolnictwo. W połowie XVIII w. Stryków zaczął się odradzać, nabierając charakteru ośrodka handlowego. Król Zygmunt II August, po staraniach dziedzica Strykowa, Jana Malińskiego (pośla i podkomorzego łęczyckiego), nadał miastu w 1744 r. przywilej organizowania 8 jarmarków rocznie (w Nowy Rok, na św. Macieja, w pierwszą niedzielę po uroczystości św. Józefa, w Wielki Czwartek, oraz w dni św. Apostołów Piotra i Pawła, św. Małgorzaty, św. Łucji i św. Barbary). Stryków otrzymał także prawo do cotygodniowego targu w niedzielę (Dąbrowski, 1994). W 1784 r. w mieście znajdowało się 34 rzemieślników, a nieco później, pod koniec XVIII w., rzemiosłem trudniło się 88 osób natomiast handlem 37.

4.2. Od prób uprzemysłowienia miasta do II wojny światowej

Widoczne pod koniec XVIII w. ożywienie gospodarcze Strykowa było charakterystyczne dla większości miast regionu środkowopolskiego jak i całego kraju. Podejmowano wówczas liczne próby uporządkowania i odbudowy zniszczonych miast oraz budowy manufaktur. Ten krótki okres nowych inicjatyw urbanistycznych był efektem działalności króla Stanisława Augusta. Obok nasilającej się działalności inwestycyjnej magnatów polskich w całym kraju (m.in. jurydyki, hamernie, rusznikarnie), uaktywniła się także działalność urbanistyczna w prywatnych dobrach. Podejmowano także próby ożywienia gospodarczego niektórych miast prywatnych. Także Stryków pod koniec XVIII w. stanął przed szansą szybkiego uprzemysłowienia i stał się jednym z pierwszych miast w regionie, w którym ulokowała się wytwórczość sukiennicza⁴. Początkowo zamieszkali w nim kupcy handlujący wełną i sukniem.

W 1790 r. do miasta przybyli tkacze z Leszna, zniszczonego w tym samym roku ogromnym pożarem. Feliks Czarnecki⁵, będący od 1789 r. właścicielem Strykowa, zwolennik industrializacji, przyjmując osadników z Leszna i okolic Poznania otoczył przybyszów opieką, a by zachęcić osadników do osiedlania i zostania w mieście sprowadził z Pomorza pastora. W efekcie na przełomie XVIII i XIX w. miasto stało się ważnym ośrodkiem produkcji tekstylnej w regionie. Stryków był wówczas względnie duży. Wg ankiety pruskiej (1793 r.) liczył 1047 mieszkańców, kilkukrotnie przewyższając pod tym względem sąsiednie Głowno (321 mieszkańców), Kazimierz (179), Krośnice (205), Łódź (191), Zgierz (315).

Czarnecki pragnął także dostosować układ przestrzenny Strykowa do zamierzeń industrializacyjnych. Jednak fakt, iż od 1793 r. miasto znalazło się w drugim a od 1795 r. w trzecim

⁴ Pierwszą wytwórnią tekstylną w najbliższej okolicy Łodzi była manufaktura sukiennicza w Lutomiersku, powstała w latach osiemdziesiątych XVIII w.

⁵ Czarnecki Feliks Józef z Czarncy h. Łódzia (ok. 1770–1834) syn Wawrzyńca Czarneckiego i Ewy Nowowieyskiej w 1792 r. został sędzią ziemiańskim woj. kaliskiego 15 lat później sędzią apelacyjnym w Warszawie, a w r. 1830 senatorem wojewodą, był m.in. właścicielem pobliskich Bratoszewic.

zaborze pruskim, wyraźnie ograniczył gospodarczy rozwój miasta. Strykowscy sukiennicy, wśród których znajdowali się Niemcy, w ówczesnej suplice⁶ do władz pruskich podkreślali, że po II rozbiorze Polski wiedzie im się znacznie gorzej niż za czasów Rzeczypospolitej. W efekcie w 1804 r. w mieście przebywało 9 sukienników, a po pożarze, jaki wybuchł w latach Księstwa Warszawskiego, pozostało ich tylko czterech.

Pomimo załamania wytwórczości sukienniczej, Stryków na początku XIX w. nadal należał do większych miast w regionie, niemal dorównując liczbą ludności Brzezinom, a trzykrotnie przewyższając pod tym względem Łódź i Zgierz. O istotnej roli miasta na ówczesnej mapie regionu świadczy fakt, iż Stryków stał się za czasów Księstwa Warszawskiego siedzibą powiatu brzezińskiego (w Departamencie Warszawskim) a także powołanej przez rząd pruski Powiatowej Komisji Sprawiedliwości tzw. Sądu Pokoju dla powiatów brzezińskiego i rawskiego (Sąd Pokoju istniał w Strykowie do 1857 r., po czym został przeniesiony do Brzezin).

Po pożarze, pod koniec pierwszej dekady XIX w. rozpoczęto odbudowę miasta opartą o koncepcję Czarneckiego, w myśl której Stryków miał się stać ośrodkiem sukienniczym. Twórcą dostosowanego do pomysłu industrializacyjnego i powstałego w roku 1809 oryginalnego projektu przebudowy miasta był Józef Sadkowski (urbanista, budowniczy departamentu radomskiego). W dużym stopniu plan ten został wcielony w życie, czego do dziś ślady można dostrzec w układzie urbanistycznym miasta.

Powołanie na Kongresie Wiedeńskim Królestwa Polskiego sprzyjało, dzięki jego pewnej autonomii w zakresie polityki wewnętrznej, rozwijaniu działalności gospodarczej. W kraju na szerszą skalę zapoczątkowano działania mające m.in. na celu rozwój przemysłu, organizację władz miejskich, poprawę stanu zabudowy i gospodarki miast⁷. W latach dwudziestych XIX w. podjęta została także nowa akcja uprzemysłowienia Strykowa. Czarnecki jako właściciel Strykowa podjął szereg decyzji, które miały zwiększyć napływ osadników do miasta („Projekt do zrobienia układu z fabrykantami”, zob. nast. str.). Poza wymienionym projektem do dziś zachował się m.in. opis przywilejów ofiarowanych fabrykantom przez Czarneckiego dla osiedlających się w nowej osadzie w Strykowie za rzeką Moszczenicą (m. in. zwolnienie z czynszów na lat sześć) oraz powinności do jakich koloniści byli zobowiązani: płacenia czynszów na świętego Marcina, ogradzania placów położonych nad rzeką „solidnymi płotami” aby „nie psuć” rzeki, konieczność numerowania domostw „podług mapy i rejestru”. Wymienieni są także sukiennicy i płóciennicy z imienia i nazwiska, trudnych niekiedy do odczytania: (Anton Kamp(f?)) (nieczyt.) płóciennik na placu pod nr 11 na ulicy Wesołej, Michał Netz sukiennik na

⁷ Warto tu dodać, iż wpływ na uprzemysłowienie regionu łódzkiego miała m.in. działalność wielu właścicieli majątków ziemskich, którzy podjęli próby ich uprzemysłowienia. Wśród nich wymienić należy, wywodzącego się z Bratoszewic (dawnego miasta a obecnie wsi znajdującej się na terytorium gminy Stryków) Rafała Bratoszewskiego, założyciela Aleksandrowa Łódzkiego.

placu przy ul. Wesołej pod nr 20, Wam (Cwam?) (nieczyt.) Szterling sukiennik na ul. Wesołej pod nr 13, Marcin Raclaw sukiennik na ul. Wesołej pod nr 15, oraz prawdopodobnie Johann Jakub (nieczyt.) i Bumetz Ciepla (nieczyt.) (*Akta Archivum Tymiankowskiego ...*).

Próby ożywienia miasta nie powiodły się do czego przyczynił się przemysłowy rozwój Łodzi, Pabianic i Zgierza i in. miast a także silnie rozwijającego się chałupnictwa krawieckiego w Brzezinach. Brak rozwiniętego przemysłu wpływał niekorzystnie na dalszy rozwój miasta, a właściwie zdecydował o późniejszej jego stagnacji. Stryków został zdystansowany przez inne miasta i jako ośrodek przemysłowy stracił całkowicie swe znaczenie w otoczeniu Zgierza, Łodzi, Pabianic oraz innych miast nabierających coraz bardziej charakteru wielkofabrycznego.

PROJEKT

DO ZROBIENIA UKŁADU Z FABRYKANTAMI.

FELIX CZARNECKI

SENATOR WOIEWODA KRÓLESTWA POLSKIEGO, KAWALER ORDERU SGO STANISŁAWA ISZÉY KLASSY, DZIEDZIC DÓBR STRYKOWSKICH I INNYCH W WOIEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM, OBWODZIE RAWSKIM BĘDĄCYCH.

Mam dziedziczne Miasto Stryków, które jest mil trzystaście od Warszawy na trakcie z Rossyi przez Warszawę do Miast Fabrycznych Zgierza, Łodzi, Alexandrowa, Konstantynowa, Sieradza i Kalisza idącym.

W tym Mieście Strykowie jest ludność znaczna. Kupcy tamteysi wielki handel prowadzą wełną i innemi towarami. Z ich to rąk Fabrykanci Sukienni w wyżey wyrażonych Miastach naywięcey otrzymuią Wełny.

W tym Mieście jest Jarmarków siedm, targi co tydzień wielkie, na które wszystkiego dowożą.

Ziemia na Ogrody dobra, drzewo tanie, i gotowych materyałów do budowli w bliskości po Kolo- niach dostanie.

Rzeka zwana Moszczenica w samym mieście idzie, która zimą i latem ma wielką wodę, na której stoią młyny, Folusz, do którego Fabrykanci z powyżey wyrażonych miast do folowania iężdzą, drugi Folusz stawia się i wiele innych obcych iest foluszów i na tey to rzece może bydz więcej w Strykowie postawionych foluszów.

Jest w tym mieście kilkunastu Sukienników, którzy wyrabiają sukna.

Cechy i plomby są zaprowadzone.

Wszyscy Rossyanie idąc po zakupienie sukna do miast fabrycznych powyżey wyrażonych, nie mogą minąć Strykowa. A zatym to miasto iest pierwsze na trakcie, i w tym mieście gdy fabrykanci osiedą, mogą bydz pewni pierwszy przedaży swego wyrobku sukna, a dopiero gdyby ten co chandel suknem prowadzi do Rossyi, nie zastał tam sukna, poiechałby do dalszych miast bo go sam trakt prowadzi.

Jest wiele w tym mieście budynków własnych Obywateli tego miasta których może każdy sprowadzaiący się do tego miasta naiąć sobie na pierwszy moment pomieszkania.

Mogą bydz pewni fabrykanci sukienni, iż Starozakonni kupcy Strykowa dostawiać im będą wełny i pomagać do utrzymywania się i powiększania się fabryki sukienney, co iest rzeczą naturalną, iż kupcy tego miasta wolą aby wełna którą oni tak wielki handel prowadzą w Strykowie na mieyscu wyrobioną była iak ią prowadzić do innych miast.

Ja zaś jako Dziedzic tego miasta dla wszystkich fabrykantów którzy chcą w Strykowie osieść, następujące dobrodzieystwa od siebie samego udzielić przyrzekam.

1. Ile tylko w moich domach własnych będzie wolnych izb do mieszkania, na rok ieden bezpłatnie dać obiecuie.

2. Kto tylko będzie sobie Dom murować lub budować drewniany, dostanie plac i ogród darmo w rynku lub ulicy, co wolno sobie wybrać aby tylko w lenii oznaczoney na co przeznacza się półtory morgi Magdeburskiej. A iezeli kto większy dom budować będzie chciał, może dwa place otrzymać i to na sześć lat bez opłaty czynszu. Po wyjściu zaś lat sześciu wolności, każdy obłacać mi będzie co rok od morgi Magdeburskiej Złotych Polskich dziewięć.

3. Kto tylko sobie Dom wymuruie lub drewniany wystawi, nadam mu Urzędowy przywilej posiadania własnością dla niego i iego Sukcessorów tego gruntu z wyrażeniem wieczney opłaty po Złotych Dziewięć od morgi Magdeburskiej na rok, z wolnością przedania za udzielonym konsensem od Dominium i opłatą cztery tylko od sta procentu. A on się zrzeknie na zawsze fabrykacy trunków Propinacyi i sprowadzania obcych pod karą pieniężną.

4. Kto sobie bądź na murowany dom bądź na drewniany przysposobi do budowania cegły i inny materiał na placu, dostanie odemnie z boru do Strykowa należącego iako Dziedzica tego miasta podarunkiem drzewa sztuk dziewięć.

Pierwsi fabrykanci sukienni w liczbie dwudziestu, którzy najprzód zaczną się budować lub murować, dostaną podarunkiem każdy z tych dwudziestu fabrykanów sukiennych odemnie drzewa po trzysta sztuk.

6. Wszyscy fabrykanci z cegielni mojej w Strykowie będący, jako od Dziedzica dostaną za gotowe pieniądze kupić cegły palonej tysiąc po Złoty Polskich czternaście, a surówki po Złoty Siedm.

7. Gdyby wydawała im się cena wysoka cegły, wolno fabrykanta strycharza swego mieć, iego opłacać, i sobie robić cegłę, w cegielni mojej palić, i te cegielnię w porządku utrzymywać, a drzewa gdzie taniej dostaną od cegielni, zkaż chcą, wolno im będzie kupować. — Do murowania zaś kuminu i innych potrzeb, gliny pozwolę darmo kopać sobie do budowli aby tylko miaysce gdzie się kopie zaplantowane było.

8. Gdy Cech Sukiennicki zaprowadzony będzie w Strykowie wolno będzie temu Cechowi obrać sobie folusznika za potwierdzeniem Dominii, i Strykowsy fabrykanci mieć będą pierwszeństwo za opłatą Złoty ieden od postawu sukna dla Dominium.

9. Będzie wystawiona waga na wełnę, i przysięgły wybrany będzie Wagmayster z opłatą nie wielką.

10. Gdyby kto z znaczniejszych i bogatszych fabrykantów chciał maszyny parowe swoim kosztem założyć, lub wodną przendzarnię wystawić i dom stosowny do tego wymurować skoro się zapewnię o iego możności, za ułożeniem się osobnym ze mną dostanie tyle gruntu i ogrodu, ile mu potrzeba będzie i większą pomoc mu z siebie dać ofiaruję.

11. Mieszkańcom zaś Strykowa oświadczam, iż który ma już swój dom a drugi dom wymuruje lub wybuduje dla umieszczenia fabrykantów przyrzekam dać plac darmo na tak wielki budynek iaki sobie będzie chciał wystawić bez ogrodu. Dostanie cegły

po czternaście Złoty tysiąc palonej, a surówki po siedm Złoty. Dostanie sześć lat wolności od opłaty czynszu Dworowi a po wyśściu lat sześciu opłacać także będzie po Złoty dziewięć od morgi Magdeburskiej i na ten dom po wystawieniu dostanie osobny przywilej.

12. Zapewniam oraz fabrykantom wszystkim protekcją i wstawienie się w każdej potrzebie za nimi u Rządu.

13. Wszyscy więc fabrykanci których to pismo dojdzie wiadomości w każdym czasie niech się udadzą prosto do miasta Strykowa do kupców tamtejszych przez nich zaprowadzeni będą do mnie jako do Dziedzica, a każdy przekona się o mojej rzetelności, iż co tylko będę mógł zrobić.

Działo się we wsi mojej mieszkalnej zwaney Tymianka blisko bardzo Strykowa będący, dnia piętnastego Sierpnia Tysiąc Ośmset Dwudziestego Szóstego Roku.

FELIX CZARNECKI

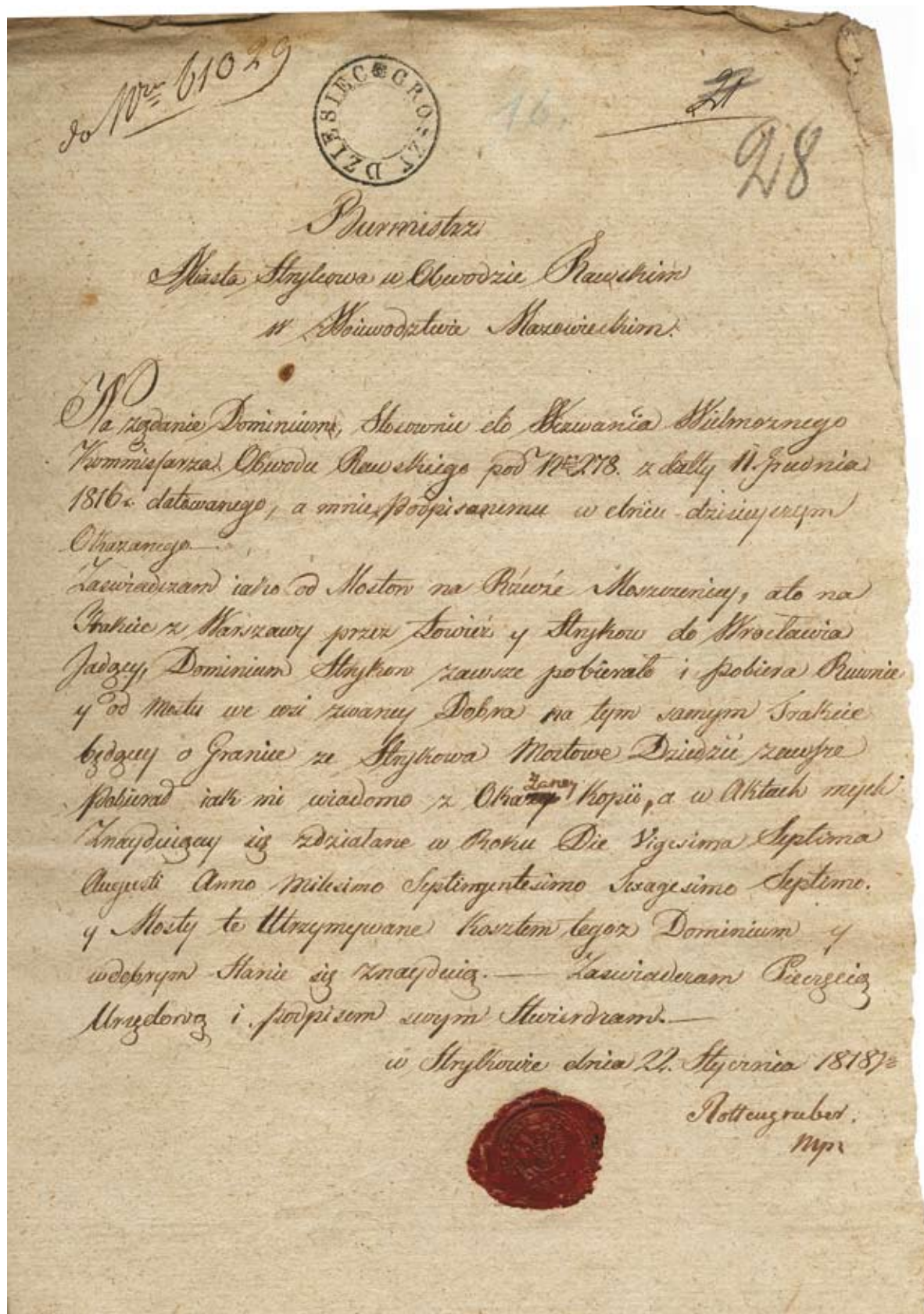
(Źródło: *Akta Archiwum Tymiankowskiego dotyczące pomnożenia Osad Fabrykantami w Strykowie i Głównie od 1820 do 1834*, Archiwum Państwowe w Łodzi, *Archiwum dworu w Bratoszewicach*. Zachowano pisownię i układ tekstu, pominięto tłumaczenie na język niemiecki w oryginale znajdujący się w prawej kolumnie równoległe do tekstu polskiego).

Stryków pomimo zmian w układzie urbanistycznym pozostał osiedlem rzemieślniczo-rolniczym, w którym działalność handlową prowadziło zaledwie kilku kupców. Trudno mówić o ówczesnym Strykowie jako o ośrodku sukiennictwa, jednak na uwagę zasługuje rozwój rzemiosła, a zwłaszcza garbarstwo, szewstwo oraz krawiectwo. W większości jednak mieszkańcy Strykowa musieli zajmować się rolnictwem. Gospodarka opierała się przede wszystkim na handlu bydłem, końmi i trzodą, a czasem handlowano też wełną i chmielem. Gospodarka towarowa była rozwinięta słabo, zaś zaopatrzenie lokalnego rynku w produkty tak niewystarczające, że kupcom nie opłacało się przyjeżdżać na targi (*Studia...*). W mieście nadal pobierano mostowe o czym świadczy dokument wydany przez ówczesnego burmistrza Strykowa (ryc. 1).

Próba zlikwidowania nędzy mieszkańców było powiększenie liczby jarmarków. W 1829 r. w Strykowie było ich 7: „Jarmarków 7 jako to: Na ś. Maciey, w Wielki Czwartek, we Czwartek po świętkach, na ś. Maryą Magdalenę, na ś. Wawrzyniec, na ś. Michał, na ś. Marcin” (*Kalendarz...*, 1829). W połowie XIX w. ich liczba wzrosła do 12 w roku, odbywały się 16 stycznia, 24 lutego, Wielki Czwartek, po Zielonych Świątkach, 25 maja, 23 czerwca, 22 lipca, 10 sierpnia, 29 sierpnia, 24 października, 11 listopada, 30 grudnia.

Zahamowanie rozwoju miasta i stagnacja handlu to główne przyczyny zubożenia mieszkańców Strykowa. Zapiski z 1851 r. podają, że nawet areszt jest tak zniszczony, iż więźniowie w domach prywatnych tylko pod stróża miejskiego opieką przebywać muszą. Biedę miasta spowodował też pożar, który w XIX w. dwukrotnie nawiedził miasto. Zresztą tzw. okres paskiewiczowski (Iwan Paskiewicz był namiestnikiem Królestwa Polskiego w latach 1832–1856) był czasem zastoju społecznego i gospodarczego w całym Królestwie Polskim (Dąbrowski 1994).

Po śmierci Feliksa Czarneckiego Stryków dostał się w ręce Matuszewskich. Z zachowanych dokumentów dowiadujemy się, iż w tym czasie do Strykowa przybywali osadnicy, także ze Zduńskiej Woli (ryc. 2, 2a). Być może także wówczas podejmowano próby sprowadzania kolonistów zza granicy, o czym może świadczyć zachowane pismo (ryc. 3), choć brak daty i jakiegokolwiek podpisu uniemożliwia określenie czasu jego powstania. Opis miasta z 1860 r. wyraźnie stwierdzał, że nie ma żadnych zakładów przemysłowych, ani rękodzielniczych.

Ryc. 1. Pismo burmistrza Strykowa potwierdzające pobieranie mostowego przez kasę miejską.
Źródło: Akta dotyczące mostowego pod miastem Głównem, Strykowem wsią Dobrą przed przepro-
wadzeniem drogi bitej kamiennej 1820–1822, Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Rzewu-
skich z Bratoszewic, sygn. 21.

W takich warunkach Stryków, wcielony do gminy Dobra w 1866 r. funkcjonował jako osada rolniczo-rzemieślnicza. W spisie wykonywanych wówczas zawodów pojawia się dys-trybutor stempli i tabaki oraz dzierżawca trunków zagranicznych. Większość domów miasta nawet w XIX w. była zbudowana z drewna i panowała w nich duża ciasnota, np. w 1864 r. w Strykowie było 148 domów na 2736 mieszkańców, czyli średnio na jeden dom przypadało około 18 mieszkańców. Utrata praw miejskich została prawnie potwierdzona w 1870 roku ukazem carskim (mającym jednak charakter politycznych represji po upadku powstania styczniowego).

Pod koniec XIX w. do mieszkańców Strykowa należało 1230 mórg ziemi. W mieście liczącym wówczas 2413 osób (1900 r.) wśród rzemieślników najwięcej było krawców (65), następnie szewców (35) oraz garbarzy (27). Na początku XX w. w Strykowie funkcjonowała pralnia wełny Kemnińskiego zatrudniająca w 1904 r. 5 osób (*Księga adresowa przemysłu fabrycznego...*).

Przełom wieków był okresem, w którym w sferze drobnej produkcji przemysłowej, która dominowała w mniejszych ośrodkach miejskich takich jak Stryków, pominiętych przez przemysł wielkofabryczny, zaczęła na szerszą skalę wkraczać mechanizacja (przede wszystkim po upowszechnieniu silników spalinowych i elektrycznych) (Puś, 1984). W małych miastach, w których istotną rolę pełniła wymiana dóbr rolniczych i obsługa ludności rolniczej, przewrót techniczny objął przede wszystkim przemysł rolno-spożywczy, w tym głównie młynarstwo, cukrownictwo, browarnictwo.

Proces uprzemysławiania ziem województwa łódzkiego przerwała I wojna światowa. Jej wybuch 1 sierpnia 1914 r. spowodował dezorganizację gospodarki na terytorium centralnej Polski. Zniszczenia, rekwizycje i ciężary, związane z przesuwaniem się frontu i przemarszami wojsk, osłabiły w szczególności niewielkie, miasteczka. Wzrastało w nich bezrobocie, drastycznie pogarszały się warunki życia ludności. Trudną sytuację potęgowała napięta sytuacja polityczna w kraju i nieuregulowane stosunki z państwami sąsiedzkimi. Stan gospodarki pogarszała hiperinflacja odpowiedzialna m. in. za rosnące trudności ze zbytem wyrobów przemysłowych i spadek realnych dochodów ludności, oraz ogólnoświatowy kryzys ekonomiczny. Poprawa sytuacji rynkowej nastąpiła dopiero pod koniec lat trzydziestych, kiedy do procesów odbudowy stopniowo zaczął włączać się kapitał prywatny.

D.

Jasnie Wielmożnego Mecenasa.
Matuszewskiego.

Stryków dnia 17 Czerwca 1837.

Dojściem Fabrykanta miasta
Dominicy woli udożywszy i z Rezer-
wacji Strykowskich i storo przybył do
miasta Strykoma na stałe zamieszkanie
w celu rozpuszczenia fabryki pogrobowi różnym
dotychczas na mieszkanie Dom Dominicy
na miejscu Czerw. który to mój nadzór =
będzie parzem pachyony z masyfami na
mieszkanie Fabrykanta i Czerw. families =
przybył do miasta Strykowskiego, Leż storo
uważam do Rezer. Rezer. Tu ciem-
czył mi i przyniesionego mi zabudowania
na mieszkanie oddał mi i st. i st. i st.
i st. mi było rad. z Dominicy i st. mi
Dmoro, Czerw. a masyfami abym do Stryka-
nemi rozpuszczył pulic. - Wprawdzie
ja uprosiłem i st. i st. do Stryka-
nemi rozpuszczył pulic. i st. i st.
Korona, co jest parzem niemam st. i st. =
Dmoro

Ryc. 2. Pismo osadnika za Zduńskiej Woli do Matuszewskiego, ówczesnego właściciela Strykowa.
Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Rzewuskich z Bratoszewic, sygn. 60, s. 9.

Piszę ci tylko do W^{ro} Mezenasa
 abyś mi przekażył prośbę aby raczył
 postawić wydział, rozłożyć smół i aby
 wszelki materiał do Budowania po-
 trzebny był mi dostarczony na bezwzględ-
 ny płac, a ostateczną szkodę w kasie me-
 szanę myślałem. Domostwo potrzebne na-
 wie mieszkanie i prowadzenie Fabry-
 ki, Spodziewam się że W^{ro} Me-
 zenas tego odmówi mi i tak nie pusz-
 czam fabrykantowi przybytemu do
 miasta kulejnego miasta. - Dodać
 mię także kaski tej samej fabrykan-
 tom potrzebując. Innych oszczędzić nie ma-
 jem. -
 Pozdrawiam cię bardzo i proszę W^{ro} Me-
 zena o pomoc i przekaż mi
 wszystko bez względu na co
 P. Matuszewski
 Honorowi Włóczęgę

Ryc. 2a. Pismo osadnika ze Zduńskiej Woli do Matuszewskiego, ówczesnego właściciela Strykowa, cd.
 Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Rzewuskich z Bratoszewic, sygn. 60, s. 10.

ad A^m 165. 19

Do Sprowadzenia zagranicznych
Kolonistów

Ważę się nałecy do Bechuc i Wólki pod
Łutomiraliem i Konstantynowem przez
Łgierz - tam ugodzić dwóch faktow
którym się daie 50 Talarów na ryzek
na przepade, aby szli za Granicę i na
mawiali do ściągnięcia się Kolonistów
w Kray Polski, i do uktado z
Dziudricem

Ryc. 3. Pismo polecające nakłanianie zagranicznych osadników do przybycia do Strykowa.
Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Rzewuskich z Bratoszewic, sygn. 60, s. 12.

Sprzyjała temu dobra koniunktura światowa, poprawa zdolności nabywczej wsi, dążenie do unowocześnienia armii oraz próby rządu oddziaływania na gospodarkę kraju przez politykę tzw. nakręcania koniunktury.

Zagospodarowanie małych miast w Polsce międzywojennej kształtowało się pod dużym wpływem otoczenia wiejskiego. W małych miastach zmieniało się niewiele, liczba mieszkańców wzrastała wolniej niż w okresie burzliwego rozwoju przemysłu na przełomie XIX i XX w., w ich życiu dużą rolę odgrywały zajęcia rolnicze obok drobnego handlu i rzemiosła. Stryków na tym tle należał do wyróżniających się ośrodków. Jego dość dynamicznemu rozwojowi sprzyjało otrzymanie przez miasto w 1903 r. połączenia normalnotorowego z Warszawą i Łodzią, a następnie wąskotorowego z Krośniewicami.

Poprawa sytuacji gospodarczej, ponowny rozwój rzemiosła, zwłaszcza krawiectwa, szewstwa i garbarstwa oraz rozwój ludnościowy zbiegły się z odzyskaniem przez Stryków praw miejskich w 1923 r. Ranga miasta jako węzła komunikacyjnego wzrosła po wybudowaniu

w 1935 r. drogi ze Strykowa do Łodzi przez Dobrą, która omijając Zgierz, skróciła połączenie Łodzi z Warszawą. Przed rokiem 1939 Stryków był miastem, w którym istotny element gospodarki stanowiła działalność przemysłowa.

Wśród istniejących wówczas większych zakładów przemysłowych wymienić należy przetwórstwo smołowe i fabrykę papy dachowej Cukierniana (funkcjonującą w okolicach dzisiejszego przedsiębiorstwa Lek S.A.), pralnię wełny i garbarnię Zajdlera i Praskiera (znajdującą się w przeszłości przy obecnej ul. Kolejowej), tartak (w okolicach dawnego PPEB) oraz cegielnię Wolberga (na południowych przedmieściach Strykowa). Przemysł spożywczy reprezentowany był m.in. przez młyny (Krygier Bracia i Spółka przy ul. Kolejowej, młyn przy placu Łukasińskiego), rzeźnię miejską i masarnię. Spośród innych działalności w latach międzywojennych, o których do dziś zachowały się informacje wymienić należy aptekę, którą prowadził Ferdynand Oth oraz miejskiego lekarza weterynarii Jana Wojnarowskiego. Branżę medyczną reprezentowali lekarz Hipolit Lewkowicz, dentysta Lea Lewkowicz, felczer Wojciech Szadkowski, akuszerki Antonina Tomczak i Józefa Kauer (*Księga adresowa...*, 1926/27, 1928, 1929, 1930).

4.3. Gospodarka miasta w latach 1945–1989

Po zakończeniu II wojny światowej w wyniku zniszczeń wojennych i wyludnienia miasta głównym zajęciem mieszkańców Strykowa było rolnictwo i różne drobne chałupnictwo.

Silny wpływ na gospodarkę Strykowa miał fakt utraty przez miasto ok. 45% mieszkańców, głównie Żydów oraz Polaków wymordowanych przez hitlerowców ale także i Niemców, którzy opuścili miasto po zakończeniu wojny. W 1946 r. miasto liczyło tylko 2603 mieszkańców.

Na powojenny rozwój miasta istotny wpływ miało także bliskie sąsiedztwo Łodzi. Proces uprzemysławiania kraju, zapoczątkowany ustawą z 21.VII.1950 r. o sześcioletnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu w Polsce na lata 1950–1955, preferował przede wszystkim bardziej zaniedbane gospodarczo województwa, takie jak białostockie, kieleckie, krakowskie i lubelskie. Ustawa o planie sześcioletnim stwierdzała wręcz, że „[...] należy ograniczyć dalszą rozbudowę przemysłu w Łodzi do budowy zakładów związanych bezpośrednio związanych z obsługą ludności bądź też obsługą istniejącego przemysłu.” Na terenach sąsiadujących z Łodzią w promieniu do 30 km, a więc także i w Strykowie, inwestycje przemysłowe były wręcz uzależnione od indywidualnej decyzji przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów (Sapkowski, 1974).

Źródłem informacji nt powojennego życia gospodarczego miasta są zachowane księgi budżetowe. Wiadomo z nich, iż w 1948 r. pobierano czynsze z „domków z targowicy” oraz

kilkadziesiąt opłat placowych, straganowych i targowiskowych. Do kasy miejskiej wpływały także „podatki od szyldów i plakatów”, podatki od widowisk (odbywały się w maju czerwcu, listopadzie i grudniu), opłaty za dzierżawę stawów, tartaku, placów pod karuzele oraz czynsz z rzeźni. Zachowały się także potwierdzenia wielu opłat szarwarkowych⁸. (*Zarząd Miejski w Strykowie, Księga dochodów budżetowych Zarządu Miejskiego w Strykowie 1948 r. ...*).

W latach pięćdziesiątych miasto w dalszym ciągu odbudowywało swój potencjał gospodarczy. Widoczny w Strykowie pod koniec lat pięćdziesiątych obraz pozarolniczej działalności gospodarczej, doskonale oddaje współczesne procesy nacjonalizacji działalności gospodarczej. W przemyśle praktycznie przestała istnieć prywatna własność, szereg przedwojennych przedsiębiorstw stało się własnością Skarbu Państwa lub spółdzielczą. Przemysł reprezentowany był m.in. przez Brzezińskie Zakłady Terenowe Przemysłu Materiałów Budowlanych (ceglarnia w Smolicach), Łódzkie Okręgowe Zakłady Tuczki Przemysłowej (tuczarnia w Smolicach), Spółdzielnię Pracy Chemików Argon (Podlipie 3), Wytwórnię Chemiczną Świt (ul. Brzezińska), Spółdzielnię Przemysłu Ludowego i Artystycznego Strykowie (ul. 15 Grudnia 35 obecnie ul. Warszawska), Przedsiębiorstwo Przemysłu Terenowego Wyrobu Mydła i Pokostów, Spółdzielnię Przemysłu Ludowego i Artystycznego „Sztuka Łowicka” (ul. Targowa 26) a także Rejonowe Przedsiębiorstwo Młynów Gospodarczych (młyn na pl. Łukasińskiego 3), piekarnię (ul. Strykowski, ul. Kolejowa), rzeźnię i masarnię (ul. Kolejowa).

Funkcjonowało także kilka punktów handlowych, m.in. sklep spożywczy (ul. Świerczewskiego 7, obecnie ul. Warszawska), sklep tekstylny (ul. 15 Grudnia 6), sklep warzywniczy (przy ul. Kościuszki 33), sklep żelazny (na ul. 15 Grudnia 13), sklep galanteryjny (ul. 13 Grudnia 17), Sklep papierniczy (ul. 15 Grudnia 6), Sklep Gospoda Ludowa (ul. Targowa 1). Gospodarczy obraz miasta uzupełniały Spółdzielnia Gminna Samopomoc Chłopska, Powiatowa Spółdzielnia Usług Skórzano Odzieżowych „Łączność” (prowadząca usługowy punkt krawiecki na ul. 15 Grudnia), Spółdzielnia Pracy Usług Skórzanych „Pionier” (prowadząca punkt usługowy na ul. Stary Rynek 4). Funkcjonowała także apteka przy ul. Kościuszki 4 (wówczas społeczna), Kasa Spółdzielcza (ul. 15 Grudnia 12), krochmalnia i punkt skupu (ul. Kolejowa 48), zakład ślusarski (przy ul. 15 Grudnia 23) (*Spis ...*, 1957/58).

W mieście rozwijała się Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska (często przejmując budynki zdewastowane jeszcze podczas wojny jak np. rzeźnię w 1955 r.). Opuszczone i za-

⁸ Szarwark (niem. *Scharwerk*. *Schar* – gromada, zastęp, tłum, *werk* – czyn, dzieło) przymusowe świadczenia ludności wiejskiej w robociznie lub sprzężaju (czyli przy użyciu własnego wozu) przy budowie i naprawie dróg i mostów, wałów i grobli, wałów przeciwpowodziowych, obwarowań, przy pracach melioracyjnych itp. W Polsce znany był już w średniowieczu, później zastąpiony opłatami pieniężnymi. W okresie międzywojennym istniał szarwark obowiązkowy na rzecz gminy z możliwością wykupienia się od niego. Z uprawnienia do szarwarku korzystali niemieccy okupanci i nakładali go w dużym wymiarze. W początkowym okresie istnienia PRL ustalanie wymiaru szarwarku należało do Gromadzkich Rad Narodowych. Szarwark zniesiono w 1958 r. (*Encyklopedia ...*, 1999 i in.).

niedbane niemieckie gospodarstwa rolne były jeszcze w latach pięćdziesiątych przejmowane przez polskich rolników. Na targowicy kwitł handel, w 1956 r. dniem targowym ustalono czwartek. Miasto cierpiało na brak lokali w których mogłaby rozwijać się działalność gospodarcza. Dlatego w kolejnych latach podejmowane były decyzje o przydzielaniu działek pod działalności gospodarcze. M.in. w 1957 r. „pod budowę budynku handlowego GS przeznaczono pod budowę plac pożydowski w Strykowie przy ul. Kościuszki i Emilii Plater” a także przydzielono kolejny plac pod budowę domu handlowego GS przy ul. Grunwaldzkiej i Emilii Plater. Wiele remontów i napraw zwłaszcza chodników i ulic wykonywano systemem gospodarczym (*Sprawozdanie z wykonania budżetu w 1955 r. ..., Księga uchwał Rady Narodowej w Strykowie 1955–60...*). W połowie lat sześćdziesiątych podjęto administracyjno-prawne działania zmierzające do aktywizacji gospodarczej małych miast w Polsce. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych doszło do wyraźnego ożywienia gospodarczego małych miast, rozpoczął się względnie silny rozwój funkcji obsługi lokalnej, zwłaszcza w zakresie handlu a także zaopatrzenia i zbytu produkcji rolnej oraz technicznej obsługi rolnictwa. Wśród funkcji o charakterze ponadlokalnym na szerszą skalę pojawił się przemysł, powodując najbardziej wyraźnie zmiany w przestrzennym zagospodarowaniu oraz gospodarce małych miast.

Również w Strykowie w latach sześćdziesiątych potencjał działalności gospodarczej był znacznie większy. Funkcjonowało już Przedsiębiorstwo Produkcji Prefabrykatów i Elementów Budowlanych przy ul. Batorego, działały także: Brzezińskie Przedsiębiorstwo Przemysłu Terenowego – Wytwórnia Pokostów, Spółdzielnia Przemysłu Ludowego i Artystycznego Świdry Wielkie w Otwocku – Zakład Farbiarsko Wykończalniczy (przy ul. Sienkiewicza), cegielnia mechaniczna Łódzkiego Przedsiębiorstwa Przemysłu Terenowego Materiałów Budowlanych. W Smolicach rozwija się Spółdzielnia Hodowców Zwierząt Futerkowych HO-DEX. Pojawiło się szereg nowych sklepów (w tym obuwniczy i chemiczny na ul. 15 Grudnia, monopolowy na pl. Łukasieńskiego). Wśród usług działały zakłady fryzjerskie (na ul. Grunwaldzkiej 17 i 15 Grudnia 16), Zakład Remontowo Budowlany (ul. Strykowski), Kino Jutrzenka (na pl. Łukasieńskiego), restauracja Pod Jeleniem (ul. Targowa 1), zamiast kasy funkcjonował Bank Spółdzielczy (*Spis...*, 1966/67).

Ogółem w latach sześćdziesiątych w Strykowie czynnych było ok. 12 zakładów przemysłowych i 17 rzemieślniczych. Miasto zamieszkiwała głównie ludność rolniczo-robotnicza. Mieszkańcy utrzymywali się z handlu produktami wiejskimi, które trafiały głównie na rynek łódzki.

W kolejnych dziesięcioleciach następował przede wszystkim rozwój drobnej działalności usługowej, w tym także wyspecjalizowanej. Obok licznych firm świadczących usługi budowlane a także z zakresu mechaniki samochodowej pojawiły się także firmy świadczące usługi projektowe (geodezyjne, wodno-kanalizacyjne).

Rozwój drobnych firm produkcyjnych oraz produkcyjno-handlowych (głównie z branży odzieżowej i spożywczej) nie był w stanie zaspokoić zapotrzebowania na miejsca pracy. W efekcie znaczna część mieszkańców Strykowa pracowała poza granicami miasta i gminy. Już w latach siedemdziesiątych około 50% mieszkańców miasta pracowało w przemyśle, większość dojeżdżała do pracy w Zgierzu i Łodzi. Stryków zaczynał być określany jako „sympialnia” Łodzi.

Pod koniec lat siedemdziesiątych (1979 r.) powołano na terenie Strykowa nowe zakłady przemysłowe Sigma. Podjęto także wiążące decyzje w sprawie Wytwórni Mas Bitumicznych, której budowę rozpoczęto w 1980 r. W tych latach głównymi przedsiębiorstwami przemysłowymi w mieście były: Przedsiębiorstwo Produkcji Prefabrykatów i Elementów Budowlanych, Zakłady chemiczne „Argon”, PTSB „Transbud”, Łódzkie Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej Cegielnia Stryków, Spółdzielnia „Strykowianka”, Spółdzielnia „Guma”, Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska. (*Sprawozdanie z realizacji zadań planu...*, 1979)

Nadal podejmowano wiele działań w celu usprawnienia i rozwoju działalności gospodarczej na terenie miasta. Wiele zadań wykonywano w ramach czynów społecznych zwłaszcza remonty dróg i chodników (np. wybudowanie parkingu przy restauracji „Nad Zalewem”, budowa strażnicy, wodociągu a także budowa w 1989 r. toru motokrosowego przez członków MZKS Zjednoczeni w Strykowie).

W latach osiemdziesiątych rozwijała się działalność handlowa i usługowa jednak bolączką miasta, był brak odpowiednich lokali co powodowało, iż większość drobnej działalności usługowej lokowało się na terenach wiejskich na co zwracały uwagę władze Strykowa. Dlatego też niezwykle ważna dla obsługi mieszkańców miasta była budowa i oddanie do użytku kolejnych budynków gospodarczych w mieście (m.in. pawilonu handlowego „Miroslawiec” przy ul. Ozorkowskiej, pawilonu handlowego „Giżycko” ul Sienkiewicza, budynku handlowo-administracyjnego przy ul. Grunwaldzkiej, pawilonów handlowych przy ul. Targowej).

Głównym podmiotem prowadzącym działalność handlową i przetwórczą w zakresie przemysłu spożywczego była GS Samopomoc Chłopska. Na koniec lat osiemdziesiątych niemal wszystkie sklepy pozostawały uspołecznione (GS) natomiast wśród rzemiosła prym wiodła działalność prywatna (na 143 zakłady aż 137 prowadzonych było przez osoby prywatne) (*Sprawozdanie z realizacji zadań planu społeczno-gospodarczego...*, 1979, 1980, 1982, 1983 r., *Sprawozdanie z wykonania miejsko-gminnego planu...*, 1980, 1981, 1986, 1987, 1988, 1989 r.).

4.4. Współczesne życie gospodarcze miasta

4.4.1. Ogólna charakterystyka ekonomiczna miasta

Przemiany ustrojowe rozpoczęte na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w., stały się istotnym czynnikiem zmiany struktury gospodarczej Strykowa. Przemiany ustrojowe pobudziły drobną, lokalną przedsiębiorczość oraz przywróciły poczucie własności prywatnej, otworzyły miasto na napływający kapitał. Nastąpiło odrodzenie samorządu terytorialnego, faktycznego gospodarza miast, który w interesie ogółu mieszkańców mógł podjąć kompleksowe działania na rzecz rozwoju i promocji miasta, określić preferencje, priorytety i kierunki rozwoju Strykowa.

W nowej rzeczywistości gospodarczej także wśród mieszkańców Strykowa widoczny stał się wzrost prywatnej przedsiębiorczości. Trudne warunki ekonomiczne, otwarcie Polski na rynki europejskie i światowe oraz rosnąca konkurencja powodowały jednak szybką „rotację” strykowskich firm – choć powstawało wówczas wiele podmiotów gospodarczych, jednak duża część z nich funkcjonowała przez krótki okres czasu⁹. W ciągu 5 lat od 1990 do 1995 r. liczba podmiotów gospodarczych zwiększyła się o ok. 70%, były to przede wszystkim drobne firmy handlowe, usługowe i produkcyjne.

Przed koniecznością poprawy efektywności gospodarowania stanęło wiele przedsiębiorstw o długich tradycjach. Niektóre z nich nie przetrwały gwałtownych zmian gospodarczych przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Trudności gospodarcze najmocniej dotknęły największe firmy strykowskie, będące jednymi z największych pracodawców w mieście. M.in. przestał istnieć Transbud, w likwidację postawiono Spółdzielnię Usług Rolniczych, rozpoczęły się trudności strykowskiej fabryki elementów budowlanych PPEB, strykowskiego oddziału Organiki Argon oraz fabryki zabawek Strykowianka (dziś już nie istniejące).

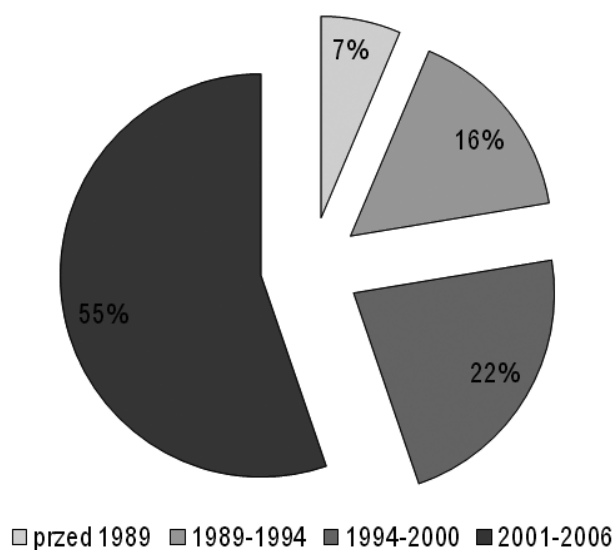
Współcześnie mieszkańcy Strykowa prowadzą ponad 200 przedsiębiorstw, których struktura wiekowa odzwierciedla trudną sytuację gospodarczą ostatniej dekady XX w. (ryc. 4).

Wśród firm zdecydowanie przeważają przedsiębiorstwa młode, powstałe w pierwszych latach XXI w. (55% wszystkich funkcjonujących firm). Warto zwrócić uwagę, iż do dnia dzisiejszego w Strykowie działa szereg firm, założonych jeszcze przed 1989 r., w tym także przedwojennych.

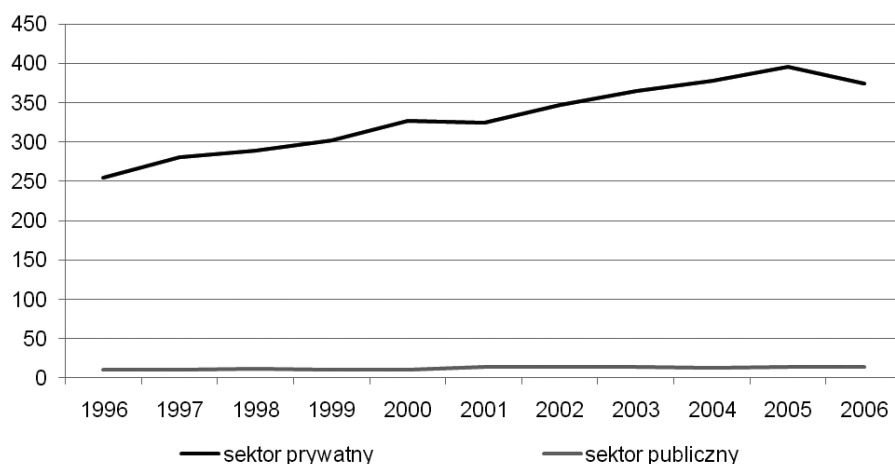
W ujęciu dynamicznym widoczny jest stały wzrost liczby przedsiębiorstw na terenie miasta. Dotyczy to przede wszystkim sektora prywatnego, w którym liczba podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON zwiększyła się z 243 (1996 r.) do 360 (2006 r.) (ryc. 5).

⁹ Np. w trzech kwartałach 1996 r. (w skali gminy) rozpoczęło swą działalność aż 99 podmiotów gospodarczych, jednak równolegle zlikwidowały działalność 92 podmioty (wg informacji Urzędu Miasta Gminy Stryków).

Dynamika realnego wzrostu liczby przedsiębiorstw była więc bardzo duża (ok. 50% w czasie zaledwie 11 lat), znacznie większa od wielu miast w regionie. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców osiągnęła wartość 110 (2005 r.) co plasuje Stryków na 20 miejscu wśród miast województwa łódzkiego. Warto zauważyć, iż Stryków został wyprzedzony przez wiele miast podobnych wielkościowo, a na czele stawki znajdują się takie miasta jak Przedbórz, Poddębice, Wieruszów, Tuszyn, Pajęczno oraz Błaszki (odpowiednio 143, 142, 141, 138, 126 oraz 126 podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w 2005 roku). Pozwala to zakładać, iż Stryków może w tej sferze w dalszym ciągu rozwijać swój potencjał gospodarczy, choć niewątpliwie pewną konkurencję dla lokalnej przedsiębiorczości stanowi dość bliskie sąsiedztwo Łodzi.

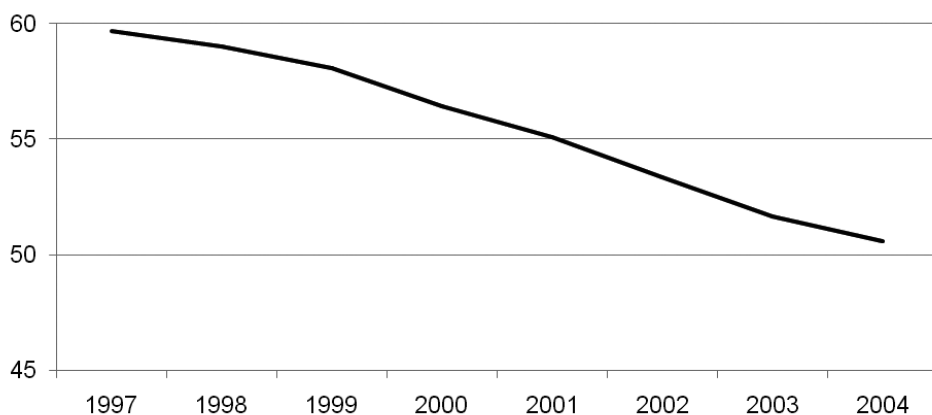

Ryc. 4. Struktura firm prowadzonych przez mieszkańców Strykowa wg okresu powstania.
Źródło: opracowanie autora na podstawie Ewidencji Działalności Gospodarczej miasta – gminy Stryków.

Ryc. 5. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON w latach 1996–2006.
Źródło: opracowanie autora na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Aktywność zawodowa ludności oraz jej potencjał ekonomiczny są jednymi z podstawowych mierników ekonomicznych. Liczba pracujących mieszkańców Strykowa w ostatnich latach gwałtownie wzrasta, z 846 osób w 1996 r. do 1619 w 2006 r. co jest bardzo korzystnym zjawiskiem. Przy utrzymującym się podobnym poziomie zaludnienia miasta, jego potencjał ekonomiczny ulega wyraźnemu zwiększeniu, także na tle całego województwa (pracujący w mieście stanowili 0,14% pracujących w województwie w 1996 r. i 0,31% w 2006). Wzrost liczby pracujących wynika z poprawy ogólnej sytuacji gospodarczej miasta (wzrost liczby miejsc pracy i spadek bezrobocia) oraz z podjęcia pracy osób młodych, pozostających do tej pory w wieku przedprodukcyjnym. Świadczy o tym poprawiający się w ostatnich latach miernik obciążenia ekonomicznego mieszkańców. Miernik ten oparty jest na stosunku liczby osób w wieku nieprodukcyjnym do 100 osób w wieku produkcyjnym. Znaczne obciążenie ekonomiczne, wyrażające się dużym udziałem dzieci i osób pozostających na emeryturze w stosunku do osób zdolnych do pracy m.in. ogranicza możliwości inwestycyjne społeczności i podnosi koszty działania instytucji opiekuńczych i oświatowych. W Strykowie miernik ten w czasie ostatniej dekady osiągał wartości w zakresie od 59,7 dla lat 1995–2000 do 50,6 dla lat 2001–2006, ulegając znaczącej poprawie (ryc. 6).

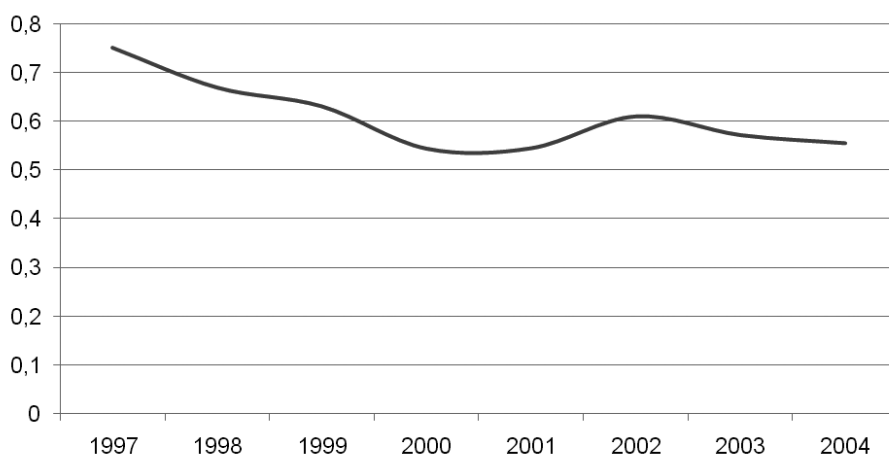

Ryc. 6. Obciążenie ekonomiczne mieszkańców w latach 1995-2006 (średnia ruchoma, okres pięcioletni).

Źródło: opracowanie autora na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Współczesną wartość miernika można uznać za korzystną (jest to wynik zbliżony do średniej dla wszystkich miast w województwie łódzkim, która w 2006 r. osiągnęła wartość 51,7) choć aż 20 miast województwa osiąga wartość lepszą. Również korzystny z ekonomicznego punktu widzenia jest udział w społeczności Strykowa ludności w wieku nieprodukcyjnym, który wyniósł w 2006 r. 33,6%, co na tle innych miast województwa oznacza 6 miejsce, a wśród miast małych miejsce 2 (po Wieruszowie). Należy tu podkreślić, iż dobre wskaźniki ekonomiczne są skutkiem coraz mniejszej liczby osób w wieku przedprodukcyjnym.

Spadek liczby dzieci w Strykowie jest zgodny z tendencją ogólnopolską i wynika z coraz późniejszego wieku osób decydujących się na założenie rodziny, a także z ograniczania liczby dzieci w rodzinie. Jednak w perspektywie czasu może prowadzić do spadku liczby osób pracujących. Potwierdza to współczynnik dynamiki demograficznej mieszkańców Strykowa, (obliczany jako stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów w danym okresie, miernik ten świadczy o demograficznym potencjale społeczności miasta: przyjmując wartości powyżej jedności opisuje populacje rozwojowe, ułamekowy dowodzi regresu demograficznego miasta). Współczynnik ten w Strykowie przyjmuje wartości niekorzystne, poniżej jednego, z tendencją do obniżania się (ryc. 7).

Ryc. 7. Współczynnik dynamiki demograficznej w latach 1997–2004 (średnia ruchoma, okres pięcioletni, lata 1995–2006)

Źródło: opracowanie autora na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Choć tendencje demograficzne w mieście nie oddziałują bezpośrednio na aktualny potencjał miasta, to w dalszej perspektywie trudno mówić o rozwoju ośrodka, którego mieszkańcy stopniowo wymierają i nie są zastępowani w pełni przez młodsze pokolenia. Pogarszanie się współczynnika dynamiki demograficznej powinno stanowić ostrzeżenie dla władz Strykowa i skłonić do działań poprawiających sytuację demograficzną miasta np. poprzez poprawę warunków mieszkaniowych, szerszą ofertę i lepszy dostęp do usług socjalnych i oświatowych, promowanie polityki prorodzinnej itp.

Istotnym miernikiem świadczącym o gospodarzach miasta, ich ekspansywności i racjonalności podejmowanych działań, a przede wszystkim o ich aktywności jest procentowy udział dochodów własnych w budżecie miasta. Ośrodek, którego władze biernie oczekują na subwencje rządowe nie daje podstaw do uznania go za potencjalnie rozwojowy. Pod względem wysokości udziałów własnych w budżecie miasta, Stryków plasuje się na ok. 20 miejscu w województwie. Wysokość dochodów własnych na 1 mieszkańca plasuje gminę na 16 miej-

scu (porównywalne dane statystyczne w tym zakresie i omawiane dalej są dostępne tylko dla gmin). Udział dochodów własnych na jednego mieszkańca w ogólnej wysokości dochodów kształtuje się w ostatnich latach na poziomie zbliżonych do 60% lub lekko go przekraczającym. Jest to wartość o kilka procent wyższa niż średnia dla województwa. Jest to jednocześnie druga pod względem wielkości wartość spośród wszystkich gmin miejsko wiejskich w województwie łódzkim (wyższą ma jedynie Tuszyn). Warto też zauważyć, iż Stryków pod tym względem, biorąc pod uwagę wszystkie 178 gmin w województwie, jest na 18 miejscu (w 2006 r. natomiast na 14 miejscu w 2004 r.).

Podsumowując, Stryków należy uznać za miasto o dość wysokim potencjale ekonomicznym i dobrych wskaźnikach gospodarczych (łącznie z gminą). Bardzo dobrze prognozuje to miastu na przyszłość i dobrze świadczy o władzach gminy a także aktywności samych mieszkańców. Pod względem liczby podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców miasto plasuje się w połowie stawki wszystkich miast województwa (na 20 miejscu) Biorąc pod uwagę miasta małe (do 10 000 mieszkańców) Stryków jest na miejscu 9 (spośród 20). Obiektywną oceną działania władz lokalnych jest fakt, iż gmina Stryków została wyróżniona w 2002 r. dyplomem za zajęcie II miejsca w grupie gmin do 15 tysięcy mieszkańców w rankingu „Profesjonalna Gmina Przyjazna Inwestorom” w kategorii zarządzanie rozwojem, natomiast w rankingu ogólnym zajęła 16 miejsce.

Współcześnie władze samorządowe budują wizerunek miasta i gminy w oparciu o bardzo dobrą dostępność komunikacyjną, wynikającą z budowy autostrad A-1 i A-2, których skrzyżowanie znajduje się na terytorium gminy Stryków. Duże znaczenie ma także fakt położenia Strykowa w strefie międzyaglomeracyjnej Warszawy i Łodzi wraz z lotniskami im. Chopina i Reymonta. Poprzez dobre skomunikowanie, obniżanie kosztów pracy i zasoby siły roboczej a także przeznaczanie dużych terenów pod inwestycje, miasto ma szansę na dynamiczny rozwój gospodarczy. Prowadzić to może do zmiany znaczenia Strykowa w regionie, który do tej pory był przez większą część swojego istnienia, ośrodkiem relatywnie małym, odgrywającym raczej niewielką rolę w życiu gospodarczo-społecznym regionu.

4.4.2. Rolnictwo

Na rozwój rolnictwa i jego przestrzenne zróżnicowanie główny wpływ wywierają warunki przyrodnicze, do których należą m. in. gleby, stosunki wodne, rzeźba oraz klimat. Wskaźnik bonitacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla całej gminy jest stosunkowo niski i wynosi 56,4 (jeden z najniższych wśród gmin powiatu zgierskiego) (*Studium...*). Jest on wyrazem niezbyt korzystnych warunków dla prowadzenia produkcji rolnej (tab. 1).

Tabela 1. Bonitacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej gminy Stryków na tle kraju

Elementy	Gmina Stryków	Polska
Jakość i przydatność gleb	39,4	49,5
Agroklimat	10,4	9,9
Rzeźba terenu	4,0	3,9
Warunki wodne	2,6	3,3
Wskaźnik ogólny	56,4	66,6

Źródło: Studium..., *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin*, Puławy 1981 r.

Warto zaznaczyć, iż warunki klimatyczne sprzyjają rozwojowi działalności rolniczej. Największym zagrożeniem dla upraw polowych i sadowniczych są okresy zanikania pokrywy śnieżnej oraz spóźnione przymrozki wiosenne, skutkujące wymarzaniem zbóż ozimych oraz uszkodzeniem kwiatów drzew i krzewów owocowych. Okres wegetacyjny trwa ok. 215 dni, Jest zatem wystarczająco długi dla upraw zbożowo-okopowych, warzyw jak i drzew owocowych. W okresie tym wysokość opadów jest przeciętna dla kraju i wynosi ok. 400–425 mm (www.ipm.iung.pulawy.pl).

Bazą produkcji rolniczej w Strykowie jest 585 ha użytków rolnych. Na obszarze Strykowa znajdują się znaczne obszary gleb średniej jakości (klasa IV – 154 ha) a łącznie z klasą trzecią, gruntów chronionych jest 32,7%. Miasto posiada więc pod tym względem przeciętne warunki do produkcji rolnej (tab. 2).

Tabela 2. Klasy bonitacyjne gruntów ornych w Strykowie

Klasa bonitacyjna	Powierzchnia [ha]	Odsetek [%]
IIIa	10	1,6
IIIb	41	6,5
IVa	60	9,6
IVb	94	15,0
V	279	44,5
VI	143	22,8

Źródło: Urząd miasta gminy Stryków.

W strukturze użytkowania terenów rolnych dominują grunty orne, które stanowią niespełna 85% powierzchni użytków rolnych. Znaczny odsetek gruntów ornych był odłogowany (niespełna 33%) lub ugorowany (niespełna 7%). Powierzchnia sadów jest stosunkowo duża

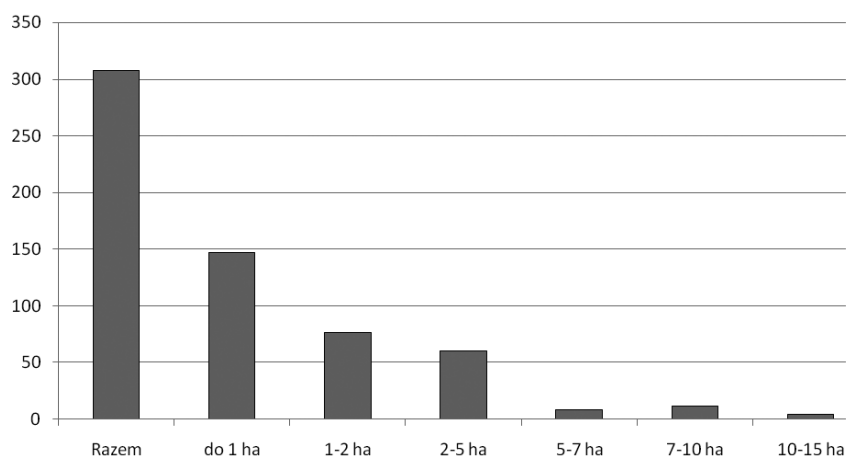
(9,5%) i przewyższająca powierzchnię łąk i pastwisk, których na terenie miast jest bardzo mało (zaledwie 7,8% powierzchni użytków rolnych). Jeszcze mniejszy na terenie miasta jest udział lasów, który nie przekracza 1,4% powierzchni miasta (tab. 3).

Tabela 3. Powierzchnia gruntów wg rodzaju użytku

Rodzaj użytku	Powierzchniaw ha
Użytki rolne	585,89
Grunty orne ogółem	497,56
Grunty orne pod zasiewami	264,67
Grunty orne odłogi	192,9
Grunty orne ugory	39,99
Sady	55,59
Łąki trwałe ogółem	27,46
Łąki trwałe użytkowane	9,87
Pastwiska ogółem	5,28
Pastwiska użytkowane	3,06
Lasy i grunty leśne ogółem	11,19
Lasy i grunty leśne zalesione	11,19
Pozostałe grunty ogółem	50,96
Pozostałe grunty zadrzewione i zakrzewione	1,95

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002, GUS.

Wg Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2002 r. na terenie miasta funkcjonowało 308 gospodarstw rolnych. Dominowały gospodarstwa bardzo drobne i drobne. Gospodarstwa o powierzchni do 1 ha stanowią 47,7% ogółu, od 1 do 5 ha dalsze 44,2% (ryc. 8).

Ryc. 8. Liczba i struktura gospodarstw wg powierzchni w Strykowie w 2002 r.

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002, GUS.

Rozdrobnienie gospodarstw jest znaczne w całej gminie jednak na terenie miasta zdecydowanie najsilniejsze. Gospodarstwa umożliwiające prowadzenie wydajnej, wysokotowarowej i konkurencyjnej produkcji rolniczej stanowią niewielki odsetek. Ponadto kondycja rolnictwa na obszarze miasta nie jest dobra. Ponad połowa gospodarstw (przede wszystkim gospodarstwa najmniejsze) nie prowadzi produkcji rolniczej. Gospodarstwa, których produkcja nastawiona jest głównie na zbyt stanowią zaledwie 14% ogółu (tab. 4).

Tabela 4. Gospodarstwa wg rodzaju i celu produkcji

Rodzaj gospodarstwa	Ilość
Gospodarstwa rolne nie prowadzące produkcji rolniczej	169
Gospodarstwa rolne produkujące wyłącznie na potrzeby własne	29
Gospodarstwa rolne produkujące głównie na potrzeby własne	66
Gospodarstwa rolne produkujące głównie na rynek	44
Razem	308

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002, GUS.

Tym samym rolnictwo w gospodarce miasta odgrywa niewielkie znaczenie, choć tereny rolne zajmują w Strykowie ok. 649 ha a użytki rolne ok. 585 ha (odpowiednio 79,5% oraz 71,8% powierzchni miasta). W rejestrze REGON w 2006 r. zarejestrowanych było jedynie 9 podmiotów gospodarczych prowadzących działalność gospodarczą w sekcji A (rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo wg PKD). Struktura własności gospodarstw rolnych jest jednolita. Wszystkie gospodarstwa rolne są w rękach prywatnych.

W zdecydowanej większości gospodarstw na obszarze miasta produkcja rolnicza jest wszechstronna, niewyspecjalizowana. W produkcji rolniczej dominuje uprawa roślin mało pracochłonnych, w tym zwłaszcza zbóż, uprawy typowe to żyto i ziemniaki. Łącznie powierzchnia zasiewów wyniosła w 2002 r. 264,7 ha. Na 264 ha gruntów ornych pod zasiewami zboża stanowiły 78% (206 ha), ziemniaki 9,5% (25 ha). Wśród zbóż dominuje żyto, którym obsiano 117 ha tj. prawie 57% powierzchni zbóż. Znaczący udział miało także pszenżyto (jare i ozime – łącznie 26 ha). Znaczny udział w mieście mają także truskawki (ponad 11 ha). Niekiedy, przy odpowiedniej agrotechnice, zwłaszcza poprawie stanu uwilgotnienia gleby i nawożeniu organicznym uprawiany bywa również rzepak, jęczmień a nawet pszenica.

W pogłowie zwierząt gospodarskich wyróżnia się jedynie trzoda chlewna (337 szt.) jednak obsada na 100 ha użytków rolnych wynosi tylko 57,5 szt. (w Polsce w 2002 r. wyniosła średnio 142,6). W przypadku bydła ta różnica jest jeszcze większa: w mieście obsada wynosi 7,5 szt. na 100 ha, w Polsce 32,7.

W świetle danych z powszechnych spisów rolnych (z lat 1996 i 2002) należy stwierdzić, iż produkcja rolna odgrywa coraz mniejszą rolę w gospodarce miasta i ulega stopniowej marginalizacji. Zarówno w zakresie produkcji roślinnej jak i obsady zwierząt gospodarskich nastąpiło zmniejszenie wartości mierników. Jedynie w przypadku trzody chlewnej nastąpił wyraźny wzrost liczby zwierząt gospodarskich, na co może mieć wpływ lokalizacja na terenie gminy licznych ubojni i przetwórni mięsa. W przypadku zbóż nastąpił niewielki wzrost powierzchni pszenżyta, jednak ogólna powierzchnia pod zasiewami zmniejszyła się o połowę (tab. 5).

Tabela 5. Obsada wybranych zwierząt gospodarskich i powierzchnia pod zasiewami wybranych zbóż w Strykowie w latach 1996 i 2002

Wyszczególnienie	1996	2002
zboża		
ogółem pod zasiewami	533	265
pszenica	34	11
żyto	228	117
jęczmień	8	2
owies	16	10
pszenżyto	17	27
mieszanki zbożowe	45	40
zwierzęta		
bydło	116	44
trzoda chlewna	197	337
owce	37	22

Źródło: Powszechny Spis Rolny 1996, 2002, GUS.

Wyposażenie techniczne rolnictwa w mieście jest w świetle dostępnych danych złe. Stan taki jest wynikiem nieopłacalności produkcji rolnej w małych gospodarstwach, które dominują w mieście i niewielkich dochodach z nich uzyskiwanych. Względy ekonomiczne sprawiają, iż sprzęt do prac polowych w niewielkich powierzchniowo gospodarstwach jest inwestycją nieopłacalną. Podobnie, stosunkowo niewielka liczba pogłowa bydła oraz trzody chlewnej nie sprzyja mechanizacji produkcji zwierzęcej. W 2002 r. na jeden ciągnik przypadało ok. 7 gospodarstw, brak było kombajnów.

Ogólnie stwierdzić należy, że rolnictwo w mieście reprezentuje typ gospodarki ekstensywnej, opartej na produkcji zbóż należących do nisko plonujących oraz dających małe dochody, ale nie wymagających szczególnych nakładów pracy i wysokiego nawożenia. Brak odpowied-

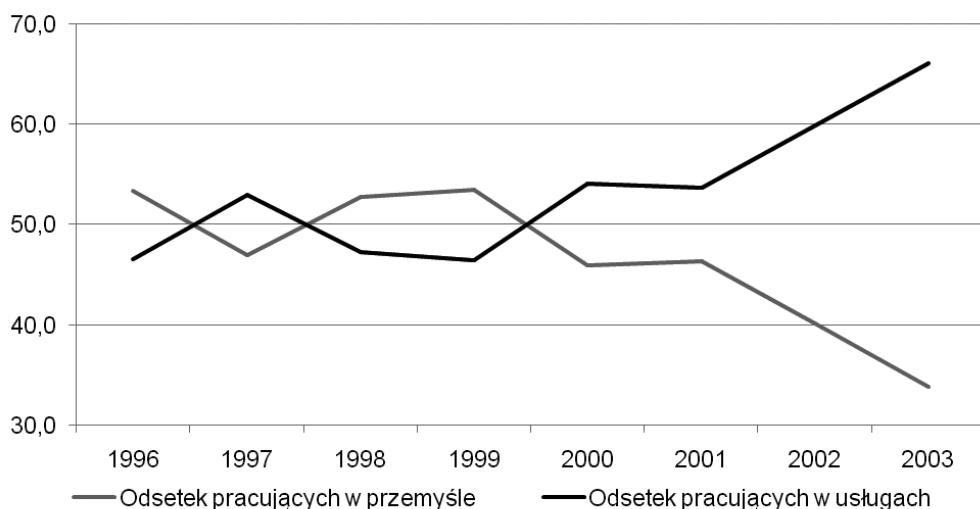
nich środków na rozwój gospodarstw specjalistycznych i modernizację gospodarstw rolnych, niedostateczne kwalifikacje rolników na prowadzenie gospodarki specjalistycznej, niskie ceny i trudności w zbyciu produktów rolnych to główne przeszkody w szybkich zmianach dotychczasowych metod gospodarowania rolniczego. Czynnikiem ograniczającym intensyfikację produkcji rolniczej miasta jest niekorzystna struktura agrarna i małe powierzchniowo gospodarstwa, które charakteryzują się ograniczoną możliwością inwestowania w rolnictwo, są mniej podatne na zmiany restrukturyzacyjne. Niekorzystny stan pogłębia niewystarczające wyposażenie techniczne rolnictwa. Mało prawdopodobne są zmiany strukturalne gospodarstw, bardziej realna jest zmiana funkcji gospodarstw z dotychczasowej produkcji rolniczej na mieszkalną, zwłaszcza w kontekście postępującego rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej związanej z poprawą dostępności terenów całej gminy w skali kraju (węzeł autostrad). Planowane przeznaczenie 300 ha powierzchni miasta pod inwestycje znacząco zuboży tereny rolnicze w granicach Strykowa a sama budowa autostrad i rozwój działalności gospodarczych towarzyszących (zagospodarowanie korytarzowe) doprowadzi do dalszych ograniczeń działalności rolniczej.

4.4.3. Pozarolnicza działalność gospodarcza

Wg danych Głównego Urzędu Statystycznego w Strykowie funkcjonują (31 grudnia 2006 roku) 374 podmioty gospodarcze. W strukturze działalności gospodarczej pod względem liczebności zdecydowanie przeważa handel i usługi. W sektorze usługowym funkcjonuje łącznie 59,6% podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON. Silną pozycję zajmuje obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej. Drugie miejsce zajmuje działalność przemysłowa i budownictwo (łącznie 38% podmiotów gospodarczych). Sektor rolniczy w gospodarce miasta odgrywa marginalne znaczenie (2,4%).

W strukturze własnościowej zdecydowanie dominuje sektor prywatny, w którym zatrudnionych jest 74% pracujących mieszkańców Strykowa. Wśród pracujących poza rolnictwem zdecydowanie dominują mężczyźni, stanowiąc ponad 63% zatrudnionych (w sektorze przemysłowych ponad 71%, w sektorze usługowym 58,9%).

Wzrost znaczenia działalności usługowej jest widoczny w mieście od kilku lat. Jeszcze do końca XX w. widoczne były znaczne wahania w zakresie zatrudnionych w sektorze II i III. Jednak po 2000 r. miasto weszło wyraźnie na drogę rozwoju sektora usług, w którym wyraźnie wzrosło zatrudnienie, przede wszystkim kosztem przemysłu (ryc. 9).

Ryc. 9. Pracujący w sektorach pozarolniczych w latach 1996–2003

Źródło: opracowanie autora na podstawie Bazy Danych Regionalnych GUS.

W efekcie Stryków można zaliczyć do miast o dominującej funkcji usługowej (jest to obecnie najczęstszy wśród miast regionu typ miejski, zwłaszcza wśród miast mniejszych, liczących do 10 tysięcy mieszkańców). Z uwagi na udział pracujących w poszczególnych sektorach można zaliczyć Stryków do miast typu usługowego (w latach poprzednich miasto reprezentowało typ usługowo-przemysłowy)¹⁰ w usługach bowiem zatrudnionych 66% pracujących mieszkańców miasta (w usługach nierynkowych 16,5%). Na terenie miasta funkcjonuje stosunkowo dobrze rozwinięta sieć handlu detalicznego i gastronomii. Podmioty te obejmują swą działalnością bardzo szeroki wachlarz specjalności – działalność usługową w zakresie budownictwa, naprawy samochodów, krawiectwa, fryzjerstwa, usług telekomunikacyjnych, usług transportowych, handlu detalicznego, hurtowego i obwoźnego, gastronomii, skupu art. rolnych, produkcji wyrobów odzieżowych, artykułów spożywczych, galanterijnych i wielu innych. Na terenie miasta znajduje się także targowisko miejskie, targowica oraz mini targowisko w centrum miasta (*Studium...*).

W 2007 r. w sekcji przemysł w rejestrze REGON znajdowały się 63 przedsiębiorstwa (17,3% wszystkich przedsiębiorstw prowadzących działalność pozarolniczą), oraz 42 podmioty zarejestrowane w sekcji budownictwo (odpowiednio 11,5%). Wszystkie przedsiębiorstwa należą do sektora prywatnego. Zarówno w przeszłości jak i współcześnie wśród przedsiębiorstw reprezentujących branżę przemysłową i budownictwo znajdują się największe firmy w mieście. Do niedawna do największych pracodawców w mieście należały przedsiębiorstwa państwowe: Przedsiębiorstwo Produkcji Elementów Budowlanych oraz Zakłady Chemiczne

¹⁰ Według proporcji zatrudnienia w sektorach ekonomicznych odpowiadających poszczególnym typom funkcjonalnym miast (*Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące*, 1977, Statystyka Polski, GUS, Warszawa).

Organika „Argon” produkujące mieszanki nawozowe, półprodukty farmaceutyczne i chemiczne, masy poliuretanowe. Również obecnie największe przedsiębiorstwa w mieście reprezentują sektor przemysłowy. Do największych należy firma Lek S. A. wchodząca w skład szwajcarskiego koncernu Novartis. W Strykowie (ul. Podlipie 16) znajduje się centrum produkcyjno-logistyczne tej firmy, w skład którego wchodzi m.in. fabryka leków generycznych¹¹. Położony na powierzchni ponad 25.000 m² zakład jest jedną z najnowocześniejszych fabryk farmaceutycznych w Europie (firma została wybudowana na terenie dawnego zakładu Organika Argon). Na terenie dawnego Przedsiębiorstwa Produkcji Elementów Budowlanych powstały dwa duże przedsiębiorstwa. Jednym z nich jest oddział niemieckiej firmy Hermann Kirchner Polska Sp. z o.o. prowadzącej działalność w zakresie budowy mostów, wiaduktów, autostrad, ulic, placów i dróg, drugim firma Go-Trakt (filia w Strykowie), prowadząca wykonawstwo robót ziemnych, drogowych, sieci zewnętrznej wodno-kanalizacyjnej oraz oferująca dostawę betonu towarowego i specjalnego (m.in. pustaki, bloczki, kręgi betonowe, płyty chodnikowe, płyty stropowe).

Wśród pozostałych firm funkcjonujących na terenie miasta znajdują się zakłady przemysłu lekkiego (m.in. firma Bafesto produkująca tekstylia techniczne, firma Seco produkująca akcesoria obuwnicze), przedsiębiorstwa reprezentujące branżę budowlaną (firma Tech-Bud, Wytwórnia Mas Bitumicznych i Betonowych przedsiębiorstwa Budowy Dróg i Mostów ER-BEDIM w Piotrkowie Trybunalskim oraz spółka z o. o. Sonzogni Polska) włókienniczą, spożywczą (młyn, zakłady piekarnicze i cukiernicze, zakłady przetwórstwa mięsnego). W mieście znajduje się ponadto General Logistics Systems Poland Spółka z o.o. – spółka-córka General Logistics Systems B.V. w Amsterdamie świadcząca usługi przewozu paczek (jedna z największych tego typu firm w Polsce).

Ponadto w mieście działają przedsiębiorstwa komunalne: Jednostka Budżetowa Robót Publicznych (dawniej, Aktywnych Form Łagodzenia Skutków Bezrobocia) w Strykowie, prowadząca roboty publiczne oraz Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej wykonujący zadania z zakresu oczyszczania miasta i prowadzący działalność usługowo-handlową.

Sektor spółdzielczy reprezentuje Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska prowadząca działalność w zakresie obrotu rolnego i handlu detalicznego w mieście oraz na terenie gminy.

Współcześnie w mieście funkcjonuje łącznie 365 podmiotów gospodarczych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą (tab. 8).

¹¹ Leki generyczne są odpowiednikami oryginalnych produktów, których ochrona patentowa wygasła lub nie ubiegano się o nią.

Tab. 8. Podmioty gospodarki narodowej prowadzące działalność pozarolniczą zarejestrowane w rejestrze REGON wg sekcji PKD w 2006 r.

Sekcje PKD	Podmioty	
	liczba	odsetek
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	124	34,0
Hotele i restauracje	16	4,4
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	23	6,3
Pośrednictwo finansowe	8	2,2
Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	33	9,0
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne	4	1,1
Edukacja	6	1,6
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	17	4,7
Działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała	29	7,9
Razem	365	100

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS.

Obecnie głównym miejscem koncentracji działalności gospodarczej na terenie miasta jest obszar położony na północ od ulicy Warszawskiej, zwłaszcza okolice placu Łukasińskiego. Znaczną koncentracją działalności gospodarczej cechują się także ulice Warszawska, Kolejowa oraz fragment ul. Brzezińskiej.

Niewątpliwie na rozwój działalności gospodarczej w mieście ma wpływ fakt, iż w rejonie Strykowa planowane jest ponadregionalne centrum logistyczne (nadrzędne wobec centrów regionalnych w rejonie Łodzi, Piotrkowa Trybunalskiego, Kutna i Zduńskiej Woli oraz licznych ośrodków logistycznych niższego rzędu (*Plan zagospodarowania...*). W granicach miasta wyznaczono dwa tereny inwestycyjne o łącznej powierzchni 300 ha, na terenie gminy dalszych 5 o powierzchni ok. 700 ha. Rozwój centrów logistycznych na terenie gminy ma już obecnie istotny wpływ na gospodarkę miasta. Napływ kapitału i nowych przedsiębiorców staje się ważnym elementem stabilizującym i rozwijającym gospodarkę Strykowa. Na taką sytuację wpływ ma przede wszystkim fakt wybudowania w pobliżu Strykowa skrzyżowania autostrad A-1 i A-2. W efekcie nastąpiła znaczna poprawa położenia komunikacyjnego i otwarcie gminy na świat zewnętrzny, wzrost zainteresowania inwestorów gminą i wzrost

wartości nieruchomości. Niewątpliwie rozwój sieci drogowej oraz modernizacja sieci dróg staną się poważnym atutem rozwojowym miasta jak i całej gminy na tle nie tylko regionu ale także i całego kraju.

Powstające drogi stanowią jednocześnie barierę przestrzenną wpływającą nie tylko niekorzystnie na świat zwierzęcy ale powodujący pogorszenie warunków życia ludności poprzez ograniczenie kierunków komunikacji, wzmożenie ruchu drogowego, wzrost hałasu i zanieczyszczeń a także wiele innych utrudnień (np. naruszenie konstrukcji budynków mieszkalnych w wyniku drgań spowodowanych ciężkim transportem samochodowym, zakłócenie estetyki). Ważne jest zatem aby rozwój działalności na terenach miejskich i podmiejskich (tzw. city-logistic) nie stał się czynnikiem utrudniającym życie mieszkańców Strykowa.

Bibliografia

Akta Archiwum Tymiankowskiego dotyczące pomnożenia Osad Fabrykantami w Strykowie i Głównie od 1820 do 1834, Archiwum Państwowe w Łodzi, *Archiwum Rzewuskich z Bratoszewic*, sygn. 60.

Akta dotyczące mostowego pod miastem Głównem, Strykowem wsią Dobrą przed przeprowadzeniem drogi bitej kamiennej 1820-1822, Archiwum Państwowe w Łodzi, *Archiwum Rzewuskich z Bratoszewic*, sygn. 21.

Bank Danych Regionalnych GUS (www.stat.gov.pl)

Dąbrowski K., 1994, *Stryków miasto, mieszkańcy, kościół, parafia, duszpasterstwo*, Stryków.

Encyklopedia Popularna PWN, 1999, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Ewidencja Działalności Gospodarczej miasta – gminy Stryków, 2006.

Księga adresowa miasta Łodzi i województwa łódzkiego 1937–39, Wydawnictwo Księgi Adresowej, Łódź.

Księga adresowa Polski wraz z w. m. Gdańskiem dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, 1926/27, 1928, 1929, 1930.

Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim na rok 1904, opracował i wydał Leon Jeziorański, Warszawa.

Księga uchwał Rady Narodowej w Strykowie 1955–60, Archiwum Państwowe w Łodzi, *Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Strykowie 1945-1948 (1955–1972)*, sygn. 146.

Miasta polskie w tysiącleciu, 1966, t. II, Zakłady Narodowe im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.

Nowy Kalendarz Domowy na Rok Pański 1829, 1829, Warszawa.

Pawiński A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 2, *Wielkopolska, Źródła dziejowe*, t. XII, Warszawa 1883.

Plan zagospodarowania województwa łódzkiego.

Powszechny Spis Rolny 2002, GUS.

Sapkowski E., 1974, *Polityka industrializacyjna w województwie łódzkim w latach 1950–1970*, [w:] *Region Łódzki* t. 4.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, 1880–1902, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. XI, Warszawa.

Spis telefonów województwa łódzkiego sporządzony wg stanu na dzień 30 kwietnia 1995 r., 1995, Telekomunikacja Polska S. A., Dyrekcja Okręgu w Łodzi.

Spis telefonów województwa łódzkiego, 1957/58, Wydawnictwa Komunikacyjne, Przedsiębiorstwo Państwowe, Polska Poczta, Telegraf i Telefon.

Spis telefonów województwa miejskiego łódzkiego 1976/1977, WKiŁ.

Spis telefonów województwa miejskiego łódzkiego sporządzony wg stanu abonentów na dzień 29 lutego 1984 r., 1984, WKiŁ.

Sprawozdanie z realizacji zadań planu społeczno-gospodarczego rozwoju Miasta i Gminy Stryków za 1979 rok, Archiwum Państwowe, *Urząd miasta i gminy Stryków 1975, 1977–1990*, *Sprawozdanie z realizacji zadań planu społeczno-gospodarczego za 1979, 1980, 1982, 1983*, sygn. 50.

Sprawozdanie z realizacji zadań planu społeczno-gospodarczego rozwoju Miasta i Gminy Stryków za 1979, 1980, 1982, 1983 r., Archiwum Państwowe w Łodzi, *Urząd Miasta i Gminy w Strykowie 1975, 1977–1990*, sygn. 50.

Sprawozdanie z wykonania budżetu w 1955 r., Archiwum Państwowe w Łodzi, *Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Strykowie 1945-1948 (1955-1972)*, sygn. 5/4.

Sprawozdanie z wykonania miejsko-gminnego planu rocznego za 1980, 1981, 1986, 1987, 1988, 1989 r., Archiwum Państwowe w Łodzi, *Urząd Miasta i Gminy w Strykowie 1975, 1977-1990*, sygn. 51.

Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące, 1977, Statystyka Polski, GUS, Warszawa.

Studia nad powstaniem łódzkiego okręgu przemysłowego 1815-1870, t. I, *Przemysł*, Wydawnictwo Łódzkie.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Stryków, 1999, Stryków.

Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin, 1981, IUNG, Puławy.

Zarząd Miejski w Strykowie, Księga dochodów budżetowych Zarządu Miejskiego w Strykowie 1948 r., Archiwum Państwowe w Łodzi, *Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Strykowie 1945-1948 (1955-1972)*, sygn. 5/1.

Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Stryków.

www.ipm.iung.pulawy.pl

5. STRYKÓW NA MAPIE REGIONU

5.1. Położenie i funkcja administracyjna Strykowa

W okresie wczesnego średniowiecza obszar obecnego Strykowa, podobnie jak teren byłego województwa miejskiego łódzkiego, wchodził w skład państwa plemiennego Łęczyzan, które swój ośrodek władzy posiadało w Łęczycy. W niewielkiej odległości, w kierunku północno-wschodnim znajdowały się tereny należące do Mazowsza, w obrębie których znajdowało się m.in. obecne Głowno oraz tereny przyległe do niego od północnego-wschodu (Rosin, Borkowski, 1981).

W państwie pierwszych Piastów dawne terytoria plemienne przekształciły się w prowincje, a te z kolei w pierwszej połowie XIII w. w księstwa. Niższymi jednostkami podziału terytorialnego zostały natomiast kasztelanie. Okolice Strykowa znalazły się na obszarze prowincji księstwa łęczyckiego, w obrębie kasztelanii łęczyckiej¹. Przed 1332 r. ze wschodniej części kasztelanii łęczyckiej utworzono kasztelaninę brzezińską. Jej zasięg terytorialny jest nieznany, prawdopodobnie jednak pokrywał się on z granicami późniejszego powiatu o tej samej nazwie (w związku z czym Stryków znalazł się w jej obrębie).

W zjednoczonym przez Władysława Łokietka państwie polskim dawne księstwa przekształcono w ziemie, a te z nich które wytworzyły pełną hierarchię urzędniczą z wojewodą na czele, nazwano od XV w. województwami. Miejsce kasztelanii zajęły natomiast utworzone do końca XIV w. powiaty. Zasadniczo obszar Strykowa znalazł się w obrębie powiatu brzezińskiego, którego zasięg na zachodzie wytyczały średniowieczne wsie: Retkinia, Łódź, Łagiewniki, Smardzew, Szczawin i Wrzask. Kilka wsi nad Mroga, od Warchałowa do Boczków Zariecznych, włączono do powiatu orłowskiego (Rosin, Borkowski, 1981).

W okresie przedrozbiorowym niższych jednostek państwowych od powiatów w Polsce nie było. W razie potrzeby posługiwano się podziałem kościelnym na parafie. Można przyjąć, że parafia na terenie Strykowa istniała już od początku XIV w.² Jeszcze w XVI w. Stryków był siedzibą dekanatu, położonego w archidiecezji warszawskiej, a obejmującego 12 parafii w tym: Bielawy, Bratoszewice, Dmosin, Dobra, Głowno, Koźle, Mąkolice, Oszkowice, Sobotka, Stryków, Szczawin, Waliszew. Z położonych w pobliżu Strykowa parafii, dwie znalazły się w obrębie dekanatu brzezińskiego (Niesułków i Skoszewy). W 1610 r. Stryków był już

¹ Okolice Głowna weszły w skład jednej z kasztelanii mazowieckich, której początkowa siedziba znajdowała się w Białej Rawskiej, ale pomiędzy 1298 i 1313 r. została przeniesiona do Rawy Mazowieckiej (Rosin R., Borkowski J., 1981).

² Do początku XVI w. rangę kościoła parafialnego posiadał założony we wsi Stryków zapewne w XIV w. kościół p.w. św. Michała. Pewne jest jednak, że proboszcz wraz z wikariuszami przebywał na terenie miasta po utworzeniu na początku XV w. nowej osady i kościoła p.w. Bożego Ciała i św. Marcina. Obiekt ten dopiero na początku XVI w., a według M. Siuchnińskiego (1967) pod koniec XVI w., uzyskał rangę kościoła parafialnego (Chlebowski B., Sulimierski F. Krzywicki J., Walewski W., 1880–1902).

jedynie miastem parafialnym znajdującym się w obrębie dekanatu brzezińskiego (Rosin, Borkowski, 1981; Chlebowski i in., 1880–1902).

Podział administracyjno-terytorialny wytworzony w XIV–XV w. przetrwał bez zasadniczych zmian do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej. Reorganizacja nastąpiła dopiero po II i III rozbiorze (Bandurka, 1974). Dawne województwo łęczyckie znalazło się pod panowaniem pruskim. Zaborca włączył je do nowo utworzonej prowincji Prusy Południowe. Na miejsce województw wprowadził departamenty o zupełnie innym zasięgu terytorialnym, powstało także kilka nowych powiatów. Część województwa łódzkiego na wschód od wsi Natolin, Wilamów, Kiełminia, Kolonia Jeżewo, Zagłoba i Feliksów, a zatem również ze Strykowem i Głownem, znalazła się w obrębie powiatu brzezińskiego, którego władze umieszczono właśnie w Strykowie. Fragment województwa łódzkiego położony na zachód od wymienionych wsi wszedł w skład powiatu zgierskiego z siedzibą w Piątku (Rosin, Borkowski, 1981).

Struktura administracyjno-terytorialna wprowadzona przez Prusaków utrzymała się w czasach Księstwa Warszawskiego. Terytorium Księstwa podzielono na 10 departamentów, a te zaś na 100 powiatów. Stryków znalazł się w obrębie departamentu warszawskiego i nadal pozostawał siedzibą powiatu brzezińskiego.

Po utworzeniu Królestwa Polskiego, w 1816 r. departamenty przemianowano na województwa. Jednostką administracyjną niższego szczebla, stojącą pomiędzy województwem a powiatem, stał się obwód obejmujący od 1 do 3 powiatów. Powiat przestał być jednostką podziału administracyjnego, a stał się jedynie jednostką podziałów sądowych i samorządu szlacheckiego. Powiat brzeziński, w granicach którego znajdował się Stryków, stanowił część obwodu rawskiego z siedzibą w Rawie Mazowieckiej. Siedziba powiatu brzezińskiego z powrotem wróciła do Brzezin. W 1829 r. pobliski Zgierz otrzymał prawa miasta wojewódzkiego (Janiszewska, 1998; Rosin, Borkowski, 1981).

W roku 1837 województwa przemianowano na gubernie (ogółem utworzono ich 8), natomiast w 1842 r. powiaty na okręgi a obwody na powiaty. Z guberni mazowieckiej i kaliskiej w 1845 r. utworzono gubernię warszawską. Mimo znacznych przesunięć terytorialnych jakie dokonały się w roku 1849 Stryków nadal administracyjnie był związany z Brzezinami (północno-zachodnie tereny gminy Stryków – wsie Gozdów, Gozdówek i Wrzask – znalazły się w granicach okręgu zgierskiego w powiecie łęczyckim) i stanowił część okręgu brzezińskiego w powiecie rawskim (Rosin, Borkowski, 1981).

Władze powstania styczniowego przywróciły podział na województwa i obwody z 1816 r., ale te ostatnie jednostki zostały nazwane powiatami. Po upadku powstania styczniowego rząd carski dążąc do jak największej unifikacji Królestwa z resztą ziem cesarstwa przeprowadził m. in. reorganizację administracji terenowej. Zwiększeniu uległa liczba guberni (do 10),

powstały również nowe powiaty (ich liczba wzrosła do 85), a z tych zaś zostały wydzielone gminy, jednak o większym znaczeniu niż z czasów Księstwa Warszawskiego³. Stryków stał się ośrodkiem gminnym znajdującym się w obrębie guberni piotrkowskiej w powiecie brzezińskim. Po zarządzeniach z 1869 r. odbierających wielu miejscowościom Królestwa prawa miejskie, uprawnienia samorządowe stracił Stryków, który został włączony do gminy Dobra⁴ (Rosin, Borkowski, 1981; Chlebowski i in., 1880–1902).

Podczas pierwszej wojny światowej miasto znalazło się na obszarze zajęтым przez wojska niemieckie. W roku 1915 wszedł w skład utworzonego wtedy generał-gubernatorstwa warszawskiego. Okupant zasadniczo nie zmieniał granic powiatów, ale wobec trudności kadrowych łączył je pod wspólnym zarządem. Powiaty brzeziński (w tym Stryków), łaski i łódzki ziemski zostały połączone w powiat łódzki.

W listopadzie 1918 r. przywrócono podziały na gminy i powiaty w granicach sprzed I wojny światowej. Na mocy ustaw z lat 1919–1920 z terenów Królestwa Polskiego, Galicji, Śląska pruskiego i Śląska austriackiego oraz zaborów pruskiego i rosyjskiego utworzono 16 województw podzielonych na 281 powiatów. W ten sposób Stryków ponownie znalazł się w powiecie brzezińskim, stanowiącym odtąd część województwa łódzkiego. Znaczne przesunięcia granic gmin spowodowały w tym czasie odnowienia praw miejskich. W 1923 r. z obszaru gminy Dobra został wyłączony Stryków pozostający odtąd samodzielną jednostką podziału administracyjnego o uprawnieniach samorządowych gminy miejskiej.

Hitlerowskie Niemcy po zajęciu we wrześniu 1939 r. ziem Rzeczypospolitej Polskiej uznały nasze państwo za nieistniejące i już w październiku 1939 r., z pogwałceniem prawa międzynarodowego, wcieliły do Rzeszy dużą część okupowanych ziem. Zachodnia część Polski Środkowej, wraz z innymi naszymi terenami, została włączona do Rzeszy, tworząc tzw. „wcielone ziemie wschodnie”. Tereny bezpośrednio wcielone do Rzeszy zostały podzielone na dwa okręgi i dwie prowincje, te zaś na rejencje, a z kolei rejencje na landraty. Najniższym szczeblem podziału terytorialnego były obwody zarządzane przez komisarzy. Tereny Strykowa znalazły się w Okręgu Rzeszy Kraj Warty, w obrębie rejencji łódzkiej, landraty łęczyckiej (Janiszewska, 1998).

Dekret PKWN z dnia 21 sierpnia 1944 r. uchylił niemieckie okupacyjne podziały administracyjne ziem polskich. W to miejsce reaktywowano większość województw istniejących w granicach z przed 1 września 1939 r., w tym również województwo łódzkie. Organy władzy ludowej traktowały to rozwiązanie jako przejściowe, mimo przywrócenia systemu

³ Gminy występowały już od czasów Księstwa Warszawskiego, były one jednak znacząco mniejsze powierzchniowo od tych utworzonych w 1859 r.

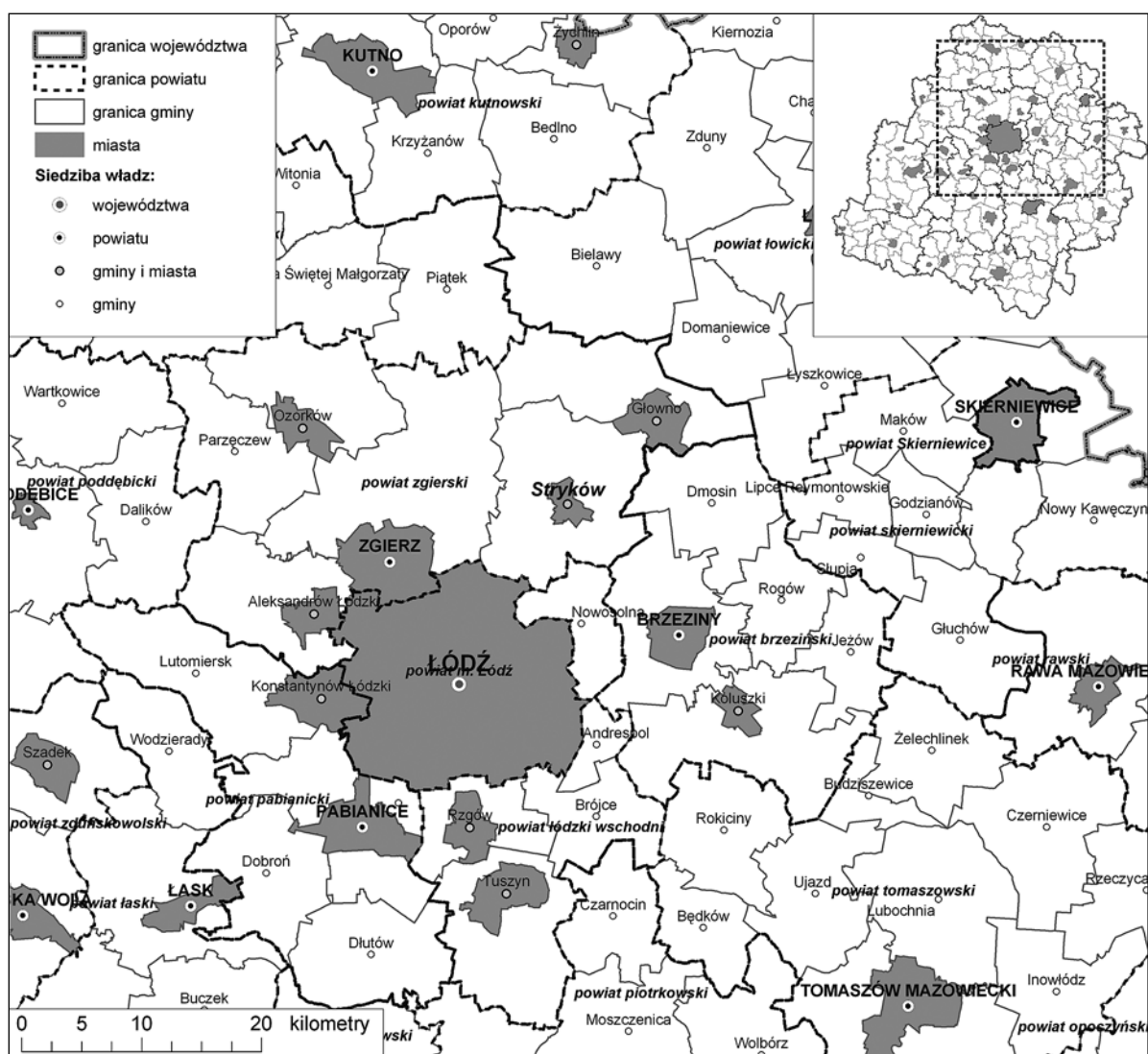
⁴ Podobny los spotkał np. Aleksandrów – włączony do gminy Brużycy Wielka, Głowno – gm. Bratoszewice, Konstantynów – gm. Rszew, Parzęczew – gm. Piaskowice, Rzgów – gm. Gospodarz.

organów administracji rządowej i samorządowej z czasów II Rzeczypospolitej. W ustalonym w 1946 r. podziale administracyjnym Polska dzieliła się na 14 województw, te zaś na powiaty, a powiaty na gminy. Najniższą jednostką podziału administracyjnego były gromady. Mimo zmniejszenia w stosunku do stanu przedwojennego obszaru powiatu brzezińskiego, Stryków pozostał w jego granicach, jako miasto o uprawnieniach samorządowych gminy miejskiej.

Przeprowadzona w latach 1949–1950 reforma podziału administracyjnego nie przyniosła poważniejszych zmian dla obszaru miasta Strykowa. W latach 1954–1956 zlikwidowano gminy, w ich miejsce wprowadzając gromady, łącząc wcześniejsze jednostki w większe. W granicach województwa łódzkiego według stanu na 1 stycznia 1967 r. Stryków był jednym z 32 nie wydzielonych z powiatu miast, ciągle pozostającym w granicach powiatu brzezińskiego.

29 października 1972 r. w miejsce gromad z powrotem zostały przywrócone gminy, z kolei ustawą z dnia 28 maja 1975 r. wprowadzony został dwustopniowy podział administracyjny, dzielący terytorium Polski na 49 województw i 2343 gminy. Zrezygnowano w hierarchii szczebli samorządowych z powiatów. W związku z faktem, iż w 1975 r. nie funkcjonował jeszcze podział na gminy miejskie, miejsko-wiejskie i wiejskie, lecz tylko na miasta i gminy, początkowo miasto Stryków stanowiło odrębną jednostkę administracyjną, a dopiero później stało się częścią w gminy miejsko-wiejskiej. W 1975 r. Stryków wchodził w skład województwa miejskiego łódzkiego, obejmującego praktycznie obszary Łódzkiej Aglomeracji Miejskiej. Po raz pierwszy w historii administracyjnie Stryków stracił związek z Brzezinią, które od 1975 r. stały się częścią województwa skierniewickiego.

Po ostatniej reformie podziału administracyjnego wprowadzonej w życie 1 stycznia 1999 roku, przywrócono trójstopniowy podział administracyjny. Stryków pozostał gminą miejsko-wiejską, znajdującą się w obrębie województwa łódzkiego, lecz znalazł się w granicach nowo utworzonego powiatu zgierskiego (ryc. 1).

Ryc. 1. Stryków na tle podziału administracyjnego województwa łódzkiego według stanu z 1 stycznia 2007 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Polska. Mapa administracyjna (skala 1:750000)

5.2. Miejsce Strykowa w sieci osadniczej regionu

Stryków wśród obecnych miast województwa łódzkiego wyróżnia się wczesną metryką historyczną. Najstarszym ośrodkiem miejskim w jego bezpośrednim sąsiedztwie był monar-szy Zgierz, lokowany w 1288 r. Do schyłku XVIII w. w pobliżu Strykowa lokowano 13 miast. Chronologicznie następne miejsca po Zgierzu zajmują Pabianice oraz Brzeziny, pod-niesione do rzędu miast odpowiednio w 1354 r. oraz 1364 r. W roku 1394 prawa miejskie otrzymał Stryków, w 1421 r. – Parzęczew, w 1423 r. – Łódź, w 1426 r. – Skoszewy, w 1427 r. – Głowno, przed 1458 r. – Bratoszewice, natomiast w 1467 r. przywilej lokacyjny został nadany Rzgowowi, należącemu do dóbr pabianickich⁵ (Rosin, Wachowska, 1981).

⁵ Poza wymienionymi do końca XVIII w. przywileje lokacyjne uzyskały: Brus (1542), Gieczno (przed 1543).

Do przełomu XVIII i XIX w. przetrwało w tym rejonie jedynie 8 miast, w tym również Stryków. Status miasta do tego czasu utraciły m.in. Brus, szlacheckie Gieczno (oba przed 1576 r.), Bratoszewice (1661 r.) oraz Skoszewy (po 1702 r.). Z miast położonych w najbliższym sąsiedztwie Strykowa początkowo największe znaczenie posiadał Zgierz, w późniejszym okresie na czoło wysunęły się Brzeziny i Pabianice. Na przełomie XV i XVI w. najistotniejsze znaczenie posiadały Brzeziny⁶, na drugie miejsce wysunął się Rzgów, a po Pabianicach uplasował się Stryków, spychając w ten sposób Zgierz na piąte miejsce. Spośród wymienionych tylko Brzeziny należały do ośrodków dużych. Stryków, wraz ze Rzgowem, Pabianicami i Zgierzem zaliczał się do ośrodków średniej wielkości, natomiast w grupie małych znajdowały się: Parzęczew, Łódź, Głowno, Bratoszewice i Skoszewy (Brus i Gieczno jako ośrodki miejskie nie posiadały żadnego znaczenia) (Rosin, Wachowska, 1981; Jażdżewska, 2001) (ryc. 2).

Już w 1459 r. Stryków zaliczał się do grupy miast średnich, na co wskazuje liczba 6 zbrojnych wystawionych na wyprawę pruską w 1459 r. (Siuchniński, 1967). Ranga Strykowa wynikająca z potencjału ludnościowego, była w tym czasie prawdopodobnie większa od pobliskich Brzezin (w 1459 r. Brzeziny dostarczyły zaledwie 3 zbrojnych).

Według rejestrów podatkowych z 1576 r. Stryków posiadał 45 rzemieślników. W tym czasie lepiej rozwinięte rzemiosło posiadały Brzeziny (które według opinii S. Sarnickiego z 1585 r. były miastem „znakomitym, wybornymi rzemieślnikami sławnym”), Rzgów – posiadający 90 rzemieślników, Pabianice – 66, natomiast gorzej: Zgierz (19 rzemieślników), Parzęczew (16), Bratoszewice (3) oraz Łódź (1)⁷ (Chlebowski i in., 1880–1902; Rosin, Wachowska, 1981; Siuchniński, 1967).

W XV–XVI w. Stryków na tle innych ośrodków miejskich wyróżniał się również pod względem powierzchni. W XVI w. posiadał 60 łanów powierzchni (1 łan = 16,8 ha). W tym czasie zdecydowanie większy był jedynie Zgierz (zajmował ponad 100 łanów), Łódź natomiast obejmowała jedynie 28 łanów (ponadto 45 łanów ogrodów i ok. 100 łanów pól zwanych przymiarkami) (Rosin, Wachowska, 1981).

Najazd szwedzki doprowadził miasta w Polsce, w tym również Stryków, do ruiny. Upadek miasta pogłębiony został jeszcze przez pożar z 1726 r. Czasy „potopu szwedzkiego” przetrwał

⁶ Według M. Siuchnińskiego (1967) „spośród wszystkich powstałych i rozwijających się miast południowej części łączącego Brzeziny wybiły się pod względem znaczenia na pierwszy plan i szybko zdystansowały w swym rozwoju gospodarczym okoliczne miasta”. Podstawowym elementem zapewniającym miastu rozwój była produkcja sukiennicza (w XVI w. czynnych było w Brzezinach blisko 300 warsztatów). Mimo upadku warsztatów w drugiej połowie XVII w. Brzeziny słynęły w Polsce jako ośrodek sukienniczy do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej. Drugą gałęzią przemysłową Brzezin było piwowarstwo.

⁷ Informacje dotyczące Rzgowa i Pabianic pochodzą z rejestrów podatkowych z 1563 r., natomiast dla Strykowa, Zgierza, Bratoszewic, Łodzi – z roku 1576 r.

Tabela 1. Zabudowa, ludność i rzemiosło w wybranych miastach województwa łódzkiego wg stanu z 1793 r.

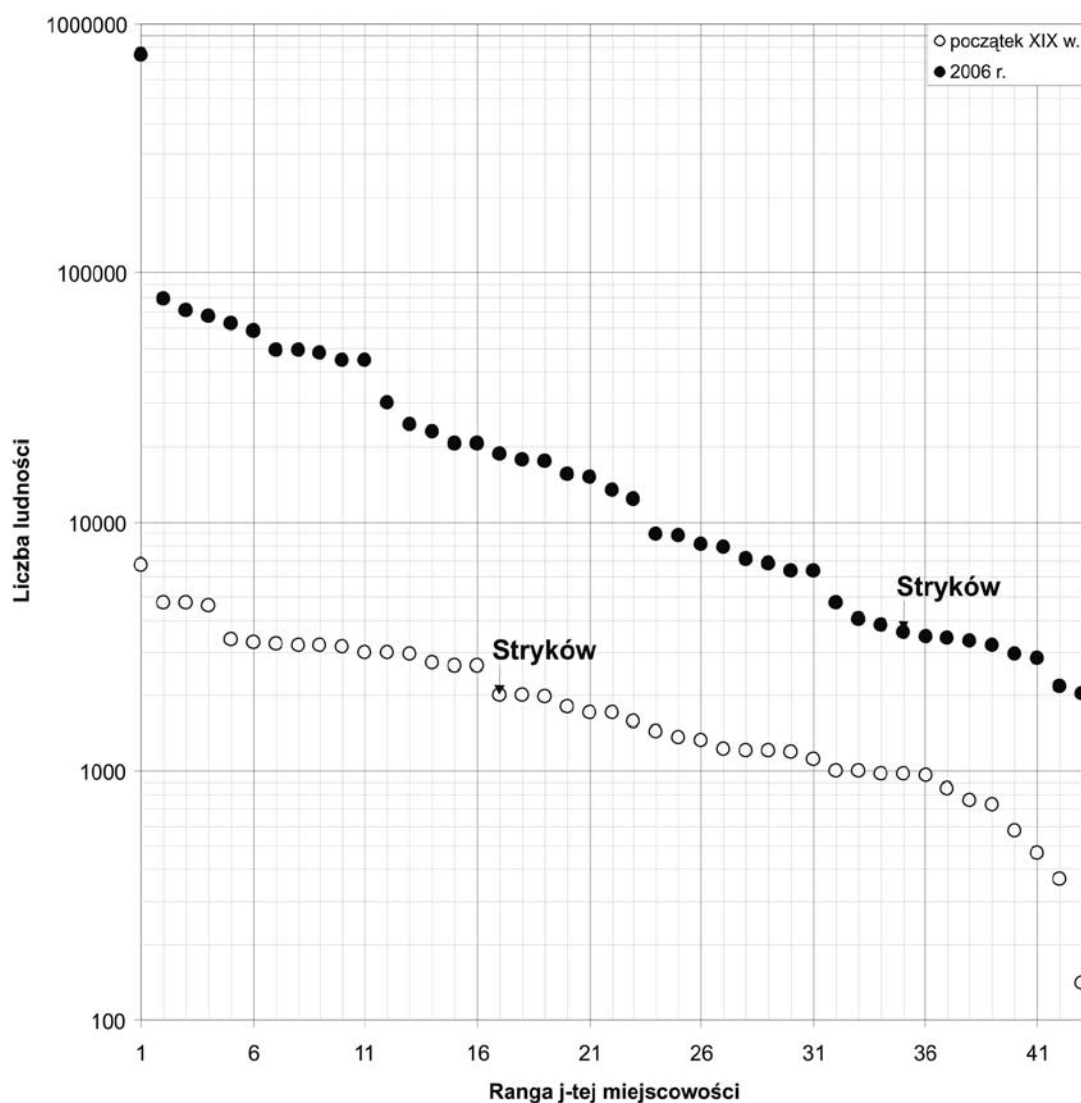
Miasto	Domy		Ludność	Rzemiosło	
	Zamieszkane	Niezamieszkane i puste place		Rzemieślnicy	Ilość rodzajów zawodów
Brzeziny	1891)	b.d.	8292)	1722)	182)
Głowno	45	23	231	50	12
Łódź	44	29	191	14	6
Pabianice	75	39	482	30	14
Parzęczew	81	8	583	64	14
Rzgów	120	25	450	35	11
Stryków	110	10	1047	86	26
Zgierz	64	49	315	15	6

Źródło: Wąsicki J., 1962 – 1) w 1790 r.; 2) w 1794 r.

30 maja 1818 r. na podstawie postanowienia namiestnika Królestwa rozpoczęto zamianę miast na wsie lub te ostatnie podnoszono do rzędu miast. Czynnikiem decydującym o stanowisku państwa wobec tej kwestii była sytuacja finansowa miast. Równocześnie, zgodnie z polityką protekcyjną wobec nowo zakładanych osad przemysłowych, także część z nich uzyskała, bądź odzyskała prawa miejskie. Były to m. in. Ozorków (1820 r.), Aleksandrów i Poddębice (1822 r.), Zduńska Wola (1825 r.), Konstantynów i Tomaszów Mazowiecki (1830 rok) (Kulesza, Koter, 1981).

W latach dwudziestych XIX w. Stryków był miastem o charakterze rzemieślniczo-rolniczym (skupiał zaledwie kilku kupców), pozostającym na uboczu dynamicznych zmian dokonujących się w otoczeniu Łodzi. W roku 1828 w Zgierzu było 5281 sukienników, w Ozorkowie 3150, Aleksandrowie – 2104, Łodzi – 375.

Jeszcze w 1827 r. Stryków należał do ośrodków miejskich średniej wielkości (posiadał 2022 mieszkańców), liczbą ludności ustępując niektórym miastom okręgu łódzkiego (Aleksandrów, Zgierz, Ozorków, Łódź), czy też innym ośrodkom przemysłowym związanym z przemysłem włókienniczym (Tomaszów Mazowiecki, Sieradz, Zduńska Wola) (ryc. 3). W 1857 r. Stryków posiadał 2613 mieszkańców, w 1860 r. miasto liczyło 151 domów wzniesionych przy 2 rynkach i 7 ulicach. W tym czasie z obecnych miast położonych w otoczeniu Strykowa mniejszą liczbę ludności posiadały jedynie Głowno (w 1861 r. – 1670), Rzgów (w 1862 r. – 1559) i nie będące jeszcze wówczas miastem Koluszki. Liczba ludności pozostałych była najczęściej zdecydowanie większa⁸ (Chlebowski i in., 1880–1902).

Ryc. 3. Kolejność i wielkość miast województwa łódzkiego na początku XIX w.¹⁾ i 2006 r.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: Chlebowski i in., 1880–1902 ; Rosin R., Wachowska B. (1981), Banku Danych Regionalnych.

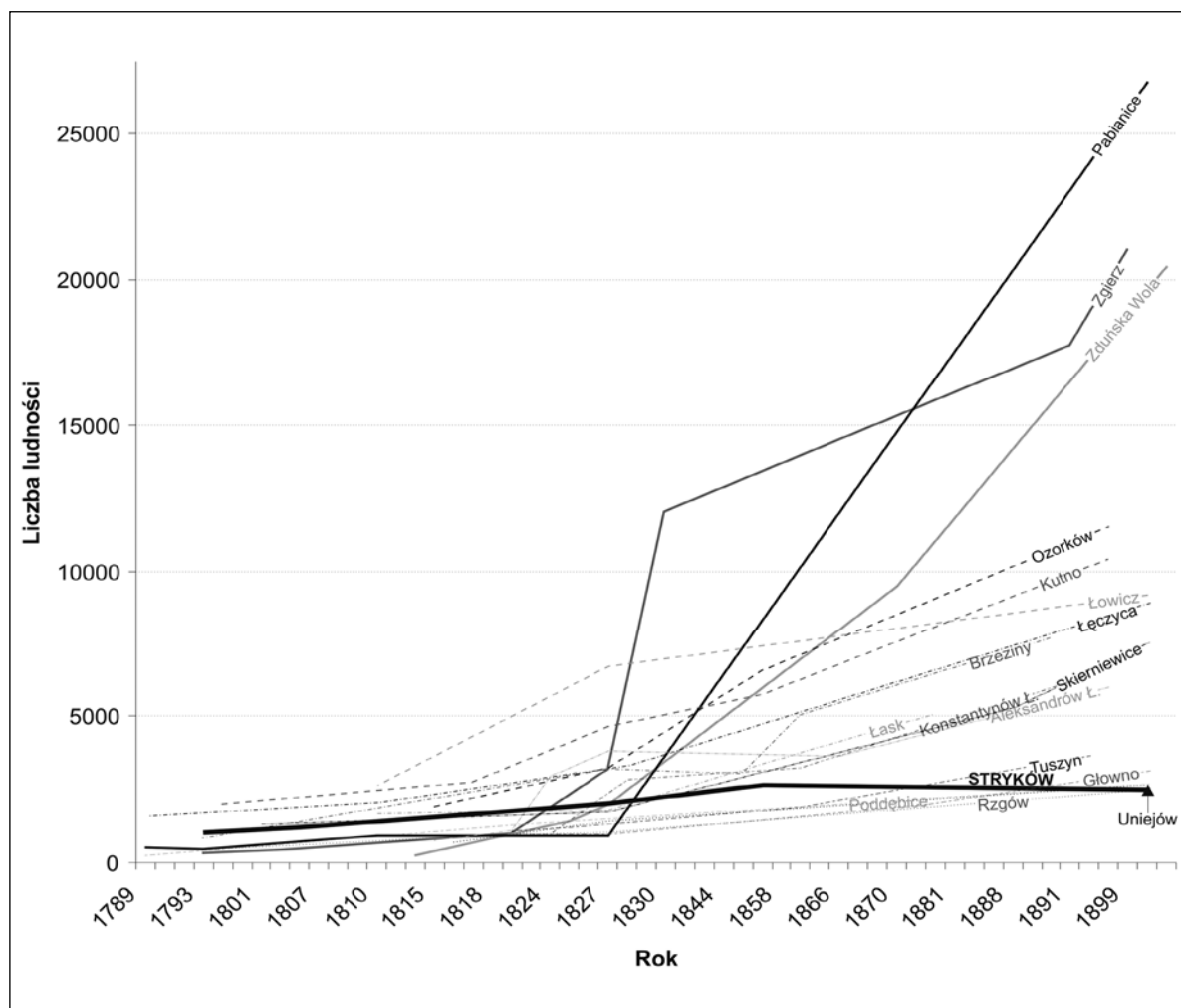
¹⁾ Liczba ludności większości miast województwa łódzkiego została określona według stanu z 1827 r. W przypadku braku informacji liczbowych z tego czasu wykorzystywano dane pochodzące z możliwie najbliższego okresu i tak informacje ludnościowe dla: Koluszek i Wieruszowa – pochodzą odpowiednio z 1775 i 1778 r.; Białej Rawskiej – 1810 r.; Poddębic, Aleksandrowa Łódzkiego – 1824 r., Tuszyna, Działoszyna – 1825 r., Łodzi, Warty – 1826 r.; Opoczna – 1828 r.; Szadku – 1829 r.; Tomaszowa Mazowieckiego – 1840 r.; Drzewicy – 1880 r.

W związku z realizacją reformy uwłaszczeniowej władze carskie w latach 1869–1870 przeprowadziły zamianę 333 miast na tzw. osady miejskie, pozbawiając je praktycznie praw miejskich. Uzasadnieniem tej decyzji była niewielka liczba mieszkańców (tj. poniżej 3 tys.), brak rozwoju przemysłu oraz nieznaczne dochody miast. W rzeczywistości decyzje te nie były pozbawione podtekstów politycznych (restrykcje po powstaniu styczniowym). W ten

⁸ W tej części województwa pod względem liczby ludności zdecydowanie dominowały Łódź i Zgierz. W drugiej połowie XIX w. posiadały one odpowiednio 29450 i 10300 mieszkańców. Pozostałe ośrodki miejskie liczyły najczęściej od 5 do 6 tysięcy ludności: Pabianice – 4925, Brzeziny – 5185, Łęczyca – 5448, Kutno – 5668, Ozorków – 5816, Łowicz – 5885; Aleksandrów – 2886 (1858 r.), Skierniewice – 3000 (1858 r.), Konstantynów – 3238 (1860 r.) (Chlebowski i in., 1880–1902).

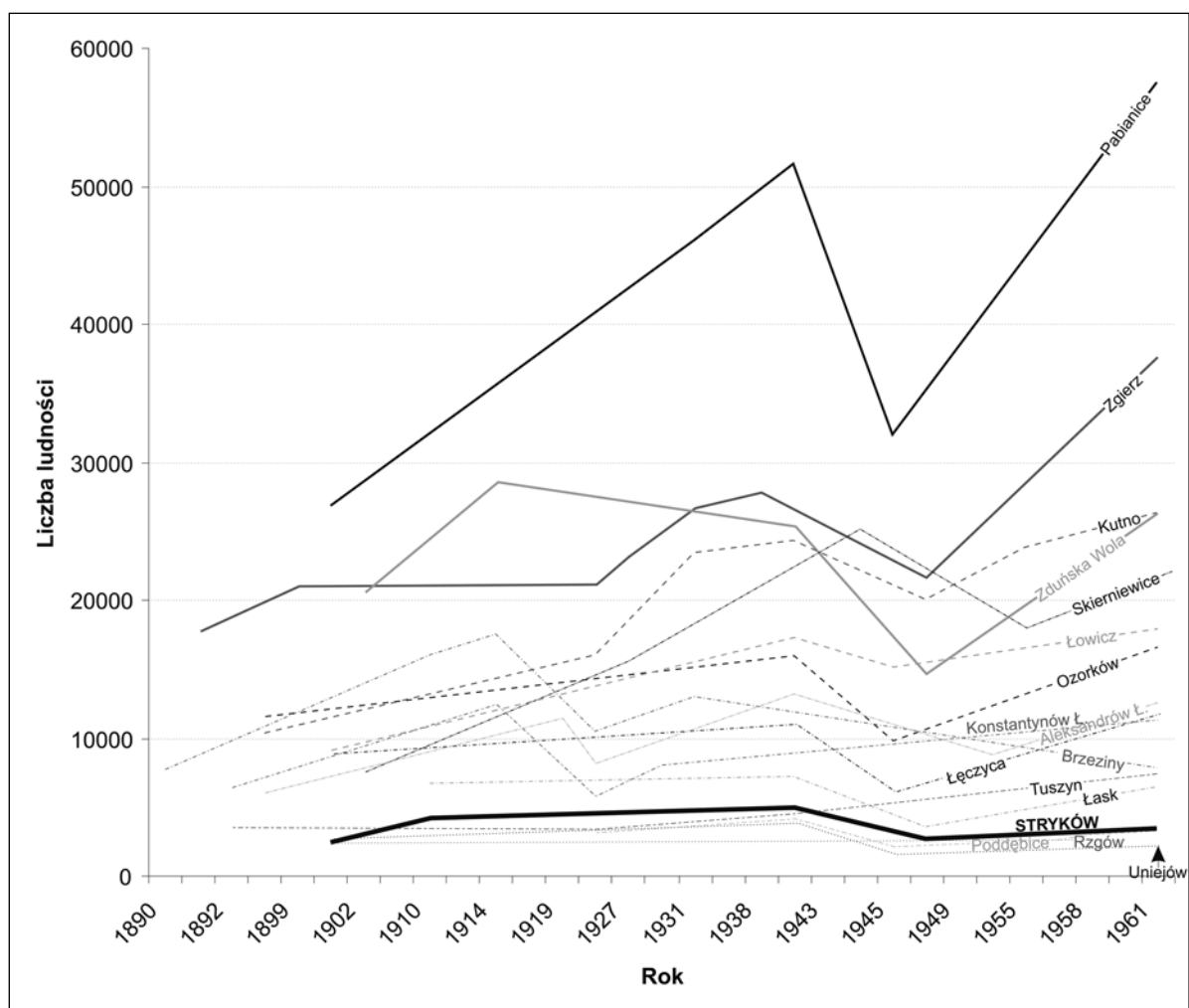
sposób w okresie od 17 (29) października 1869 r. do 30 października (12 listopada) 1870 r. na obszarze obecnego województwa łódzkiego prawa miejskie utraciło blisko 90 miast, w tym również Stryków.

Mniej więcej od czasu utraty praw miejskich liczba ludności miasta przestała rosnąć, a nawet nieco się zmniejszała. Pod koniec XIX w. wynosiła ona 2593, natomiast w 1900 r. – 2413 (Kulesza, Koter, 1981, Chlebowski in., 1880–1902). Dynamika wzrostu liczby ludności Strykowa w drugiej połowie XIX w. należała do najniższych w województwie łódzkim. Podczas gdy w latach 1827–1900 liczba ludności Strykowa wzrosła zaledwie o nieco ponad 19%, tak w przypadku: Kutna, Rzgowa, Tuszyna, Łęczycy – wzrosła od 124 do 169%; Konstantynowa, Głowna, Brzezin, Łasku, Ozorkowa – od 218 do 255%, natomiast w przypadku Skiernewic i Zgierza – odpowiednio o 338 i 565%. Rekordowy w tej części województwa wzrost liczby ludności, a tym samym awans w sieci osadniczej, poza Łodzią, zanotowały: Zduńska Wola (ponad 9-krotny) i Pabianice (niemal 27-krotny) (ryc. 4).

Ryc. 4. Zmiany liczby ludności wybranych miast województwa łódzkiego w XIX w.
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Siuchniński M. (1967); Chlebowski in., 1880–1902.

Pośrednim efektem dynamicznie rozwijającej się produkcji włókienniczej (w latach 1870–1900 jej wartość w Królestwie wzrosła dwunastokrotnie, natomiast liczba zatrudnionych robotników aż pięciokrotnie), były liczne inwestycje infrastrukturalne, które niestety w większości omijały Stryków. Wyjątek stanowiła oddana 15.XII.1902 r. do użytku normalnotorowa linia kolejowa łącząca Warszawę, Łódź i Kalisz. Istotnym dla Strykowa było również uruchomienie w tym czasie wąskotorowego połączenia z Krośniewicami (Rosin, Wachowska, 1981). Pozytywnym efektem tych inwestycji był niemal dwukrotny wzrost liczby ludności, jaki dokonał się w ciągu zaledwie 10 lat (w 1910 r. Stryków liczył 4200 mieszkańców) (ryc. 4, ryc. 5).

Ryc. 5. Zmiany liczby ludności wybranych miast województwa łódzkiego w I połowie XX w.
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Siuchniński M. (1967); Chlebowski in., 1880–1902.

W pierwszych latach po zakończeniu pierwszej wojny światowej 29 dawnych miast odzyskało swoje prawa. Dzięki ponownemu rozwojowi rzemiosła, w tym zwłaszcza krawiectwa, szewstwa i garbarstwa, w 1923 r. w grupie tej znalazł się również Stryków. Spośród osad położonych w okolicy Strykowa do rangi miast w latach 1919–1927 podniesione zostały ponadto: Aleksandrów Łódzki (1924 r.), Konstantynów Łódzki (1924 r.), Głowno (1925 r.).

Tuż przed rozpoczęciem drugiej wojny światowej Stryków, w tej części województwa łódzkiego, zaliczał się do jednych z nielicznych ośrodków miejskich liczbą ludności nieprzekraczających 5000 ludności (liczył 4900 mieszkańców). Poza omawianym miastem w grupie tej znajdowały się m. in. Tuszyn, Łask, Krośniewice, Poddębice, Rzgów i Uniejów.

W trakcie II wojny światowej miasto straciło 45% ludności. Na początku lat sześćdziesiątych ranga miasta wynikająca z potencjału ludnościowego jeszcze spadła. Spośród 43 obecnych miast województwa łódzkiego liczbą ludności Stryków przewyższał zaledwie 11, w tym zaledwie 3 ośrodki miejskie położone w północnej części województwa (Rzgów, Poddębice i Uniejów) (ryc. 5).

W ciągu ponad 50 lat pozycja miasta uległa niestety dalszemu obniżeniu. W 2006 r. pod względem ludnościowym Stryków przewyższał zaledwie osiem ośrodków miejskich (ryc. 3). W grupie miast, które w tym czasie wyprzedziły Stryków, znalazły się m. in. Poddębice, które w 1956 stały się siedzibą powiatu (ponownie nią zostały w roku 1999). Na uwagę zasługuje również fakt, iż w latach 1961–2006 Stryków wśród miast województwa łódzkiego cechował się jedną z najniższych wartości wskaźników dynamiki wzrostu demograficznego. Poza omawianym miastem w grupie tej znalazły się ponadto: Krośniewice, Łódź, Przedbórz, Tuszyn, Szadek, Warta i Błaszki (ostatnie pięć miast zanotowało spadek liczby ludności).

5.3. Miejsce Strykowa w układzie komunikacyjnym województwa i kraju

Rejon Strykowa, praktycznie od czasów średniowiecza, charakteryzował się korzystnym usytuowaniem pod względem komunikacyjnym. Najstarszą metrykę w tym rejonie posiada szlak łączący Ruś z Pomorzem Zachodnim (datowany na X–XI w.), omijający obszar miasta. W XI–XII w. przez Inowłódz, Brzeziny, Stryków oraz Łęczycę ukształtował się szlak łączący Ruś z Pomorzem Gdańskim. W XIII–XIV w. przez Stryków i Bratoszewice uformowało się kolejne ważne połączenie łączące Zgierz z Łowiczem. W XV w. powstało następne, łączące Pabianice, Łask, Stryków i Sobotę. W tym czasie Stryków, obok Zgierza, Rzgowa, należał do jednych z najistotniejszych węzłów komunikacyjnych w tym rejonie. Wytworzony w okresie przedrozbiorowym układ komunikacyjny przetrwał bez zasadniczych zmian do początku XIX w. Zmianie nie uległo również znaczenie miasta w tymże układzie (Rosin, Wachowska, 1981).

Impulsem dla rozbudowy infrastruktury komunikacyjnej w rejonie Strykowa, w tym głównie infrastruktury kolejowej, stał się rozwój przemysłu. Jedną z istotniejszych inwestycji drogowych w tym czasie był wytyczony przez obszar Strykowa w 1829 r. tzw. Trakt Fabryczny, łączący Kalisz, Sieradz, Zduńską Wolę, Łódź, Zgierz, Głowno i Łowicz (jego budowę ukończono w 1840 r.) (Liszewski, 2001).

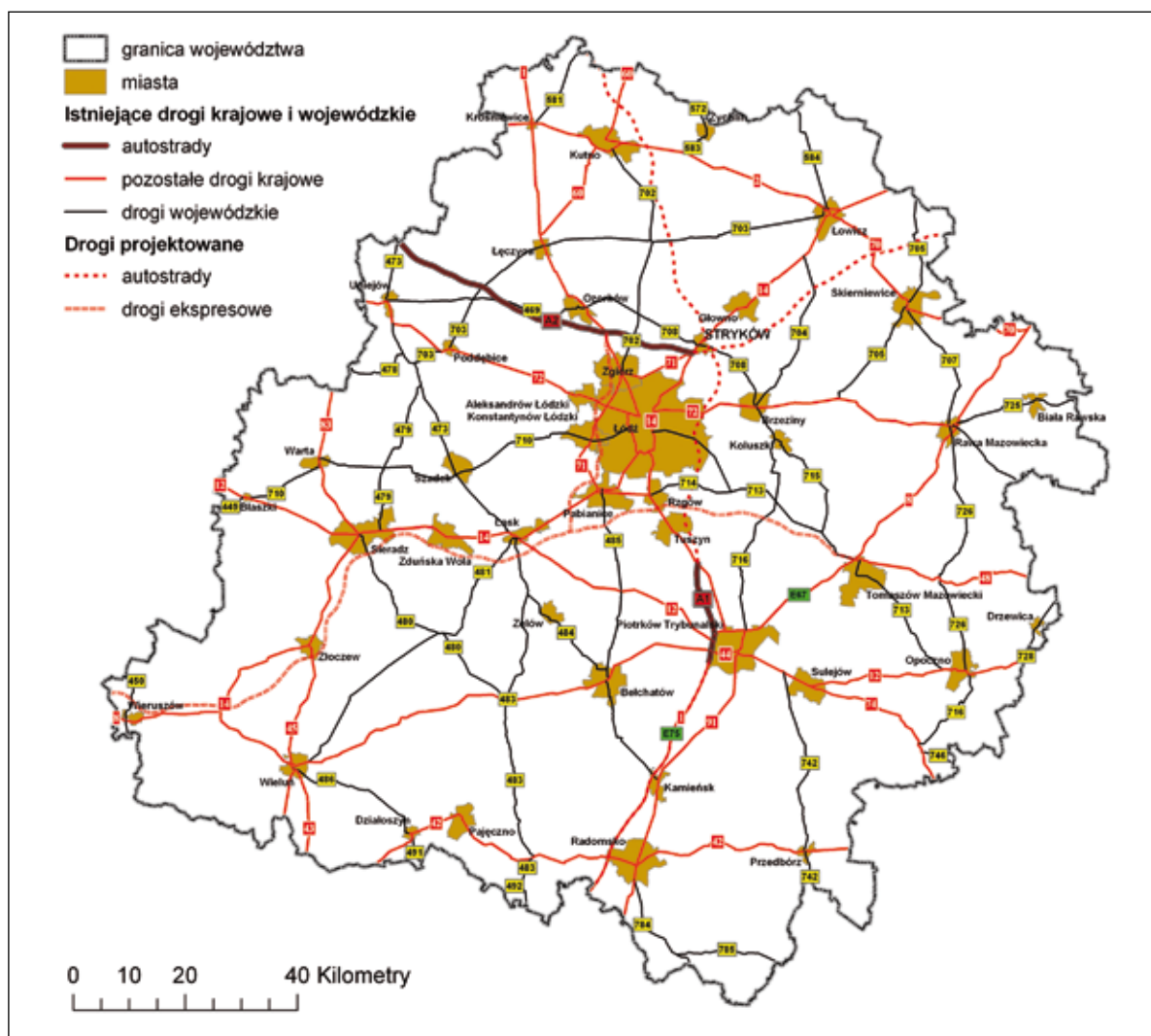
W drugiej połowie XIX w. budowa dróg utwardzonych została zahamowana przez rozwój sieci kolejowej. W latach 1840–1902 w tym rejonie praktycznie nie powstała żadna istotna inwestycja infrastrukturalna. Dopiero w 1902 r. oddano do użytku odcinek linii kolejowej Warszawa–Kalisz przez Łódź i m. in. Stryków⁹. Łączna jej długość wynosiła około 250 km, a szyny posiadały szeroki rozstaw, zgodny z rosyjską siecią kolejową. W czasie I wojny światowej, w latach 1914–1915 powstała wąskotorowa linia ze Strykowa do Straszewa (przez Dobrą, Boniewo, Krośniewice, Łęczycę, Ozorków), długości 114 km. Linia ta, podobnie jak i inne wybudowane przez okupacyjne wojska niemieckie, służyła do wywozu drewna i płodów rolnych na stacje kolei normalnotorowej i dalej do Niemiec (Rosin, Wachowska, 1981, Schiele, 1998).

Dopiero w okresie międzywojennym budowa dróg bitych posuwała się stosunkowo szybko ze względu na rozwój krajowej motoryzacji. Ośrodkiem węzłowym w sieci komunikacyjnej stała się Łódź. Wytworzony przed 1939 r. układ komunikacyjny praktycznie nie uległ poważniejszym zmianom do końca XX w. Jedyne zmiany jakie nastąpiły w tym czasie, dotyczyły praktycznie generalnej modernizacji technicznej nawierzchni dróg (Liszewski, 2001).

Według obowiązującego od 1.I.1999 r. w Polsce podziału dróg, przez województwo łódzkie biegnie 19 odcinków dróg krajowych, które w 2000 r. posiadały łączną długość 1284 km. Przez obszar województwa w tym czasie przebiegały ponadto fragmenty autostrad A-1 (długości 19,4 km) oraz A-2. W związku z faktem, że w granicach Strykowa krzyżują się dwie drogi krajowe, droga wojewódzka, natomiast na południowy-zachód od jego granicy początek bierze, oddany do użytku 26.07.2007 r., 252-kilometrowy odcinek autostrady A-2 (do Nowego Tomyśla), Stryków już teraz należy uznać za węzeł komunikacyjny o znaczeniu krajowym (ryc. 7).

Przecinająca obszar miasta droga krajowa nr 14 (relacji Walichnów–Sieradz–Łódź–Łowicz–Warszawa) stanowi jedną z ważniejszych tras tranzytowych w kraju, i posiada ponadto niebagatelne znaczenie dla mieszkańców Łodzi i okolicznych miast. Droga ta łączy miasta aglomeracji łódzkiej ze sobą, a także wiąże je z drogami do Warszawy (nr 2) i Wrocławia (nr 8). Odcinek drogi pomiędzy Strykowem i Łowiczem pełni obecnie także funkcję łącznika między autostradą A-2 i drogą nr 2.

Na nowej linii kolejowej – Kalisz–Warszawa – kursowały wygodne wagony typu amerykańskiego, zwane pulmanami. Pierwszy pociąg z 67 pasażerami odjechał z kaliskiego dworca 15 listopada 1902 r. o godzinie 8 rano. Pierwszy pociąg z Warszawy przybył do Kalisza następnego dnia. W początkowym okresie istnienia tego połączenia kolejowego, codziennie o godzinie 8.00 wyruszały jednocześnie dwa pociągi – jeden z Kalisza do Warszawy, a drugi w kierunku przeciwnym. Na miejscu były one o godzinie 18.00, a więc ich prędkość wynosiła około 25 km na godzinę. Podróż ze Strykowa do Kalisza trwała 5 godzin i 36 minut, natomiast ze Strykowa do Warszawy – 4 godziny i 19 minut. Wkrótce okazało się, że istnieje duże zapotrzebowanie na przejazdy tą trasą kolejową. Uruchomiono więc dwa dodatkowe pociągi pasażerskie oraz jedną parę pociągów towarowych (Jerczyński, Roszak, 2003). Linia ta dopiero około 1965 r. została zelektryfikowana (Schiele, 1998).

Ryc. 7. Położenie Strykowa na tle sieci komunikacji drogowej województwa łódzkiego według stanu z 1 stycznia 2007 r.

Źródło: opracowanie własne.

Od drogi nr 14 w kierunku południowo-zachodnim odbiega droga krajowa nr 71 łącząca Stryków, Zgierz, Aleksandrów Łódzki, Konstantynów Łódzki, Pabianice i tym samym stanowiącą północną, oraz zachodnią obwodnicę Łodzi.

Niewątpliwie znaczenie ponadlokalne posiada również, odbiegająca od drogi nr 14 w kierunku zachodnim i południowo-wschodnim, droga wojewódzka nr 707. Jej ranga jest nieco mniejsza, od znaczenia wcześniej wymienionych, gdyż droga ta zapewnia mieszkańcom miasta bezpośrednie połączenie z pobliskimi: Brzezunami i Ozorkowem.

Znaczenie miasta w układzie komunikacyjnym województwa w niedalekim czasie z pewnością ulegnie dalszemu zwiększeniu. W rejonie miasta prawdopodobnie do końca roku 2010 krzyżować się będą autostrady A-1 i A-2. Rządowe plany zakładają oddanie do tego czasu odcinków autostrady A-1 – Toruń–Stryków i Stryków–Pyrzowice oraz A-2 – Stryków–Konetopa.

W dalszej perspektywie, po południowej stronie autostrady A-2 (a więc w okolicy miasta), planuje się poprowadzenie przyszłościowej linii wysokiej prędkości typu TGV relacji Warszawa–Poznań–Łódź–Warszawa–Berlin, z przystankiem Łódź w rejonie Strykowa.

5.4. Ponadlokalne uwarunkowania rozwoju miasta

Aktualnie realizowane i planowane w przyszłości w pobliżu Strykowa inwestycje z zakresu infrastruktury transportowej, a pociągające za sobą szereg pozytywnych zmian w sferze społecznej i gospodarczej, wynikają przede wszystkim z dogodnego położenia miasta. Po pierwsze znajduje się ono w zasięgu dwóch z czterech przecinających obszar Polski paneuropejskich korytarzy transportowych TINA (Korytarz II – Berlin–Warszawa–Mińsk–Moskwa oraz Korytarz VI – Gdańsk–Łódź–Katowice–Ostrawa/Bratysława), po drugie zaś jest położony w obrębie Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego¹⁰, jak również planowanego bipolarnego, zintegrowanego łódzko-warszawskiego regionu metropolitalnego.

Korzyści wynikające z położenia w obrębie paneuropejskich korytarzy transportowych wiążą się przede wszystkim z faktem, że w przyszłości przez ich obszar przebiegać będą sprawne i cechujące się wysokimi parametrami technicznymi połączenia z krajami Unii Europejskiej. Obecnie korytarze TINA są miejscem realizacji priorytetowych inwestycji związanych z rozbudową i modernizacją infrastruktury transportowej. Szansę realizacji tych inwestycji (ich przykładami są: budowa autostrad A-1 i A-2, węzłów autostradowych, czy też planowana realizacja kolei wysokiej prędkości) zwiększa fakt, że położenie w obrębie paneuropejskich korytarzy transportowych stanowi podstawę do finansowania inwestycji z udziałem środków pomocowych ISPA, PHARE, czy też środków strukturalnych.

Realizacja inwestycji z zakresu usprawnienia systemu transportowego-komunikacyjnego w obszarach aglomeracji łódzkiej i warszawskiej w dalszej perspektywie umożliwi stworzenie łódzko-warszawskiego regionu metropolitalnego, głównego bieguna rozwoju w skali kraju, konkurencyjnego w przestrzeni europejskiej. Cała strefa, w obrębie której Stryków będzie zajmował istotne miejsce, zostanie poddana wzmożonym procesom urbanizacji i przemian społeczno-gospodarczych. Infrastruktura komunikacyjna (autostrada A-2, zmodernizowane drogi krajowe i wojewódzkie, szybka kolei miejska z dwuwariantowym systemem połączeń – ekspresowym i normalnym) będzie stanowić podstawę do stworzenia warunków dla alokacji kapitału, wytwarzania innowacji (np. stworzenia parku technologicznego), organizacji imprez (targowych, kongresów, zawodów sportowych itp.), rozwoju bazy ekonomicznej,

¹⁰ Obszar metropolitalny – obszar wielkiego miasta wielkiego miasta oraz powiązanego z nim funkcjonalnie otoczenia, ustalony w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju (*Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*). Łódzki Obszar Metropolitalny obejmuje Łódź oraz gminy powiatów: brzezińskiego, łódzkiego wschodniego, pabianickiego, zgierskiego.

poprzez powstanie nowych funkcji i zwiększenie zasięgu oddziaływania już istniejących. W strefie międzyregionalnej, a więc również na terenie miasta i gminy Stryków, funkcje rolnicze ulegną zawężeniu do produkcji owocowo-warzywnej i rekreacji ukierunkowanej na potrzeby miejskich rynków zbytu. Podstawową funkcją tego obszaru, dobrze komunikacyjnie połączonego z Łodzią, stanie się funkcja weekendowa i urlopowa w oparciu o indywidualne działki rekreacyjne i tzw. „drugie domy” (*Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego, Zmiana studium uwarunkowań...*).

Co prawda według *Planu zagospodarowania...* Stryków jest jednym z szesnastu na terenie województwa ośrodków lokalnych o dominującej funkcji obsługi rolnictwa i usług dla ludności, to jednak wśród nich zajmuje szczególną pozycję. Położenie na skrzyżowaniu dwóch autostrad i silne połączenie węzłami autostradowymi czyni ze Strykowa centrum regionu stanowiącego dla województwa główny perspektywiczny biegun wzrostu gospodarczego. Realizacja autostrad A-1 i A-2 oraz węzłów autostradowych, a w długookresowej perspektywie super szybkiej kolei z przystankiem w okolicy Strykowa, przyczyniłaby się do podniesienia atrakcyjności lokalizacyjnej miasta oraz umożliwiłaby utworzenie w jego rejonie ponadregionalnego terminalu logistycznego i pasażerskiego integrującego autostrady z kolejami największych prędkości. Lokalizacja w rejonie Strykowa regionalnego centrum logistycznego, terminalu pasażerskiego oraz koncentracja obszarów przedsiębiorczości daje miastu potencjalnie ogromne możliwości rozwoju. *Plan zagospodarowania...* zakłada znaczny rozwój przestrzenny i gospodarczy Strykowa, natomiast w zakresie przekształceń ludnościowych relatywnie największy w województwie przyrost zaludnienia (o ok. 300%) do poziomu 10–12 tys. mieszkańców (*Zmiana studium uwarunkowań...*).

Bibliografia

- Bandurka M., 1974, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX w.*, Warszawa.
- Chlebowski B., Sulimierski F., Krzywicki J., Walewski W. [red.], 1880–1902, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1–15, Warszawa.
- Janiszewska A., 1998, *Ewolucja podziałów administracyjnych Polski Środkowej*, [w:] Werwicki A., *Transformacja społeczno-ekonomiczna Polski Środkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jażdżewska J., 2001, *Miejska sieć osadnicza i jej przemiany*, [w:] Liszewski S., *Zarys monografii województwa łódzkiego*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Jerczyński M., Roszak T., 2003, *Szlakiem łódzkiej kolei*, Wydawnictwo Piątek Trzynastego, Łódź.
- Koter M., Liszewski S., Suliborski A., 2000, *Łódź i region Polski Środkowej. Podręcznik wiedzy o regionie dla liceów*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Kulesza M., Koter M., 1998, *Kształtowanie się sieci miast*, [w:] Werwicki A., *Transformacja społeczno-ekonomiczna Polski Środkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Liszewski S., 1998, *Sieć transportowa*, [w:] Liszewski S., *Zarys monografii województwa łódzkiego*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Siuchniński M. [red.], 1967, *Miasta Polski w tysiącleciu*, t.1–2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego.*
- Program rozwoju lokalnego gminy Stryków na lata 2004–2006 z przedłużonym okresem programowania do 2013 r.*, Załącznik do uchwały nr XXII/256/2005 z dnia 29 stycznia 2005 r., Stryków.
- Rosin R., Borkowski J., 1981, *Rozwój terytorialno-administracyjny*, [w:] Mortimer-Szymczak (red.), *Województwo miejskie łódzkie. Zarys dziejów, obraz współczesny*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Rosin R., Wachowska B., 1981, *Spuścizna dziejowa*, [w:] Mortimer-Szymczak (red.), *Województwo miejskie łódzkie. Zarys dziejów, obraz współczesny*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.

OBRAZKI STAREGO STRYKOWA

Zdjęcia ze zbiorów
mieszkańców Strykowa

